Prisiekusiųjų Advokatų Tarybos
Nr. 9/158
KNYGYNAS

Prisiekusiųjų Advokatų
TARYBA
1932 m. XI m. 24 d.
Nr.
Kaunas

Lietuvos Universiteto

Teisių Fakulteto Darbai

Redaguoja: prof. A. Janulaitis

II tomas

Université de Lithuanie

Mémoires de la Faculté de Droit

Directeur: A. Janulaitis, professeur à la Faculté de Droit

Tome II

VALST. MŪZ. BIBLIOTEKA

KAUNAS :-: :-: „SPINDULIO" B-VĖS SPAUSTUVĖ :-: :-: 1928 M.

Prisiekusiųjų Advokatų Tarybos
Nr. 8/158
"NYGYNAS"

Prisiekusiųjų Advokatų
TARYBA
193 2m. VI m. 2 d.
Nr.
Kaunas

Turinys.

	Pusl.
Prof. M. Römeris	
Trečiasis tarptautinis sociologijos kongresas Romoje	1—14
Prof. P. Leonas	
Del vieno įstatymų aiškinimo	15—22
Doc. A. Rimka	
Lietuvos prekybos santykiai ligi unijos su Lenkais	23—86
Prof. A. Janulaitis	
Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas XVI—XVIII amž. .	1—172
Prof. El. Balogh'as	
Teisinė pralaikėjimo palūkanų prigimtis	1—27
H. Gumerus	
Piniginio ūkio kilimas senovės Romoje	1—15

Table des matières.

Prof. M. Römer	
Le Troisième Congrès International à Rome	1—14
Prof. P. Leonas	
Un cas d'interprétation de la loi	15—22
Doc. A. Rimka	
Le commerce de la Lithuanie jusqu'à la Fédération avec la Pologne	23—86
Prof. A. Janulaitis	
Le Tribunal Suprême de Lithuanie au XVI—XVIII-e siècle	1—172
Prof. El. Balogh	
Nature juridique des intèrêts moratoires	1—27
H. Gummerus	
Avènement du système capitaliste dans la Rome antique	1—15

LIETUVOS UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO DARBAI
MÉMOIRES de la FACULTÉ DE DROIT de L'UNIVERSITÉ de LITHUANIE.
II Tomas, 1—14 pp. 1 Knygos

Prof. M. ROEMERIS

TREČIASIS TARPTAUTINIS SOCIOLOGIJOS KONGRESAS ROMOJE.

KAUNAS ——— VALSTYBĖS SPAUSTUVĖ ——— 1925 m.

Trečiasis Tarptautinis Sociologijos Kongresas Romoje.

Tarptautinis Sociologijos Kongresas Romoje, kuriame Teisių Fakulteto paskirimu aš turėjau garbės atstovauti Lietuvos Universitetą, buvo trečiasis iš eilės šios rūšies kongresas, organizuotas Tarptautinio Sociologijos Instituto Turine (Italijoje). Šis taip vadinamas „Sociologijos ir politinių bei socialinių Reformų Tarptautinis Institutas" (Instituto Internazionale di Sociologia e di Riforme politiche e sociali") tapo įsteigtas 1921 m. Turine. Jo steigėju ir direktorium yra prof. Francesco Cosentini. Instituto tikslas yra ne tiek grynas sociologijos mokslo studijavimas bei plėtimas, kiek praktikos socialinis veikimas, būtent sociologų ir įvairių socialinių disciplinų specialistų tarptautinių mokslo jėgų sunaudojimas svarstyti ir spręsti svarbioms tarptautinėms socialinėms problemoms. Tikslas be galo platus, veik be ribų, nes kuris gi viešasis klausimas nera socialinis! Šiuo savo universaliumu, specializacijos vengimu, mokslo analizo aukojimu praktikos darbams, kilstančiu deliai šio iš vienos pusės diletantiškumu, o iš kitos jautrumu į įvairias politines tendencijas, jungiamas su šių aktualių problemų sprendimais, — Turino Institutas ryškiai skiriasi nuo kito Tarptautinio Sociologijos Instituto, įsteigto dar prieš karą Paryžiuje, kuris yra skiriamas rimtam sociologijos mokslo darbui ir kurio generaliniu sekretorium ir vedėju yra žinomas Prancūzų sociologas Rene Worms, o spaudos organu — mokslo žurnalas „Revue de Sociologie". Šis tikslų ir veikimo skirtumas tarp dviejų Institutų, besinaudojančių tuo pačiu pagrindiniu vardu, tapo priežastimi nesusipratimų ir ginčų, kilusių tarp jų ir tebetęsiamų. Wormso Paryžiaus Institutas, nepalankus Cosentinio Turino Instituto veikimo krypčiai ir neigiąs jo mokslišką titulą, turėjo nuolat gintis nuo indentifikavimo Turino Instituto su juo ir nuo išnaudojimo jo firmos kitokio pobūdžio darbui. Nors Turino Institutas griežtai protestavo prieš jo įtarimą noru pasinaudoti Paryžiaus Instituto firma, bet be abėjo kartais viešoji nuomonė ir atskiri asmenys, kad ir be turiniečių tiesioginės kaltės, galėjo būti klaidinami abiejų Institutų vardo vienodumu, o tuo — galėjo, moksliškojo autoriteto atžvilgiu, pasipelnyti jaunesnis ir mokslo jėgomis ne tiek rimtas Turino Institutas.

Turino Tarptautinis Soc. Institutas stengėsi praplėsti savo veikimą į visas pasaulio šalis ir įeiti į santykius su visų tautų ne tiktai mokslo vyrais, bet ir žymesniais valstybės ir visuomenės veikėjais, ypač su įtakingais politikais ir su Tautų Sąjungos vy-

rais. Šiam tikslui jis pats rengia vadinamus tarptautinius sociologijos kongresus, kuriuose, be sociologijos, svarstoma įvairiausi klausimai, pradedant juridiniais ir bendrais politiniais, o baigiant doros, sveikatos ir įvairiomis smulkmenomis, pav. dirbtinos tarptautinės kalbos „Esperento“, „Ido“, „Interlingua“ ir t. t. Jis pats dalyvauja įvairiuose tarptautiniuose kongresuose ir tarptautinių sąjungų suvažiavimuose, palaiko ryšius su Tautų Sąjungos skyriais, komisijomis ir biurais, veikliai dalyvauja Tautų Sąjungos propagandoje, iš dalies virsta jos darbų reklamos įrankiu, stengiasi globoti visokius stiprius judėjimus, juos aiškindamas, suteikdamas jiems progos reklamuotis ir naudotis Instititutu, jo konferencijomis, jo kongresais ir jo spauda savo idejų propogandai. Ši veikimo pakraipa suteikia Turino Institutui ne tiek moksliško, kiek spekuliatyvinio pobūdžio.

Nuo 1922 m. Institutas leidžia savo spaudos organą, pavadintą „Vox Populorum“ („Tautų Balsas“), redaguojamą to paties prof. Cosentini ir jo žmonos — p. Lilly C.—Frank; tai yra mėnesinis laikraštis didžiojo dienraščio formato, kurio straipsniai yra spausdinami penkiomis didžiomis kalbomis — prancūzų, italų, anglų, vokiečių ir ispanų (ne visomis penkiomis kiekvienas straipsnis, bet kuria nors viena šių penkių kalbų).

Pirmasis Instituto surengtas Tarptautinis Sociologijos Kongresas įvyko 1921 m. Turine, antrasis — 1922 m. Vienoje, pagaliau trečiasis — Romoje. Jis buvo šaukiamas 1923 m. spalių mėn. ir turėjo įvykti po Exc. Benoto Mussolini patronatu, bet del tam tikrų kliūčių, kurių tarpe, rodos, svarbiausi buvo kai kurie epizodai konflikto su Paryžiaus Institutu, pakenkę Turino Instituto ir jo Kongresų autoritetui, — tapo atidėtas ir perkeltas į 1924 m. balandžio mėn. (Mussolini jam nebepatronavo).

Romos Sociologijos Kongresas tęsėsi balandžio mėn. nuo 22—30 d.. Oficiališkai gauta pareiškimų del dalyvavimo kongrese iš 58 visų pasaulio dalių valstybių; paties kongreso metu įsirašė dalyviais 41 valstybės vyrai, bet ištikrųjų žymi dalis tų valstybių nebuvo atstovaujama kongrese, nes tarp įsirašiusiųjų buvo tų valstybių oficialiniai atstovai Romoje arba jų švietimo ir užsienių reikalų ministeriai, kurie arba visai nebuvo atvykę Romon arba — kai jų diplomatiniai atstovai — buvo pasirodę tiktai kongreso iškilmingo atidengimo dieną ir jo nuolatiniuose darbo posėdžiuose nedalyvavo. Faktiškai gi dalyvavo kongreso posėdžiuose daug mažesnis kraštų skaičius. Kadangi kongresas buvo ne tarpvalstybinis, o tarptautinis, tai kongreso dalyviai atstovavo ne savo kraštų vyriausybes, o tam tikras mokslo draugijas, mokslo ir kitokias įstaigas, universitetus, kartais profesines sąjungas ir įvairių rūšių organizacijas, jų tarpe ir politines; bet paskirstyti jie buvo labiausiai valstybėmis. Tokiu būdu be Lietuvos, kurią atstovavome kongrese aš ir prof. Augustinas Voldemaras (buvo laukiamas dar prof. Gronskis, kuris neatvyko), faktiškai dalyvavo kongrese šių valstybių atstovai: Italijos, Prancūzijos,

Anglijos, Vokietijos, Ispanijos, Šveicarijos, Olandijos, Švedijos, Lenkijos, Rusijos (emigrantai), Kinijos, Pietų Amerikos—Panama, Urugvajus, Chili, Peru. Daugiausia buvo, žinoma, italų, kaip šeimininkų. Kitų valstybių atstovų buvo nedaug, o kai kurie labai retai tepasirodydavo posėdžiuose ir kongreso darbuose nedalyvavo. Taip, antai, iš Prancūzijos buvo vos vienas p. Kergall, Paryžiaus Musée Social narys ir Žemės Ūkio Sindikatų („Sindicats Agricol") darbuotojas; iš Vokietijos iš karto buvo atvykę keli, bet nuolat dalyvavo kongreso darbuose tik Kielo Universiteto prof. Tönnis, vienas rimčiausiųjų kongreso dalyvių. Iš Anglijos buvo vienas atstovas, kuris, kaip nemokąs prancūzų nei italų kalbos, negalėjo aktyviškai dalyvauti kongreso darbuose. Kai kurių kraštų atstovai (Šveicarijos, Kinijos) atvyko prieš patį kongreso darbų galą. Kongreso posėdžiuose dalyvavo vos po 10—20, daugiausiai apie 30 žmonių, dauguma italų. Gana veikliai dalyvavo kongrese Pietų Amerikiečiai ir Tautų Sąjungos komisijų ir biūrų atstovai. Buvo taipogi moterų draugijų atstovės, sioninink̨ų atstovas, kai kurių organizacijų atstovai, atvykę propagandos tikslais (pav. tarptautinės kalbos „Interlingua" sąjungos ir t. t.) Nematyti buvo nieko iš Šiaurės Amerikos Jungtinių Valstybių, iš Anglijos Dominijų, iš visos eilės Europos valstybių, iš Australijos, Čekoslavakijos, iš Balkanų valstybių, Latvijos, Estijos ir Suomijos, iš Norvegijos ir Danijos, iš Belgijos ir Portugalijos, iš Sovietų Respublikų Sąjungos.

Iškilmingas kongreso atidarymas įvyko Kapitoliume. Darbo posėdžiai vyko puikiuose Teismų Rūmuos (Palazzo di Giustizia). Iškilmių apskritai buvo maža. Tiktai kongreso atidarymo dieną buvo Romos miesto surengtas banketas—rautas kongreso nariams Kapitoliume. Oficiališkoji Italija laikėsi nuošaliai: kongreso iškilmingame posėdyje tedalyvavo Tautos Ūkio Ministerio atstovas ir Romos Komisaro atstovas; iš vyriausybės narių nedalyvavo niekas.

Kongreso darbai buvo suskirstyti į 7 sekcijas, bet kongreso dalyviai nebuvo sekcijomis suskirstyti ir kiekvienas galėjo dalyvauti visose sekcijose. Bendrų ar visuotinųjų kongreso posėdžių nebuvo. Posėdžiai vyko sekcijomis vienas po kito; sekcijų paralelių posėdžių nebuvo ir tokiu būdu sekcijų posėdžiai ištikrųjų buvo visuotinieji kongreso posėdžiai. Kiekvienai sekcijai buvo skiriama tam tikras programo skyrius ir sudaroma tam tikras sekcijos prezidiumas. Skiriant sekcijos prezidiumus buvo žiūrima į tai, kad kiekvieno krašto (valstybės) atstovas patektų bent į vieną sekcijos prezidiumą. Kadangi maža buvo faktiškai dalyvaujančių kraštų, tad tas nesunku buvo pasiekti. Taip, antai, į pirmosios sekcijos prezidiumą pateko Italas, Prancūzas, Vokietys ir Lenkas, o į antrosios sekcijos prezidiumą — Lietuvos atstovas (ta garbė teko man) kartu su Chili, Peru ir Urugvajaus atstovais. Programos skyriai (svarstomųjų problemų rūšys) buvo tarp sekcijų suskirstyti šiaip:

I) sekcija — bendroji sociologija;
II) sekcija — tarptautiniai teisės klausimai;
III) sekcija — tarptautiniai politikos klausimai;
IV) sekcija — tarptautiniai ūkio (ekonominiai) klausimai;
V) sekcija — tarptautiniai darbo klausimai;
VI) sekcija — eugenikos ir biosociologijos klausimai;
VII) sekcija — intelektualinis bendradarbiavimas.

Kongreso programoj, išanksto Instituto paruoštoj, buvo numatyta šios temos įvairiems anksčiau nurodytiems skyriams:

I) Bendroji sociologija; 1) Solidarumo dėsnis ir jo socialinė ir tarptautinė svarba; 2) Žmogaus pažangos sąvoka ir įstatai („notion et lois“);

II) Tarptautiniai teisės klausimai: 1) Tautų Sąjungos reforma; 2) Tautų ir valstybių teisių bei pareigų Magna Charta; 3) Tautinių mažumų juridinė reglamentacija;

III) Tarptautiniai politikos klausimai: 1) Tautų politinės santarvės („entente pulitique entre les peuples“) pagrindai; 2) politinės tautos organizacijos (armaturos) sustiprinimas socialiniu jos suorganizavimu; 3) Demokratinės tendencijos ir drausmės bei autoriteto socialinis reikalas; 4) Biurokratija ir administracijos reforma sąryšy su valstybės uždaviniais;

IV Tarptautiniai ūkio klausimai: 1) Ekonominio valstybių susitarimo („entente économique entre les Etats“) pagringai; 2) Tarptautinio interesų solidarumo idėja; 3) Fiskalinė reforma; 4) Socialinių draudimų tarptautinis suderinimas;

V) Tarptautiniai darbo klausimai: 1) Tarptautinis darbo kodeksas; 2) Tarptautinė darbo teisė ir nuolatinis Tarptautinis Teismas; 3) Pasaulinio darbininkų judėjimo pažanga ir tendencijos po Didžiojo Karo; 4) Naujos koperacijos perspektyvos; 5) Nedarbo problema; 6) Sindikalinio judėjimo juridinė disciplina; 7) Namų tarnystės („travail domestique“) nykimas

VI) Eugenikos ir biosociologijos klausimai: 1) Naujos orientacijos eugenikoje; 2) Individualybės („individualité“) biologija ir žmogaus biotypologija sociologijos atžvilgiu; 3) Hygienos ir socialinės pagalbos tarptautinė organizacija;

VII) Intelektualinis bendradarbiavimas ir įvairūs tarptautiniai gyvenimo klausimai (varia): 1) Intelektualinio darbo tarptautinė organizacija. 2) Tarptautinės kalbos klausimas. 3) Pacifistinių draugijų darbo centralizacija.

Šių 7 sekcijų tiktai pirmoji lietė aiškias sociologijos mokslo teorijos problemas, iš dalies ir šeštoji, kuri buvo labiau teorinio, kad ir labai specializuoto, pobūdžio; likusios penkios (II — V ir VII) — lietė kad ir įdomias, bet ypač politikos gyvenimo problemas, nuolat svarstomas tiek Tautos Sąjungos įvairiose komisijose ir biuruose, tiek įvairiuose suvažiavimuose ir draugijų kongresuose. Tų klausimų dauguma — tai typiški „amžinieji“ mūsų gadynės klausimai, tapę klasiškais visuose tiek oficialiniuose, tiek privatiniuose tarptautiniuose kongresuose ir konferencijose.

Jie yra nuolat ir visais atžvilgiais svarstomi ir sprendžiami, bet vis delto gyvenime jie dar nėra išpręsti ir todel yra išnaujo keliami Be abėjo, jie yra rimti ir vargu būtų teisinga kaltinti socialinio mokslo įstaigą, kad ji neapsirėžė grynos teorijos mokslo problemomis, reiškia jautrumo į socialinio gyvenimo žaizdas ir skausmus ir stengiasi nukreipti mokslo jėgas nuo grynos teorijos į realaus gyvenimo klausimus. Bet Romos sociologijos kongrese jautėsi ne tiktai kreipimas domės į tas problemas, bet ir tendencija spręsti jas tam tikru išanksto nustatytu šablonu, neduodant diskusijoms ir rezoliucijoms išsprukti iš tam tikros dirbtinos vagos. Jautėsi ne laisvo analizo metodas, bet kieno tai rankos vadavimas. Nesunku buvo toji ranka nustatyti: tai buvo Tautų Sąjungos sekretariato ir jos nuolatinių biurų bei komisijų įtaka. Kongreso dalyvių tarpe veikliausieji buvo kaip tik žmonės, kurie arba tiesiog priklauso Tautų Sąjungai arba yra surišti su ja įvairiais ryšiais; o ir patys kongreso rengėjai — Turino Instituto nariai su prof. Cosentini ir jo žmona p. Lilly Cosentini — Frank priešaky buvo aiškioje Tautų Sąjungos įtakoje. Taigi kartais tiesiog buvo gaunama įspūdžio, kad pats Turino Sociologijos Institutas ir jo kongresai — tai Tautų Sąjungos tam tikriems propagandos tikslams politinė ekspozitūra. Koks yra ryšis tarp Turino Sociologijos Instituto ir Tautų Sąjungos ir ar Institutas ištikrųjų yra jos ekspozitūra — to aš griežtai spręsti ir tvirtinti nedrįstu; bet be abėjo ryšis yra ir šio Instituto rengiamieji kongresai yra tarp kita ko sunaudojami Tautų Sąjungos propagandai.

Kiekvienoje kongreso sekcijoje kiekvienai temai buvo numatyti pranešimai ir pranešėjai. Kai kurių pranešimų tezės buvo išanksto atspausdintos Instituto organe „Vox Populorum". Bet dauguma pranešėjų į kongresą neatvyko. todel kai kurie programos klausimai liko nesvarstyti, o tie neatvykusiųjų pranešimai, kurie buvo raštu paruošti ir įteikti kongreso rengėjams, buvo ištraukomis ir tezėmis prof. Cosentini skelbiami.

Pirmojoj sekcijoj buvo keli įdomūs pranešimai, — ypač prof. Tönnies'o apie žmogaus pažangos sąvoką ir jos vystimąsi bei keitimąsi istorijos eigoje, ir Prancuzų individualistinės srovės sociologo Yves-Guoyot'o apie solidarumo pradą žmonių socialiniame bendravime. Tai buvo grynos mokslo referatai, teorijos atžvilgiu įdomiausieji ir giliausieji iš visų kongreso paliestųjų klausimų ir paskelbtų pranešimų. Yves-Guyot'o pranešimo išvados buvo šios: priverstinas solidarumas — tai esą dorinė regresija; dora tebesant individualistinė koncepcija; teisinė tvarka priešta-raujanti dorinei tvarkai, kuri remiasi žmogaus įsitikinimu, jo subjektyviniu apsisprendimu ir laisvu veikimo kelių pasirinkimu; juo aukščiau kyla žmogus, juo labiau jis pasiduoda savo protui, negu savo aistrai ar prietarams—juo aiškiau dora ir jos sąmoningos subjektyvinės normos turėsiančios pakeisti objektyvines teisės normas, veikiančias priverstinu būdu; XVIII amžiaus individualistinis mokslas, pagaminęs individualistinę civilinę teisę, kurios vienas

dėsnių, liečiančių solidarumą ir pareikštų Napoleono Kodekse, skamba šiaip: „solidarumas neprezumojamas; jis turi būti tiksliai sutarty pareikštas“ (Nap. Kod. 1202 str.); naujoji objektyvinio solidarumo doktrina nustatanti kokią tai juridinę žmonių brolybę: tai esanti nesąmonė; nesą galima brolybės įsakyti, dekretuoti; šiuo ji esą žudoma; šioji doktrina vedanti prie to, kad visi sąžiningi žmonės mokėtų už nesąžiningą skolininką, paliuosuodami pastarąjį nuo pareigos ir atsakomybės; sociologų solidaristų, filantropų, minkštaširdžių doktrina esanti nedora ir sociališkai pavojinga.

Yves-Guyot'o referatas buvo paskelbtas jam pačiam nedalyvaujant kongrese. Jo tezių nebuvo kam ginti, bet kongrese maža tebuvo joms ir rimtų priešų iš solidaristų srovės mokslininkų. Kongresininkams apskritai maža terūpėjo šie mokslo teorijos klausimai Jie laukė realių tarptautinio politinio pobūdžio klausimų. Yves-Guyot'o ir Tönnies'o žemčiūgai žuvo kongreso protokolų bangose be atbalsio. Turino Instituto direkcija pasiūlė savo tezes, suredaguotas labai atsargiai, vengiant aiškių taškų ant i. Šiose tezėse, kaip aptiekos miksturoje, buvo visų pranešimų minčių po truputi, bet ištikrųjų nieko aiškaus nepasakyta.

Antroje sekcijoje svarbiausias buvo Tautų Sąjungos eventualios reformos ir tautinių mažumų klausimai. Del Tautų Sąjungos reformos tarp kita ko buvo keliama šie dalykai: Tautų Sąjunga tol nesugebėsianti išspręsti tarptautinės taikos ir visų kitų rimtų tarptautinių problemų, kol ji būsianti didžiojo karo laimėtojų organizacija ir jų interesų įrankis; be Vokietijos, Sovietų Rusijos, Šiaurės Amerikos Jungtinių Valstybių dalyvavimo ji ištikrųjų tebesanti būsimos tikrosios Tautų Sąjungos branduolys; taigi būtinai reikią dėti visas pastangas, kad būtų pašalintos visos kliūtys, šioms valstybėms ar tautoms įstoti į Sąjungą; pagaliau, Tautų Sąjunga turinti būti labiau pačių tautų ar valstybinių visuomenių, negu valstybinių vyriausybių — sąjunga arba kongresas (tarptautinis parlamentas). Taigi šie dalykai tapo iškelti ir diskusijoje, ir net iš dalies (del Vokietijos, Rusijos ir Š. Amerikos Suv. Valstybių dalyvavimo Tautų Sąjungoje) pačiose kongreso rengėjų tezėse. Tačiau griežtesni reformos reikalavimai ir bet kuri opozicija Tautų Sąjungai ar jos aštri kritika (ypač del jos reformos visuomenine kryptimi) tapo greitai, taip sakant, „numalšinta“ raminančiomis gausingų Tautų Sąjungos agentų kalbomis ir paties tą dieną pirmininkavusio prof. Alvarez'o intervencija (prof. Alvarez iš Chili Pietų Amerikoje, Nuolatinio Tarptautinio Tribunolo narys, vienas žymių ne tiktai teisininkų, bet ir oficialių tarptautinių politikos veikėjų, tuo pačiu palaikąs esamąją Tautų Sąjungą ir nemėgstąs griežtos jos kritikos ar griežtų reformos reikalavimų). Buvo nurodoma į Tautų Sąjungos nuopelnus, į kiekvieno žmogaus darbo netobulumą, į tai, kad esą iš karto neviskas pasiekiama, kad Tautų Sąjungos evoliucija savaime einanti kaip tik ta pačia kryptimi ir kad todel

būtų neišmintinga ir vaikiška daryti demonstratyvinio pobūdžio nutarimai delei to, kas jau savaime vyksta, ir t. t. ir t. t. Prof. Alvarez su kitų Pietų Amerikos atstovų — Tautų Sąjungos rėmėjų pagalba pasistengė nukreipti diskusiją į kitą vagą, būtent, supažindinti Kongreso dalyvius su Tautų Sąjungai analogine Pietų Amerikos valstybių tarpusavio organizacija, apie kurią pradėta plačiai informuoti ir girti jos pavyzdingas veikimas, jos nuopelnai vietos tautų solidarumo idėjai ir t. t.. Manevrai pilnai pavyko ir Tautų Sąjunga tapo apginta nuo puolimų ir nuo kritikos. Visas klausimas savaime sutirpo ir po pertraukos pereita į sekantį dienotvarkės punktą.

Pabrėžtina tas, kad, svarstant Tautų Sąjungos klausimą, kongreso posėdyje nedalyvavo nė vienas vokietys. Pasišalino net pats prof. Tönnies, kuris apskritai labai uoliai lankydavo kongreso posėdžius.

Tautinių mažumų klausimu buvo ypač svarstyta vienas dalykas: ar būtų pageidaujama leisti tautinėms mažumoms kreiptis savo reikalais tiesiog į Tautų Sąjungą arba į Tarptautinį Teismą aplenkiant savo valstybės vyriausybę ir jos delegaciją prie Tautų Sąjungos, ir jeigu tai būtų pageidaujama, tat kaip tas turėtų būti organizuojama. Diskusijose pasireiškė aiški tendencija pripažinti tautinėms mažumoms atskirą tarptautinę asmenybę, skirtingą nuo asmenybės tos arba tų valstybių, į kurią arba į kurias šios mažumos įeina. Priešingų balsų nebuvo girdėti. Kad šiuo būtų skaldoma valstybių vienlypumas, kad kiekviena tautinė mažuma virstų status in statu, šiuo išsiskirdama iš valstybinio junginio į tam tikrą atskirą tarptautinio asmens vienetą, kas, be abejo, sudaro rimtą ir sunkią ne tiktai tarptautinės, bet ir valstybinės teisės problemą, — į tai nebuvo kreipiama dėmės.

Svarstant tautinių mažumų klausimą buvo sioninkų delegato pakelta ir žydų klausimas. Būtent, tarp kita ko tapo pasiūlyta kongresui pasmerkti taip vadinamąjį „numerus clausus“. Kongresas tai pasmerkė. Niekas šios institucijos negynė. Tiktai Lenkų atstovas (Poznaniaus universiteto prof. Wł. M. Kozlowski), numanydamas, kad tas pasmerkimas palyti Lenkus, kurių universitetuose tas buvo keliama ir, rodos, kai kuriuose praktikuojama, rado reikalo kad ir ne ginti numerum clausum, bet vis delto išaiškinti jo šalininkų motyvus; jo nuomone, numeri clausi šalininkai vadovaująsi ne tiek antisemitizmu, kiek daugumos interesų ginimu; esą Lenkijoje mokslo ir mokinimo priemonės dar nesančios taip ištobulintos, kad būtų prieinamos visiems trokštantiems mokytis; o kol nesą galima visi reikalavimai patenkinti, tol esą teisinga tenkinti jie proporcijos dėsniais; jeigu būtų be jokių aprėžimų tenkinima žydų reikalai, tai būtų nukentėję tautinės daugumos reikalai. Prof. Kozlowskio aiškinimai vienok neįtikino kongreso dalyvių, kurie pritarė sioninninkų protestui. Protesto rezoliucija buvo suredagota bendrais žodžiais, neminint jokios valstybės vardo.

Trečioje sekcijoje plačiau buvo svarstoma ypač du klausimu: a) socialinės drausmės sustiprinimo ir b) Rusijos santykių. Pirmuoju klausimu buvo paskaityta keli pranešimai. Buvo nurodoma į pavojų, gresiantį visuomenei ir valstybei, o net ir civilizacijai, iš kai kurių demokratinės tvarkos ypatybių Stiprių autoritetų griovimas žmonių sąmonėje, kritikos ir dialektiškos diskusijos įsigalėjimas, suverenumo perkėlimas išvadų į mases—į liaudį, demagogijos išsiplėtimas politikos gyvenime, partijų lenktynės per rinkimus, neatsakomingų pažadų siūlymas minioms, žmogaus instinktų glostymas, pavydo ir neapykantos aklų jėgų augimas — štai visa eilė neigiamų nesutvarkytos demokratijos padarų, kurie pamažu griauną visuomenę ir tuos socialinius junginius, kuriais remiasi valstybė, valdžia, socialinė ir ekonominė tvarka, tautinė kultūra, visa žmogaus pažanga. Demagogijos keliais einanti ne tiktai politika, bet ir pats mokslas. Esą sudaroma ir skleidžiama miniose doktrinos, kuriomis esą žmonėms viskas siūloma, o nieko iš jų nereikalaujama ir kurstoma jų geiduliai. Šios doktrinos įgyjančios didžiausio pasisekimo ir tampančios minių evangelija. Miniose auganti naujoji sąmonė, kurioje nebesą vietos pareigų ir drausmės savokoms; nesąžiningoji agitacija eksploatuojanti šį ūpą ir vedanti minias tokiais keliais, kurių gale laukia jas nusivilimas ir nelaimė Bet padėtis nesanti be vilties. Iš to paties demokratijos judėjimo auganti naujoji jėga, kuri padėsianti visuomenei atsigauti ir tęsti socialinės pažangos bei civilizacijos darbą. Toji jėga, kuri gelbėsianti visuomenę tiek nuo individualistinės demokratijos liberalizmo pavojingų išvadų, tiek nuo socializmo ir komunizmo pasitikėjimo masiniu neklaidingumu ir automatišku klasinio gaivalo tobulumu, — tai yra asociacija — sąmoningai sutvarkytas žmogaus jėgų susibūrimas ir suderinimas, jų tikslingas bendras veikimas, pakeičiąs akląjį gaivalo ir instinkto darbą, tinkamą griauti ir naikinti, planingu ir disciplinuotu darbu, tinkamu kurti ir organizuoti šviesų sąmoningą visuomenės gyvenimą. Asociacija, reiškiama sindikalizmu ir koperacija, — esanti naujos demokratinės visuomenės auklėtoja; ji nustatanti ir skirianti pareigas, auklėjanti solidarumą, atgaivinanti drausmės dėsnį viešajame darbe, steigianti naujus stiprius autoritetus.

Kongreso buveinėje — amžinoje Romoje, pasaulinio autoriteto istorinėje sostinėje, — šis socialinės drausmės ir autoriteto klausimas turėjo paliesti ir naujausią ą jo sprendimo formą, viešpataujantį Italijoje fašizmą. Apie jį buvo taipogi padarytas pranešimas Diskusijos šiais klausimais apskritai plačiau neišsivystė Buvo pasitenkinta pranešimais. Čion vel pasitikrino bendras kongreso pobūdis: kas nelietė tiesiog Tautų Sąjungos darbų ir politikos, kas buvo labiau teorinio pobūdžio, — tas menkai sujdomino kongreso dalyvius.

Labai gyvą ir gražų referatą apie socialinius santykius Sovietų Rusijoje paskaitė prof. Zagorskij, buv. politinės ekonomijos dėstytojas Petrapilio Universitete (profesoriavo kurį laiką ir bol-

ševikų metu), dabartiniu metu vienas žymiųjų Tautų Sąjungos įsteigtojo Tarptautinio Darbo Biuro veikėjas. Jis savo pranešime padarė gilų Rusijos socialinių santykių ir jų bendrų vystymosi tendencijų analizą. Referato išvadomis, Rusijos — proletariato diktatūra, politinė Sovietų tvarka ir ekonominė bei socialinė politika ištikrųjų padeda ne komunistinei tvarkai įsigalėti, bet naujai buržuazinei santvarkai sudaryti, naujam kapitalizmui užgimti. Bolševistinė revoliucija radikaliai sunaikinusi senąją Rusijos visuomenę, paremtą istorinių luomų, painios socialinės hierarchijos ir nusistovėjusių socialinių įpročių dėsniais. Anoje visuomenėje kapitalizmas ir naujoji buržuazija negalėję išsivystyti. Priešrevoliucinės Rusijos naujoji buržuazija buvusi dirbtina ir silpna; ji niekuomet negalėjusi prasimušti per istoriškai susidėjusius visuomenės padarus ir tapti tąja jėga, kuria virto naujosios gadynės buržuazija Vakaruose. Rusijos buržuazijos politinė ekspozitūra — taip vadinamieji kadetai — buvusi ištikrųjų bejėgė kovoje su senąja visuomenės tvarka. Pirmoji revoliucija — kadetų ir kairiojo buržuazijos, Kerenskio vedamojo, sparno revoliucija, žingsniavusi nedrąsiai ir negalėjusi praskinti naujajai visuomenei kelio. Reikėję ateiti audrai, kuri būtų be pasigailėjimo nušlavus visus senosios visuomenės padarus, sunaikinusi ją pačią ir padariusi tabulam rasam. Šį darbą atlikęs bolševizmas. Jo audros nušluotuose laukuose auganti naujoji buržuazinė visuomenė; naujadarių spekuliantų ir sodžiaus „kulokų“ tarpuose auganti nauji burzuazijos branduoliai, drasūs ir sriprūs elementai, naujosios gadynės žmonės, naujosios būsimos Rusų buržuazijos pirmtakūnai. Sovietų valstybėj dygstanti naujoji socialinių klasių visuomenė; ši revoliucija ir sudarytoji garsioji neva „proletariato diktatūra“, nuvaliusi socialinį bendravimą, kartu gaminanti naujai steigiamos konstrukcijos elementus. Tas darbas esąs atliekamas nesąmoningai ir neplaningai, — gaivalo veikimu, — chaotiškai, bet jis vykstąs nuosekliai.

Prelegento pranešime šis tas gal buvo per griežtai ir perdrąsiai tvirtinama, galėjo buti kai kur paradoksai (žinoma yra, pavyzdžiui, NEP'o istorija ir jos galas), bet pranešime buvo daug įdomių ir sveikų minčių, daug realizmo ir gyvų pastebėjimų iš Sovietų Rusijos socialinių santykių tikrenybės.

Ketvirtosios ir penktosios sekcijos darbai, kad ir lietė daugybę labai svarbių dalykų, nieku įdomiu nepasižymėjo. Pranešimai buvo menkesni, diskusijos taipgi neperdaug turiningos. Tarp kita ko pažymėtina penktojoje sekcijoje platus žinomojo Rusų prof. Totomianco pranešimas apie koperaciją, kuriame, be koperacijos judėjimo bendros apžvalgos, liečiančios visus kraštus, smulkiai išnagrinėta ypač sodžiaus ūkio koperacija Irlandijoje; pasirodo, kad ši Irlandijos koperacija, mažai težinoma Europoje, yra viena galingiausiųjų ir tobuliausiai išsivysčiusiųjų pasaulyje greta tokios pat Danijos plačiai pagarsėjusios koperacijos. Bet nedalyvaujant kongrese prof. Totomiancui—šis jo informacinio

pobūdžio pranešimas, kuriame nebuvo jokių suprojektuotų rezoliucijų, — nebuvo skaitytas: jis tiktai buvo atspausdintas Turino Instituto organe „Vox Populorum“, patiektame kongreso dalyviams.

Gana įdomus taipogi šioje sekcijoje buvo trumpas ponios Lilly Frank pranešimas apie naminės tarnybos krizę. Vakarų Europos visuomenėje namų tarnų samdomas darbas nyksta. Jo nykimo tendencija reiškiasi labai ryškiai ir pasirodanti nebesustabdoma Šios rūšies darbas, kuriame esąs žymus asmens priklausomybės elementas (namų tarno arba tarnaitės asmens priklausomybė nuo namų šeimininko arba šeimininkės), esąs viena paskutiniųjų senosios panaikintos vergijos ir baudžiavos, o taipogi senosios „societatis domesticas“ — liekanų. Jis pasirodąs nesuderinamas su naujosios gadynės žmogaus asmens laisvės ir garbės, žmogaus ir darbininko emancipacijos naujomis sąvokomis. Demokratijos pažanga, jos gaminamų sąvokų ir bendrų siekinių plėtimasis liaudyje, naikinąs šią namų tarnybą. Namų tarnų gavimo šaltiniai džiūstą; proletariatas nebeteikiąs kandidatų šiam darbui. Su šiuo turinti skaitytis buržuazija ir laisvų profesijų inteligentija, pripratusios šiuo darbu naudotis ir pritaikiusios prie jo savo šeimos sutvarkymą bei namų darbo funkcijų suskirstymą. Tokiu būdu šis socialinis apsireiškimas liečiąs ne tiktai darbo, bet ir apskritai naujosios šeimos, naujosios „societatis domesticae“ (namų visuomenės) problemą. Šeima, kaip namų darbo vienetas, — reikią pertvarkyti. Joje išnyksią svetimi samdomieji elementai ir nuvalyta nuo jų ji turėsianti savo nuolatinėmis jėgomis patenkinti tuos namų gyvenimo reikalus, kurie buvo tenkinami tarnų darbu. Bet šiame dalyke šeimai padėsianti namų įtaisymų technikos pažanga, įvairūs mechanikos įrengimai, koperacija ir t. t.

Šeštosios sekcijos darbai daugiausia lietė tokius klausimus, kurie įeina tiek į socialinius, tiek į gamtos mokslus. Todel be specialaus prisirengimo gamtos mokslų srity jie kartais nėra suprantami socialinių mokslų specialistui, kuris čia jaučiasi diletantu ir profanu. Be abejo, ryšis tarp gamtos ir socialinių mokslų, ypač kiek vieni ir kiti liečia žmogų, yra gilus ir stiprus. Atskiros abiejų mokslo šakų disciplinos kartais yra taip surištos, kad, ištikrųjų, jos tiesiog kita kitos priklauso. Griežtoji gamtos ar socialinių mokslų specializacija be jokių net bendrų žinių iš kitos mokslų šakos nėra gera, bet tuo tarpu — bent del senesnios mokslininkų kartos—ji sudaro taisyklę. Ypač savo ignoranciją gamtos mokslų srity atjaučia sociologai — teisininkai ir ta pačia ignorancija turiu prisipažinti ir aš. Todėl aš nesugebėčiau nieko rimta pasakyti apie šioje sekcijoje svarstytą eugenikos, biosociologijos, individualybės biologijos bei biotypologijos problemas, ir turiu įspūdžio, kad ir kiti kongreso dalyviai, arba bent žymi jų dauguma, nedaugiau už mane galėtų pasigirti šios rūšies žiniomis. Ištikrųjų tas nelabai ir buvo svarstoma; šios rūšies klausimai ir pranešimai labiau puošė kongreso programą, kaip kongreso išorinės dekoracijos elementai, negu sudarė jo darbų esmę. Ir man rodos,

kad jeigu tik mes į sociologiją nežiūrėsime, kaipo į universalę socialinių mokslų enciklopediją, ir pripažinsime ją tam tikra, kad ir vadovaujančia bei sintetine, bet aprėžta disciplina bendroje socialinių mokslų sistemoje, tai šiems specialiems svarbiems klausimams tektų sudaryti atskira arba atskiros specializuotos socialinės disciplinos, o ne įvesti visa į sociologiją. Gal tuo tarpu yra pateisinamas jų globojimas sociologijoje, kol tam tikros disciplinos dar nesusiorganizavo ir nenusistovėjo, bet tai, mano supratimu, tebėra laikinasis apsireiškimas. Sociologąs specialistas turėtų būti tų specializuotų disciplinų išvadomis informuojamas, bet jų problemoms svarstyti ir spręsti jis pats netinka.

Be aukščiau nurodytųjų eugenikos, biosociologijos ir kitų panašių klausimų, į tą pačią sekciją įėjo higienos, socialinės pagalbos ir dar kai kurie kiti klausimai. Jų tarpe bavo paskaitytas ponios dr. Paulinos Luisi iš Urugvajaus (Pietų Amerika) pranešimas apie seksualinę dorą, kuriame autorė, analizuodama lyties santykius ir lyties instinktą, ir rasdama, kad šis instinktas, kaip gyvybės šaltinis, esąs nemažiau gerbtinas, negu kiti žmogaus sielos elementai, kaltino žmoniją apsileidimu ir nedovanotinu šios jėgos aikvojimu priešingiems gyvybei tikslams; žmogaus rasės tęsimas, žmonių reprodukcija tapę mūsų civilizacijoje ne garbės, o gėdos aktu, oficialės doros smerkiamu, kartais toleruojamu, bet vis del to žeminančiu ir slapstomu; del to šis aktas tapęs plačiai sunaudotas tuščiam pasilinksminimui, virtęs paleistuvystės įrankiu ir ženklu, pagaminęs baisiausias ligas ir nuodijąs žmoniją; esą jau metas susiprasti ir griebtis priemonių atitaisyti vieną didžiausių istorijos klaidų; religijos bei filosofijos doktrinos pasirodžiusios bejėgės lyties problemai sutvarkyti ir išspręsti, tai turėsianti padaryti sociologija, paremta gamtos mokslu; žmogaus lyties instinktas negalįs būti toliau paliktas be socialinės globos — laukinės anarchijos padėty — jis turįs būti civilizuotas, kaip tapę civilizuoti kiti žmogaus sielos elementai ir jo psichikos bei kūno jėgos ir palinkimai; tai esąs tam tikros seksualinės pedagogijos uždavinys.

Pagaliau septintoje sekcijoje jokių ypatingų įdomesnių pranešimų ir diskusijų nebuvo.

Šiuo baigėsi Trečiasis Turino Tarptautinio Sociologijos Instituto surengtas 1924 m. balandžio mėnesio Tarptautinis Sociologijos Kongresas Romoje.

Daugybėje pranešimų buvo suprojektuota rezoliucijos; kartais rezoliucijų pasiūlymai kildavo iš diskusijos. Bet aiškaus siulomųjų rezuliucijų balsavimo kongreso posėdžiuose nebuvo daryta: buvo maždaug reiškiama pritarimas, kartais siūloma pataisos, bet dažniausiai be tam tikro balsavimo, o tiesiog kalbėtojų pasisakymu. Kongreso rezoliucijų teksto galutinas suredagavimas turėjo būti Kongreso Biuro ar Turino Instituto Prezidiumo atliktas.

Extr. prof. *Mykolas Römeris.*

Prisiekusiųjų Advokatų Tarybos
Nr.....
KNYGYNAS

LIETUVOS UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO DARBAI
MÉMOIRES de la FACULTÉ DE DROIT de L'UNIVERSITÉ de LITHUANIE.
II Tomas, 15 — 22 pp. 2 Knygos

Prof. P. LEONAS.

DEL VIENO ĮSTATYMŲ AIŠKINIMO.

KAUNAS — VALSTYBĖS SPAUSTUVĖ — 1925 m.

Del vieno įstatymų aiškinimo.

(Iš Vyriausiojo Tribunolo praktikos).

Paprastai kalbant, kiekvienam valstybės valdininkui tenka įstatymai aiškinti — juos vykdant, ar taikinant visuomenės gyvenimo reikalams tvarkyti. Bet čia imuosi kalbėti ne apie tokį įstatymų aiškinimą, o apie tą, kuris yra pavedamas tam tikrai aukščiausiai įstaigai, kuris, konkrečiu atvėju duotas, yra laikomas įstatymo galioje, o kitiems panašiems atsitikimams esti pavyzdys ir autoritetinga nuomonė. Šitas įstatymų aiškinimas yra vienas svarbiausių valstybinių darbų, nes juo yra saugojamas valstybėje teisėtumas ir net konstitucijos atatinkamas jos esmei vykdymas.

Rusijoje, kuri mus ilgai tevaldė, įstatymų aiškinimas priklausė Senatui: taip vadinamų „naujų" teismų bylose — jo kasaciniams departamentams (baudžiamajam ir civiliniam), kitų teismų bylose—kitiems departamentams, o administracinėse bylose — pirmam departamentui; kai kuriais atvėjais klausimas buvo sprendžiamas bendruose arba sujungtuose Senato susirinkimuose. —

Mūsų respublikoje įstatymų aiškinimo kompetencija teismo bylose priklauso Vyriausiajam Tribunolui, o administracijos byloms mes atatinkamos įstaigos neturime (su maža išimtim).

Teorijos samprotavimais, įstatymų vykdymas, tat ir jų aiškinimas, turi būti vienodas visai valstybei; del to įstatymų aiškinimas ir pavedamas vienai įstaigai. —Tačiau ir tam pačiam žmogui tenka kartais keisti savo nuomonė, dar dažniau tenka suklysti; o kai įstaiga susideda iš daugelio asmenų, tai nuomonių įvairumas neišvengiamas. Tat ir įstatymų aiškinimuose atsitinka ir prieštaravimų tarp vienų — kitų, ir neatatinkamumų įstatymų esmei.

Del to ir šis darbas, kaip ir kiekvienas žmogaus darbas, yra reikalingas kritikos.

Mūsų Vyriausiojo Tribunolo sprendimai kol kas, rodosi, dar nebuvo sukėlę kritikos. Aš čia darau jos mėginimą. —

Aš panagrinėsiu Vyriausiojo Tribunolo sprendimą del Antano Ragelio ieškinio Jonui Zdanavičiui iš ūkio iškelti.

Ragelio ūkis teko Zdanavičiui sekančia sutartim:

Sutartis. Rageliai 1916 m. Vasario 22 d. Aš žemiau pasirašęs Antanas Jono sūnus Ragelis, gyvenantis Ragelių sodžiuje, Rokiškio valsčiaus, parduodu ten esančią savo dūbą, turinčią (skai-

Lietuvos TSR
VALSTYBINĖ
BIBLIOTEKA
596003 a

tančią) dvidešimts aštuones dešimtines žemės, su visomis triobomis ir mišku, Jonui Kazimiero sunui Zdanavičiui, kilusiam iš Žygaiškių vienkiemio, Rokiškio valsčiaus, už tris tūkstančius septynius šimtus penkias dešimtis rublių ir nuo šios dienos pavedu ją minėto Jono Zdanavičiaus pilnam valdymui. Jonas Zdanavičius įmoka čia pat Antanui Rageliui penkis šimtus rublių, o likusius tris tūkstančius du šimtu penkesdešimts rublių sumokės prie pripažinties. Ir lig tam laikui vietoje palukanų mokės A. Rageliui kas met po keturias dešimtis rublių. Jonas Zdanavičius užleidžia Antanui Rageliui už kelio esantį sandėlį ir šalip jo esančio daržo pusę ir išdirba jį. Tolesniai stato A. Rageliui bendrai su juomi iš senos kamaros dviejų galų rūmą ir duoda kasmet tokią ordinaciją: dešimts pūrų rugių, penkis avižų, du miežių, vieną žirnių ir sodina savo žemėje penkis pūrus bulvių. Gano vieną karvę, ją ir mitina žiemą savo pašaru. Suveža ir sukapoja malkas. Ir kiekviename (kožname) reikale duoda arklį.

Antanas Ragelis išsikerta savo naudai iš daržo liepas ir žilvičius. Jo naudai pastatytieji namai su sodnu ir daržu grįžta Jono Zdanavičiaus savastin. Su šia sutartimi sutinkame ir pasirašome. Antanas, Jono sūnus, Ragelis ir Jonas, Kazimiero sūnus, Zdanavičius, o už mus, kaip beraščius, mums prašant pasiraše: už A. Ragelį—Povilas Kesiunas, už J. Zdanavičių—Juozas Šukys. Šios sutarties liūdytojais buvome; Juozapas Černius, Ragelių sodybos, Justinas Čeldis, Kitalokų viensėdis.

Jonas Zdanavičius, nepripažindamas Antano Ragelio ieškinio, iškėlė savo priešieškinį, prašydamas teismo pripažinti sutarčiai 1916-11-22 d. (kuri, anot jo, yra pirkimo—pardavimo sutartis) notarinio akto galios einant 1919-VIII-18 d. įstatymu. Ieškovas Ragelis tvirtino, kad ši sutartis yra uzpardavimo sutartis ir kad ji neatatinka 1919-VIII-18 d. įstatymo reikalaujamiems formalumams. Zdanavičius prašė Teismo klausti liūdininkus, tarp kitų kun. Vėgėlę, kuris rašė kalbamą sutartį, kad nustatytų jos esmę ir papildytų trūkstamą formalumą. Kauno Apygardos Teismas 1923-1-23 d. sprendimu Ragelio ieškinį patenkino, o Zdanavičiaus priešieškinį atmetė, atsisakęs klausti liūdininką kun. Vėgėlę del to, kad sutarties formalumas turi būti iš jos pačios, raštu padarytos, matomas ir, einant civ. proc. įst. str. 409, negali būti įrodomas liūdininkais.

Zdanavičius, nesutikdamas su tuo sprendimu, padavė Vyriausiajam Tribunolui apeliacijos skundą, kuriame palaikė savo reikalavimus, Kauno Apygardos Teisme pareikštus.

Vyriausias Tribunolas[1]) visai priešingai, ne Apygardos Teismas, išsprendė šią bylą, paklausęs liūdininką kun. Vėgėlę apie sutarties esmę ir surašymą. — Štai Vyriausiojo Tribunolo pilnas sprendimas:

[1]) Referavo bylą V. Tribunolo narys p. A. Janulaitis.

SPRENDIMAS
Lietuvos Respublikos vardu.

1925 metų sausio mėnesio 14/21 dieną.

Vyriausiasis Tribunolas:

Jo Pirmininkas *A. Kriščiukaitis.*

Nariai: *A. Janulaitis.* *M. Römeris.*

ir Sekretoriaus pad. *A. Rimkevičius*

teisiamajam posėdy, K a u n e, žiūrėjo Jono Zdanavičiaus su Antanu Rageliu civilinę bylą, del Jono Zdanavičiaus apeliacijos skundo prieš Kauno Apygardos Teismo 1923 metų sausio 23 dienos sprendimą.

Antanas Ragelis raštu pareiškė Rokiškio Taikos Teisėjui, kad jis 1916 m. yra užpardavęs savo dūbą Ragelių sodžiuje Jonui Zdanavičiui ir pavedęs valdyti tam tikromis jo nurodytomis sąlygomis (ordinarijų ir t. t.) ir dabar kadangi Zdanavičius jų nepildo, o jis nebenori savo dubos parduoti, prašo Zdanavičių prašalinti iš jo dūbos ir priteisti už neatiduotą ordinariją ir nuostolius, padarytus 7500 auksinų, ir bylojimo išlaidas.

Zdanavičius iškėlė priešieškinį, kurį įvertino 15000 rub., del pripažinimo ano rašto apie Ragelių dūbą ipotekiniu, o bylą pavesti nagrinėti Apygardos Teismui.

Šitą bylą išnagrinėjo Kauno Apygardos Teismas. Ieškovas prašė nesvarstyti dalį ieškinio del ordinarijos ir nuostolių.

1923 m. sausio 23 d. Kauno Apygardos Teismas N u s p r e n d ė: Patenkinimui tiesioginio ieškinio, prašalint Joną Zdanavičių iš Antano Ragelio ūkio, Ragelio sodžiuje, Rokiškio apskr. ir valsč., kitą dalį Antano Ragelio ūkio ieškinio nesvarstyti, priešingąjį gi Jono Zdanavičiaus ieškinį atmesti. Sprendimą vykdyti, jam įsiteisėjus.

Šituo sprendimu skundėsi atsakovas Zdanavičius, kuris savo apeliacijos skundoj sako, kad raštas 1916 m. vasario 22 d. buvo pardavimo raštas, jį rašė kunigas Vėgėlė savo ranka, taigi atatinka 1919 m. rugpiučio 19 d. įstatymo reikalavimams, todėl prašo Kauno Apygardos Teismo sprendimą iš 1923 m. sausio 23 d. panaikinti, vyriausį Antano Ragelio ieškinį atmesti, jo priešieškinį del pripažinimo naminiam aktui iš 1916 m. vasario 22 d. notarinio akto galią patenkinti, priteisus iš Antano Ragelio jam teismo ir bylos vedimo išlaidas vyriausiam ieškiniui ir priešieškiniui už abi instancijas.

Išžiurėjęs apeliacijos skundą, šalių pareiškimus, įvertinęs dokumentus ir liūdininkų parodymus, Vyriausias Tribunolas randa, kad: 1) šitas raštas 1916 m. vasario 22 d. kalba apie žemės pardavimą, 2) visas rašytas abiejų šalių įprašyto kunigo Vėgėlės, kurio šalys prašė pridėti antspaudą, bet kuris, bijodamas sau

painių, nepridėjo, 3) toksai raštas atatinka 1919 m. rugpiučio 18 d. įstatymo tikslui ir dvasiai, taigi šitam raštui reikia pripažinti notarinio rašto galią, todel, eidamas 1919 m. rugpiučio 18 d. įstatymu ir P. B. Įst. 772—774 str., Vyriausiasis Tribunolas N u s p r e n d ė: 1) Kauno Apygardos Teismo 1923 metų sausio 2 d. sprendimą, kiek jis liečia Jono Zdanavičiaus prašalinimą iš Antano Ragelio ūkio, panaikiti ir Ragelio ieškinį šioj daly atmesti, 2) sutartį, surašytą 1916 metų vasario 22 d., kuria Antanas Ragelis yra pardavęs Jonui Zdanavičiui savo dūbą iš 28 dešimtinių žemės su trobomis ir mišku Ragelių sodžiuje, Rokiškio valsčiaus, pripažinti turinčią notarinio akto galios, priteisti iš Antano Ragelio Jonui Zdanavičiui du šimtu aštuonis litus (208) ir 20 centų teismo ir žyminio mokesnių ir du šimtu (200) litų už bylos vedimą dviejose instancijose. Aukščiau nurodytąjį Apygardos Teismo sprendimą, kiek jis liečia Jono Zdanavičiaus priešingąjį ieškinį, panaikinti. Šį sprendimą vykdyt sumokėjus visas pajamas, kaip yra pasakyta įstatyme apie aktus, padarytus del nekilnojamojo turto perleidimo (§ 4) ir šiam tikslui sprendimo nuorašą nusiųsti Rokiškio Apskr. Mokesnių Inspektoriui.

Vyriausio Tribunolo sprendime mes randame tris motyvus, kurių du, pirmasis ir trečiasis, tikrenybėje nėra motyvai, bet kategorinis tvirtinimas — taip manau, taip liepiu.—

I). Bylos dalyviai ginčijosi del sutarties esmės: vienas sako, — tai užpardavimo, rankpinigius duodant, sutartis, o kitas tvirtina, — tai pardavimo sutartis. Tokiu atveju ir įstatymai, ir teorija duoda priemonių sutartims aiškint. Tačiau Tribunolas sustojo ties vienu sutarties žodžiu, o gal dar ties liūdininko kun. Vėgėlės nuomone del sutarties esmės, ir tvirtina, kad sutartis kalba apie žemės pardavimą. O kuomet užpardavimo sutartis kalba apie ką kita, kaip ne apie žemės pardavimą? Štai X t. I. d. str. 1685, kuris kalba apie rankpinigių raštą, taip skelbia: Jei susitarusieji apie p a r d a v i m ą[1]) del ko nors, iki padarys pirkimo, ar formalų užpardavimo raštą, nori patikrinti savo susitarimą rankpinigiais, tai gavusis juos, tam paliūdyti, turi duoti pirkikui raštą". O Kod. Nap. str. 1582 sako, kad pardavimas yra sutartis, kuria viena šalis **pasižada**[1]) perduoti daiktą, o kita — užmokėti už jį". Reiškia, ne iš paties išsitarimo „parduodu", „pasižadu parduoti", ar „užparduodu" reikia spręsti apie sutarties esmę, o iš jos turinio. Turinį gi aiškinti reikia ne liūdininkui pavesti, bet pačiam teismui atlikti. Aiškinant sutartį, negalima neigti to, kas joje pačių šalių pasakyta. O Ragelio su Zdanavičium sutarty 1916 — II — 22 d. pasakyta, kad dūba parduodama už 3750 rublių, kad sutartį darant mokama tik 500 rb., kad kiti 3250 rub. turi būti sumokėti p r i e p r i p a ž i n t i e s.[1]) Iš to aišku, kad pačios šalys laikė šią sutartį tik užpardavimo, įduodant rankpinigius, sutartim ir kad jos numatė reikalą daryti pardavimo (pripažinties) aktą; rank-

[1] Mano pabraukta.

pinigių raštas, einant nurodytu X. t. I. d. 1582 str., privalo nustatyti laiką, kuomet bus daroma pirkimo aktas: čia tas terminas numatomas iš žodžio „pripažintis“: sutartis buvo daroma, kuomet veikė „vis maior“ — karo teisė, kuri buvo panaikinusi teisę perleisti nekilnojamą turtą; tat pirkimo aktui terminas, matyti, buvo manomas — okupacijos pabaiga. Taip, rodosi, turėtų būti suprasta kalbamoji sutartis, jei ji būtų aiškinama iš jos turinio, o ne iš jos formalaus žodžio „parduodu“ ir ne iš jos aiškinimo, kurį davė kun. Vėgėlė. Nenaikina sutarties užpardavimo būdo ir ta aplinkybė, kad jąja ūkis buvo perduotas Zdanavičiui valdyti, o X. t. I. d. str. 1684 draudžia užpardavimo sutartim valdyti, — nenaikina del to, kad šitas draudimas turi tikslo tik valstybės fisko reikalą ginti, o pačios sutarties neniekina, tik numato šalims piniginę pabaudą iždo naudai. —

Tat Vyriausiam Tribunolui reikėjo pasisakyti, kodel jis priėjo išvados, kad sutartis yra žemės pardavimo aktas, o ne pasitenkinti kategorišku tvirtinimu, kad sutartis kalba apie žemės pardavimą. Ir užparduodant, ir rankpinigių raštą imant, ir galutinai parduodant—visuomet kalbama apie pardavimą. Esant tokiam esminiam ginčui, kaip ginčas del akto nuosavybės teisės perleidimo žemės ūkiui, to akto turinys turėjo būti analizuotas, o analizuojant jį, būtų, tikrai, prieita kitokios išvados. —

II) Dar mažiau, ne pardavimo aktui, 1916-II-22 d. sutartis atatinka „įstatymui apie aktus, padarytus del nekilnojamojo turto perleidimo“ 1919-VIII-18 d. — Šio įstatymo pirmasis § toks; „Aktai, kuriais perleidžiama nekilnojamojo turto nuosavybės teisė, padarytieji karo laiku, nesant notarams, ir asmenų visuomenės pareigas einančių paliūdytieji (mano pabraukta), gali būti Teismo pripažinti tikrais ir turinčiais notarinių aktų galios“. — Mano pabrauktas akto pažymys yra esminis; be šito pažymio, t. y. sutartis, nepaliūdytoji asmens, visuomenės pareigas ėjusio, nėra aktas šio įstatymo prasme. Aktas paliūdytas — reiškia, kad jis savy turi raštu padarytą to asmens paliūdijimą, o paliūdijimas ne kitaip gali būti padarytas, kaip tik savo pavarde pasirašant. Ragelio su Zdanavičium 1916-II-22 d. padarytoji sutartis asmens, visuomenės pareigas ėjusio, nepaliūdyta, tai ji ir neatatinka įstatymo reikalavimui. — Vyriausias Tribunolas kategoriškai sako, kad ta sutartis atatinka 1919-VIII-18 d. įstatymo tikslui ir dvasiai; tai yra netiesa—del to, kad, jei sutartis aiškiai neturi tų atributų, kurių reikalauja įstatymas, tai ji neatatinka įstatymo tikslui nei dvasiai. Kitaip, įstatymus aiškinant ir taikant, bus kuriami nauji įstatymai, bet ne esamieji vykdomi. Ir čia Vyriausiojo Tribunolo sukurtas naujas įstatymas Ragelio su Zdanavičium bylai išspręsti, o tokios kompetencijos jam neduota. Jeigu įstatymus galima būtų Vyriausiajam Tribunolui taip laisvai aiškinti, kaip jis šiuo atveju yra padaręs, tuomet nebūtų skirtumo tarp teismo ir įstatymdavėjo funkcijų; tuomet galima, pav., vekseliu pripažinti tokį raštą, kuris visas parašytas skolininko ir turi visus vekselio pažymius, bet

skolininko nepasirašytas; arba pas notarą pareikštu laikyti tokį raštą, kuris visas rašytas notaro ranka, bet jo nepaliūdytas, kad jis jam pareikštas ir t. t. Teismo byloje Vyriausiojo Tribunolo sprendimas yra galūtinas, skūstis nėra kur, tat ir turi likti galioje jo toks įstatymo aiškinimas. Tačiau, kadangi jis yra tiesiog priešingas įstatymo turiniui, tai ir neturėtų būti precedentu mūsų teismų praktikoje. Man šiuo atveju netenka gilintis į įstatymų aiškinimo teoriją del to, kad šį kartą įstatymas Vyriausiojo Tribunolo stačiai paniektas, o ne aiškintas: stačiai atmestas šalin įstatymo reikalavimas, kad aktas būtų paliūdytas, o pasitenkinta tuo, kad jis kun. Vėgėlės ranka parašytas. — Tačiau visvien, ar sutartis būtų vyskupo, Tautos Tarybos nario, ar kito kokio aukšto visuomenės asmens ranka rašytas, bet nepaliūdytas, jis įstatymo esmei neatatiks. — Toks platus įstatymo supratimas, koks šiuo atveju pritaikintas, sudaro naują įstatymą ir neprisideda prie teisėtumo saugojimo, kadangi niekas niekad negali atspėti, kada kaip ateis Vyriausiajam Tribunolui mintis eiti toliau įstatymo ribų.

III) Kadangi akto paliūdijimas asmens, visuomenės pareigas einančio, turi būti raštu pačiame akte padarytas, tai, to paliūdijimo akto nėsant, liūdininkas negali būti klausiamas šiai aplinkybei nustatyti, nes civ. proc. įst. str. 409 stačiai taip sako: „Liudininkų pareiškimai negali būti pripažinti įrodymu tokių aplinkybių, kurioms nustatyti reikia paliudijimo raštu sulig įstatymu". — Šitas įstatymas Vyriausiojo Tribunolo apeitas tylomis; jam galima taip daryti, nes nėra kas galėtų paklausti jo pasiteisinimo. Tačiau įstaigai, kuri neturi sau iš oro kontrolės, reikia pačiai save dar smarkiau kontroliuoti, kad galėtų būti tuo autoritetu, kuriuo šalis norėtų tą įstaigą matyti. Jei įstatymas sako „aktai paliūdytieji", negalima jo aiškinti taip, kad aktas bus paliūdytas, nors ir vėliau liūdininkas savo pareiškimu jį paliūdytų. Kad įstatymo leidėjas būtų turėjęs tokią mintį, kaip šiuo atveju Vyr. Tribunolas turi del kalbamo įstatymo, tai įstatyme būtų toji mintis ir išreikšta. Savaime aišku, kad Rageliui Vyriausiojo Tribunolo sprendimas labai skriaudingas: jo ūkis 28 deš. ploto tenka Zdanavičiui už labai mažus pinigus, prieš savininko norą ir be jo kaltės.

Prof. *P. Leonas.*

LIETUVOS UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO DARBAI
MÉMOIRES de la FACULTÉ DE DROIT de L'UNIVERSITÉ de LITHUANIE
II Tomas, 23 — 86 pp. III Knygos.

ALBINAS RIMKA

LIETUVOS PREKYBOS SANTYKIAI

LIGI UNIJOS SU LENKAIS.

KAUNAS ——— VALSTYBĖS SPAUSTUVĖ ——— 1925 m.

Lietuvos prekybos santykiai ligi unijos su Lenkais*).

1. Įvedamieji paaiškinimai.

Cia tiekiamieji „Lietuvos prekybos santykiai ligi unijos su Lenkais" reikia imti drauge su „Lietuvos visuomenės ūkio bruožais ligi Liublino unijos metų" (atskirai atspausdinta iš „Teisių Fakulteto Darbų" 1 kn.). Priežastis aiški: kurio nors krašto prekybos santykius tikrai suprasti tegalima tiktai tuomet, kai žinome, koki socialinio ir ekonominio pobūdžio santykiai buvo iš viso. O „Lietuvos visuomenės ūkio bruožai" kaip tik šituos bendrojo pobūdžio santykius mėgina parodyt. Taigi čia, mėgindamas paliesti senovės Lietuvos prekybos santykius, aš drįstu apleisti visas tas bendrojo pobūdžio pastabas ar istorijos įvykius, kurie būtų reikalingi, jei „Lietuvos visuomenės ūkio bruožų" visai nebūtų. Tik skaitytojui, kuris del vienų ar kitų priežasčių negalėtų ar nenorėtų su „Lietuvos visuomenės ūkio bruožais" susipažinti, arba kuris iš kitų šaltinių to paties nežinotų, trumpai noriu pabrėžti šit ką:

1. Lietuvių tautos kilmę ir jų senovės gyvenamą plotą aš vaizduojuosi maž daug taip, kaip apie tai savo laiku rašė Hirtas, Schräderis, a. a. Būga ir kt. tyrinėtojai;

2. Lietuvos ūkio istorijos tyrinėjimas, ypač giliosios senovės, turi apimti ne tik šių dienų vienų lietuvių gyvenamas vietas, bet ir visų lietuvių tautos prabočių, Būgos vadinamų aisčių giminės, gyventasias sritis.

Iš šito seka, kad:

a) Lietuvos prekybos santykių tyrinėjimas turi siekti vad. priešistorinių laikų ir

b) jis turi apimti plotus (priešistoriniams laikams) į rytus nuo Vislos ligi Dauguvos ir Pripetės-Dniepro sričių (žiūr. K. Būgos žemėlapius jo rašinyj „Aisčių praeitis vietų vardų šviesoje", Kaunas, 1924 m.).

2. Sąlygos prekybos santykiams prasidėti.

Kultūros ir ūkio istorikai dar ir šiandien ne vienodai aiškina prekybos kilimą. Vieniems rodosi, kad pirmykštė prekių ar produktų pasikeitimo forma buvusi d o v a n a, kitiems — paprastas g r o b i m a s arba p l ė š i m a s. Mūsų reikalui šitas ginčas le-

*) Tekste vartojami raštų ir šaltinių sutrumpinimai yra paaiškinti 63 – 64 pp.

miamos reikšmės neturi, ir mes galime jo visai neliesti. Tiek „dovanojamoji“ tiek „grobiamoji“ „prekyba“ yra visai ne prekyba, o tik paprastas varo ar liuoso noro pasidalinimas turimais turtais ar šiaip kokiomis gerybėmis. Be to, tokia „prekyba“ gali paliesti tik žmones, gimines ar apskritai asmenis, kuriems numirus ar kitur išsikėlus visi santykiai prapuola savaime. Tuo tarpu mums rūpi Lietuvos, t. y. tam tikro aiškiai aprėžto ploto, prekybos santykiai su kitais kraštais ar tų kraštų gyventojais, pradedant seniausiais laikais. Žinoma, ir čia galima vaizduotis „prekybą“, kurios dalyviai vieni kitus žudo ar plėšia — arba mandagiai vieni kitiems dovanas duoda. Taip pat ūkio ir kultūros istorikai pažįsta giminių, kurios palaiko nuolatinius prekybos santykius net savo tarpe kovodamos, ir tai daro gana savotišku būdu: tam tikroj abiem pusėm žinomoj vietoj slaptai padeda savo turimų produktų perteklius, ir kaimynai, visa tai radę, padeda iš savų perteklių tiek, kiek jiems rodos naudinga ar verta; ir jeigu pirmieji, radę ekvivalentą, pasitenkina, tai reikalas jau baigtas: drąsiai ima kaimynų paliktą ekvivalentą, o savąsias prekes palieka, kurias tuojau pasiima kitą naktį atėjęs kontragentas — kaimynas. Tačiau, bendrai imant, prekybos santykiai tarp dviejų kontragentų, (arba dviejų kraštų) vienoj arkitojformoj, tik tada tegalimi, kai tie kraštai ar kotragentai turi ką nors skirtinga. „Visai vienodi kraštai ar visai vienodi žmonės nedaug ką teturi vieni kitiems pasiūlyt“ ir „juo žemesnis kultūros laipsnis, juo mažiau tereiškia prekyba“ (Ratzel, Antropogeographie, II, 414). Šitie Ratzelio žodžiai reikia turėti galvoje ir Lietuvos prekybos santykius tyrinėjant.

3. Prekybos santykiavimų sąlygos senovės lietuviškųjų giminių gyventuose kraštuose.

Kiek žinoma, lietuviškųjų giminių bočiai iš senų senovės gyveno, kaip sėslieji žmonės žemdirbiai, Pabaltmario kraštuose. Savo sparnais jie siekė Vislos ir Dauguvos upių, bet visa masė gyveno Nemuno upyne ligi pat Berezinos-Pripetės-Dniepro. Taip pat žinoma, kad šitos lietuviškųjų giminių gyventosios ir dabar gyvenamos sritys tuo pačiu laiku savo prigimtinių salygų nėra pakeitusios, išskirant, gali būti, tik tai, kad senovėje galėjo būti daug daugiau miškų ir viso, kas su miškais ankštai surišta. Tuo būdu ir Lietuvos ūkio produktų rūšys, o su tuo ir prekybos santykavimų pagrindas, taip pat lengvai patiriamas. Javai, gyvuliai, žuvys ir miškų ūkio produktai (žvėrys, paukščiai, bitės ir t. t.) — tai beveik ir viskas, ką Lietuvos ūkis svetimšaliui galėjo patiekti. Teisybė, viena ar antra Lietuvos ūkio produktų rūšis Lietuvoje galėjo tarpti geriau, negu kitur, arba patys gyventojai galėjo sugebėti tą ar kitą produktą geriau paruošti (pav. primenu plačiai žinomą Tacito liūdymą apie tai, kad lietuviškosios giminės geriau

ne vokiečiai, žemės ūkyj darbavos). Bet, apskritai imant, Lietuvos ūkio produktai, del grynai prigimtinių sąlygų, perdaug didelio kitų kraštų gyventojų patraukimo senovės gadynėje turėt negalėjo; nes jų buvo, arba būti galėjo, ir bile kuriame kitame krašte, o viena ar antra menkesnės reikšmės geresnė savybė vargu bau galėjo apmokėti tų laikų perdaug jau sunkias ir brangias transporto išlaidas. Patiems Lietuvos gyventojams taip pat nebuvo jokio būtino reikalo leistis į tolimas ir pavojingas keliones savo gyvenimo reikmenims įsigyti: jų gamta ir ūkis tiekė visko, kas tik gyvenimui būtinai reikalinga. Tokiose sąlygose ilgesnį laiką gyvenančios giminės ir tautos, ypač jeigu jos iš šalies perdaug netrukdomos, paprastai, sugeba sudaryti ir savaimingą kultūrą. Tokios kultūros Lietuvoj buvimą ligi šiol daug kas ginčijo, nors kalbos ir kiti daviniai tokiam buvimui neprieštaravo. Šiandien, kai, be kitų, paskelbta ir prof. Spicino naujausiųjų tyrinėjimų išdavos (žiūr. jo ,,Litovskija drevnosti '', Tauta ir žodis, III kn., 112—171p.), tai rimtam ginčijimui vietos būti negali. Tuo būdu ir Lietuvos prekybos santykių tyrinėtojas šiandien jau negali tenkintis vienu nurodymu į senovės Lietuvos ūkio prigimtines sąlygas, nes, gali būti, savaimingoji jos gyventojų kultūra tas sąlygas pakreipė ir panaudojo taip, kad ir tolimų kraštų pirklius arba vartotojus Lietuvos ūkio produktai viliojo? Šitokio klausimo neleidžia apleisti net ir istorijos patiekiamieji daviniai apie Lietuvos ūkio būtį jau vad. istoriniais laikais. Nes tai, kas viduramžių misijonieriui ar pirkliui atrodė niekam tikusiu ir nieko nevertu „pagonies" padaru, tai anksčiau ar kitokiomis sąlygomis galėjo būti nemaža brangenybė. Pagaliau istorija apskritai, o Lietuvos istorija ypačiai, pažįsta ir kultūrų kilimo-puolimo gadynes. Tokių gadynių, kaip Spicinas ir kiti tyrinėtojai įrodo, būta ir Lietuvoje (ryškiausioji Lietuvos kultūros kilimo gadynė — VI — VII amžius).

Prie visa to prisideda dar viena aplinkybė arba teisingiau — dar viena prekė — tai gintaras. Senovės Rytų kraštuose, o ir kitur, gintaras buvo labai branginamas — net daugiau ne auksas. O jo gauti daugiausia buvo galima tik senovės lietuviškųjų prūsų gyventuose kraštuose, nors kurį laiką buvo gaunamas ir kitur Europoj. Taigi, jeigu net visas kitas Lietuvos ūkio šakas paneigti, tai gintaras vienas sudaro pagrindą prekybos santykiams užmegsti net su tolimiausiais kraštais Ar toki santykiai buvo ir kaip toli jie siekė? Kokių vaisių jie davė ir kokių pėdsakų paliko? — Tai vis klausimai, į kuriuos turi stengtis atsakyt ne vien tik Lietuvos prekybos ar ūkio istorijos tyrinėtojas.

4. Seniausieji Lietuvos prekybos santykiavimų pėdsakai.

Tikriausias bet kurios prekybos santykiavimų pėdsakas—tai pinigai. Bet Lietuviai savo tikrus muštinius pinigus pradėjo vartoti gana vėlai, ir jų radiniai svetimuose kraštuose mums jau

nieko nepasako. Daug svarbesni įrodymai — svetimų pinigų radiniai Lietuvoje. Bet jeigu prekybos pėdsakais laikyti vien pinigus, tai senovės lietuviškųjų giminių prekybos santykių beveik visai nerastume. Nes „senovės arabiškųjų pinigų Lietuvoje visai nesurasta“ (Spicinas, TŽ, III, 161).[1]) Arabiškųjų pinigų keletas radinių surasta tik iš vėlesniųjų laikų, maždaug nuo X š. Taip pat nedaug rasta ir Romos pinigų. Net Vakarų Europos pinigų iš vėlesniųjų laikų nedaug tesurasta. Bet ar tai jau įrodymas, kad senovės Lietuva beveik jokių prekybos santykių neturėjo?

Iš viso, surastieji muštiniai pinigai nei jų kiekis negali būti laikomi nei vieninteliais, nei tikriausiais buvusių prekybos santykiavimų rodikliais. Jeigu dviem tūkstančiam metų praėjus to laiko gyventojai apie šių dienų prekybos santykiavimus imtų spręsti tik iš piniginių radinių, tai jų sprendimas būtų visai be jokios vertės. Tegu senovės žmonės turimus pinigus ir dažniau „pavedė žemei“, negu šianden tai daroma. Bet vis delto nereikia manyti, kad senovės žmonių „bankai“ buvo žemės gelmėse ar kad šių dienų žmonės visus tuos „bankus“ ar „skarbus“ turi būti suradę. Šiuo atžvilgiu archaiologų ir ne archaiologų dažnai daromos išvados apie buvimą ar nebuvimą prekybos santykių, pasirėmus mažesnės ar didesnės vertės numizmatiniu radiniu, yra visai nedidelės mokslinės vertės. Juk net ir šiandien gana dideli pinigų rinkiniai gali susidaryti ir susidaro visai be prekybos santykiavimų; o iš kitos pusės – gana didelės prekybos tranzakcijos atliekamos be tiesioginės pinigų pagalbos. Be to, pati prekyba yra daug senesnė už muštinius pinigus, kurie visuose kraštuose pasirodo jau gana vėlai. Senovės Babelyj, Egipte ir kt. būta net kredito operacijomis paremtų prekybos santykiavimų su bepinigiu, t. y. muštinių pinigų nevartojant, atsiskaitymu. Tai gi ir Lietuvoj senovės arabų ar kito kurio krašto pinigų nesuradimas ar suradimas savaime dar nieko neparodo.

Antras dalykas tai toks. Kultūros ir ūkio istorikai yra surinkę nemaža davinių, iš kurių matyti, kad pirmieji prekybos santykiavimai paprastai atliekami be pinigų pagalbos, o duodant daiktą už daiktą arba prekę už prekę. Negalima paneigti ir Kohno tyrinėjimų išdavos, kur pasakyta, kad Europos centro gyventojų (Odero ir Vislos sričių) pirmykštė prekyba buvo palaikoma „vien tik p r a b a n g o s d a l y k a i s, papuošalais, gal būt, dar ir tokiais dalykais, kurie turėjo religinio pobūdžio“ (S—K, Hs, VII—VIII). Tai buvusi pirmykštė prekyba, kuri galėjusi siekti net laikų prieš ugnies vartojimą. Druskos prekyba jau reikia laikyti antruoju prekybos plėtojimos laipsniu (S—K, Hs, X),—kada jau buvo varto-

[1]) Kitaip sako Fischeris (žiūr. jo „Geschichte des Teutschen Handels, I 121): „Den Weg auf dem Dnieper herauf in die Ostsee scheinen auch manchmal die Asiatischen Kaufleute genommen zu haben... Unter den Indern verstehen die Alten (Cornelius Nepos, Pomponius Mela) die Araber, deren und andere asiatische Muenzen noch heutzutage (veikalas atspausdintas 1785 metais) in heidnischen Gräbern an der Ostsee gefunden werden“.

jama ugnis, atsirado didesni reikalavimai, taip pat patobulėjo transportas. Tas pats Kohnas prisimena prof. Kisso tyrinėjimų dar 1859 metais, kuris priėjo išvados, kad „visi senovės radiniai turi n u m i z m a t i n i o pobūdžio, nes, del piniginės sistemos stokos, bronzos p a p u o š a l a i sudarė šeimos turtą ir tarpininkavo mainomojoj prekyboj". Varšuvos prof. Przyborowskis numizmatinio pobūdžio rado net geležiniuose peiliukuose (S—K, Hs, XIV—XV). Iš kitos pusės, mes dar ir šiandien galime rasti ne tik Afrikoj ar Australijoj, bet ir šių dienų civilzacijos centruose nemaža žmonių, kurie nešioja auksinių ar sidabrinių pinigų papuošalus (retežėlius, brasletus ir kt.). O kad senovėje numizmatinio pobūdžio turėjo gyvuliai ir jų produktai, tai taip pat senai mokslo įrodytas ir visiems žinomas dalykas.

Tuo būdu išeina, kad, kalbant apie senovės Lietuvos prekybos santykius, pirmoj eilėj reikia tureti galvoje toki daiktai arba prekės, kur buvo susikaupę daugiau prabangos žymių ir savybių. Toksai daiktas ir buvo arba galėjo būti Pabaltmario pakraščų gintaras, už kurį buvo galima gauti tų prabangos dalykų, kurių čia nebuvo, o gal ir dar kas nors. Ir toki prabangos dalykai Lietuvoje randami — tai žalvariniai ir net variniai daiktai.

5. Lietuvos prekybos santykiavimų pradžia.

Tikrai nustatyti Lietuvos prekybos santykiavimų pradžią — šiandien yra beveik negalima. Jeigu mes imsime tos prekybos rodikliu vieną gintarą, tai čia perdaug toli nenueisime. Dalykas toks, kad seniau gintaro būta ne vien Lietuvoj ar Rytų Prūsuose, bet ir daug toliau į vakarus ir net Skandinavijos pakraščiuose. Taip pat gintaro būta ir kai kuriose Centralinės Europos vietose, tarp kita ko ir šių dienų Lenkijoj ar, rodos, Galicijoj. Del to patys vieni gintaro radiniai senovės Rytų kultūros kraštuose arba Grekų ir Romos gyventojų buklė e dar nieko neįrodo. Bet yra ir visa eilė davinių, kurie verčia manyti, kad senovės Rytų ir Viduržemio pakraščių gyventojams (romėnams, grekams) buvo pažįstamas ir Lietuvos arba lietuviškųjų prūsų gintaras. Daug davinių rodo, kad kitur buvusio gintaro kiekiai buvo nelabai dideli; tuo tarpu yra žinoma, kad savo laiku senovės kultūrų žmonės jų labai daug teturėjo. Taip pat ir senovės gintaro radinių rūšys rodo giminystę su šių dienų Pabaltmario kraštų gintaru. Vienintelis argumentas prieš lietuviškojo gintaro patekimą į senovės Rytų ir Vidužemio kulturų centrus yra tas, kad nesurasta aiškių tiesioginio santykiavimo pėdsakų. Bet pav. Genthe nustato, kad Etruskai, kurie kelią į Pabaltmario gintaro sandelius žinojo jau nuo 5 š., patį Pabaltmario gintarą pažinoję daug anksčiau (jis randamas seniausiuose Etruskų kultūros kapuose dar iš Caeres (Cerveteri) gadynės), o ir patys grekai Pabaltmario gintaro gaudavę, Etruskams tarpininkaujant, jau nuo 7 š. (G, TN, 102). Kai kurie autoriai mena, kad tik del šito Etruskų tarpininkavimo savo

laiku senovės žmonės ir manė, būsią gintaras pareina kur nors iš etruskų gyventųjų vietų arba iš netolimų kaimynų. Kiek daug to gintaro būta, rodo jau faktas, kad keltų-etruskų 1-2 š. kapų radiniai rodo net paprastas liaudies moteris gintaro karolius nešiojusias (S-K,HS,L). O etruskų kultūros pėdsakų randama ne tik Vakarų Europoj ir Rytų Prūsuose, bet ir pačioj Lietuvoj. Tarp kita ko, Sadowskis mano, jog kadaise Oškabaliuose (Bartininkų val.) rastoji žalvarinė stirnos galva esanti itališkai-etruskiškos kilmės (žiūr. S-K, Hs, 174).

Bendrai imant, reikia pripažinti, kad tiek daug davinių rodo mūsų gintaro buvimą senovės Rytų ir Pietų kultūros kraštuose, jog tiesioginiai ar netiesioginiai prekybos santykiavimai su tais kraštais turėjo būti, ir jie turėjo siekti gana gilios senovės. Tik čia mes susitinkame su visa eile sunkenybių, kurios kliudo tų santykiavimų pradžiai ir lytims nustatyti. Vienas liūdymas prieš tokių santykiavimų buvimą yra Tacito žinomas pasakojimas apie Aestus, kurie, esą, visai gintaro nevertinę tol, kol „mūsų (t. y. romėnų) prabanga jiems vardą padarė, neapdirbtą atiduodą ir stebisi, kad mokama už tai“ (cituota iš Lohmeyer, Geschichte..., I, 6) Vienok kitas senovės rašytojas, Pytheas, rašęs apie 320 m. prieš Kristaus gimima, nors ir pasakoja apie gintaro menką vertinimą (girdi, „gyventojai vartoja jį malkų vietoj ir ugnį kūrena“), bet drauge pabrėžia, kad „parduodavę jį kaimynams teutonams“. O Voigtas, kuris šituos Pytheaso žodžius paduoda, dar prideda pastabą, kad senovės rašytojai greičiausiai bus dalyko esmės nesupratę, ir prūsų šventosios ugnies kultą bus palaikę paprastu ugnies kurenimu pasišyldymo tikslams (žiūr. V, GP, I, 19, 27 ir kt.).

Tuo būdu mes matome, kad ir senesnieji istorikai lietuviškojo gintaro prekybos senovėje toli gražu neužginčija. O yra istorijos tyrinėtojų, kaip Fischeris, Sadowskis, Kohnas, Raugemontas ir kt., kurie, kaip pamatysime, eina daug toliau ir nurodo net lietuviško gintaro prekybos kelius. Bet tuo tarpu būs geriau, jei mes arčiau prisižiūrėsime šių dienų archaiologijos daviniams. Ir čia pirmoj eilėj stovi jau minėtas prof. Spicino rašinys apie Lietuvos senovės liekanas, kuris yra išspausdintas „Tautos ir Žodžio“ III kn. Spicino nuomonė man atrodo daugiau patikima ypač delto, kad jis pats ištyrė visus naujausius archaiologijos radinius pačioj Lietuvoj, taip pat turėjo progos susipažinti ir su prof. K. Būgos ir kt. naujausiais kalbų mokslo daviniais ir, savo rašinį rašydamas, juos omeny turėjo.

Spicinas, kaip ir daugelis kitų tyrinėtojų, prieina išvadų, kad Lietuvos kultūrintojais buvę gotai, kurie dar Romėnų laikais apsigyvenę Vislos įtakoje ir užsiėmę prekyba Šitie gotai ir „paėmę į savo rankas Lietuvos prekybą su svetimais kraštais, tuo pačiu laiku turėdami prekybos santykių su Danija, Šiaurės Vokiečiais, Roma ir ruošdamies brautis prie Juodųjų jūrų. “(S, TŽ, III, 133). Tačiau tiesioginės įtakos šitie gotai turėję tik į lietuviškuosius prūsus ligi Nemuno (ten pat 134 p.). Bet „Lietuvoj, nors ir sil-

pnai, atsispindi visa Švedų žalvario gadynė", kuri Monteliuso ir kt. tyrinėjimais pasidėjusi apie 1700 (kitų tyrinėjimais apie 2500) ir pasibaigusi apie 600 (kt. tyrin. - 1000) m. prieš Kristaus gimimą (S, Tz, III, 127 128). Iš to seka, kad jau tais laikais vienu ar kitu keliu lietuviai turėjo tos kultūros paliesti būti. Ir jeigu tos pačios gadynės radiniuose ir šiaip įvairiuose liūdymuose sutinkama lietuviškasis gintaras, tai galima drąsiai prileisti, kad tai ir bus buvusiųjų prekybos santykiavimų pėdsakai. Kaip dideli buvo tie santykiavimai, šiandien sunku kas nors pasakyti. Nedidelis kiekis surastųjų vad. švediškosios žalvario kultūros dirbinių Lietuvoje dar nedaug ką pasako ne tik delto, kad daugelis tų dirbinių galėjo visai pražūti, bet ypač dar ir delto, kad iš pat pradžių lietuviškosios giminės vargu bau galėjo savo gintarą tinkamai įvertint Čia, greičiausiai, bus buvę taip, kaip savo laiku Amerikoj ir kt.: auksas ir kitos brangenybės, kur jų yra labai daug ir platesnių prekybos santykiavimų nėra, beveik visai nevertinamos ir atiduodamos už pusdykę ar kokį menkos vertės papuošalą.

Tuo būdu mes matome, kad tiek senovės rašytojų liūdymai, tiek archailogijos radiniai aiškiai rodo, kad prekybos santykiavimų Lietuva yra turėjusi dar prieš Kristaus gimimą ir kad tie santykiavimai pirmiausiai bus pasireiškę mainais gintaro į žalvarinius daiktus.

6. Lietuvos pirmykštės prekybos santykiavimų plotis.

Nereikia nė įrodinėti, kad patys lietuviai gilioje senovėje savo prekių į tolimus kraštus negabeno. Tai aišku jau iš to, kad lietuviškųjų giminių gyvenamos vietos savo geografine padėtim tolimų kelionių neskatino, o gyvenimo reikalas jų taip pat, kaip sėsliųjų žemės darbo žmonių, į tolimas keliones varyte nevarė. Iš viso, pirmykštės kultūros žmonės tik ten greičiau pirkliais pavirsta, kur prigimtinės ar socialinės salygos prie to veste priveda. Tad jeigu lietuviškojo gintaro ar kt. randama senovės grekų, romėnų ar kt. kapuose, tai tas gintaras galėjo ten patekti ir be tiesioginio lietuvių santykiavimo su romėnais, grekais ar kt., o per tarpininkus. Kas tie tarpininkai buvo — gotai, etruskai ar kt, tai mūsų reikalui antraeilės svarbos klausimas. Tačiau yra nemaža istorijos liudymų ar bent gana rimtai pagrįstų spėjimų, kurie rodo, kad galėjo būti ir tiesioginių gintaro prekybos santykiavimų su gana tolimais kraštais. Tais liūdymais vaduodamos dar Raugemontas buvo net sustatęs senovės gintaro prekybos chronologinę lentelę, kurią čia paduodu sulig Kohno citatos (S-K, Hs, XVIII):

1. Apie 1500 m. prieš Kristaus gimimą Philisteriai Adrijos jūroj mėgino ieškoti Baltijos gintaro, kuris Reino ir pašto keliais buvo gaunamas Italijoj. Pontus Euxinus (Juodosios jūros) semitai tuo pačiu laiku Dunojaus keliais gaudavo Jutlandijos gintaro, o dalį per Carnuntumą iš Adriatikos venetų.

2 Apie 1300-1100 m. iš Biscayas sidoniečiai jūros keliais suranda Rauranijos gintarą.

3. Apie 1100 m. tiriečiai gauna Jutlandijos gintaro Ligurijoj ir Rohnos įtakos srity. Germanų žalvario gadynėj surandama kelias nuo Ruegeno į Brennerą

4. Apie 400 m. Pontus Euxinus pakraščių grekai Dniepro upe pasiekia Prūsus; o mesaliotai gauna gintaro iš Rauronijos senaisiais Reino-Rhonos keliais.

5. Apie 60 m. Romos pirkliai iš Carnuntumo ateina ligi Pabaltmario, kad ieškotų gintaro.

6. Apie 235 m. po Kristaus gimimo gintaro prekyba del germaniškųjų giminių žygiavimų nutrūksta.

Šitoje Raugemonto chronologinėj lentelėj minima „Rauronien", kitų tyrinėtojų (Voigto, Sadowskio, Kohno) vadinama Pliniaus „Raunonia", kuri, spėjama, bus ta pati vieta, kuri paskui buvo žinoma kaip Romuva vadimam Samlande (S-K, Hs, 37: pal. V, GP, I, 29 ir D, PCh, I, 26). Jei tai tiesa, tai mes turėtume aiškių liūdymų, kad mažiausia prieš 3000 metų jau turėta tiesioginių prekybos santykių su senovės Rytų ir Grekų Romėnų kraštais. Žinoma, santykiavimai santykiavimams nelygu. Kurios nors rūšies prietikių ieškotojo ar atsitiktinai užklydusio pirklio santykiai bus vienos rūšies, o nuolatiniai prekybos santykiavimai — kitos. Pirmosios rūšies santykiavimuose ir 13000 svarų gintaro parvežimas į Romą (Tacitas sako, kad tiek gintaro pargabenęs Nerono pasiuntinys „iš Aisčių karaliaus"; pal. F, GH, I, 120 ir kt.) visai menkos reikšmės turės. Apie tikrus prekybos santykiavimus galima tik tada kalbėti, kai tie santykiavimai tikrai turi komercinio pobūdžio ir tęsiasi bent kiek ilgesnį laiką. Ar tokių santykiavimų senovės lietuviškosios giminės turėti galėjo?

Yra davinių, kurie duoda pagrindo į taip pastatytą klausimą atsakyt teigiamai. Senovės rašytojai ir keliauninkai savo laiku yra pavadinę tam tikras vietas atatinkamais vardais. Vienas toksai vardas jau anksčiau buvo minėtas — tai vadinama Raunonia — Rauronia ir kt. to paties vardo atmainos, kurios tikriausiai bus parėjusios nuo to, kaip kuris rašytojas vietos žmonių tarimą suprato ir užrašė. Kita su gintaro prekyba surišta ir daug vardų turinti vieta—Abalus, Baltia, Basileia ir Osericta. Šita vieta senovės raštuose yra vadinama sala, kur neišpasakytos daugybės gintaro būta. Del šitų visų vardų Voigtas šit ką rašo:, Abalus... buvo, kaip tikrina Plinius, ta pati sala, kuria Timaeus vadina Basilia arba Baltia. Jau anksčiau mes atsargiais žemės aprašinėtojų tyrinėjimais nustatėme, o ateityje naujais įrodymais sutvirtinsime, kad Abalus tai yra tas pats kraštas, kuris daug vėliau, dar vis dažnai buvo kaip sala, vadinamas Samland, kuris gali būti tikroji gintaro tėvynė" (V, GP, I, 23). Basilia — Basileia, anot Voigto, reikia rišti su Basilika, t. y. šventikų — kunigų buveine, lygiai kaip Osericta — Rikaičio — Krivaičio buveinė; o Abalus—tai grekų Αβεβγλος—šventas. Raunonia kaip tik buvusi toj

Basilijoj arba Abalus, kuri vėliau pasirodė niekas kitas, tiktai Romuva [1]). Bet tai dar ne viskas. Voigto, Fischerio ir kt. tyrinėjimais, šių dienų Pabaltmario pakraštys, vadinamas Samlandu, yra jau ne tas pats, nes jo dalis esą nugrimzdus į Baltijos jūrą. Galimas daiktas, kad tais laikais ten ištikrųjų buvo sala, kuri išnyko vienam kraštui nuslinkus, o kitam išsikėlus. Toj tai saloj ar ne saloj senovėj buvęs gana didelis prekybos centras arba miestas, kuris taip pat ne visų rašytojų vienodai vadinamas ir del to ilgą laiką klaidinęs ir dar tebeklaidinąs istorikus, kurie manę, kad vis tai skirtingi kraštai ir skirtingi miestų ar vietų vardai. Šitas miestas ir esąs nugrimzdęs į Baltijos jūrą. Ar yra šis nugrimzdęs miestas Jumme -- Jumetha — Vinetha, apie kurį kalba Fischeris (F, GH, I, 180), sunku pasakyti. Greičiau -- ne tas pats. Bet ir jis buvo prie Baltijos jūros. Menama, kad tai kur nors netoli šių dienų Luebecko, „Dar IX šimt. buvo tai didžiausias Europos miestas, daugelio tautų lankomas ir net grekų ir zaksų gyvenamas. Kiekviena tauta tenai turėjo savo šventyklas, išskiriant krikščionis...“ (F, GH, I, 180). Šis miestas „gaudavęs prekių iš Indijos, Azijos, Grekijos ir tt., o Europos ir Šiaurės produktus siųsdavo sarmatams, t. y. lenkams, rusams, lyvams, kurams, latviams, lietuviams, estams ir skytams arba totoriams ir hunnams, net ligi Kaspijos jūrų serams, baktrianams ir į Indiją, taip pat parthernams, persams, indams ir šinesams (kynams?)... Jis buvo tuomet begalo didelis. Vidury miesto buvo uostas, kur galėjo sutilpti 300 laivų“ (F, GH, I, 181 — 182). Šitas tai miestas 811 ar 830 metais buvęs užpultas danų ir švedų, o 1043 metais tų pačių danų labai sunaikintas. Netrukus po to jisai nugrimzdęs į jūrą. — Tuo būdu net jeigu Abalus arba Samlandas didesnio miesto būtų neturėjęs, tai netolimos Vinethos pirkliai vistiek būtų jį pasiekę ir tuo būdu gintaro prekybą išplėtę.

7. Lietuvos pirmykštės prekybos keliai.

Jeigu senovės Pabalmario prekybos centrai turėjo ryšių su senovės Rytų kultūros kraštais, — o tų ryšių buvimą liudija ir archailogijos radiniai, ir senovės rašytojų pasakojimai,—tai reikia pagvildenti klausimas, kuriais keliais tie ryšiai buvo palaikomi. Jeigu pasirodytų, kad tie keliai Lietuvos visai nepalietė ir viskas ėjo tik jūros keliais, tai pirmykštė Lietuvos gintarų prekyba didesnės įtakos visuomenės gyvenime būtų visai neturėjus. Tik ir čia tyrinėjimas begalo sunkus. Teisybė, senovės rašytojų raštuose yra minima tam tikrų vietų vardai ir kelių charakteringosios žymės. Bet šiandien paėmus žemėlapį nieko panašaus negalima rasti, o jei ką nors randi, tai pasirodo visai ne ten, kur senovės rašytojų aprašymais būti turėjo. Taip pat reikia ir su tuo skaitytis, kad tuose senovės aprašymuose galėjo būti pažymėta tik

[1]) Kiek kitaip išeina sulig Sadowskio, kuris Abalus — Basileą mano buvus kur nors šių dienų Danijos pakraščiuose (S — K, Hs, 21).

tai, ką ir kaip kuris keliauninkas patsai pastebėjo ar kada nors prisiminė, o geografijos mokslas buvo toli gražu ne toks, kad jo nurodymais būtų galima vaduotis net Europos šiaurėje ar Rytuose. Del to sunku susivokti ir senovės rašytojų nurodytuose keliuose. Čia reikia labai atsargiai elgtis ir žiūrėti ne tik tų aprašymų, bet ir kitų davinių, o pirmoj eilėj geografinės padėties, taip pat tų laikų susisiekimo priemonių. Juk padėtis, bendrai imant, buvo tokia, kad iš senovės Rytų arba Europos pietų gintaro sandėlius buvo galima pasiekti arba jūros keliais apie Europą, arba vidaus vandens keliais (upėmis), arba sausžemiais. Apie tiesioginį susisiekimą plačiąja jūra neturime jokių tikresnių žinių bent iš ankstybosios gadynės; o žinant, kad bent kiek normališkesnis toksai susisiekimas yra reikalingas jau gana išplėstos laivininkystės, reikia prileisti, kad vargu bau toksai jūros susisiekimas plačiau galėjo būti praktikuojamas. Teisybė, senovės žmonės nebuvo jau toki bejėgiai ir dideliuose vandenyse. Juk Nojus sugebėjo pastatyti laivą 300 pėdų ilgumo ir 50 pėdų platumo (Genesis, VI, 15), o tai, W. S. Lindsay apskaitymais, turėjo apie 15000 RT tūrio. O 15000 RT (registr. tonų) laivai dar ir šiandien laikomi vidutinio didumo net pasažieriams per Atlantiką vežioti. Bet vis delto gilioje senovėje, rodos, labai tolimų kelionių plačiąja jūra nedaryta, išskiriant gal vieną antrą prietikių ieškotoją. Tai nepakeičia ir Lindsay prileidimas, kad gintaru prekiaudavę dar finikiečiai (Phoeniciams) ir kad su gintaro prekyba surištoj senovės legendoj apie Phaetono dukterįs minima Eridano upė ištikrųjų buvus ne Italijos Po, o viena upė netoli šių dienų Dancigo (Visla?) (L, HMS; I, 11—12). Ne didesnės vertės šiuo atžvilgiu bus ir Voigto sulig Tacitu daromieji prileidimai, kad Romos Augusto pasiuntinių minimieji venetai bus buvę taip pat kurios nors lietuviškos giminės ateiviai (V, GP, 1, 32, 55, 73—74; pal. F. GH, I, 165—166). Nes jeigu būtų būvęs bent kiek įmanomesnis susisiekimas laivais iš Vidužemio jūros su Lietuvos pajūriais, tai būtų likę ne tik daug daugiau pėdsakų, bet ir senovės rašytojai būtų turėję daug daugiau ir tikresnių žinių apie Lietuvą.

Taip pat vargu bau galėjo būti platesnių ir gyvesnių prekybos santykiavimų tiesiog su senovės Rytais tiesiausiu keliu — per Rusiją. Jei tokių santykių būtų buvę, tai būtų daugiau pėdsakų likę ir Lietuvoje. Greičiau reikia manyti, kad tų laikų žmonėms tolimuose Rytuose nebuvo galima tokias tolimas keliones vandens keliais ar sausžemiais atlikti — tokių kelių tuomet ir nebuvo ir juos būtų reikėję pirmiau prasiskinti; o tai jau būtų buvę tų laikų žmonėms perdaug sunku ir pavojinga. Bet kuo ir kuriais keliais tuomet gintaro prekyba būtų galėjus eiti?

Pirmiausia čia reikia turėti galvoj, kad pirmykštė prekyba beveik visuomet yra mainomoji prekyba; ir tie mainai paprastai eina tik su kaimynais, kurie paskui jau gali pasidaryti ir tarpininkais, kai vienos pusės savo kaimyno prekes išmaino kitos pusės kaimynui. Jei pasitaiko, kad vienas kuris kaimynas

veda klajoklinį gyvenimą, tai tuo būdu iš sėslių kaimynų įgytoji prekė gana greitai gali pasiekti ir tolimus kraštus be kokių ypatingų prekybinio pobūdžio žygių ar ekspedicijų.

Kitas dalykas tai tas, kad, kaip žinoma, bent senovės Roma vedė gana plačią ir planingą susisiekimo politką, kuri nesitenkino vienais prigimtiniais keliais (upėmis ir p.), bet turėjo visą kelių sistemą. Viena tų Romos kelių šaka ėjo ir į Europos šiaurę.

Trečia — reikia skaitytis ir su tuo, kad gilioje senovėje, ypač Europos šiaurėje, ir upės buvo daug vandeningesnės, ir, perkasų nesant, šiaip visur daugiau vandenų buvo. Šita aplinkybė darė galimu daiktu upių luoteliais pasiekti daug tolimesnius kraštus, negu šiandien galima įsivaizduoti ypač jei prisiminsime, kad visa eilė davinių rodo, jog senovės toki susiekiamieji upių laiveliai būdavo įtaisyti taip, kad lengvai galėdavo būti gabenami ir sausžemiais, tam tikrais mediniais stuobriais ritinami (pal. F, HG, I. 121 — 3). Esant šitokioms aplinkybėms, nebuvo negalimas daiktas, pav., pasiekti lietuviškojo gintaro sandėlius šių dienų Karaliaučiaus — Klaipėdos rajone iš Italijos arba ir Mažosios Azijos.

Buvimą tokio susisiekmo iš Italijos ir apskritai Pietų Europos gana įtikinamai įrodinėja Sadowskis ir Kohnas. Jie žiūri tiek senovės rašytojų liūdymų, tiek geografinės ir topografinės tų laikų Europos padėties, tiek, pagaliau, archailogijos radinių ir šiaip pėdsakų; ir prieina išvadą, kad kelias iš Italijos ėjęs žinomuoju „Romos keliu“ ligi Frankfurto prie Maino, toliau Maino upe ligi Elbos — Odero, iš ten Varta ligi šių dienų Brombergo, nuo Brombergo per Osą ligi Marienverderio — Elbingo į Pregelio pakrantes, o iš ten tiesiog į Pabaltmarį prie gintaro (S — K, Hs, 18 — 24). Kitas kelias ėjęs iš Grekijos — per Dunojų ir Vislą. 1896 m. surastieji milžiniškų tiltų pėdsakai Sorges slėnyse laikoma liūdytojais gana didelio tais keliais judėjimo (L, GO, I, 5). Taip pat ėjęs kelias iš Juodosios jūros per Teodosiją, toliau Dniepru, Pripete, Ščara į Nemuną, o kitas — iš Dniepro — Berezinos į Dauguvą ir iš ten jūra į Lietuvą. Buvęs kelias ir per Dniestrą — Būgą — Narevą — Lycką į lietuviškųjų prūsų gintaro žemę (S — K, Hs, 38 — 68). Sadovskis šitų kelių buvima įrodinėja ne tik senovės rašytojų liūdymais ir geografinės padėties teikiamomis sąlygomis, bet ir archailoginiais radiniais tų upių pakraščiuose ir atatinkamose spragose. Ir tikrai: jeigu, kaip Sadovskis sako, Lietuvoj ir lietuviškųjų prūsų gyventuose kraštuose randama tų pačių dalykų kaip Italijoj ar kt., o tam tikrų vietų, kur būta kelių, kapuose randama taip pat tų pačių dalykų šale gintaro, tai vargu bau gali būti geresnių įrodymų, kad būta tiesiogių prekybos santykiavimų (tokių radinių rasta tarp kita ko ir Sveicarijoj, Reino pakraščiuose, ir kt.; pal. S — K, Hs, 111, 174 ir kt).

Šitie keliai, tur but, ir bus seniausieji ir, gali būti, svarbiausieji, kuriais ėjo senovės Lietuvos prekybos santykiavimai su svetimais kraštais. Kad šale to, tik gal kiek vėliau, prasidėjo gyvesnis judėjimas ir jūros keliais, tai visai galimas daiktas. Fischeris (GH

I, 114) net mano, kad Herodoto minimoji cino prekyba buvo ne Anglijoj, bet Skandinavijoj, ir šitie cino pirkliai praskynę jūros kelią ir į prūsų gintarą. Čia jiems tarpininkaudavę keltai arba teutonai, o patys prūsai pristatydavę gintarą ligi Dauguvos, nuo Dauguvos ligi Dniepro „slenksčių“ gabendavę skytai, o iš ten jį paimdavę grekų gimines olbitai. Iš Dniepro įtakos gintarą paimdavę jau Aleksandrijos laivai (F, GH, I, 118 — 119). Šitą tai kelią naudodavę kai kada ir Azijos pirkliai tiesiog be tarpininkų (ten pat, 121 — 123).

Tuo būdu visa eilė davinių ir tyrinėjimų rodo, kad gilioje senovėje, bent prieš Kristaus gimimą, prūsiškai lietuviškasis gintaras jau buvo prasiskynęs sau kelių beveik į visus tų laikų žinomo pasaulio kraštus. Vienas, gal net seniausias kelias, ėjo iš Romos per šių dienų Vokietiją, Lenkiją į vadinamą Samlandą tarp Karaliaučiaus ir Kuršo marių. Kitas kelias — tai iš Balkanų, kurį galime pavadinti Dunojaus — Vislos keliu. Šitie keliai, rodos, su laiku turėjo daugiau ir privažiuojamų sauskelių. Senovės Rytai gintaro gaudavo daugiausia Dniepru, iš kurio, galimas daiktas, kelias per Dauguvą ir Baltijos jūrą prie gintaro buvo praskintas anksčiau negu per Nemumą. Iš Dauguvos, maž daug nuo šių dienų Dvinsko, kelias ėjo ne tik į pietus (į Dnieprą ir t. t.), bet ir į šiaurę link Pskovo ir t. t. Bent toks kelias pasirodė vėliau. Taip pat galimas daiktas, kad jau gilioj senovėj Nemuno traktas dvi šakas turėjo: vieną tiesiog ligi Kuršo marių, o kitą maž daug nuo Merkinės per šių dienų Suvalkiją (Šešupė — Širvinta) linkui Gumbinės į Pregelį. Taip pat buvo vienas kelias į Skandinaviją jūromis, o iš ten ir toliau — kaip tik jūros susisiekimas patobulėjo.

8. Pirmykštės Lietuvos prekybos išsiplėtimas ir jos likimas.

Jei gilioje senovėje į Lietuvą vedė tiek daug kelių iš svetimų kraštų, tai aišku savaime, kad patys lietuviai negalėjo būti koki laukiniai žmonės, kurie „tik nustebę žiūrėtų“, kaip svetimi gintarą ar ką kitą ima ir dar net pamoka, kaip Tacitas rašė. Taip pat vargu bau del vieno gintaro būtų reikėję tiek daug kelių ir kelelių, jei kitokių santykiavimų visai būtų nebuvę. Jeigu, kaip Spicinas liudija, Lietuvoj atsispindi visi Skandinavijos žalvarinės kultūros laipsniai, o ta kultūra siekia bent 1500 metų prieš Kristaus gimimą, tai reikėjo, kad lietuviai tos kultūros vaisius būtų mokėję tinkamai įvertinti. O jeigu taip, tai galėjo būti atatinkamai įvertinta ne tik žalvaris ar kt., bet ir šiaip įvairūs daikiai ir prekės, kurios, bent atsitiktinai, turėdavo patekti į Lietuvą ir iš kitų kraštų, ne vien iš Skandinavijos. Pagaliau, kaip rodo K. Būgos filologiniai tyrinėjimai, lietuviai „dar prieš Aleksandro Didžiojo gadynę... kelio žygiams atlikti vasarą vartojo (tiko) r a t u s, o žiemą r o g e s. Jau ir tuomet važinėta tikrais k e l i a i s. Per neišvažiuojamąsias kelio vietas (balas ir upes) tiesta t i l t a i. Ratai

kelionei tepta derva (B, TŽ, I, 3)". O jeigu taip. tai yra rimto pagrindo prileisti, kad toji pirmykštė Lietuvos prekyba su svetimais kraštais ar jų žmonėmis vienu gintaru mainais į žalvarinius daiktus tenkintis negalėjo, juo labiau, kad tų laikų lietuviškosios giminės turėjo ir kitokių, svetimšalius galinčių vilioti, dalykų; o tie svetimšaliai taip pat nevažinėjo pliki, juo labiau, kad ir perteklių turėjo. Fischeris, kuris plačiai senovės prekybos santykius aprašinėja, sako, kad ypač Rytų pirkliai brangino ne tik gintarą, bet ir lietuviškai prūsiškąjį midų, medų, vašką, kailius, ikrus, javus, taip pat, žinoma, vergus ir kt Už tai jie duodavo, be ginklų ir papuošalų, visokių kvepenčių aliejų, vyno, šilko ir kt. (F, GH, I, 128 — 9). Tam tikrose Europos vietose buvę net gana žymūs prekybos centrai Be anksčiau minėtos Vinethos prie Baltijos jūros, ypač pietų Europai buvo pirmaeilės svarbos prekybos centras vardu Carnuntum, kurio tikroji geografinė būklė šiandien tik spėjama (manoma, kad kur nors šių dienų Čekijoj ar Galicijoj, o gal dar toliau į pietus) Nemažesnės reikšmės turėjo ir Kulmas, tuomet vad. Gelonum. Kitas didelis ir svarbus ypač Rytų prekybai centras, teisybė, jau kiek vėliau, buvęs kur nors šių dienų Kievo apielinkėse, jei ne pačiame Kieve. (F, GH, I, 130 — 132). Iš čia ėję keliai ne tik į Lietuvą, bet ir toliau į šiaurę (Naugardą) ir net Suomiją. Kas metai būdavę 8 dideli jomarkai. Įvairių tautų ir tikybų žmonės turėję ligi 300 maldyklų (F, GH, I, 226 — 228 ir kt.).

Visi šitie gana platūs prekybos santykiavimai galų gale nutrūko ir Lietuva paliko vėl niekam nežinoma. Del ko? Paprastai kaltė verčiama vadinamiems tautų žygiavimams ir neramiems laikams, kurie prasidėjo drauge su krikščioniškaja gadyne. Bet vargu tai vienintėlė priežastis. Pav., Kohnas mano, kad bent itališkai baltiškoji gintaro prekyba... sustojo ir delto, kad su laiku pakitėjo žmonių reikalavimai, nes kita mada įsigalėjo (S — K, XLIX ir kt.). Rytų ir Europos pietų kultūros žmonės gintaro pradėjo nebebranginti, nes jo galėjo įsigyti ir visai neturtingi. Kas nors panašaus galėjo ir kitur atsitikti. O gintarui nustojus savo pirmykštės garbės, kiti Lietuvos produktai, del savo paprastumo ir transporto sunkenybių, tolimų kraštų pirklių taip pat nebevilioio (gintaras savo senąją vertę įgijo tiktai viduramžiais, ypač apie XV š.; F, GH, II, 553) Tuo būdu Lietuva ir vėl liko tolimesnio pasaulio visai užmiršta ir nežinoma ligi viduramžių, kada ją „atrado" jau krikščioniškieji misijonieriai.

9. Lietuvos prekybos santykiavimai ligi Did. Kunigaikščių gadynės.

Aišku savaime, kad pirmykštė Lietuvos prekyba perdaug didelės įtakos padaryti negalėjo. Pirmiausia delto, kad ji sukosi beveik tik apie vieną produktą — gintarą, o antra — patsai lietuviškųjų giminių kamienas tais laikais buvo gana toli nuo gintaro

prekybos kelių ir centrų. Prie visa to, lietuviškosios giminės tais laikais dar buvo ant gana žemo kultūros laipsnio ir tenkinosi mediniais, akmeniniais ar kauliniais įrankiais, o svetimų pirklių mainais paliekamieji daiktai buvo ir perbrangūs, ir permaža jų buvo, kad būtų galėję plačiau paplisti. Be visa to, pačios lietuviškosios giminės gyveno kas sau šeimomis ar šeimynomis be platesnės visuomeninės ar politinės organizacijos, ir del to patys prekybos ir kiti santykiavimai su svetimaisiais tik labai pamažu galėjo žymesnių kultūrinio pobūdžio vaisių atnešti. Tačiau tos pačios sąlygos turėjo ir teigiamų savybių, kurios ypač pasireiškė vėliau. Štai archailogų tyrinėjimai senovės prūsų kapuose suranda saviškų, iš Vakarų ir Pietų Europos per gotus patekusios kultūros išdavų, kurios ypač ryškiai pasireiškia pradedant III šimtmečiu po Kristaus gimimo (S, TŽ, III, 133—134). Tos kultūros būta jau ne taip menkos. Vulfstano pasakojimas apie aisčių žemę, kad ji „yra labai didelė ir ten yra daug miestų, ir kiekvienas miestas turi savo karalių" (B, LŽ; II, LXXII, tiesa, yra jau kilęs iš IX š. Tas pats pasakojimas beveik žodis į žodį yra Alfredo Didžiojo redaguotame Orozijaus aprašyme, ku-, tarp kitų dalykų, dar pasakojama, busią senovės aiščiai (prūsai) mokėję „pagamint labai didelį šaltį, kurio pagalba mirusiųjų lavonai taip ilgai laikydavos nesupūvę" (taip pat galėję užšaldyti ir vandenį ar alų „tiek žiemą, tiek vasarą") (BO, I — 26 ar II — 17 ir I — 28 ar I — 19—20). Ar ištikrųjų taip buvo, ne vieta čia tyrinėti ir aiškinti, nors sugebėjimas dirbtinai užšaldyti ir galėjo turėti didelės reikšmės prekybos santykiavimuose, ne vien laidotuvėse. Taip pat nesvarbu ir tai, jeigu gotų arba per gotus kultūra pasiekė tik lietuviškuosius prūsus, kaip mano prof. Spicinas (S, TŽ, III, 134), nes tų laikų prūsai gyveno ir šių dienų lietuvių gyvenamose vietose. Daug svarbiau, kad VI—VIII amžiaus Spicino vadinamoji Raginėnės lietuviškoji kultūra, kuri tokio aukšto laipsnio buvo pasiekusi ir net į kaimynus didelės įtakos padariusi, buvo tai III—V amžiaus prūsiškosios kultūros savarankiškai pasireiškęs vaisius, prie tam daug tobulesnis už pirmąją. Kad tam tikros šios lietuviškosios kultūros žymės rodo į galimą ryšį su Anglija ir Pietų Rusija (S, TŽ, III, 141), tai taip pat yra tik dar vienas davinys, kuris rodo, jog gana plačių santykiavimų turėjo būti daug anksčiau. Spicino vadinamas Klaipėdos krašto kultūros periodas yra tik tąsa VI—VIII amžių lietuviškosios vad. Raginėnės kultūros. O čia aiškiai randama jau ir atvežtinių, visai svetimų daiktų, ypač iš Skandinavijos (S, TŽ, III, 141—142). Tuo būdu vėl pasirodo svetimų santykiavimų pėdsakai. Tai domės vertas apsireiškimas. Nes kurį laiką, rodos, tų santykiavimų visai nebūta. Tai visai dar nereiškia, kad mes turime be kokių tolimesnių įrodymų sutikti su Lohmevriu, kuris sako, kad visi senovės prūsų ryšiai su Roma ir kt. nutrūko, išsikrausčius iš Pavislio gotams. Bet stoka bet kokių ryšių III ir IV šimtmečio radinių iš tolimesniųjų kraštų, kuomet anksčiau jų būta (pasibaigia su 180—192 m., o nauji radiniai paeina jau iš

Nr. ... KNYGYNAS

V—VI šimt.), vis delto turi savo priežasčių turėti. Lohmeyeris mano, kad tai atsitiko delto, jog, gotams pasitraukus, lietuviškosios giminės iš visų pusių buvo apsuptos slavių, del kurių nutrūko ryšiai su Vakarų Europa (L, GO, I, 8—9). Slavių siena pralaužta tiktai vėliau, nors irgi gana pamažu. Nes, kaip žinoma, platesnis lietuviškųjų giminių santykiavimas su svetimaisiais prasideda tiktai vėliau, apie XI—XIII šimtm. Jei kas galı atrodyti nuostabu, tai faktas, kad archailogijos radiniai rodo aukščiausią ir savaimingiausią kultūrą buvus kaip tik tuomet, kai Lietuva buvo nuo tolimesniųjų kraštų santykiavimų atsiskyrusi. O kai XI—XII šimtm. vėl tie santykiavimai plačiau prasidėjo, tai archailogai randa tik buvusios kultūros kritimą, — „buvusios didybės labai silpną atsispindėjimą“ (S, TŽ, III, 149). Tačiau jeigu mes prisiminsime Ratzelio tyrinėjimus, sulig kuriais su svetimomis kultūromis susidūrimas ir su svetimais „civilizuotais“ pirkliais ir kt. santykiavimai nevisuomet vietos kultūros naudai išeina, tai perdaug stebėtis nereikės (pal. RA, II, 226—228, 414—416 ir kt.). Taip pat reikia ir to neužmiršti, kad kaip tik tais laikais Lietuvoj prasideda didesnis bruzdėjimas ir kunigaikščių įsigalėjimas. Tai buvo laikas ne ramiam kultūros darbui, o socialinės ir politinės reikšmės žygiams ir perversmams. Patys santykiavimai su svetimais dabar įgijo visai kito pobūdžio: anksčiau svetimieji buvo arba atsitiktinai užklydę keliauninkai, arba pirkliai, arba, pagaliau, užpuolikai kariautojai; dabar visi jie virto misionieriais — naujos tikybos skelbėjais ir naujos santvarkos gyvendintojais. Del to ir nenuostabu jei taip iš visų pusių spaudžiami lietuviai tesugebėjo išlaikyti tik silpną buvusios didybės atspindį.

10. Lietuvos prekybos santykiavimai prūsų kultūros gadynėj.

Pradedant viduramžiais, lietuviškieji prūsai jau tiek buvo išsilavinę, kad, rodos, visą Lietuvos prekybą savo rankose palaikė. Gintaro prekyba dabar tiek pelninga jau nebuvo, nes jis ėjo daugiau tik į Aziją (F. GH, I, 189). Bet užtat gana gyva prekyba ėjo sobolių ir kiaunių kailiais, kurie ypač buvo pageidaujami Skandinavijoj ir, rodos, Anglijoj. Kailius prūsai pristatydavę tiesiai į Bioerke ar Birka ant salos prie Svedijos. Ten jie susitikdavę su svetimų kraštų pirkliais, ir mainais už kailius gaudavę „ne tik prekių, bet ir vergų“. Fischeris, sekdamas Bremų Adomą, pasakoja, būsią prūsai tiek daug vergų, ypač gražių vergių, reikalaudavę, kad tam tikslui pasieniais būdavę daroma vergų jomarkai, ir į tuos jomarkus suvažiuodavę žmonių „iš visų pasaulio galų ir net iš Ispanijos ir Grekijos“. Tai būdavę ne tik pirkliai, bet ir šiaip prietaringi žmonės: matai, prūsai turėję daug garsių raganių, ir jie buvę laikomi kaip žyniai ir gydytojai (F, GH, I, 190—192). Ir nenuostabu. Nes buvo laikas, kad paisai ginlaras, ypač tolimuose kraštuose, buvo laikomas vaistu prieš visokias ligas (Jacob, Ba, 12 ir kt.). O vergus, ypač verges, prūsai degindavę ar ne,

bet jie buvo vergų pristatytojai slaviams, ypač rusams, tai ir buvo daug jų reikalingi (F, GH, I, 192 ir 144—5). Bendrai imant, Baltijos jūra jau apie VIII šimtm. ir vėliau knibždėte knibždėjo laivų. Svarbesnės stotys arba uostai buvo: Štetinas, Bornholmo sala, Bioerke, Vinnetha, Samlandas ir šių dienų Ryga (F, GH, I, 220—221). Pabaltmario gyvento ai, aišku, iš to turėjo nemaža pelno. Pav., „kuršiai daug aukso turėję ir geriausius arklius" (F, GH, I, 192). Buvę turtingi ir prūsai. „Bet šitie turtai buvo priežastis ir to, kad prūsiškuose ir aistiškuose vandenyse buvo pilna jūros plėšikų" (F, GH, I, 145).

Prekybos santykiavimai tais laikais ėjo ne tik Baltijos jūra. Novgorodas ir ypač Kievas tiek pat buvo svarbūs prekybos centrai Lietuvos rytuose ir pietuose, kiek Štetinas, Vinetha ar Bioerke šiaurėj ir vakaruose. Lietuviškosioms giminėms ypač didelės reikšmės turėjo Kievas. Kurį laiką Kieve koncentravosi visa Azijos ir net pietų Europos prekyba, ypač tuomet, kuomet Romos viešpačiai draudė prekybos santykiavimus su Azija ir Grekais. Yra davinių, kurie rodo, kad prieš 942 metus laivų susisiekimas Dniepru buvo pasiekęs tokio tobulumo, kad vėliau Vytautas tik darė pastangų to tobulumo pasiekti. Pati Lietuva tais laikais tiekusi kaimynams, be kitų dalykų, rodos, ir druskos — ar bent tarpininkavo (S,-K, Hs, 88 — 91; pal. F, GH, I, 248).

(11) Vokiečių įsikūrimas Prūsuose, Lietuvoj ir Latvijoj

Šitas gana gyvas daugiau komerciniais pagrindais santykiavimas ligi XII šimtmečio buvo atliekamas daugiausiai pačių lietuviškųjų giminių, kurios gyveno atatinkamose vietose. Tačiau matyti, kad svetimieji nujautė, jog Lietuvoj galima ir daugiau pasipelnyti, kad tik būtų galima ten patiems įsigalėti. Tai ypač suprato vokiečiai, kurių pirkliai iš Luebeko, Hamburgo ir Bremų, teutonų ordeno chronikos žodžiais, lietuviškųjų giminių gyvenamus Baltijos pakrančius pradėjo lankyti jau 1158 metais (F, GH, I, 413) Toliau Fischeris, sekdamas ta kronika, pasakoja šit kaip (F, GH, I, 414—417):

„Es hatten einige reiche Kaufleute aus Bremen, die gewoenlich grossen Handel zu treiben pflegten, den Entschluss gefasst, mit ihren Waaren die entferntesten Laender der Heiden zu besuchen. Sie bekamen einen erfahrenen Piloten, der schon laengst die aeussersten Welttheile befahren hatte, und dieser fuehrte sie in die Ostsee an die Duene, wo an den Grenzen Russlands gewisse Wilden, Keenen (?) genant, wohnten. Nachdem sie wider Willen von einen Windsturme an diesen Kuesten verschlagen waren, so wollte sie dieses Volk mit grosser Macht zu Lande und zu Wasser ueberfallen und ausplundern. Allein, laesst die Chronik zu erzaelen, die christlichen Kaufleute verteidigten sich mit Schiessen, Hauen und Steinwerfen so tapfer, dass jenes mit Verlust abziehen

musste. Nun ward Friede gemacht; die Christen stiegen bey der Duenamuende ans Land, und vertauschten den groessten Theil ihrer mitgenommenen Fracht mit Vortheile gegen die Landesprodukte. Vor der Abreise errichtete man einen bestaendigen Handelstraktat zwischen den teutschen Kaufleuten und den heidnischen Liven, woran man auch den uebrigen christlichen Handelsleuten die Theilnehmung gestattete, die in der Folge von jenen mitgebracht werden wuerden. Es wurde daher dieses Handel nicht nur von den Ersten, sondern auch von mehreren Kaufleuten die jezo in grossen Haufen ankamen, lange Zeit fortgesetzt, und dabey grosser Gewinn gemacht. Anfangs handelte man bloss am Strande, nacher aber zogen die Teutschen tiefer, oft 6 Meilen weit, ins Land hinein, und errichteten mit Bewilligung der Einwohner foermliche Niederlagen an der Kueste der Duena. Man erlaubte ihnen Bergschloss zu erbauen, das Uxkull genannt, und in der Folge die Hauptfestung der Christen wurde. Der Moench Meinhard vom Kloster Siegeburg, der sie auf ihrer Seefahrt begleitet hatte, brachte den Liven einige Kenntnisse der christlichen Religion bey, und wurde ihr erster Bischof."

Tyčia išrašiau šitą pasakojimą žodis į žodį; nes jis charaktertngas kiekvienai tų laikų „prekybinei" eksped cijai. Kai kurie turtingesnieji pirkliai sutaria pamėginti laimės tiesiog pas „pagonis", iškeliauja visas būrys ne tik su prekėmis, bet ir gerai apsiginklavę, įsibraują į svetimą kraštą, šautuvais lazdomis ir akmenimis prasiskina sau kelią, „padaro taką", „gerai" išmaino savo atsivežtąsias prekes ir dar išsidera, kad kitą kartą turėtų teisės savo prekes parduoti ne tik jie, bet ir kiti su jais atkeliaujantieji. Toliau jau eina viskas sulig tam tikros programos: ėjimas su savo prekėmis vis gilyn į kraštą, toliau — jau nuolatinių sandėlių įtaisymas, žinoma, su savąja sargyba, pagaliau — sargybai pilies ir tvirtovės pastatymas Tuo pačiu laiku su tais pirkliais važinėjęs vienuolis pasidaro naujai „atverstųjų pagonų" vyskupu. Vėliau jau važiuoja ne vieni pirkliai, bet ir „piligrimai". Štai 1199 metais tie vokiečkieji „piligrimai", važiuodami į tas pačias vietas, gauna „23 laivus pagalbos", ir atvažiavę įsitaiso sau nuolatinį uostą ir miestą (Rygą), kuris „tiek popiežiaus bulomis, tiek pirklių nuostatais paverčiamas Žemgalijos uostu, į kurį verčiami užsukti visi laivai, kurie tik naujai atrastuose šiaurės rytų kraštuose norėtų pirkliauti. O kadangi vis delto atsirado tokių, kurie drįso Dauguva toliau į Žemgaliją pavažiuoti neužsukę į uosta, tai jų vairininkas ir lotsmanas buvo nužudyti, o kiti priversti sugrįžti atgal" (F, GH, I, 422-423).

Taip tai įsikūrė ir įsigalėjo vokiečiai latvių gyvenamame krašte, Rygoje, iš kur jie pasiekdavo ir Lietuvą. Vokiečių ordeno chronikoj yra užrašytas Reinhardo pranešimas pop. Inocentui II (1130-1143), iš kurio matyti, kad tais laikais vokiečiai jau gana gerai Lietuvą pažino (F, GH, I, 417-418),

ir delto nenostabu, kad vėliau jie tiek padėjo pastangų, kad ją užkariautų [1]). Ir jeigu mes vėliau vokiečių raštuose skaitome, kad „1252 metais vokiečių atėjūnai (teutschen Fremdlingen) Klaipėdos miestą pastatė“ (F, GH, I, 444), tai neturime pagrindo manyti, kad Klaipėdoj vokiečių įsigalėjimas ėjo visai kitomis priemonėmis, ne Rygoje [2]).

Šiaip ar taip, bet vokiečių įsigalėjimas tam tikrose lietuviškųjų giminių gyvenamose vietose reikia laikyti naujų veiksniu Lietuvos prekybos santykiavimuose. Tegu Lietuva ir lietuviai jau ir anksčiau turėjo nemažų ir ne siaurų prekybos santykiavimų. Svetimos prekės ir kt. galėjo ir anksčiau pasiekti net ir tolimiausius Lietuvos užkampius. Bet tiesioginio santykiavimo su svetimaisiais vis delto beveik nebuvo. Tik prisiminkim, kad net lietuviškiems prūsams skiriamos prekės būdavo atvežamos ir parduodamos p a s i e n i u o s e, o ne kur nors prūsų sodybose ar miesteliuose. Taip pat ir vokiečių pirkliai, atplaukę į Dauguvą, išsyk visas prekybos operacijas atlikdavo po grynu dangum prie pat upės kranto; ir tik vėliau, kai žmonės apsiprato ir jie patys daugiau įsigalėjo, drįsdavo su savo prekėmis eiti ir toliau, „dažnai net šešetą mylių“. Ne kitaip galėjo būti ir kituose lietuviškųjų giminių gyvenamuose kraštuose. Ir štai, po viso to, vokiečių pirklių nuolatinės kolonijos, kurių nariai jei ne kitaip, tai kardu rankoj skynė sau kelią ir darė „gešeftą“. Bet tai dar ne viskas. Visa eilė davinių rodo, kad bent lietuviškieji prūsai jau buvo gana įgudę ne tik prekybos reikaluose, bet ir neblogi jūrininkai, — jeigu jie buvo žinomi Štetine, Vinethoj ar Luebeke, Švedijoj ir Dauguvos pakrantėse. Rodosi, kad jie bent Europos Vakarų prekybą su Lietuva kurį laiką buvo visai mono polizavę. Ir štai, vokiečiai kaip tik ir pasiryžta tuos prūsus visai išnaikinti, o pirmoj eilėj pakišti jiems kojų prekybos santykiavimuose. Ir jie žino, kur buvo opiausios vietos. Pirmoj eilėj, žinoma, tais laikais stovėjo Dauguvos žiotys, — nes ten buvo vartai ne tik į šiaurės Lietuvą, bet ir toliau — į visą Rusiją ir net Aziją. O antroj vietoj jau ėjo Nemuno žiotys — natūralinis ir tikriausias kelias į pačią Lietuvą. Nes iš Klaipėdos

---

[1]) Patsai pranešimas chronikos žodžiais (sulig Fischerio, I, 417-418) atrodo šit kaip:

„Hat syn veel grooter heidenscher Landen, daer veel quaet Volk in is. Een Land is daer, dat heet Letouwen, ende is groot ende machtich, daer by leiht noch een groot Lant, ende heten Zemegallen, ende is oic al ten quaden heydenschen Volk Noch leit een Lant by, ende heten die Letten ende daer by an der kant van der Zee een Lant geheten Koerlant, ende is lanc wel vytich Mylen“...

Eude in desen Tyden, so stont der Oseleuslant, Lieflant ende der Letten lant al onder den Ruysschen, sonder dat die Kersten ingewonen hadden.

[2]) Fischerio prekybos istorijoj apie Klaipėdos įkurimą parašyta (F, GH, I, 444).

„Im Jahr 1252. wurde die Stadt Memel von teutschen Fremdlingen erbaut, und erhielt 1275. auf ihr Ansuchen von der Reichstadt Dortmund die Mittheilung ihrer Rechte. Man muss daraus den Schluss machen, dass diese Kolonisten grössentheils aus dortigen Gegend hergekommen seyn muessen“.

buvo galima ne tik pasiekti visas Lietuvos sritis be kokių ypatingų kliūčių, bet ir uždaryti Lietuvai vartus į jūrą ir į platesnį pasaulį. Ir šis planas pavyko. Dabar Lietuva turėjo su Rygos ir Klaipėdos vokiečiais visai rimtai skaitytis.

Toliau atsitikimai jau vystėsi taip, kaip vokiečiai norėjo. Užtikrinę savo prekėms tiesų kelią į Lietuvą, be prūsų tarpinikavimo per Rygą ir Klaipėdą, ir turėdami sau paramą iš visų kitų Vakarų Europos prekybos, politikos ir tikybos centrų, vokiečiai prūsus visai išnaikino arba savo vergais padarė. Su pačiais lietuviais jau buvo sunkiau. Bet ir čia sau išėjimą surado Pirmiausiai — Klaipėdą padarė ne komercijos uostu — perdaug pavojinga, o tik Nemuno žiočių kamščiu. Pačia gi prekyba su Lietuva pasuko į Šalį — net prie Vislos žiočių ir, suteikę Dancigui ypatingų privilegijų, padarė Lietuvos prekybą su Vakarų Europa priklausoma nuo Dancigo pirklių malonės ir nemalonės (nes dabar net Ryga neturėjo tiesios su Lietuva tiesioginių ir savarankiškų prekybos ryšių turėti, ir jeigu vis delto tų ryšių būta, tai tik dėlto, kad prekyba yra tokios rūšies dalykas, kuris jokių dirbtinių barjerų ilgesnį laiką nepakenčia ir juos vienu ar kitu būdu suardo; to dėsnio, kaip toliau pamatysim, negalėjo sulaužyt net ir vokiečiai).

12. Silkių vaidmuo viduramžio Lietuvos prekybos santykiavimams

Bet šitie klausimai geriau paaiškės vėliau, kai mes Lietuvos prekybos santykiavimus su kryžiuočių ordenu ir apskritai su vokiečiais paliesime atskirai ir kiek plačiau. Šioj vietoj pridera bent trumpai paminėti Lietuvos prekybos santykiavimų padėtį apskritai imant. — Dalykas toks, kad tais laikais Baltijos jūra kreipė ypatingą pirklių domę ne tik dėlto, kad jos pakraščiuose buvo galima gauti vėl pradėjusio visiems patikti, ir dėlto daugiau vertinamo, gintaro, taip pat kailių, medaus, vaško ir kt., bet ypač dar ir dėlto, kad Baltijos jūra tais laikais buvo vienintėlė s i l k i ų gaudymo vieta. Andersonas (AH, I, 152) cituoja XV laišką iš knygos, 1701 metais išspausdintos Londone, vardu „An Account of Livonia and Courland", kur esą šitaip pasakyta: „Daugelis autorių sutinka su tuo, kad pirmiausia didžioji silkių žvejyba buvusi Livonijos ir Kuršo pakraščiuose, ir silkės ten buvusios ligi 1313 metų; paskui jos nukeliavo į Danijos pakraščius...., kur būdavo jų tiek daug, kad galima buvo gaudyt su rankom. Rodos, kad šita žuvis mėgsta mainyti vietas; nes iš čia jos nukeliavo į Norvegijos pakraščius. Nepasitenkinusios čia, jos keliavo toliau ir apsygyveno Anglijos pakraščiuose, kur ir ligi šiol tegyvena, palikusios savo miniaturinę atmintį ir Baltijos jūroj mažųjų silkučių pavidale". Patsai Andersonas dar prideda, kad cituotojo rašinio autorius, matyti, bus apleidęs Pomeranijos pakraščius ir Ruegeno salą, kur buvę daug silkių XII šimtm. Fischeris (F, GH, I, 404) pasakoja, kad 1124 metais visam vežimui silkių mokėjo vieną fenigį. Bendrai imant, Baltijos jūroj silkių buvę ligi 1417 metų (AH, I, 244).

Visa šitai primenama delto, kad pabrėžti, jog Vokietijos pirklių toks užsispyrimas būtinai įsikurti latvių, kuršių, lietuvių ir prūsų gyvenamuose Baltijos jūros pakraščiuose galėjo, be kita ko, pareiti ir nuo noro turėti savo rankose, ar bent kontroliuoti, tuomet gana pelningą silkių žvejybą. W. J. Ashley savo Anglijos ūkio istorijoj tiesiog sako, kad, „tryliktojo šimtmečio pradžioj daugelis Baltijos miestų, jų tarpe pirmoj eilej Luebekas, pradėjo didesnės svarbos įgyti ypač delto, kad Baltijos jūra tais laikais buvo vienintelė silkių tėvynė“ (Ashley, An Introduction to the English Economic History and Theory, London, 1894, I, 110). Silkės, šale druskos, vario ir geležies, tuomet buvo vienas labiausiai pageidaujamas produktas visų Baltijos rytų pajūriais gyvenančių tautų, ir šitoj prekyboj, ypač kai silkės iš Lietuvos ir Latvijos pakraščių iškeliavo, gana svarbų vaidmenį savo laiku vaidino ir Amsterdamas (AH, 1, 225). Vėliau, kai įsigalėjo vokiečių Hansos miestai ir monopolizavo prekybą su visa Rytų Europa, Lietuva ir Lenkija, o silkės nuėjo į Danijos, Norvegijos ar net Anglijos pakraščius, kilo visa eilė konfliktų ypač tarp vokiečių, danų ir anglų ir net tarp pačių vokiečių pirklių tiek del silkių žvejybos, tiek del pačios tiesioginės prekybos su Lietuva Bet apie tai bus geriau savo vietoj kalbėti. Tuo tarpu gi turime prisiminti ir tų laikų Lietuvos prekybos su Rytais ir Azijos tautomis, o pirmoj eilėj su arabais.

13. Viduramžių Lietuvos prekyba su arabais ir kt.

Prekybos santykiavimų su arabais galėjo būti ir seniau, nors Spicino ir kt. archaiologijos radinių tyrinėjimai Lietuvoje, o kitų tyrinėjimai ir pas arabus, tokių santykiavimo aiškių pėdsakų, rodos, nesuranda. Kas kita viduramžiais. Tais laikais arabai turi gana gyvų prekybos santykiavimų beveik su visa Europa, ir žinoma, su Lietuva. Jacobas, kuris savo laiku ypač tyrinėjo arabų prekybos santykiavimus ir savo tyrinėjimų išdavas paskelbė dviejuose veikaluose (Der Nordisch-baltische Handel der Araber im Mittelalter, Leipzig, 1887 ir Welche Handelsartikel bezogen die Araber des Mittelalters aus den nordisch-baltischen Laendern? Berlin, (antroji laida), prieina šit kokių išvadų.

Kad arabai viduramžiais ištikrųjų turėjo prekybos santykiavimų su šiaurės Europa ir Pabaltmario tautomis, jų tarpe ir su lietuviais, iš vienos pusės rodo kalbos duomenys, iš kitos — archaiologijos radiniai. Tiek Pabaltmario žmonių kalbose, tiek pas arabus yra bendrų žodžių ir pavadinimų kaip tik tokiems dalykams, kurie rodo prekybos santykiavimus. Mini apie tuos santykiavimus ir patys arabų rašytojai savo raštuose, pažymėdami net atskiras prekes. Iš antros pusės, beveik visoj Europoj randama to meto arabų pinigų ir šiaip daiktų. Pačioj Lietuvoj tų daiktų ir pinigų labai daug nerandama, bet vis del to yra, ypač arčiau prie Baltijos jūros. Bendrai imant, arabai iš Lietuvos gaudavę,

be gintaro, kailių, medaus, vaško ir beržų žievės (J, Ha, 19—64), o mainais už tai teikdavę, be pinigų, kilimų, audimų, ginklų, papuošalų, šiaip daiktų, taip pat ir vyno (J, HAM, 135—149). Kelias į Lietuvą ėjęs iš Bagdado per Kaspijos jūrą į Dnieprą, iš kur jau buvo tiesiogimis susisiekimas su Lietuva (J, HAM, 98—110). Jakobas mano, kad Lietuvos karaimai — tai buvusių santykiavimų su arabais liekana: jie esą buvę Omaro tremtiniai, kurie paskui Lietuvoj ir palikę (J, HAM, 78).

Vienok bendrai imant atrodo, kad viduramžių Lietuva labai didelių prekybos santykiavimų ne tik su arabais, bet ir iš viso su tų laikų Azijos ir net rytų Europos gyventojais neturėjo. Priežastis galėjo būti dvejopa. Pirmiausiai, tais laikais — anksčiau del hunnų, vėliau del totorių klajojimų — susisiekimas ir ypač priekių gabenimas rytų Europoj tiek buvo pavojingas ir nepastovus, kad rimtesnio pobūdžio ir platesni prekybos santykiavimai buvo beveik negalimi. Antra — iš visų prekių Rytų Europoj ir Azijoj tais laikais buvo labiausiai pageidaujami vergai, silkės ir gintaras, nes kailių, vaško ir medaus buvo galima gauti ir ne Lietuvoj. Tuo tarpu vergų Lietuva eksportui niekuomet neturėjo, o silkių ir gintaro prekybą jau buvo monopolizavę svetimieji, ir patys lietuviai jų jau neturėjo. Be to, patys geriausieji ir prekėms gabenti pigiausieji keliai ūpės) kaip šiandien, taip ir tuomet buvo pakrypę ne į rytus, o į vakarus. Prie viso to prisidėjo ir politikos veiksniai. Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių gadynėj, Mindaugiu pradedant, prasidėjo visai aiški orientacija į Vakarų Europą ir Romą, o tie nedrąsūs ir daugiau atsit ktiniai mėginimai susirišti su Europos Rytais per Kievą, Maskvą, totorius ar Grekų bažnyčią — buvo ir pertrumpi, ir perdaug nenaturalūs, kad būtų galėję padaryti didesnės įtakos ir prekybos santykiavimams. Sąlygos tampresniems prekybos santykiavimams su Rytų Europa ir Azija buvo besidarančios tik Vytauto laikais, bet ir jos negalėjo Lietuvos prekybos santykiavimų vairo pasukti ne tik del pergreito Vytauto politikos kracho jam mirus, bet ir del to laiko kultūriškai politinių santykiavimų tiek Rytų Europoj, tiek pačioj Azijoj. Jeigu XIX ir XX Rusija savo prekybos vairo nesugebėjo pasukti į pietus ir į rytus, tai nesistebėkime, kad nedaug tų santykiavimų su Rytais turėjo Didžiųjų Kunigaikščių Lietuva, kuri tais laikais buvo daug blogesnėse sąlygose. Tuo būdu prieinam išvadą, kad norint geriau pažinti viduramžių Lietuvos prekybos santykiavimus, nieko daugiau nelieka, kaip patyrinėti tuos santykiavimus Lietuvos vakaruose, o pirmoj eilėj su vokiečiais.

14. Lietuvos prekybos santykiavimai su vokiečiais.

Jau iš 11-tojo skyriaus mes matėme, kuo būdu vokiečiai įsikūrė lietuviškųjų giminių gyvenamuose kraštuose, pirmoj eilėj Klaipėdoje ir Kurše. Patys vokiečių šaltiniai aiškiai rodo, kad pirmieji šį kolonizacijos ir užkariavimo darbą pradėjo vokiečių

pirkliai grynai komerciniais tikslais. Teisybė, pop. Inocento III 1206 metais duotieji įgaliojimai prūsams ir lietuviams apkrikštyti yra daug ankstybesni, negu oficiališkas Klaipėdos įkurimas. Bet mes jau matėme, kad ir Ryga buvo įkūrta tik po 1199 metų žygio, kuomet pirmieji pirkliai buvo įsikurę jau nuo 1158 metų. O Reinhardo raportą apie Lietuvą Roma jau turėjo nuo Inocento II laikų. Iš viso vokiečių ordeno žygis į lietuviškųjų giminių gyvenamus kraštus beveik niekieno nelaikomas tikybos ar kultūros žygiu. Štai J. de Wittas savo „Olandijos Interesuose" kryžiuočių ordeno žygį kvalifikuoja kaip grynai komercinio pobūdžio operaciją, pridengtą pagonų į krikščionių tikybą vertimo vardu, kurios (operacijos) išdavoje ordenas užvaldė „Vislos, Pregelio ir Dauguvos baseinų sritis su turtingais Lenkijos, Lietuvos ir Prūsų kraštais; del tos priežasties jų pajūrių miestai ištraukdavo iš jų daugybę žaliavos prekių ir pristatydavo Olandijai, Anglijai, Ispanijai ir Prancūzijai, o taip pat imdavo ir atliekamas ar ten reikalingas prekes importo reikalui" (W, IH, II, 48-49) O Andersenas šitą Witto liūdymą savo chronologijoj pažymi 1215 metams (AH, I, 107), tuomi pabrėždamas, kad paties ordeno žygių pati pradžia buvo ne tikybinio, o komercinio pobūdžio. Teisybė, vokiečių istorikai paprastai yra kiek kitokios nuomonės. Bet ir jie, pabrėždami pirmųjų ordeno žygių religiškai misijinį pobūdį, vis delto negali nepripažinti, kad juo toliau, juo daugiau tasai pirmykštis pobūdis nyko ir nyko. Pavyzdžiui čia paduodu tik Lamrechto-Tille istorijos enciklopedinių raštų pirmąjį „Deutsche Landesgeschichten" veikalą, kur jau anksčiau minėtasis Lohmeyeris apie XIV šimt. ordeno žygius sako: „Wenn auch Ausbreitung des Christentums und Bekehrung der Heiden allmaelich aufhoerte ihr wesentlicher Zweck zu sein, so reichte doch Schein und Vorwand derselben fuer den Orden hin, um daraus Berechtigung zu ziehen, die Verwaltung seiner Laende in der alten, markaenlichen Weise fortzufuehren und fuer sich selbst als fuer den Schirm der Christenheit die Hilfe das ganzen Abendlandes immer noch in Anspruch zu nehmen... Nicht selten war es, dass die Litauerreise lediglich nur deswegen unternommen wurden, weil eine groessere Anzahl fremder Fuersten und Herren in das Land gekommen war, die man doch nicht unverrichteter Sache heimziehen lassen duerfte" (L, GO, I, 243-244). O šita kunigaikščių ir ponų „Sache" arba dalykas, kurio neatlikti negalima, taip pat buvo toli gražu ne dangiško pobūdžio, nes „edle Fuersten und Herren" čia „entweder sich ihre Sporen in Litauen verdienen oder einem tatenreichen Leben durch Teilnahme an dem gepriesensten Heidenkampfe einen wuerdigen Abschluss geben wollten oder voht das Herz ihrer Dame nur durch eine Littauerreise gewinnen konnten" (L, GO, I, 260) [1]).

[1]) Kad taip ištikrųjų yra buvę, rodo ir Anderseno chronologija, kur 1382 metams tarp kita ko pažymėta (AH, I, 212):

„After the Christians were driven out of Palestine", (says the Poet *Chaucer* in the *Knigt's Prologue*, written Anno 1402) „the Englisch Knigts, in his Time,

Dabar arčiau prisižiūrėkim, kurios rūšies ir pobūdžio buvo toji vokiečių ordeno ekonominė politika tiek užvaldytų lietuviškųjų karštų viduje, tiek santykiuose su nepriklausoma Lietuva. — Čia mes taip pat turime visą eilę liūdymų ir tyrinėjimų, kurie tos politikos esmę gana gerai parodo. Jau savo „Lietuvos visuomenės ūkio bruožuose" esu atspausdinęs Davido chronikos žodžius, iš kurių matyti, kuo būdu vokiečių ordenas XII šimtm pusėj įvedė Prūsų Lietuvoj baudžiavas ir privalomuosius darbus (žiūr. Davido chronikos IV, 17., 141 ir V, 86 arba mano LVUB, 128 — 130). Fischerio, Brederlowo ir kt. tyrinėjimai rodo tą patį: talkos, liuoso noro apmokami darbai ir p. buvo, ordenui įsigalėjus, paversta privalomais ir baudžiavos darbais. Tuo pačiu būdu atimta iš lietuviškųjų prūsų prekyba ir amatai. 1309 metais Hochmeisteris Siegfried von Feuchtwangen išleido įsakymą, kuriuo einant seniesiems vietos gyventojams nebuvo leidžiama nei kokios tarnybos užimti, nei pramonėj dalyvauti, nei amatininkais ar pirkliais būti — jie tegalėjo tik žemę dirbti ar gyvulius auginti. Taip pat ir žemės ūkio produktai negalėjo būti laisvai sulig noru parduodami, o turėjo būti tam tikromis dienomis ir tam tikromis sąlygomis į miestus pristatomi, kur viską priimdavo jau vokiečių pirkliai arba patys ordeno valdininkai, kurie, kas atlikdavo, gabendavo svetur (F, GH, II, 142 — 144 arba priedo 1 nr.).

Čia mes dar kartą turime progos pamatyti, kaip sistematiškai vokiečių pasielgta: pirma „draugiški" prekybos santykiai su pajūrio gyventojais, paskui įsitvirtinimas uostuose ir prieplaukose, toliau — visiškas užsienių, ypač užjūrio prekybos į savo rankas paėmimas, dar toliau — baudžiavų įvedimas ir pagaliau — prekybos, pramonės ir amatų iš vietos gyventojų atėmimas ir tuo būdu jų baudžiauninkais ar vergais pavertimas.

Tuo pačiu laiku visa užsienių prekyba ne tik prūsams, bet ir Lietuvai buvo monopolizuota vienose Dancigo pirklių rankose. Net Ryga neturėjo teisės su Lietuva prekybos santykių turėti, o jeigu vis delto tų santykių kai kada būdavo, kartais net gana gyvų, tai tik delto, kad Ryga, arba vadinamo Livonijos ordeno vokiečiai, taip pat norėjo pasipelnyti ir delto su Dancigu ir kitais Hansos miestais ir kryžiuočių ordeno vokiečiais anksčiau padarytųjų sutarimų nepildydavo. Pirmasis toksai Lietuvos prekybos santykiavimas su Rygos vokiečiais yra pažymėtas vad. Lifl. chronikoj 1253 metams: tuomet esą Lietuvos karalius Mindaugis leidęs Rygos vokiečiams visoj Lietuvoj pirkliauti (F, GH, II, 31).

---

were wont to travel into Prussia, Lithuania, and other Heothen Lands, to advance the Christian Faith against infidels and Miscreants," (as he expresses it) „and to seek Honour by Feats of Arms". Acordingly in *Hacluyt*, Vol. I. we find „Thomas Duce of Gloucester, Joungest Son of King Edward III. and Henry Earl of Darby," (afterwards King Henry IV) „travelling towards Prussia, near the Close of this Century, to fight, in Conjunction with the great Masters and Knights of Prussia and Livonia, against the Pagans of Lithuania: and the Lord Darby (with his Retinue) was greatly assisting in the tacing of Vilna, its Capital, Anno 1390".

Antras, jau tarptautinės teisės dokumentu tokio santykiavimo liudymas, yra tai 1323 metais Gedimino padarytoji taikos sutartis su Livonijos ordenu, kur leidžiama laisvas ir nekliudomas abiejų kraštų žmonėms santykiavimas, taip pat nustatyta skriaudų atskaitymo dėsniai (jei Kuršo, Livonijos ar Estonijos pilietis padarytų skriaudos lietuviui ar atvirkščiai, tai kiekvienas nuskriaustasis kreipiasi į savo valdovus ir šie jau galutinai atsiteisia; žiūr. 2-jį priedą arba Raczynski, Codex Diplomaticus Lithuaniae, 39-40) Bet iš viso, kol kryžuočių ordenas buvo galingas ir vokiečių Hansos miestai sutartinai elgės, tai prekyba su Lietuva buvo vieno Dancigo pirklių rankose. Teisybė, ir Dancigas šiuo atžvilgiu savo prievolių turėjo: jis, monopolizavęs prekybą su Lietuva, neturėjo teisės turėti tiesioginių prekybos santykių su Rusija — tai buvo jau Rygos privilegija. Bet kaip Rygos pirkliai, norėdami pasipelnyti, nepaneigdavo Lietuvos prekių ir rinkos, taip darydavo ir Dancigo pirkliai, kurie tam tikslui išnaudodavo savo privilegiją pirkliauti Lietuvoj: jiems Lietuva buvo drauge ir tranzito kraštas prekybos santykiavimuose su Rusais, ypač po to, kai įsisteigė savo sandėlius Kaune [1]) Iš to kildavo tarp Dancigo ir Rygos gana rimtų nesusipratimų, kurių atgarsiai pasiekdavo net Romą, ir iš viso daug reiškė visuose tų laikų Vokiečių ir Lietuvos santykiavimuose. Domės verta ir tai, kad išsyk Dancigas, galima sakyti, gyveno tik iš Lietuvos, nes prekybos santykiavimai su Lenkija, kiek jie ėjo vakaruose ar šiaurėje, buvo atliekami Thorne, išskiriant, žinoma, miską, kuris tegalėjo būti plukdomas tik Visla ir delto turėjo pasiekti ir Dancigą. Dancigo prekybos santykiavimai su Lenkija prasideda tik po 1391 metų, bet ir tai išsyk dar labai menki (H, DH, 172). Tuo būdu Dancigas, iš prigimties naturalinis Lenkijos uostas, pačiai Lenkijai vokiečių buvo įtaisytas tokiu pat kamščiu, kaip Klaipėda Lietuvai. Kamščiu jis nustojo būti Lenkijai tik po to, kai pati Lenkija suėjo į artimesnius santykiavimus su Lietuva ir tuo būdu per Lietuvą prisiartino prie Dancigo; taip pat kai patys vokiečiai, pelnų beieškodami, daugiau susidemoralizavo (čia, žinoma, prisidėjo ir Klaipėdos bei Karaliaučiaus vokiečių pirklių apetitai, kurie Dancigui pavydėjo).

[1]) T. Hirschas apie tuos santykius, tarp kita ko, pasakoja šit kaip (H, DH, 158-159): „Auch von Preussen und Polen aus hatte man, seitdem in Lithauen friedlichere Verhältnisse eingetreten waren, zu Lande Verkehrsstrassen nach Novgorod gewonnen, theils indem man über Memel und Polangen am Strande nach Riga reiste, (šis kelias yra minimas 1433 ir 1454 m. dok.) theils indem man über Wilna, ohne Liefland zu berühren, zu den Russen vordrang. Diese Concurenc wollten die Liefländer nicht dulden; unter dem Vorwande, dass man auf diesen neuen Wegen verbotene Waaren nach Novgorod führte, den althergekömmlichen Tauschhandel aufgebe und mit Gold und Silber die Waaren bezahle, aber auch ohne diesen Vorwand verboten die Liefländer den andern Hansastädten die Benutzung der Landwege“ (sugautas prekes konfiskuodavo). Bet prūsai kuomet ėmė prekes siųsti per Švediją ir Lietuvą. „Der vortheilhafteste Verkehr mit Russland eröffnete sich jedoch für Dancig zu Lande seit der Gründung des Kontors in Kauen in Lithauen und wurde hier um so sorgfältiger unterhalten, da auf diesem Wege Dancig lange Zeit fast ohne irgend einen Nebenbuler sich befand“.

15. Lietuvos ir Vokiečių prekybos santykiavimų santvarka.

Aišku savaime, kad vokiečiai, ypač Dancigo, nebūtų galėję Lietuvos prekybos taip monopolizuoti, jei nebūtų buvę palankių salygų pačioje Lietuvoje. Šiaip ar taip, vokiečiai niekuomet nebuvo Lietuvos užvaldę, ir delto joki jų vienų sutarimai nebūtų galioję, jei lietuviai gera valia ar aplinkybių verčiami nebūtų tų santykiavimų palaikę. Bet čia turime prisiminti to meto Lietuvos gyvenimo sąlygas. Kai ordenas Prūsuose visai įsigalėjo ir net Klaipėdoj įsitvirtino, tai prie Lietuvos to laiko santykių su Rusais ir Lenkais, taip pat ir dėl pačios geografinės padėties, ne santykiauti su Vokiečiais buvo negalima (Rygoj sėdėjo tie patys, nors ir kito ordeno, vokiečiai). Dalykas tame, kad tais laikais visi Baltijos jūros uostai turėjo klausyti vadinamos Hansos nutarimų ir buvo gana daug būdų ir priemonių galimoms priešginoms bausti (pabaudos, boikotas, net bažnytinis iškeikimas). Pati Hansa tuomet buvo gana stipri ir galinga organizacija, delto ir svetimų kraštų pirkliai ar jų laivai, norėdami prekybos santykių su Pabaltmario kraštais turėti, taip pat turėjo Hansos klausyti ir jos nuostatams pasiduoti. O tie nuostatai buvo labai paprasti. Pav., visa prekyba su Lietuva priklausė Dancigui ir jo pirkliams. Žinoma, tai nereiškė, kad s etimos prekės negalėtų Lietuvos pasiekti ar Lietuvos prekės į kitus kraštus būti išvežamos Bet jeigu, pav., Londono, Amsterdamo ar net Luebeko pirkliai norėjo gauti iš Lietuvos kailių ar vaško, tai turėjo ieškoti ir pirkti tik pas Dancigo pirklius. Taip pat ir savo prekes Anglijos, Olandijos ar kt. pirkliai tegalėjo lietuviams parduoti tik per Dancigo pirklius. Ir kuomet, pav., Anglijos pirkliai reiškia noro tiesiog su Lietuvos ir kt. pirkliais prekybos santykių turėti, tai Dancigo pirkliai savo burmistro lūpomis griežtai ir su pasipiktinimu tam pasipriešina, nes tai esą būtų „to Dantzike ewige vorderff“ [1]). Bet tai dar ne viskas. Jei būtų tokia tvarka nustatyta tik santykiavimuose su svetimais, tai iš to dar nebūtų buvę tiek žalos Lietuvai. Tačiau patys Dancigo vokiečių pirkliai, palaikydami prekybos santykius su lietuviais, taip pat negalėjo laisvai pasielgti, o turėjo laikytis tam tikrų taisyklių. Pav., joks vokietys pirklys neturėjo teisės vesti ar daryti kokį reikalą iš vieno su lietuviu. Taip pat nebuvo galima, santykiuose su vietos gyventojais, jokio reikalo daryti kredito pagrindais arba prekes parduoti „bargan“. Uždrausta buvo ir pirkti

[1]) 1491 m. derybose su Anglais, dalyvaujant kitų miestų atstovams, Dancigo burmistras pareiškęs,

„dat de von Dantzike keünerleü wüse den Engelsehen inrumen adir gunnen wurden, sulkt ere vornemen, alse ze vormeneden, mit allerleü natien mit en to konslagen to to laten, ock sunderges boveel darvan hadden, dat mit nichte to staden, wente de Engelschen dar lange na gestaen hadden, et hadde en nüwerlde mogen geboren, wente solden de Engelschen to Dantzike adir in Prussen mit allerleü natien als Russen, Palen, Letawen, Hungaren, Bemen unde anderen kopslagen, dat were der borgere to Dantzike ewige vorderff“.

(Cit. sulig Schanz, Engel. Handelsp. I, 235.).

prekes arba siūlyti brangiau, jeigu tas pačias prekes derėjo arba buvo sutaręs jau kitas pirklys Griežtai buvo uždrausta vokiečiams savo prekes krauti ar vežti lietuvių laivais ar vežimais. Nusižengusieji šitoms taisyklėms vokiečių pirkliai turėjo pinigų bausmę mokėti. Šitaip surinkti pinigai, tarp kita ko, eidavo „auf Botschaften an die Litthauischen Behoerden und auf Geschenke, um sich ihres guten Willens zu versichern" (H, DH, 167 — 168.)

Iš čia mes jau matome, kad Vokiečiai buvo padarę ir nuolatos darę visa, kas galima, kad tik paimti į savo rankas visą Lietuvos prekybą. Svetimų kraštų pirklius, pav. Anglijos, jie prie Lietuvos ir lietuvių tiesiog neprileisdavo. O santykiaudami su lietuviais elgėsi taip, kad lietuviai juo mažiau naudos turėtų. Ir čia jiems visos priemonės lygiai geros atrodė — pradedant savųjų sąmokslais ir nepaklusnųjų baudimu ,ir baigiant Lietuvos valdininkų papirkimais. Čia domės vertas yra dar vienas dalykas. Beveik visa Lietuvos prekyba buvo Dancigo pirklių rankose. Dancigas gi ligi tam tikro laipsnio priklausė kryžiuočių ordenui, su kuriuo lietuviai daugiau kariavo negu taikoj gyveno. Ir vis delto prekybos santykiavimai del tų karų niekuomet nenutrūko. Brederlowas net priėjo išvadą, kad del ordeno karų su Lietuva Dancigo prekybos santykiavimai su Lietuva dargi padidėjo — del karo iššaukiamų naujų reikalavimų (B, GHO; 33) O tų santykiavimų, matyti, būta ne taip mažų, jeigu Keistutis vieną kartą mėgino, jais prisidengęs, ordenui smūgį užduoti ir patį Dancigą į savo rankas paimti. Matai, Lietuvos pirkliai važiuodavę į Dancigą vandeniu ir sauskeliais grupėmis nuo 20 ligi 40 žmonių drauge. Taigi Keistutis pirklių vietoje pasiuntęs su prekėmis apie 800 karių (jų tarpe, žinoma, turėjo būti daugelis tų pačių pirklių), kurie sutartą dieną turėję padaryt Dancige sukilimą ir paimti jį į savo rankas, — kuomet patsai Keistutis su savo kariuomene turėjo patį ordeną pulti. Tai buvę dar 1359 metais. Sąmokslas del įvairių priežasčių nepavyko, nors perversmas Dancige, sekmadienį po Šv. Lauryno, buvo mėginta padaryti (DCh. VII 48—49). Bet šitas atsitikimas rodo, kad prekybos santykiai su Dancigu ir Vokiečiais jau gana gyvi buvo dar prieš Vytauto laikus [1]). Patsai Keistutis drauge su Jogaila savo taikos sutartyj su ordenu 1379 metais pripažino vokiečiams teisę tam tikrose Lietuvos srityse „fri und fridelich jagen visschen und buten haben, und ir gebrucken zcu allem nutcze", išderėjęs tokią pat teisę ir lietu-

[1]) Davidas savo Preuss. Chr. (VII 48—49) visą atsitikimą aprašo šit kaip: „Indes hatte Kynstut eine solche Arglist erdacht, machte mit etlichen Reussen und Littauen, deren in die 800 waren, einen Anschlag, dass sie mit teuerbarer vnd mancherlei Ware, nach Jrer Gewonheit vnd Brauch sich aufm Domnick gen Danzig, doch nicht auf einem Hauffen, sondern wie pflegen, zu 20, 30 vnd 40, eltiche zu Wasser, etliche zu Lande, reisen solten. Vnter diesen 800 Littauen vnd Reussen waren nicht mehr, denn 4, denen dieser Anschlag von Kynstut beiholen, mit Zusage, dass er kurz nach dem Domnick sich eilends aufmachen vnd mit grossem Haufen Preussen oberhallen wolte, welchs Jm dester leichter vnd bekwemer zu thun were, wenn sie durch diesen Anschlag Danzig ansteckten, die Bürger erschlügen vnd die Stadt also eroberten".

viams ordeno žemėse (žiūr. 3 priedas arba Raczynski, Codex Dipl. etc., 53—55). Bet ūkio ir ypač prekybos atžvilgiu ypač didelės reikšmės turėjo vadinama Žemaičių sutartis su vokiečių ordenu 1390 metais. Čia jau aiškiai buvo pasakyta, kad „die lute von Prussen s cher mogen czin in das land tzu Samayten, do selbes tzu koufslagen", taip pat ir „Das di von Samayten moegen czien ken Jurgenburg, ken Rangnith, vnd ken Memil in vnser land Do selbist czu kowfflagen", taip pat abiejų pusių prižadama visokia pagalba ir tt. (žiūr. 4-sis priedas arba David, Preuss. Chr., VII, 221—223). Teisybė, šita sutartis buvo padaryta grynai politikos tikslais (Vytautui ieškant ordeno pagalbos savo kovoj prieš Jogailą), ir ji gali jo neilgai. Bet šitos sutarties dėsniai, tik dar labiau praplėsti, randami ir kitoj kryžiuočių ordeno ir Vytauto padarytoj sutartyj, būten 1398 metų spalio 12 d.. Šia sutartim leista ordeno žmonėms visoj Lietuvoj verstis prekyba tomis pačiomis sąlygomis kaip ir lietuviams, t. y tik užsimokant nustatytus muito mokesnius ir pildant kitus šalies įstatymus (H, DH, 161 — 162) [1]). Tokias plačias teises Vokiečiai įgijo nedovanai. Lietuvos pirkliai Dancige ir apskritai Prūsuose taip pat didesnių teisių turėjo, ne kiti svetimšaliai. Taip, pav., svetimieji pirkliai galėjo tik Dancige prekybos reikalus atlikinėti, taip pat jie neturėjo teisės nei savo prekių mažmenomis tiesiog miesto ar sodžių vartotojams pardavinėti, nei savo pirkinių mažais kiekiais iš gamintojų pirktis. Tuo tarpu Lietuvos pirkliams šitie suvaržymai negaliojo (H, DH, 162) [2]). Tuo būdu čia mes jau turime lyg ir „didžiausiojo palankumo" dėsnį, kuris prekybos sutartyse įsigalėjo tik XIX šimtm..

Bendrai imant, nuo Gedimino laikų Lietuvos valdovai stengėsi pakelti Lietuvos prekybą ir amatus, ir tam tikslui, be kita ko, kvietė į Lietuvą ir vokiečių tais laikais jau pagarsėjusius amatininkus ir šiaip vertelgas. Iš dokumentų yra žinomas ir garsusis paties Gedimino laiškas ŠŠ. Pranciškaus ir Domininko ordenams, taip pat vokiečių Hansos miestams, su prašymu—atsiųsti, tarp kita ko, visokio verslo žmonių į Lietuvą (žiūr. Raczynki, Codex Dipl., 27—32). Del šito laiško savo laiku ėjo didelė byla Romoj ir pas kryžiuočius, o paskui daug prisiginčijo istorikai, iš kurių vieni (Voigtas) vadina jį falsifikatu, kiti — tikru dokumentu. Mūsų

[1]) Patsai sutarties straipsnis Davido chronikoj (VIII, 36) paduotas šit kaip (cituota iš Brederlow, Danzigs Hand... 161):

Insuper uolumus, quod homines Ordinis — in omnibus terris nostris mercari et negotiari libere ualeant absque theloneis aliique exactionibus, quos etiam tuebimur sicut nostros, saluis tamen theloneis ab olim institutis ac quibuslibet edictis nostris editis et edendis in terris nostris, quibus nostri artantur et dicti Ordinis homines sunt artati.

[2]) Hirschas (162) rašo: „Noch mehr geschah in Danzig selbst, wo man den mit seinen Landesprodukten herabkommenden Litthauer vor andern Handelsgästen im Kaufe begünstigte, so dass er namentlich seine Einkäufe auch im Kleinen unmittelbar bei den Fremden machen und seine Waaren selbst in den kleinsten Quantitäten in den Strassen der Stadt und dem platten Lande feilbieten dürfte".

reikalui šitas ginčas del laiško autentiškumo visai nesvarbus — viena delto, kad Gedimino „merkatorinė“ politika yra ir be to laiško gana įrodyta, o antra — delto, kad patsai laiškas, jeigu net ir būtų buvęs savo laiku Rygos arcivyskupo, kaip Voigtas mano (žiūr. jo Geschichte Preussens, IV, 392 — 393 ir 626 — 637), falsifikatas, tai vis delto Lietuvos ūkio ir prekybos reikalui jisai savo padarė, — nes Hansa ir šiap vokečiai del jo tikrumo išsyk visai neabejojo, ir išsikrųjų nemaža įvairaus verslo žmonių į Lietuvą atkeliavo ir čia rado sau visai gerą priėmimą. Ir suprantama. Lietuva tais laikais buvo labai reikalinga tiek amatininkų, tiek patyrusių pirklių, — ypač po to, kai, apsikrikšti us. arčiau pradėjo santykiauti su Lenkais, ir Lietuvos bajorai pradėjo, lenkų bajorus sekdami, amatų ir prekybos vengti (žiūr. mano „Lietuvos visuomenės ūkio bruožai“, 31 — 32). Nenuostabu delto, kad Vytautas, geriau negu kas kitas vokiečius pažindamas ir su jais kariaudamas, taip pat daugiau negu kas kitas suprato ir tą naudą, kuri pasidaro iš gerai sutvarkytų prekybos santykių. Delto jis nesišykštėjo vokiečių pirkliams Lietuvoje net lygių su lietuviais teisių suteikti — tiems laikams visai nepaprasta privilegija. Hirschas, kuris Dancigo prekybos santykiavimus su Lietuva yra gana gerai ištyręs, prieina išvadą, kad „Vytauto valdymas vėlesniems laikams paliko atminty kaip periodas, kuomet Prūsų pirklys Lietuvoje aukso dienas turėjo“ (H, DH, 161). Tai patvirtina ir dokumentai. Pav., 1435 metų ordeno sutarty su Lietuva, vokiečiai savo prekybos ir kt. santykiavimams nieko daugiau neprašo, tik gražinti „tempore bone Vitoudi Magni Ducis Lituaniae“[1]) Taip pat ir Kazimiero 1441 metais duotoji Dancigui privilegija patvirtina tik tai, kas jau anksčiau Vytauto laikais buvo nustatyta ir praktikuojama (žiūr. 5-sis priedas arba H, DH, 280 — 281). O kokios rūšies tos Vytauto privilegijos buvo, matyti iš aprašymo, kurį patiekia Hirschas, išstudijavęs iš tų laikų užsilikusius Dancigo pirklių laiškus ir šiaip dokumentus

Kaip žinome, Dancigo ir iš viso vokiečių pirkliai savo prekybos santykiavimuose Lietuvoje turėjo tų pačių teisių kaip ir lietuviai. Bet vokiečių pirkliams to buvo per maža, ir jie iš Vytauto išsiderėjo ir gavo teisę Kaune įsisteigti savo sandėlius ir juos savomis teisėmis tvarkyti. Hirschas visai teisingai šitą privilegiją, vadina pačia svarbiausia. „Šitame Lietuvos prekybos gyvumazge (t. y. Kaune), rašo Hirschas, kur paprastai būdavo perkraunama visokios prekių važtos ir iš kur ėjo prekybos keliai į visus Lietuvos kampus ir dar toliau į Rusiją, Vytautui viešpataujant susidarė, šale pilies viršininko, piliečių bendruomenė, kurios priekyje stovėjo vaitas, burmistras ir tarėjai, be to iš jų buvo išskirta Prūsijos,

[1]) „Item circa judices, judicia, mercantias emendas vel vendendas et circa victualia comparanda et telonea antiqua soluenda rationalibis consuetudo, tempore bone Vitoudi Magni Ducis Litauniae tenta, in Lituania, Samogitia et Russia inconcusse servetur“. (Cituota (sulig Hirscho DH, 101 iš) Dogul Cod. Dipl. IV, 131.)

daugiausiai Dancigo, pirklių savarankiška kolonija (Niederlassung), kuri drauge su piliečiais dalinos vietos teikiamą naudą. Prūsų pirkliai čionai gyveno atskiruose, rodos, vienoj vietoj pastatytuose namuose. Šitie namai išsyk buvo nuomojami, bet jų didžiuma greitai pateko vokiečių nuosavybėn grąžintinų skolų vietoj. Kiemuose buvo klėtys ir sandėliai supirktoms prekėmis sudėti ir krautuvės bei magazynai savoms prekėms parduoti. Namų turėtojai patys ūkininkavo ir savo reikalams galėjo viską virti ir keptl, išskiriant darymą midaus; tuo tarpu tie, kurie savo namų neturėjo, privalė valgyt pas miesto piliečius" (H, DH, 163 — 164).

Šitos vokiečių kolonijos nuolatiniai gyventojai Kaune buvo beveik vien tik Dancigo pirkliai, nors Lietuvos vyriausybė nei Kauno miestas nedarė kliūčių ir kitų Vokietijos miestų pirkliams gyventi — tokią tvarką, kaip jau buvo minėta, buvo nusistatę patys vokiečiai, kad savo tarpe geriau vienybės laikytųsi. Išsyk paprastai patys prekių savininkai, „gizelių padedami, atvažiuodavo ir reikalus vesdavo savo ar visos pirklių bendruomenės sąskaiton, — nors kartais savo reikalus jie pavesdavo ir vadinamiems „faktoriams". Šale šitų metų metais gyvenančių „prūsų", kurie turėjo savo sėbrus ir kituose Lietuvos miestuose, kas metai į Kauną atvažiuodavo ir kitų Vokietijos vietų pirkliai arba jų faktoriai, kurie betgi buvo laikomi tiktai nuolatinių kolonijos gyventojų svečiais ir gyventi čia galėjo tik laikinai — kol savo reikalus atlikdavo (H, DH, 166).

Šita tai vokiečių pirklių kolonija buvo lyg kokia valstybė valstybėje. Ji turėjo savo „ordonancą" ir seniūnus, rinko mokesčius, visus nesusipratimus sprendė savo teisme, kurio sprendimai galėjo būti apeliuojami... Dancige. Tik nesusipratimai su vietos gyventojais buvo sprendžiami jau „prisiekusiųjų" teismo pačiame Kaune, — nors vokiečiai visaip stengėsi šio teismo išvengti, o vokietys, kuris vokietį būtų pašaukęs į vietos teismą, buvo laikomas išdaviku ir vokiečių kolonijoj tau būti negalėjo. Už įvairius nusikaltimus bausmės paprastai būdavo imamos pinigais, kurie eidavo kolonijos reikalams ir ypač visokioms anksčiau minėtoms vyresnybės „dovanoms", „um sich ihres guten Willens zu versichern" (H, DH, 168). Berods, šitie vokiečių pirkliai turėjo mokėti ir mokesčių: muitus, už tiltų naudojimą, be to, 1% vertybės vadinamų svarinių, kurie eidavo Kaunui net ir tuomet, jei prekių savininkai vokiečių pirkliai gyvendavo Vilniuj.

Iš čia mes jau matėme, kad prekybos santykiavimuose vokiečių su Lietuva viskas buvo paremta ypatingomis privilegijomis, kuriomis naudojasi iš vokiečių pusės Dancigas o iš Lietuvos - Kaunas. Jų nesusipratimai vėliau pasiekdavo ir patį kunigaikštį su ordeno „hochmeisteriu".

Pati prekyba paprastai eidavo šit kaip. — Dancigo pirkliai, prisikrovę druskos ir kitų prekių, važiuodavo laivais į Kauną ir čia,

sumokėję muitą[1]) ir kitus privalomus mokesčius, laisvai viską pardavinėdavo, taip pat į kitas vietas pasiūsdavo arba sandėliuose sukraudavo. Paprastai būdavo tai vasarą ir rudenį, ir tuo būdu visi prekybos reikalai Lietuvoje būdavo atliekama žiemą. Pavasarį, kai tik Nemunas ledus išnešdavo, visi tie „druskiniai" laivai su vokiečių pirkliais, visi pilni Lietuvos produktu ir prekių, drauge su lietuviais, kurie savo laivais važiuodavo, visu „laivynu" keliaudavo į Dancigą, kur viską pardavę ir naujų prekių pasiėmę vėl grįždavo Kaunan. Išsyk, rodos, Dancigan keliaudavo iš Lietuvos pirklių vieni lietuviai ar bent jų tarpe nebūdavo žydų. Ir iš viso, Lietuvos žydų dancigiečiai išsyk net įsileist nenorėjo. Taip, Dancigo archyvuose Hirschas surado Lietuvos žydo Abromo Basermano bylą, iš kurios matyti, kad reikėjo net paties Vytauto užtarimo ir ordeno Hochmeisterio atskiro prašymo, kad Dancigo miesto taryba atskiru nutarimu tą Lietuvos žydą įsileistų drauge su lietuviais. Tai buvo 1423 metais. Tuo tarpu 1436 metais kitas Lietuvos žydas, iš Trakų Samuelis Lawerwitzas, buvo įleistas be jokių ypatingų protekcijų (H, DH, 165). Žydai Lietuvos prekybos santykiavimuose su vokiečiais daugiau įsigali tik XV šimtmečio gale ir ypač XVI šimt., kuomet iš vienos pusės Lietuvos visuomenė vis daugiau ėmė bajorų pavyzdį sekti ir prekybos vengti, o iš kitos — įvairios komercinio pobūdžio privilegijos vis dažniau būdavo atiduodamos tiesiog už pinigus ir tai tam, kuris daugiau užmokėdavo (H, DH, 286).

Užsimokėję muitą Kaune vokiečių pirkliai pardavinėjo savo prekes laisvai visoj Lietuvoj. Ne be to, kad nebūtų buvę jokių varžymų, kurie kartais pareidavo ir nuo bendros politinės padėties. Taip, Vytautui mirus Lietuvos ir Vokiečių prekybos santykiavimai labai sumažėjo — del nesusipratimų ir neramių laikų Lietuvoje, taip pat ir del „falche und zweideutige Rolle", kurią ordenas lošęs savo santykiuose su lietuviais (H, DH, 168). Vienu laiku tie santykiavimai buvo net visai nutrūkę. „Ir kai 1440 metais vėl seni santykiai atsinaujino, tai Prūsų pirkliai savo pasiųnėj pa uto gana pavojingą konkurentą". Tai buvo ne kas kitas, kaip Kauno piliečiai, kurie — tiek vokiečiai, tiek lietuviai — bendrai susitarę prekybos reikalus aprūpino geresnėmis sąlygomis ne Dancigo vokiečiai, o svarbiausia — tai kad esą „jie pamatė jog šį reikalą jie gali atlikti ir be Prūsijos pirklių tarpininkavimo" (H. DH. 168). Šitą padėtį kauniečiai stengėsi savo reikalui ir toliau naudoti. Taip, jie dabar jau uždraudė vokiečių pirkliams visoj Lietuvoj pirkliauti — visus reikalus jie turi atlikti tik Kaune ir per Kauno pirklius. Byla atsidūrė pas kunigaikštį, o jos išdava ir buvo Kazimiero duotoji 1441 metų privilegija Dancigo pirkliams, kuria buvo žadama restauruoti Vytauto laikai.

[1]) Prūsų (ir Dancigo) pirkliai net neprivalė išanksto muito mokėti: pirmoj muitinėj (1450 m. dokumentuose minima „Vilkerhof an der Memel — Vilkija?") prekes tik surašydavo, o muitą užmokėdavo jau prekes pardavę (H, DH, 165).

Kurį laiką ta privilegija galiavo, prekybos santykiavimai atgijo ir Dancigo pirkliai net buvo bedarą pastangų patobulinti vandens kelių susisiekimą. Bet čia jau parodė savo įtaką ir Lietuvos pirkliai. 1444 metais vokiečių pirkliams leista buvo pirkliauti tiktai Kaune, Vilniuj ir Trakuose, bet ir tai didmenų prekyboj. Taip pat vokiečiams buvo uždrausta Lietuvos teritorijoj savo prekes gabenti savais arkliais ir vežimais — jie turėjo naudoti Lietuvos žmones ir arklius ir, žinoma, už tai užmokėti. Pagaliau, 1447 metais vokiečiams buvo visai uždrausta Lietuvoj pirkliauti. Teisybė, šitas uždraudimas galiojo tik porą metų, nes 1449 metais Kaunas vėl vokiečių pirklius įsileido, bet su sąlyga, kad druska būtų parduodama mažiausiai po 6 tonas, vaškas superkamas mažiausiai po 3 akmenis ir tt, — žodžiu, leista tiktai didmenų prekyba. Deja, šitie draudimai pačių prekybos santykiavimų su vokiečiais nenutraukė ir net menkai tesumažino, nes kaip šiandien, taip ir anais laikais visuomet buvo skylių ir progų draudimams ir varžymams apeiti; pagaliau susidarė net ištisos vokiečių ir lietuvių kompanijos slaptai prekybai vesti (H, DH, 168—171). Vėliau, bet ypač po Torno taikos 1466 metais, prekyba su vokiečiais vėl atgijo, tik šį kartą kiek pakitėjusiose sąlygose. Matai, vokiečių pusėj žymiai jau sustiprėjo Karaliaučius, kuris, būdamas arčiau Lietuvos ir geresnėse geografinėse sąlygose, su Dancigu ėmė konkuruoti. Taip pat ir Lietuvoj daugiau pakėlė galvą Vilnius, kuris jau 1471 metais prekių įvežtavęs ir išvežtavęs daugiau negu Kaunas (H, DH, 282 — 284.). Pačioj Lietuvoj prekybos santykiavimuose jau nuo XV šimtm. pusės svarbų vaidmenį ėmė vaidinti rugiai, kurie ir naujų santykiavimų sudarė. Viso to akyvaizdoj senieji priešai — Dancigas ir Kaunas — darė mėginimų vienas antram rankas paduoti, kad daugiau pelno turėtų. Bet tai nelabai vyko Nieko negelbėjo net ir 1506 metais rašytas Kauno raštas į Dancigą su pasiūlymu išvien kovoti prieš Vilnių del druskos sandėlių, kurie esą turėtų būti vien tik Kaune, „kaip ir senovės laikais", be to savo druskos reikalavimus Vilniaus pirkliai turėtų patenkinti tiktai Kaune ir tiktai sau, o Dancige jiems neturėtų būti parduodama. Bet Dancigo pirkliai, matyti, Kauno galybei jau nebetikėjo, nes sutarimas neįvyko ir patys dancigiečiai įsteigė savo sandėlius Vilniuj. Tuo būdu šitas Kauno pirklių tiesioginis mėginimas taip pat nepavyko, kaip ir keletą metų anksčiau netiesioginis, daromas per muitininkus, kurie buvo bepradedą iš vokiečių pirklių imti dvigubus muitus: vienas muito mokestis buvo imamas atvežant prekes (druską) į Kauną, o kitas — vežant iš Kauno į kitus Lietuvos miestus. Bet šitą priemonę tuojau sustabdė Aleksandras savo įsakymu Kauno muitininkams 1490 metais, nurodydamas, kad muito mokestis turi būti imamas tik vienas — įvežant prekes į Kauną, o iš ten jau turi būti leidžiama į visą Lietuvą laisvai (žiūr. 6-jį priedą arba Dovnar Zapolskio „Akty Lit. — Rus Gos. etc., I, 71 — 72)

Del visų šitų ir kitų priežasčių Kauno santykiai su vokiečių pirkliais apskritai, o su Dancigu ypačiai, labai pablogėjo Visokiose varžomose priemonėse iniciatyvą dabar laiko jau Kaunas, kuris didina visokius mokesčius ir kt. taip pat net uždraudžia vokiečiams vašką supirkinėti arba taip apsunkina, kad jo įpirkimas darosi beveik negalimas Tuo pačiu, žinoma, atsako ir vokiečiai. Prasideda bylos ir net muštynės tiek Kaune, tiek Dancige; kauniečiai ima mušti vokiečius Kaune, o dancigiečiai tą pat daro su lietuviais Dancige Ir šitoj kovoj galų gale nugalėtojais išeina lietuviai. Matai, vokiečių pirkliai, pasunkėjus sąlygoms, ima demoralizuotis, nelaiko savų sutarimų, dedasi su lietuviais, norėdami savo biznio reikalus apginti, ir ieško Lietuvos valdžios užtarimo ir apsaugos, jeigu jų teisimas ar bendruomenė mėgina, kaip seniau, už tokius darbus bausti. Patsai moralinis vokiečių pirklių stovis taip pat sumažėja. ypač po to, kai del nevisai aiškios padėties patys prekių savininkai vis dažniau ir dažniau savo reikalus atlikdavo ne patys. o per visokius pagalbininkus ar agentus. XVI šimtm. pradžioj, t. y 1511 metais, Dancigas dar mėgina padėtį gelbėti ir tam tikslui atsiunčia tūlą Martyną Robenwaldą. Bet jisai, atkeliavęs, neranda nieko, ką pataisyti galėtų, kadangi „Kauno kontoroj jau nebėra dievobaimingų pirklių, o tebėra tiktai jauni lengvapėdžiai „gizelbai" kurie guli karčiamose, kelia triukšmą ir piktina vietos gyventojus" (H, DH, 282 — 284). 1525 metais vokiečiai dar kartą daro pastangų Kauno vokiečių koloniją pataisyti ir vokiečių pirklių gerą vardą pakelti; tačiau šitas mėginimas taip pat nepavyksta. kaip ir prieš 14 metų. Po poros metų. t. y. 1527 metais, Vokietijos pirklių Kauno kontora visai ištuštėja. 1528 metais galutinai išyra ir vokiečių pirklių buvusioji Šv Antano draugija. Pagaliau, 1540 metais už skolas pereina vaidžiai ir visas jų turtas su namais ir žemės plotu Taip pasibaigė vokiečių pirklių kolonija Kaune, nors patys prekybos santykiavimai visą tą laiką sustoję nebuvo: jie dabar buvo tik kiek kitaip sutvarkyti ir kitose rankose, — dabar Lietuvos prekyba buvo jau ne svetimšalių vokiečių, bet savo piliečių, deja, tik ne lietuvių, o žydų rankose (H, DH, 284 — 287).

16. Lietuvos rinkoj vartojamos prekės.

Kai Baltijos jūra Lietuvos pirkliams ir prekybai buvo svetimų uždaryta, tai žuvis (silkės) ir net pats gintaras nustojo būti Lietuvos rinkos prekė, nes šios rūšies prekes monopolizavo vokiečiai. Taip pat išsisėmė ir nedideli Lietuvos druskos šaltiniai, taip kad lietuviai pirmoj eilėj turėjo iš kur nors gauti druskos. Ir, ištikrųjų, iš visų importuojamų prekių prekybos santykiavimuose su vokiečiais pirmąją vietą užima d r u s k a.

Druska į Lietuvą ėjo iš Lenkijos ir Rusijos, bet ne tiesiog, o aplinkiniais keliais per Dancigą: iš Rusijos Dauguva į Rygą, ir paskui į Dancigą; iš Lenkijos druska Dancigą pasiekdavo Vislos upe. Lietuviai mėgindavo kartais gauti druskos tiesiog

iš Rusijos, bet transportas taip buvo sunkus ir brangus, kad tai daryti buvo galima tik būtinam reikalui esant (kai su vokiečiais prekybos santykių turėt nebuvo galima). Iš Dancigo laivais druska, jau anksčiau minėta tvarka, būdavo gabenama į Kauną. Kaunas buvo išsiderėjęs iš vokiečių išimtinas teises druskai laikyti ir toliau paskirstyti. Čia buvo druskos sandėliai, iš kurių būdavo imama druska tiek mažmenų prekybai pačiame Kaune, tiek siuntinėti į kitus Lietuvos miestus ir miestelius ir toliau į Rusiją. Druskos mažmenų prekybos teisę vokiečių pirkliai turėjo tik mažesniuose Lietuvos miesteliuose, kurios ir naudot (del stokos savo krautuvių) dažniausiai negalėjo, ir jau gulų žemėje (Polocke, Smolenske ir kt). Kaune ir Vilniuj jie turėjo teisę parduoti tik nemažiau kai 1 toną. Aišku, kad tiek druskos galėjo pirkti tiktai pirkliai, ir tai ne smulkieji. Tuo būdu druskos prekyba sudarė svarbiausią prekę ir pelno šaltinį ne vieniems vokiečiams. XV ir XVI šimtm. dokumentai parodo, kad net muito mokestis galėjo būti mokamas druska pinigų vietoj. Dažnai druska būdavo gabenama tais pačiais laivais, kurie ateidavo į Dancigą Visla iš Lenkijos. Kelionė iš Dancigo į Kauną trukdavo keletą mėnesių. Iš to gyvendavo visa eilė druskos gabentojų. Pusę priklausomų pinigų jie gaudavo iš anksto užnokėti, o kitą pusę jau atsiimdavo Kaune, druską į vietą pristatę. Jei bekeliaujant kartais užpuldavo žiema ir laivai su druska vandenyj įšaldavo, tai juos saugoti turėdavo patys gabentojai ir gyventi savo lėšomis per visą žiemą; už visa tai Kaune jie paskui gaudavo priedų dar pusę priklausomo mokesčio (pav., jei šiaip būtų gavę 20 markių, tai dabar jau gaudavo 30 mk). Zinoma, toki atsitikimai druskos pirkliams padarydavo nuostolių ir sumažindavo pelną. Delto jie turėjo teisę likusį kelią gabenti druską patys savo pasamdytais ar kt. gautais arkliais — tuomet gabentojai jokio atlyginimo daugiau negaudavo. Patsai atlyginimas buvo, šiems laikams lyginant, visai nedidelis: 1432 metų dokumentais už pristatymą iš Dancigo į Kauną 7 „svorių“ druskos ir iš Kauno į Dancigą 10 „svorių“ pelenų buvo mokama 35 markės (svoris = Last, apie 40 centn.).

Be druskos, vokiečių pirkliai gabendavo į Lietuvą ir kitų visų prekių, o pirmoj eilėj audinių ir net jau pasiūtų kepurių ir kelinių. Kitos svarbesnės prekės buvo — silkės, cukrus, šilkas, sagos ir apskritai visoki prabangos dalykai. Vėliau, matyt, ypač prūsiškų prekių į Lietuvą mažiau patekdavo, nes, pav., Kauno kontoros seniūnas savo laiške į Dancigo pirklius mini „senuosius laikus“, kuomet „nebuvo Prūsuose amato, kuris nebūtų naudos turėjęs“ iš vokiečių prekybos Lietuvoje (H. DH, 164 — 165).

Iš Lietuvos prekių ir produktų vokiečių pirkliai beveik nieko neniekindavo. Iš Lietuvos dirbinių svetimieji visuomet brangindavo moterų audinius, pirmoj eilėj milą ir čerkesus, taip pat gūnias ir kt., seniau dirbamas iš vilnų ir arklio plaukų. Šios rūšies dirbiniai ypač būdavo pageidaujami olandų ir kt. Lie-

tuviškais gūnių audiniais kitusyk būdavę rėdomi negrai — vergai (B, GHO, 22 — 23)

Kitas svarbus ir užsieniuose labai pageidaujamas Lietuvos produktas – tai buvo v a š k a s. Visą rudenį ligi pat užšalant Lietuvos ponai — bajorai su savo žmonėmis vežimais gabendavo vašką į Kauną, kur jį supirkinėdavo vokiečių pirkliai. Paprastai vienas vaško vežimas priklausydavo keliems savininkams, ir pirklys, nupirkęs urmu visą vežimą, turėdavo paskui atsiskaityti su kiekvienu savininku atskirai ir tam tikslui naudoti miesto svarstyklę; iš to miestas nemaža naudos turėjo. Matai, svarstyklės naudojimas buvo privalomas, o apmokama kiekvienas kad ir mažiausio gabalo pasvėrimas. Del šios, tur būt priežasties kai kurie vasko savininkai savo vašką pristatydavo labai dideliais gabalais: būdavę gabalų, kurie sverdavę net ligi 30 „akmenų", t y. apie tiek pat pūdų. Be to, vaškas buvo perkamas ir gabenamas į Dancigą ne tik grynas, bet dar ir neapdirbtas, ir net visai koriuose.

Kailiai ir odos taip pat buvo vienas daugiausiai užsieniuose pageidaujamų Lietuvos produktų. Siuo atžvilgiu senovės Lietuvos girios t ekdavo geriausios rūšies kailių visokių šiandien Lietuvoj jau visai nesutinkamų žvėrių. Taip pat ėjo galvijų odos. Visi šitie dalykai būdavo superkami visoj Lietuvoj pačių vokiečių pirklių arba jų agentų ir gabenami į Dancigą, o iš ten į kitus kraštus.

Linų pluoštas ir siūlai dažniausiai būdavo atvežami vežimais ar rogėmis į Kauną ar kitus miestus ir ten vokiečių pirklių superkami tuo pat būdu kaip vaškas.

Javai iš syk išvežami nebuvo. Javų eksportas prasideda tik XV šimtm antrojoj pusėj, ir pirmiausiai r u g i ų.

Medžiai ir miško medžiaga buvo vienas iš stambiausiųjų eksporto dalykų. XV šimtm. pačioj pradžioj beveik visa Dancigo medžių prekyba buvo paremta Lietuvos miškais. Dancigo pirkliai patys arba per savo agentus supirkinėdavo Lietuvoje medžius ir čia juos duodavo apdirbti. Patsai Dancigas betgi imdavo iš Lietuvos daugiausia kietmedžių vežimams ir šiaip įvairiems baldams dirbti. Lietuvos pušys eidavo į Vakarų Europą Nemunu per Klaipėdą ir Dauguva per Rygą; iš jų būdavo statoma laivai (Pal. H, Dh, 165 ir B, GHO, 27).

Derva (ir degutas) taip pat į Prūsus ėjo. Dirbama ji būdavo ir superkama vietos žmonių. Tačiau vokiečių pirkliai turėjo savo agentus ir net skolindavo jiems pinigų didesniems užpirkimams ar užsakymams daryti. Pristatoma ji būdavo tiesiog į Karaliaučių, kur buvo lietuviškos dervos prekybos centras.

Gintaro visa prekyba dabar jau buvo paties vokiečių ordeno rankose. Jo pertekliai eidavo daugiausiai į Olandiją; iš ten jie pasiekdavo tolimiausius pasaulio kraštus. Brabanto Hercogo Jono III privilegija Antverpenui 1315 metais leido imti muito mokesnių po 4 grašius už gintaro toną. Iš viso, gintaro prekyba buvo gana pelningas dalykas, ir del jo dažnai susipešdavo tiek atskiri pirkliai, tiek visos jų gildijos (F, GH, II, 142; pal. II, 553).

17. Susisiekimo keliai ir priemonės.

Senovės laikais Lietuvoje kelių netrūko, tik, žinoma, nebuvo nei geležinkelių, nei plentų. Už tat daug daugiau negu šiandien buvo vartojama vandens keliai. O kadangi Lietuvos užsienių prekyba daugiausia ėjo į Vakarų Europą, tai į ją vedantys keliai ypač didelės reikšmės turėjo.

Pirmoj eilėj prisižiūrėkime svarbiausiajai vandens kelių arterijai. Senovėj ne tik Kaunas, bet ir Vilnius buvo gana didelis vandens kelių transporto punktas, ypač miško medžiagai ir kt. sunkesniems dalykams vežti. Bet gyviausias susisiekimas, žinoma, ėjo nuo Kauno Nemunu. Beveik visa Lietuvos prekių apyvarta ėjo laivais Nemunu ligi už Tilžės, iš ten Gilge į Kuršo mares. Matyt, kad laivai nebuvo perdaug dideli, nes šitų senovės kelionių aprašymuose važiavimas Kuršo marėmis vadinamas pavojingu, kurio keleiviai labai bijodavę, nors reikėję plaukti tik trejetą mylių. Toliau iš Kuršmarių būdavo pasukama į Deimę ir pro Labgavą ir Tepliavą Prėgelių pro Karaliaučių į šių dienų vadinamą Frisches Haff, o iš ten, per rytinę Vislos žiotį, į pačią Vislą ir Dancigą (H, DH, 161; pal. Beer, GWH, I, 269). Tik sieliai eidavo Nemunu ligi Klaipėdos arba Dauguva ligi Rygos.

Šita vandens kelio arterija buvo Lietuvos prekybai svarbiausia, ir delto ji nuolatos buvo taisoma ir tobulinama. Buvo net tariamasi ir mėginama vokiečių ir lietuvių bendromis jėgomis kasti perkasų ir šiaip kelio tobulinimo darbų atlikti, tik iš to nedaug kas gera išėjo (H, DH, 169—170). Taip pat nebuvo įkūnytas ir Vytauto plenas atgaivinti ir ištobulinti susisiekimą Dniepru ir sujungti jį su Lietuvos vandens kelių arterijomis. Bet vis delto bent Vytauto laikais tiek ordeno, tiek Lietuvos valdžia savo valdomose srityse susisiekimą visomis išgalėmis tobulino, o vandens ir kiti keliai buvo užleisti tiktai vėliau.

Šale vandens kelių, kurie ėjo daugiausia naturalinėmis arterijomis (upėmis), nemaža judėjimo būta ir sauskeliais, ypač žiemos metu. Iš kryžiuočių laikų mes turime gana smulkius Lietuvos kelių aprašymus, kurių svarbiausius paduodu rašinio gale 7-jo priedo — XVI lygiai taip, kaip jie buvo pačių vokiečių užrašyti. Įsiskaičius į tuos kelių aprašymus, visai aiškiai matyti, kad visi svarbesnieji šių dienų Lietuvos vieškeliai ir net antraeiliai keliai jau buvo žinomi XIV šimtm. kryžiuočiams, ir jie ėjo beveik perdėm tomis pačiomis vietomis, nors visos eilės šiandien žmonių gyvenamų vietovių tuomet nėra buvę.

18. Bendros pastabos ir išvados.

Trumpai permetę akimis senovės Lietuvos prekybos santykiavimus, mes randame visą eilę davinių, kurie jau leidžia ir tam tikrų pastabų bei išvadų padaryti. Svarbesnės pastabos ir išvados bus šit kokios.

I. Lietuvos prekybos santykiavimų pradžia siekia gilios senovės ir nyksta priešistorinėje gadynėje. Šito pirmojo periodo Lietuvos prekyba sukosi apie gintarą ir delto betarpiškai ji lietė tik Baltijos pajūrio gyventojus — lietuviškąsias prūsų ir kt. gimines. Gintaras jau tuomet pasiekdavo gana tolimus ne tik Europos, bet ir senovės Rytų kultūros kraštus. Bet ar būta tiesioginių prekybos santykiavimų su tų kraštų gyventojais arba pirkliais — šiandien tikrai pasakyti negalima. Daug davinių rodo, kad tiems santykiavimams būta tarpininkų, gal net ne vienų. Toki tarpininkai buvo gotai, o taip taip galėjo būti etruskai. Šale šito tarpininkaujamo prekybos santykiavimo kada-ne-kada Lietuvą galėjo aplankyti pirkliai ir šiaip keleiviai iš tolimų kraštų; tik toki atsilankymai pasitaikydavo labai retai, o ir tie patys jau tik vėlesniaisiais laikais. Šitų pirmųjų prekybos santykiavimų pradžia siekia bent keletą šimtų, kai kuriais tyrinėjimais net keliolika šimtų metų prieš Kristaus gimimą. Jie ėjo daugiausiai sausžemio vandens keliais per Vakarų Europą. Tiesioginis Lietuvos susisiekimas per šių dienų Rusiją (ypač Dniepru, Nemunu ar Dauguva) nors buvo galimas iš pat pradžių, bet tikresnių pėdsakų nerandama. Šituo keliu prekybos santykiavimų jau būta vėliau. Pirmojo periodo prekybos santykiavimai pasibaigia apie III — IV šimtm. po Kristaus gimimo.

Šitų pirmųjų Lietuvos prekybos santykiavimų įtakoje senovės lietuviškieji prūsai ne tik pradėjo gyventi naują kultūros ir technikos gyvenimą, bet įsigijo daug patyrimo prekybos ir susisiekimo srityse, taip pat virto naujos kultūros nešėjais kitoms aiščių giminėms ir pirmoj eilėj lietuviams, kurie savo laiku įsikūrė anksčiau prūsų gyventose vietose paneriais ir panemuniais.

II. Antrasis Lietuvos prekybos periodas prasideda viduramžiais, dar prieš krikščionybės įsigalėjimą Lietuvoje. Jis yra jau daug platesnis ir gyvesnis, nors išsyk taip pat daugiausiai liečia tik Pabaltmario kraštus. Šale gintaro, kuris dabar tokios svarbos jau neturėjo, iš Lietuvos eina ypač daug kailių ir vaško, o į Lietuvą beveik visa, ką svetimi kraštai gali duoti — pradedant papuošalais ir baigiant ginklais, brangiais audiniais ir kt. Pabaltmaryj visus prekybos santykiavimus su svetimaisiais dabar jau palaiko patys prūsai, kurie Lietuvos prekes savais laivais pristato į vokiečių ir švedų uostus, o taip pat veža Dauguva toliau į Rusiją. Šale to, rodos, palaiko gana gyvų santykių ir patys lietuviai tiek su savo artimais kaimynais slaviais, tiek ir su tolimesniais kraštais, ypač su Bizantijos pirkliais ar jų tarpininkais. Tik šitie prekybos santykiavimai, rodos, neilgai tetrūko, o ir nebuvo tiek platūs, kaip prūsų varomieji.

III. Maž daug nuo XI — XII šimtmečio Lietuvos prekybos santykiavimuose prasideda trečiasis perijodas, kurį galima pavadinti tiesiog vokiškuoju. Vokiečiai pirmiausiai įsikuria ir įsigali tose Baltijos pajūrio vietose, kurios turi pirmaeilės reikšmės Lietuvos

prekybos santykiavimams vandens keliais (Rygoj, Klaipėdoj, Karaliaučiuj, Dancige). Lietuviškuosius prūsus jie pavergia ir visai išnaikina. Prekybos santykiavimai Lietuvos pietuose pasidaro beveik negalimi tiek del Lietuvos politikos santykiavimų su savo kaimynais, tiek del bendrosios padėties Rytų Pietų Europoj ir Azijoj. Visa tai paėmus drauge sudarė tokias sąlygas, kad beveik visi Lietuvos prekybos santykiavimai ėjo per vokiečius. Vokiečiai dabar viešpatavo ne tik svarbiausiuose Lietuvos importo — eksporto centruose, bet ir šalies viduje įsigijo privilegijų (o dar daugiau darė be privilegijų) ir pripildė visus Lietuvos kampus jai ne patys, tai jų agentai. Iš Lietuvos buvo vežama beveik visa, ką tiekė jos turtinga gamta, ūkis ir žmonių darbas, o duodama už tai Lietuvai druskos, silkių, šiokių tokių skanėstų turtingiems ponams ir jiems papuošalų, taip pat pinigų.

IV Apie XV šimtmečio vidurį prasideda reakcija prieš vokiečius, pirmoj eilėj prieš Dancigo hegemoniją Lietuvos prekybos santykiavimuose. Kovą pradeda ir veda ne tiek valdžia ir ne tiek patys lietuviai, kurie, krikščionimis virtę, prekybos pradėjo vengti, kiek iš svetur atkeliavę ir Lietuvoj apsigyvenę miestų pirkliai atėjūnai, kurių didelė dalis buvo taip pat vokiečiai, ir ypač žydai. Tuo pačiu laiku prasideda gyvesni Lietuvos prekybos santykiavimai su Rusais, del susidėjusių politikos aplinkybių — iš dalies ir su Lenkais. Bendrai imant, prieš susidėjimą su Lenkais, Lietuvos prekybos santykiavimai ėjo per vokiečius (ypač per Dancigą), o kitur tik maža dalelė.

V. Kalbant apie senovės Lietuvos prekybos santykiavimus tenka bent trumpai paminėti spaudoje ir šiap pasikalbėjimuose ne kartą keliamą klausimą apie senovės Lietuvos prekybos santykiavimus su Anglais. Iš to, kas buvo sakyta, tų santykiavimų visai nematyti, jei neskaityti visai galimo ir tikrai buvusio noro ir betarpiškai pirkliauti. Dalykas toks, kad kuomet anglai pradėjo Baltijos jūrą lankyti ir jos uostuose svečiuotis, tai tenai jau sėdėjo vokiečiai, kurie, kaip matėme, Lietuvos užsienių prekyba buvo visai monopolizavę. Teisybė, anglai nekartą mėgino vokiečių Hansos miestų pastatytą barjerą pralaužti. Bet kova buvo perdaug sunki, todel ir teigiamų vaisių neišdavė. Teisybė, anglams pasisekė padaryti sau palankias prekybos sutartis su Dancigu (1438 ir 1478 metais), kuriomis jie išsiderėjo teisės atvažiavę į Dancigą, turėti tiesioginių prekybos santykiavimų ir su lietuviais; deja, vokiečiai šitas sutartis pasirašė bėdos prispirti, o kai reikėjo gyvendinti, tai bėdos jau nebuvo ir jie savo pažadų neišpildė (Schanz, Englische Handelspolitik etc,, 228 – 233; pal. B, GHO, 73). Tiesioginiams Lietuvos prekybos santykiavimams su Anglais taip pat nieko teigiama neišėjo ir iš Rygos vokiečių pirklių laikinos kapituliacijos 14⁹8 metais, kuomet padarytąja sutartim jie leido anglams net be muitų ir jokių mokesčių „Rygoj ir jos teritorijoj“ pirkliauti (AH, I, 324). Naujai susidėjusiomis aplinkybėmis, ang-

lams beveik neteko pasinaudoti ir šios sutarties suteiktomis privilegijomis net pačioj Rygoj, nekalbant jau apie Lietuvą. [1])

Prie tokių aplinkybių pasakojimai apie tariamą Mindaugio prekybos sutartį su anglais jau savaime mažai pagrindo gali turėti. Aš pats, 1924 metais dirbdamas Londono British Museum, tyčia mėginau bent kokių pėdsakų surasti, ir taip pat neradau, kaip jų nerado kiek anksčiau A Janulaitis (žiūr. 1924 m. „Lietuva" 130 nr.). Pirmoji Anglų prekybos sutartis yra užregistruota 1217 metais su Norvegija, antroji — 1224 metais su Prancūzija. Apie bet kokias sutartis su tų laikų Lietuvos valdovais negalima jokių pėdsakų surasti.

VI. Bendrai imant, Lietuvos prekybos santykiavimai prieš susidėjimą su Lenkais buvo jau gana platūs, ir pirmieji su Lenkais politinio pobūdžio santykiavimai Lietuvos prekybos santykiavimuose nieko nepakeitė. Tačiau jau net pirmieji su Lenkais unijų aktai, kurie Lietuvos ekonominiame ir net politikos gyvenime nieko nepakeitė, daug pakenkė Lietuvos užsienių prekybos vardui: matai, užsieniai, ypač tolimesnieji, priėmė ir žinojo su Lenkais pasirašytos unijos aktus, ir nesiorientavo tolimesniuose Lietuvos ir Lenkijos santykiavimuose. Del to jau XIV šimtm. galo ir XV šimtm. pradžios Lietuvos prekės ir jos prekybos santykiavimai labai dažnai svetur identifikuojama su Lenkijos prekėmis arba jos prekyba, ir juo tolyn, juo Lietuvos vardas užsienių prekybos aprašymuose vis rečiau ir rečiau sutinkamas.

---

[1]) Pati sutartis buvo labai vienpusiška ir nustatė, kad:

„I. The mutual intercurse of Commerce was renewed.

II. The English, trading to Riga and its Territory, were to pay no Manner of Custom, Duty or Toll whatewer.

III. But Riga Traders, with their Ships and Merchandise brought from Riga, Coming to England, were to pay the same Duties, etc. as the Mershants of the Teutonic Hanse - Towns do; and for Mershandise from other Parts the Same Duties as other Mershants Strangers pay" (AH, I, 324)

19. Naudotieji raštai ir šaltiniai.

1. A. Anderson. An Historical and Chronological Deduktion of the Origin of Commerce, from the Earlest Accounts to the Present Times.... In two Vol., London, MDCCL XIV.
Sutr. = AH.

2. W. J. Asihey. An Introduction to English Economic History and Theorie. London, 1894.

3. Daines Barrington. The Anglo - Saxon Version, from the Historian Orosius. By Aelfred the Great Together with an English Translation from Anglo - Saxon. London, MDCCLXXIII.
Sutr. = BO.

4. Dr. Adolf Beer. Allgemeine Geschichte des Welthandels. Wien, 1864 — 1884. Penki tomai.
Sutr = B, GWH.

5. Goswin Freiherr von Brederlow. Geschichte des Handels und der gewerblichen Kultur der Ostsee - Reiche im Mittelalter bis zum Schlusse des sechzehnten Jahrhunderts mit besonderem Bezug auf Danzig als Quartierstadt des Hansabundes. Berlin, 1820. Sutr. = B, GHO.

6. K. Būga. Aiščių praeitis vietų vardų šviesoje. Kaunas, 1924.

7. K. Būga. Upių vardų studijos ir aiščių bei slavėnų senovė. — Tauta ir Žodis, I. Sutr. = B, TŽ.

8. K. Būga. Lietuvių Kalbos Žodynas. Kaunas, 1924 — 1925. Sutr. = B. LŽ.

9. K. Buecher. Entstehung der Volkswirtschaft. Tübingen, 2 t.

10. Lucas David. Preussische Chronik. Koenigsberg, 1812 — 1817. Sutr. = D, PCh.

11. Friedrich Christoph Jonathan Fischers Geschichte des teutschen Handels. Hannover, 1785. Sutr. = F, GH.

12. Herman Genthe. Ueber den etruskischen Tauschhandel nach dem Norden. Neue, erweiterte Bearbeitung. Frankfurt a/M., 1874. Sutr. = G, TN.

13. Dr. Th. Hirsch. Dancigs Handels- und Gewerbegeschichte unter der Herrschaft des Deutschen Ordens. Leipzig, 1858.
Sutr. = H. DH.

14. Georg Jacob. Der nordisch - baltische Handel der Araber. Leipzig, 1887. Sutr. = J, HA.

15. Georg Jacob. Welche Handelsartikel bezogen die Araber des Mittelalters aus den nordisch — baltischen Laendern? Berlin, 1891. Sutr. = J, HAM.

16. Georg Jacob. Der Bernstein bei den Arabern des Mittelalters. Berlin, 1886. Sutr = J, BA.

17. W. S. Lindsay. History of Mershant Shipping and Ancient Commerce. London. Sutr = L, HMS.

18. Dr. Karl Lohmeyer. Geschichte von Ost- und Westpreussen. I. Gotha. 1908, Sutr. = L, GO.

19. Dr. Friedrich Ratzel. Antropogeographie. Stuttgart. 1922 2 t.

20. Raczynski. Codex Diplomaticus Lithauniae.

21. J. N. von Sadowski. Die Handelsstrassen der Griechen und Roemer durch Flussgebiet der Oder, Weichsel, des Dniepr und Nieman an die Gestade des Baltischen Meeres. Autorisirte, vom Verfasser revidirte und verbesserte deutsche Ausgabe. Mit einer Vorrede und Einleitung des Uebersetzers (aus dem polnischen) Albin Kohn. Jena, 1877. Sutr. = S — K, Hs.

22. Prof. A. Spicin. Litovskija drevnosti (Tauta ir Žodis, III kn.), Sutr = S, TŽ, III.

23. Dr. Georg Schanz. Englische Handelspolitik gegen Ende des Mittelalters. Leipzig, 1881.

24 Voigt. Geschichte Preussens Sutr. = V, GP.

25. Voigt. Codex Diplomaticus Prussicus.

26. Hirsch etc. Scriptores Rerum Prussicarum.

27. M. Dovnar — Zapolskij. Akty Litovsko Russkago Gosudarstva. Moskva, 1899.

PRIEDAI.

1.

Apie Vokiečių ordeno ekonominę politiką.

„Der Bernsteinhandel, obschon er seit dem Verfalle des Römischen Reichs viel von seinen Wehrte verloren hatte, erhielt sich noch unter der Oberherschaft des teutschen Ordens in Preussen, der auf diesen Handelsartikel eine besondere Aufmerksamkeit wendete, und die Preussischen Städte geriethen oft über den ausschliessenden Besitz einer Gilde der Bernsteindrechsler mit einander in streitigkeiten. Der Debit dieser Waare gieng vorzueglich nach den Niederlanden, und man musste laut hansischen Privilegiums Herzog Johanns III. von Brabant von 1315 zu Antwerpen für jede Tonne Bernstein 4 Groschen Tournois an Zoll abgeben".

(Iš Fischers Geschichte .., II, 142; pal. II 553).

„Der Hochmeister Siegfried von Feuchtwangen, der 1309. die Ordensregierung in Preussen erst auf einen festen Fuss gebracht hatte, verordnete, dass die alten Einwohner weder zu Ehrenaemtern noch zu irgend einem buergerlichen Gewerbe, als zu Handwerken, zu Kaufmanschaft und Gastwirtschaft zugelassen werden, sondern lediglich mit dem Ackerbaue und mit der Viehzucht sich beschaeftigen solten[1]). Alle Produkte und waren muessten in die Staedte, welche allein Handlung zu treiben, und Bier zu brauen berechtigt waeren, zu Markte gebracht, und haupsaechlich duerfte bey den Lebensmitteln kein Vorkauf gestattet werden. Die Handwerker solten die Arbeit zum Beweis ihrer Vollkommenheit gehorig bezeichnen, und die Handwerksstrafen nicht zu Gastereyen, sondern zur Waffenruestung anwenden. Es war ueberhaupt der Handel in Preussen von je her ein Hauptgegenstand der Staatsverwaltung. Daher sich 1307 das Hauptkapitel des Ordens unter dem Landmeister zu Engelsburg versammelte, um mit Einstimung des Hochmeisters das Gewicht und Mass aller Kaufmannsgueter zu bestimmen. Aus dem Verzeichnisse erhellt, dass damals der auswaertige Vertrieb haupsaechlich in Getreide, Bier, Meht, Rheinwein, Bernstein, Bar-

[1]) Pauls Staatsgeschichte der Preussischen Staaten Bd. IV, S. 150. Pal. Brederlow, Gesch. 93: „Die Frein (Koe mer) und Bauern waren freie Leute; die Leibeigenschaft (Gutshoerigkeit), wenn s e je nach Gesetzen, obschon wide rehct, bestand, konnte nur von den weggetriebenen Lithauern sich herschreben die zu Sklavendiensten verurtheilt wurden, und diese, die Menscheit entehrende, Knechtschaft auf ihre Kinder vererbten".

hend. Tuechern und Eisen bestanden habe[1]) Man bestelte damals auch oeffentliche Waarenschaezer, welche die Güter von ihrer Verschickung genau besichtigen und pruefen mussten.

Hochmeister Dietrich († 1341) befoerderte durch die Anordnung der Gilden und Bruederschaften bey Kunster und Handwerkern den Handel ungemein... Winich von Kniprode († 1351) ...nicht nur die Emschmelzung der Geldsorten den Goldarbeitern verbot, sondern auch zur Aufname des Seehandels die Staedte Thorn, Elbingen und Koenigsberg, zu Stapelstaedten erklaerte".

(Is Fischers Geschichte... II, 142-144).

---

[1]) Pl. Verordnung von 1307 in der Samml. Preuss Urkunden. I, 469.

Gedimino taikos sutartis su Livonijos ordenu 1323 m.

Annus 1323 Instrumentum pacis inter Gediminum ducem Lithuaniae et civitates Estoniae, Livoniae et Curlandiae conclusae.

Alle de gene, de dessen breff ansen unde horen, de latet groten de boden der landesheren unde der stede, de to liflande, unde to Estlande unde to Curlande sint, de van den suluen heren unde steden sant sint to Gediminnen deme Koninge van Lettouuen unde wnscet en heil, unde vrede in Gode. Wi boden, her Arnolt Stoyue de in des Bischoppes stede is van der Rige an gestlicken saken, unde her Woldemar van Rosen van des Bischoppes wegene van der Rige, van des Capittels wegene van der Rige, Herr Johann Molendinum unde her Thomas van des Biscopes wegene van Osele, her Bartholomeus van Velin, unde her Ludolf van deme Wittenhowe en Domhere van hapesel van des Biscopes wegene van Darbete, unde siner menen Man, unde siner Stad Herman Lange, van des houetmannes wegene des Edelen Koninges van Denemarken unde siner menen Man, broder Arnolt de Prior van Reuele, und her Hinric van Parenbeke, van des Mesters wegene unde der menen brodere van liflande broder Johan van Leuuenbroke, de Kūmūdur van der Mithouue, unde Broder Otto Bramhorn, van der Stades wegene van der Rige, herr Hinric van der Mithouue her Joan Langeside, herr Ernest, van dersuluen stad, broder Wessel, Prior der Predikere van der Minnerbrodere wegene, broder Albrecht Sluc: Wi hebbet met desseme vorbenomenden Koninge Gediminnen enen steten Vrede gemaket, unde met allen sinen luden, de unter eme beseten sint, vor alle kerstene lude, de ene boden to eme senden unde vrede met eme holden willet, dar wil he gerne vrede mede hebben in aldussdaniker wise, dat alle wege in lande unde in watere open unde vrie wesen scullen eme jeuueliken minscen to komende unde to varende so to vns, vnde ur to en sunder jenegerleie hindernisse. Di sint de lant, da wi den vrede mede maket hebbet, van des Koninges wegene van Lettouuen dat lant to Ousteyten unde Sameyten, Plessekouue vnde alle de Russen de under eme beseten sint Van unser Landesheren wegene, dat Biscopdom to Rige unde de stad to Rige, van des Mesters wegene, de Memele vnde dat lant to Curlande, vnde alle dat to liflande tohoret, dat deme Mestere unde sine broderen steit to beuuarende, Van des Biscopes wegene van Osele, sin ganse

Biscopdom vnde alle dat vnder eme beseten is, van des Biscopes wegene van Darbete. sin ganse biscopdom unde alle dat vnder eme beseten is, met der stad van Darbate. Van des Koninges wegene van Denemarken harien Wirlant Alentaken vnde alle dat under eme beseten is. Dessen vrede hebbe wi alsus gemaket. Wene dat also dat jenegeme manne vnrecht scude van deme anderen sculde dat vorderen dar, dar eme dat vnrecht gedan were vnde sine sake vorderen na des landes rechte. Were dat ouer also, dat eme dar nen volrecht scen mochte, so sculde he dat bringen an landes heren, dar eme dat unrecht inne scen is, de scal eme volles rechtes behelpen. Vortmer sint jenege dink gescen, de scal men vorliken met fruntscap olte met rechte. Lopt en drel van eneme lande in dat andere, den scal men utanttuue den, wan he geuorderet wert. Is dat och also, dat en Man deme anderen goth olte generhande dink entuoret in dat andere lant, dat scal men utantuuerden, wan dat geescet wert. Vortmer wil en vrie man varen van eneme lande in dat andere, des scal he weldig wesen.

Desse vrede de scal stede bliuen vnde vast, also dat den Neman breken scal. Were dat ouer also dat jenich man van dessen benomeden landes heren dessen vreden breken wolde, de scal des Nene macht hebben, sunder volbort aller dessen benomeden landes heren. Sue ouer dessen vrede opsogge wolde mit rechter sake, de scal deme anderen twe manede vore to seggen. Uppe dat dat alle dinc tuscen vns vruntliken unde lefliken stan, so heft desse benomede Koning Gediminne van Lettouuen in sineme lande eneme jeuueliken minscen to en to komende vnde van en to varende gegeuen Riges Recht. Vortmehr, en jeuuelik Kopman van beiden siden mach kopen allerleie Kopenscap de eme vellich is Uppe ene betugenge desser vorbonomeden dinge unde uppe ene bebindinge enes steden vredes so hebbe wi alle vse yngesegele to deseme brefe hangen. Desse bref ist utgegeuen uppe dem hus thor Vilne na unses heren bort *duse ya, drehunder yar, in deme dreuntuengesen yae, des sunnendages, na sune m cheles dage.*

(Iš Raczynski, Codex Diplomaticus Lithuaniae, 39–40).

Keistučio ir Jogailos karo paliaubų sutartis su vokiečių ordenu 1379 m.

Duces Lithuaniae Jagal et Kiestut confirmant ordini pacem ad decem annos.

Wir Jagel obirster Herczoge der Littouwin unde Kenstutte Herczoge zcu Tracken Tun kunt allen kegenwertigen unde nachkommenden, di desin brief seen adir horin lesin, das wir mit dem Geistlichen manne Brudir Wynrich von knyprode Homeistir dutsches ordens, gemachit haben eynen Fride czwisschen etzlichen unsern landen der Rüsen unde eczlichen iren Landen czu Prüsen Mit sulchir undirscheit unde beczeichenunge das unsir Landt der Rusen, das an dem teil der Memmil gelecgen ist kegin dem lande Prusen also Wilkewitzk Saras Droyczin Melnik Belitzk Brisk Camentz und das Landt Garten, Fride haben sullen vor allen luten des landes czu Prusen, vor herunge vor Strutern und vor allirhanden luten di en schaden tun mochten Do wedir sullen haben Fride in iren landen Ostirrode das gebiet mit Ortolfsburg und mit allem deme das zcu dem gebite Ostirrode gehorit, und das landt, das zcu Allensteyne gehorit, und ouch di gebiet di zcu Gunlauken und zcu Seburg gehoren, vor allen Littouwen und Rusen, also das en von herunge noch von Strutterie noch von keynirhande lute unsir lande keyn Schade geschen sulle, ouch sullen unser lute der Ruschen landt, und des landes Garten mit uns czien uf alle andir ende des landes zcu Prussen ane uf di gefridtin landt di benümet sint ouch so mogin ire landt di in den Fride geschreben sint, mit en wedir uf alle Littouwen und Rusen czien ane uf di, di in desin Fride sint genommen, ouch sullen unser Russchen landt di gefridt sint, in der Wiltnis di vor iren Landen gelegin ist, fri und fridelich jagen und visschen und buten haben, und ir gebrucken zcu allem nutcze, und das landt Garten sol haben in der wiltnisse, von dem selbin lande Garten also vil, an der Memel an zcu hebin, eyne myle obinwennyg Perlam di Memel uf und gerichte czu gen Sechs milen in di wiltnis kegin dem lande zcu Prusen, und di Memel uf zu gen bis an di gefridten landt, do si ruret Wikawiczka das gebiet. an allen enden des striches von der Memel sechs milen zcu gen, di gerichte uf kegin dem lande czu Prusen in di wiltnis, also das si binnen den greniczen Friheit haben mogen an Jagit an visscherie an buten und an allem greniczen Friheit haben mogen an Jagit an visscherie an buten und an allem nutcze. Glichirwys sullen die landt Ostirrode und Or-

tolfsburg, Allensteyn und Seburg und Gunlaucken, ire wiltnis di bynnen iren greniczen gelecgen sint, haben fri an Jagit visscherie und buten und waynschos czu houwen, und allirleye nutz dor inne czu haben, ane illis hindirnis und schaden, Ouch mogin di gefridtin landt von beiden sieten, an iren enden dorfer besetczin, und mure hüser buwen, di alle den selbin Fride haben sullin, Ouch sullen di von Garten und von den Russchen landen, ire ochsen und vye in irre wiltnis futen und generen, Were ouch das keyn mensche us den gefridten landen von beiden sieten in eynem andern lande Gastwyse gefangin wurde von eyme here, das sulde man losen noch sinem wergelde, Ouch sal keyn heer von beiden sieten czyn durch di gefridtin landt Were ouch das von beiden sieten eyn here czoge bi nebin den dorfern in di landt, di in di greniczen von beiden sieten sint geschreben, und eyn heer keynen schaden tete in den selbin genanten dorfern an luten, an vy, an getreide, an gebüde, den schaden sol der herre des landes dirfrogen an sinen luten und us gen, und wy gros der schade ist, den sal her schriben der des landis waldit, und sinem brife sal man dor an gelouben als ab her sine handt dor obir gebe, wy gros der schade sie den sal man Im uf richten, und di lute, ab ymand geslagin wurde den sulde man bezalin noch sinem wergelde Dis sint di dorfer der Greniczen czwisschen Perlam und Garten Mitulandorf des Buteners von Garten das andir Sablocza Pomenen dorf des Polens das dritte das Grosedorf do di Sudowin sitczen das virde Astryne das fumfte Ramylandorf das sechste Kentynane und Tamyanane und Sukendorf Desin Fride sulle wir undir en andir halden czen Jare stete und ganiz ane alirhande argelist in guten truwen, und das dise vorgeschrebinen ding gancz und unvorserit gehalden werdin und unczubrochin des habe wir vorgenantir Jagel obirstir herczoge der littouwen und langweune unsir brudir unsir Ingesigel an desin brif lasin hengin Ouch habe wir Kinstutte herczoge czu Tracken und Wytoutd unsir Son unsir Ingesigel an desin brif lasin hengen der Gegeben ist zcu Tracken in den iaren unsirs herren Tusend drihundert in deme Nun unde Sibenczigsten iare, an dem tage Sendte Michahelis des sint geezug unsir lieben Baiaren Jorge Kasusna, Waydelo Iwan Augmenten son, und Buseke des obirsten herczogen Baiaren, und Saymunt Girdutten son und Jadut Surkanten son unde andir vil unsir Baiaren wirdegis getrunisses".

(Iš Raczyński, Dodex Diplomaticus Lithuaniae, 53—55).

Žemaičių sutartis su Vokiečiais 1390 m.

Wissentlich si allen di desen briff seen, horen ader lesen, das wir nachgeschrebene, von des gemeinen landes wegen, czu Samaiten, als *Maisebuth, Dirkstel, Ruckunde,* Jawschen son, gesessen in dem lande czu Medniken, *Sqwaybuth, Eymund, Tilen, Dawchs, Ragel Skutcz,* gesessen in dem czu Caltheneen, *Zilpe, Pampli* vs dem lande czu Knetow, *Eynur, Eywild,* eynuren bruder, *Wide, Getcz, Eytutte, Ramouit* vs deme lande czu Krazow, *Bimund, Surgail, Gelwan, Surthen,* vs deme lande czu Widuckeln, *Zawden, Clawssgail, Hoisteike,* vs dem lande czu Eosieen, *Sunde, Wilawde, Erim Gineoth, Jotheke, Dramutte,* vs deme lande czu Erogeln. Mit deme obersten Marschalke vnd mit den Herren czu Prussen, ober ein haben getragen, von des gemeinen landes wegen czu Samaiten, also das wir vorgeschrebene, Koenige Withawten, dem obersten Marschalke, vnd den Herren czu Prussen, globt haben czu helffen, wider alle Jre Vinde vnd einen Frede gemacht haben mit In, vnd si mit vns, also das die lute von Prussen sicher mogen czin in das land tzu Samayten, do selbes tzu kowfslagen, des selben gliech, sollte wir von Samaiten ouch wedir tzien ken Jurgenburg, ken Rangnit vnd ken der Memil in Jre land, den selben Frede welle wir stete vnd veste halden, Vortme were is, das wir czuhowffe quemen in einer Reisen, so sullin Jre lute frede haben, vor alle di jene, die von vns, vs dem lande tzu Samayten sint, vnd wir sollen ouch frede wedir haben, vor den Jren Were is ouch, das si imand, von Jren Vinden welde slaen, so solle wir Jn helffen, des selben glich sollen si vns von Samaiten ouch wedir tun, Vortme, geschege is also, das eine Jrrunge werde czwisschen Jn vnd vns, also, das einer sich an dem andern vorgese, is were an slachtunge, ader an Duebe, ader was czweitracht czwisschen Jn vnd vns entstunde, is were wor ane is were, des sal macht haben, der oberste Marschalk, vs dem lande czu Prussen, mit viren der eldesten do selbest vs deme lande, die man dor czu gibt von Jrr. wegen, So sal is ouch macht haben kunig Withawt vnd vire der eldesten, vs dem lande czu Samayten, die dor czu werden gegeben von unser wegen, Was di selben tzene sprechen, vor eine fruntschafft, vnd vor ein recht, dor an sollen si sich von beidersiet lasen gnugen, vnd nimand sal do wedir sprechen, Vff das dese vorgeschrebene Ding, stete vnd veste werden gehalden, vnd czu merer sicherheit, so haben wir vnsern Kunig Withawten gebeten das her sin Jngesigel an desen briff hat lasen hengen Want wir selben keine Jngesegele haben

Gegeben off dem Huse Kunnigsberg, in den Jaren vnsers Herren Tusund drihundert, in dem nuenczigsten Jare, an dem nechsten Donnirstage nach dem Pfingsttage. (Iš Lucas David, Preussische Chronik, VII, 222 224).

L. Davido prierašas (VII, 221):

„Obgleich diese Urk. schon anderweitig gedrukkt ist, so laffe ich sie hier doch nochmals, und zwar aus dem Original, ganz fehlerfrei, abdrukken... Dies Original ist auf Pergament und mit dem etwas beschädigten siegel Witauts in rothem Wachs an eimem Perg. Streifen hangend versehen.

Ganz unbekanht ist dagegen die Reverfal-Schriff, welche der Orden den Samayten zustellte. Sie stehe hier von eines Original-Kopie aus dem geh. Archiv.

„Wissentlich si allen di desen brieff sehen hören oder lesen, Das Wir öbir eyn getragen haben als mit deme ganczen lande czu Samayten, das si Könige Witolden vnd vns globt haben czu helffen, wedir alle vnsere Vynde, vnd eynen Frede gemachet haben mit vns vnd wir mit Jn also Das di von Samayten mögen czien ken Jurgenburg, ken Rangnith, vnd ken der Memil in vnser land Do selbst czu kowffslagen, desselben glich, Das die vnsern ouch wedir mögen czien in das Land czu Samayten, Den selben Frede welle wir stete vnd veste halden, Vortme wers, das wir czu Howse quemen in eyner reysen, So süllen Jre lüte frede haben vor den vnsern, vnd die vnsern vor den Jren, Wers auch das si ymand von vnsern vynden welde slau, so süile wir Jn helffen, des selben glich ab vns ader die vnsern ymand welde slan, so süllen sie vns auch wedir helfien, Vortme wers des got nichten welle ab eyne Jrrunge wuerde czwisschen Jn vnd vns also das eyner sich an dem andern vorgese, es were an slachtünge, oder an Dübe, ader was czweitracht czwisschen Jn vnd vns enstunde, es were woran es were, des sal macht haben König Witold vnd vyer der Eldisten us deme lande czu Samayten, di sy darczu geben von Jrer wegen, so sal es macht haben der Obirste marschaik us deme lande czu Prüssen mit vyren der eldisten us deme selben lande di man darczu gibt, von des Ordens wegen, Was die czeene sprechen vor eyne Fruntschafft vnd vor eyn recht, daran süllen sie sich von beidersyt lasen genugen vnd nymand sal do wedir sprechen, Das dese Ding stete vnd vesfe werden gehalden vnd czu merer Sicherheit so han wir Engilhard Rabe Obirster Marschalk vnser Jngesigel an desen briff lasen hengen Gegeben uff deme Huse Königsberg in den Jaren vnsers Heren tusunt CCC in deme nuenczigsten Jare am nehesten Dornstage nach dem Pfingsttage.

(Iš Lucas Davido Preussische Chronik, VII, 221—222).

Didž. kun. Kazimiero 1441 m. Dancigui duotoji privilegija.

„Cazimir von gots gnad Grosfurste czu lithawen vnd Rewssen etc. Den Edeln weysen vnd vorsichtigen hawptman foyte Rothman vnd Burgern czu Cawen vnsern lieben Getrawen Gnade vnd alles gut. Edel vorsichtige vnd weysze vnser liebe getrawe. vor vns ist gekommen der gemeyne kawffman czu Prewssen, der czu euch in ewer hawe, die her von euch myth, phleget czu legen vnd hot vns vorbracht vnd sich dirclaget, wye das her von euch dorch newe fund faste sulde gedrungen werden vnd bey der alde gewonheit in dem her bey herczog wytowds geczeiten wer gewesd nicht worde gehalden, vnd hot vns mit fleysse gebeten, das wir em gunnen geruchten, das her noch in der semlicher gewonheit mochte gehalden werden. Das wir gethau haben vnd wellen den egenannten kawffman lassen bey der gewonheit vnd freyheit, die sie vormols czu Cawen in kewffen vnd vorkewffen gehot haben bey des egenanten herczog Witowds geczeiten; jdoch was do nicht weddir seyne Briue vnd handffeste were, die her der Stat Cawen hat gegeben. Sunder her mag kewffen vnd vorkewffen nach der alde gewonheit, vnd nemlich Speyse otf dem Markte kuee, Sweyne, Schepcze, haber, hewe czu seyner notdorfft, alleyne dach der, der seyne eygene hoft gemyt hat, jn dem her seyn eygen kost mag haben, brot backen, keyn Med doch brewen; vnd ap irkeyn fremde kawffman queme, der nicht sein hof gemyt hette, vnd welde sich czu eym ander legen czur herberge, der eyn gemyt hoif hette, der sal sulcher freiheit nicht haben. Sunder eyn sulcher sol czun Burger stehen vnd czeren als das in andern steten eyn gewanheit ist, die des Meydburgisch recht gebrawchen. Hyrumb gebiten wir euch ernstlich, das Jr den egenanten kawffman bey der alden gewonheit, den her bey des offtgenannten heren herczog Wytowds geczeithen gehat hat, lasset vnd haldet. Gegeben czur Wylle am Sontag nach Agnethis Anno dni Quodringentisimo Quadrageg simo primo.

Ad relacionem dnorum Wylnen et Tracen Palatinorum.

(Iš Hirsch Danzigs Handels- und Gewerbegeschichte, Leipzig, 1858, pp. 280—1.).

Did. Kunig. Aleksandro laiškas Kauno muitininkams.

Въ Вильнѣ, 21 іюня 1496 г. Александръ божю милостью. Мытникомъ ковенъскимъ Гейдриху Карловичу, а Урлиху Гозу и инымъ мытникомъ ковенъскимъ, хто и напотомъ будетъ отъ насъ мыто ковенъское держати.

Жаловали нам купцы къданские о томъ, штож дей коли они приеждчають со Кгданска съ солю до Ковна, и вы дей въ нихъ отъ ты соли мыто берете; а опят коли они соль продават с Ковна до Вильни, и вы дей на них другое мыто берете. А перед тымъ дей имъ того здавна небывало, нижли дей какъ держал от насъ мыто ковенское Гендрихъ Шлякгерь, и он имъ тое мыто другое установил. Ино здесе, з нашого росказяня, маршалокъ наш дворный, державца белский, и утенсий князь Михайло Львовичъ Глинъский, а маршалокъ нашъ канцлер нашое королевое ее милости, наместникъ браславский и жижморъский пан Иванъ Семеновичъ Сопѣжича, а подъскарбий земъский наместникъ острынский пан Ѳедъко Хребтовичъ в той речи старыхъ мытниковъ ковенских опытывали жида Зубъца и его товарищов. И Зубец поведел перед нами, итож отец его Данило и он колькос годъ тое мыто держали у Ковне, а они толко одно мыто даивали, коли съ Кгданска съ солю до Ковна приедуть, и заплативши мыто у Ковне и с тою солю до Вильны, або гдень хотят, там едуть, а другого в них мыта небиривали. И князь Михайло маршалокъ, и панъ Иванъ Сопега, и панъ Ѳедко о том опытавши и нам то отказали Ино мы тому порузумевши, подлугъ Зубцова сведецъства и его товарищовъ, купиовъ Кгданских, водле давности есмо зоставили: Мают они приехавши съ солю до Ковна одно мыто заплатити, а заплативши мыто у Ковне и съ тою солю до Вилни, або где похотят инде с Ковна, тем едуть. Потож приказуемъ вам, ажъ бы есте через то в нихъ в Ковне, как они приедут и (с) солю до Ковна, одно мыто брали, а другого мыта бы есте в них небрали вѣчно, водле давного обычая. Писан у Вилни, в лето 7014 мца июн 21 ден (Кн Зап Лит. VI, л. К. об, - 12)

(Iš Довнаръ - За польскій. Акты Литовско-Русскаго Государства. Москва. 1899. Вып. I, 158.)

Lietuvos keliai XIV šimtm. gale.[1])

1. Komthuro von Rhein pranešimas apie žygį į Lietuvą 1396 m.

Noch unserm willigen gehorsam, Lieber her Marschalk, also alz ir uns geheisen hattet den pileger von Innstirburg hern Raben und mich uff die vort der Suppen gewelta genant, alz ir uns ouch eigentlich geschreben hatet, des woren wir uff der vort und uff dem felde an der Suppe, funden nymandes uff dem vorte, sunder czwene Littowen, dy Kynmud hatte dar gesant, die uns wisen und furen solde, wo her gereten were, und Kynmud was gereten uff eyn borgwal, das leit by Suppiswirse und heyset Sunpilken und do sageten uns die czwene Littowen, die her dar gesant hette, das her da uff dem vorgeschriben borgwal were, und furten uns uff synen fus, do her gereten hatte, und do volgeten wir Im die suppe uff uff sienem fusse bis czu Supilken, und reten wol czwene tage czu Sunpilken do vunden wir Kynmud, und do furte uns Kynmud und siene leiczlute uff eyn flies das sie sageten und nanten Supirwerse und uff eyn bruch do das flies herus fluset und vort furten sie uns hen uff bis an die anse und vort die anse abe wol I mile und do deuchte uns und die unsern nicht gerichte sien und retten dor in, Do sprach Kynmud und die sienen wy das In der konig Wytawte hatte geheisen uff die stat reyten und sie anders nicht torften reyten wen alz her sie halte geheisen, und do torften wir ouch nicht anders dorczu thun, sunder als sie uns vorreten, also reten wir In noch und do reten sie eyn gerichte von der anse uff eynen see der heiset der agmen, also das der see das meiste teyl uff dem unsern bleib, von dem see vort uff eyn flis das heyset die lichsdune, und von der lichsdunen obir die blosene eyne gerichte uff die clenowite alz sie vellet in den Meten see, und do hetten wir gerne den schalm vort gebrocht bis uff den vort, alz die Mete us dem see vellet, und do wolden die Littowen nicht sprochen sie weren nicht geheisen vort reiten und do schiden wir uns uff der clenowite und sie reten ken Garthen und wir reten her heym, Ouch lieber her Marschalk

[1]) Apie Lietuvos kelius paduodamos žinios yra paimtos iš Hirscho ir kt. 1863 metais išleistojo veikalo „Scriptores Rerum Prussicarum" antrojo tomo, kur pirmajame priede yraatspausdinta „Die Litauischen Wegeberichte", ir tik Komthuro von Rhein pranešimas su jo kelionės kelių aprašymu yra paimtas iš Voigto „Codex Diplomatikus Prussicus". Pačių Lietuvos kelių aprašymų tuose „Lietuvos kelių pranešimuose" (die litauischen Wegeberichte) yra visas šimtas ir užima, su visais komentarais, 44 pusl. gana didelio formato. Taigi čia paduodamieji penkiolikos kelių aprašymai yra tik maža dalele iš to, ką gali duoti Lietuvos kelių ir vietų tyrinėtojui minėtieji „Lietuvos kelių pranešimai".

bleib der Wygra us dem schalme uff dem eren wol i/ mile, alz uns die unsern sageten, Ouch lieber here Marschal vrogete wir sie umb die huser wy verre die legen, do sageten sie uns jo men die helfte als verre alz uns die unsern sageten und wir ouch selbir wol merketen, also das sie uns keyne worheit sageten. Gebin czu Leczen am Montag czum Obundessen vor unser frouwen tage Nativitatis, anno domini Nonagesimo sexto.

(Iš Voigto „Codex Diplomaticus Prussicus, V, 106—107).

II. Kelias iš Klaipėdos į Žemaitiją (1387 m.).

Anno Domini lxxxvij^{to} am montag post octavas epyphanie lis Maldenne Eywan dese nochgeschrebin wege furen: czum ersten von der Memel bis uf ein flis daz heist Meynie, vnd ist do czwischen iij mile, vnd ist gut weg. Von der Meynie dem flize bis zur Swexte ij mile; do czwischen ist eyn flis, daz mues man brucken; von der Swexten bis vf daz felt Bareykin iij mile, do czwischen mus man rumen vnd brucken an etzlichen enden; von Bareykinfelde bis czu Gnethen iiij milen, do czwischen mues man ouch rumen vnd brucken an etzlichen enden; vort von Gnethen bis czu Parssenpil ij mile, do ist gnug czu heeren, futers vnd wassirs gnueg; von Parssepil bis czue Quertekeyme i/ mile, do ist czu heeren gnug, wassirs vnd futers ouch gnueg; von Quertekeyne bis vf daz flis Warneetyltes ij mile, do ist czue heeren gnug, futers vnd wassirs gnug; von Warneestylten bis czue Assweote iij mile, do ist czue heeren gnug, wassirs vnd futers genug; von Assweothe bis czue Lakawsse iij mile, do ist czue heeren gnug, futers vnd wassirs gnueg; von Lakawsse bis czu Bareykinfelde iiij mile gut weg obiral. — Diese wege wil her ouch furen von Wintpurg bis in dys vorgeschrebin lant, do czwischen ist ij mile vnd mus ouch do czwischen an etzlichen enden...

III. Žiemos keliai nuo Ragainės (1386):

Dase wege wellin fueren Eykint vnd sin bruder, Skawdegede vom Goltperge Maze von Rangith, Skotcze von Waldow, Bunse, Kynne vnd Darge von der Balge, Rexa vnd Mateyco von Brandinburg, Skwabe von Lawkisken, Paul von Waldow.

Samayts.

Czum ersten liet man die erste nacht vff jensit dem habe an der Memelin ken dem Noyken, do let man czu eyner nacht cost vf den wedirweg. Die andir nacht liet man an der Gussel vnd ist von der Memelin ij mile. Die dritte nacht liet man czur Splitter vnd ist von der Gussel iii/ mile, do let man die andir cost. Von der Splitter czur Leypa ii/ mile, do liet man die vierde nacht. Von Leypa bys czu Wyste ist ij mile, do let man die dritte cost, do liet man die vümffte nacht.

Samayts.

Eykint vnd sin bruder vnd Bunse wellin füren von Wyste bis czu Wayswille, das ist ii/ mile gutes weges, do ist holczes vnd wassirs gnuk. Die selbin wellin furen von Wayswille bis an eyn flys, das heist Sessow, das ist iij mile, do czwisshin mus man / mile weges rümen, vnd do let man die letzste cost, do ist ouch wassirs vnd holczes gnuk; do kerin dy sleten wedir. — Die selbin wellin vort füren von Sessow vf das velt Awkon vnd ist ij mile, do czwisschin mus man an etlichen enden rümen vnd wopint sich czu Awkon; von Awkon in das lant czu Caltenenen vnd ist iij mile gutes weges vnd hat denne vort czum nachtlegir ij mile, das heist czu Jense ilte, do ist futers vnd czu herin gnuk, holczes vnd wassirs gnuk, die vij mile mus man vndir eyns ryten tag vnd nacht.

Vff Kawen.

Eykint syn bruder vnd Mase wellin füren von Jensetilte bys czum heilgin walde, der heist Asswyiote, das ist i/ mile czu herin gnuk vnd ouch wassirs gnuk. — Mase vnd Pawl von Waldow wellin füren von Asswyoten bis czu Girstawtin dorffe, das ist iij mile, czu herin gnuk.

Skocz vnd Skvabe wellin füren von Girstawtin bis czu Milso dem burcgwale, das ist ij mile, czu herin gnuk, wassirs vnd holczc gnuk. — Bunse, Rexsa, Matryco, Kynne vnd Darge wellin füren von Milso czü Susükendorff, das ist ij mile rume lant, czu herin futers, wassirs vnd holczs gnuk. — Dy selbin wellin füren von Susükin bis czu Stabuncaln das ist ij mile, czu herin gnuk, wassirs vnd holczs gnuk. — Dy selbin wellin furen von Stabuncaln czu Cosleyken, das ist ij mile czu herin gnuk; do czwisschin ist eyne rume damerow, do darff man nicht rümen, wassirs vnd holczs gnuk. — Skocz, Mateyko, Darge wellin füren von Cosleykin wedir czurucke czu Rogyare, das ist iij mile, czu herin gnuk, wassirs vnd holczs gnuk — Eykint, sin Bruder, Skocz Mateyco, Bunse, Darge wellin füren von Rogyare czu Namaxste, das ist iij mile, do kumt man wedir in den aldin weg; vnd wen man Namaxsten vff eyne mile na kumt, so mus das heer futern vnd das futer metefüren vff das legir. — Von Namaxste ist vij mile bis czü Sessow, do kumt man wedir czur cost.

IV Kelias į Žemaitiją per Viešvilus.

Desin weg haben gegangen Preivus, des comturs dyner czu Rangnit, Zada vnd Kinnen von der Balge, Claus, Wirsemund vnd Lailicke von Rangnit. Von Wirselauken vs bis czu Waiswilgen iij cleyne mile gute rume heide von dannen iij mile bis an eynen wald, do ist eyn bruch vor, eynes kulenwurfes, vor dem walde, das mus man brucken mit risechte, von dem bruche ist iij mile wegis vnd ist gut truge wald, vnd mittin in deme valde ist eyne heyde / mile breit vnd heist Ylgasil, vnd wen man die iij mile

geritten hat, so kumit man vf die Santacka, do die Anta vnd die Sassow invallen. vnd do ist eyn gros weg von dannen iij mile wegis gerichte in das land czu Crasyen, vnd vf die rechte hand trift man das land Weducklen vnd vf die linke hand das land Caltenenen, vnd die land trift man alle ane hegene.

V. Kelias iš Rambyno į Medininkus.

Zada von Laukisken vnd Waynegede von Rangnit habin desin weg gegangen. Czum erstin vs vom Rambyn von der Memil bis vf Lupin vlys / mile gut weg, do lyet man die erste nacht, von dannen bis czu Wilkeen vlys iij mile gutis wegis, sundir eynin cleynin struch mus man rumen, do lyet man die ander nacht; das dritte nachtleger von dannen iij myle bis czu Arisken vf die Asarune das vlys; gut weg, sunder cleyne struche mus man rumen vnd mus dri stunt rumen, obir die Asarune reiten vnd brucken, jo die brucke czwe sperschefte lang; von dannen bis czu Kutenfeld iiij mile vnd das iiij leger gut weg sundir cleyne struche sin czu rumen, vnd mus obir die Jure, von Kutenfelpe bis ken Gnetinhofe ij mile gutis wegis vnd vordan j mile bis in das land czu Medeniken, do wirt das erste leger im lande Lakuste, do lyt j. borgwal.

VI. Kelias į Nemakščius, Kelmę ir kt.

Zada vnd Kynne vs deme gebite czur Balge wellin furin desin weg: Die erste nacht lyt man vf der Memil czu Posseden, von dannen iij mile vf das vlys Wayswille genant, rum weg; do czwischin do lyt man di ander nacht, sunder do ist wol i/ mile czu rumen struch; von dannen bis an die Santacka, damerov vnd velde, doczwischin v. myle wegis do lyt man die dritte nacht vnd vindet do grasis gnug. Von dannen bis an das land iiij mile wiltnisz, vnd denne in das land vordan j myle czum walde Nemagste genant, do lyt das heer. Von dannen czu dem borgwalle Wenewange ii/ mile czu herin gnug; von danneu czu Stabekalmen iij mile czu herin gnug. Is das man von dannen heym czyn wil den weg, den Rexsa gegangen hat, den wissin dese vorgeschreven ouch wol.

VII. Kelias į Viduklę, Raseinius ir kt.

Dese wege habin sie fulbort czu geende lxxxv in die Walpurgis.

Darge vnd Punse von Stabelauken wellen wege füren von der Swintove iiij mile bis czü deme flise Saltüne, do czwischen hat man eyn bruch czu brückin i/ seelis lank. Von Saltüne iiij mile bis czü Wedükkelen. Von Wedükkelen czü Rossyeyn, vnd czü Karsov do findet man ein hüs, do das lant alle czü flüget; vnd vort wellen sie das heer füren, wo man heen wil.

VIII. Kelias iš Isruties į Kauną ir atgal (1384).

„.. Die erste nacht von Instirburg czu Walkusyn an den slegen, das ist eine mile von Instirburg, die ander nacht bis an den Baitin[1]) uf die Pisse das ist iiij mile, die dritte nacht von der leger stadt bis uf die andir siet des Baitin ouch uf die Pisse, das ist iij mile, von der leger stadt cis uf ein flies, das heist die Lype[2]) ij mile; von der Lype bis uf ein felt das heisz Wissesede[3]) iij mile; von Wissesede bis uf die Süppe[4]) iij mile; von der Süppe bis obir die heide, do dy damerow[5]) an geet, vj mile weges, do man mag gehabin wasser vnd gras. Von der stadt bis czu Marienwerder[6]) ji mile. Ouch wisse uwer erbirkeit, als ir mir geschrebin hat, das ich euch solde losin wissen, ab die wege güt weren adir nicht, wissz das vf der heiden an dren enden ist, do man brukin müss, an deme einer ende ist is wol czweer seile breit, an den andirn czwen an ichlichim ende wol eins seilis breit, das man bruckin müs, vnd czwisschen der heide vnd der Suppe ist ein walt der heist der Kempe, den müs man rümen, andirs ist do nicht bosis, vnd czwisschin der Rausen[7]) vnd Wissesedin ist ouch ein clein bruch, das is kume einis halbin seiles breit, das man ouch bruckin müs. Vnd ouch czwisschen Dawdiskin[8]) vnd Wisseseden ist is an eime ende bosze, sunder si meinen is wol vmme czu furen. Ouch so wisse uwer erbirkeit, liber her marschalk, das is in den Baitin in czwen enden is gar bose, sundern man mag is wol bruckin vnd ouch an eczlichin endin walt, sundern do ist keine macht nicht ane, man kumpt do wol durch, vnd ist ouch ser vorvallin, das man in ouch mus rümen. Ouch so wisse uwer erberkeit, liber her marschalk, das die leiteslute keine buse wege mer vf deme wege wustin, sundir die wege die hie vorscrebin steen. Ouch so wisse uwer wisheit, liber her marschalk, der wek, den Darguse[9]) gegangen hat czu Kattow[10]) czü, den trostin se kein gros heer nicht furen dorch wassers gebroch vnd grasis vnd dorch den willen, das vil cleiner welde do sin, sündir ein klein heer von ijc adir von iijc das mochte do wol czihen. Gegeben czu Instirburg am fritage nach Petri et Pauli. Pfleger czu Instirburg.

---

[1]) Komentarų autorius mano, kad kelių saraše dažnai sutinkami Baitin-Boite-Baiten-Baitschen—buvę ne tikriniai vietų vardai, bet senovės Prūsų taip buvę vadinta sargybų vietos—Wachtposten, kurios lietuvių buvę vadinamos daboklėmis. Jis taip pat taria, kad dabar tikriniai vietų vardai su galūnėmis viečiai—veičiai (Szadwaitschen, Wicknaweitschen, Kallweitschen etc., Suvalkijoj, pridėsiu nuo savęs, Misviečiai, Budviečiai etc.) yra tų daboklių pėdsakai.

[2]) Lepona.

[3]) Wyzaidy, südöstl. von Wilkowisk (Vižainys?)

[4]) Sešupė.

[5]) Palios?

[6]) t. y. Kauno

[7]) Rawsze (Rausvė?)

[8]) Szaudiniszki w. von Wikowišk, n. östlich von Wirballen (Šiaudiniškiai?)

[9]) Vienas iš kelio rodytojų-žinovų.

[10]) (?)

Ouch so wisse uwer erbirkeit, liber her marschalk, das ich was vf deme wege bis in den dritten tag und quam czu der messe vnd welde is wol gerethin habin, an czwen tagen.

Dis sint die nachtleger, di Darguse mit sinem kompan gink von Marienwerder. Das erste nachtleger vf der Suppe, das ist vij mile vnd czwisschen den vii milen sint iiij brucher, eins hadt czwe seel, vnd das andir ouch czwe, das dritte bruch iij seel, das virde eins. Item von der Süppe bis czu Wissesede, do czwisschin ist ein bruch v rutin lank, vnd ist von der Süppe vj mile, von Wissesede ij/ mile bis czu Sirvinte[1]) vf das flis eine halbe mile, von deme flise komen di nuge wege[2]) in di alden, von Sirvinte vf das flis, das do heisz di Lipe iij mile von deme flise di Lipe v. mile vf die Pisse, von der Pisse iij mile an die hegene.

IX. Kitas kelias iš Isruties į Kauną (1384).

Anno Ixxxiiij° in die ad vincula sancti Petri lis Gandois von Tiltemkin[3]) di wege czeichinen. Dise wege wil Gandois von Tiltenikin von Instirburg czü Marienwerder furen. Das erste nachtleger von Instirburg an den hegenen Von den hegegen iiij mile czu Tawtenisken[4]) vor den Baiten. Von Tawtenisken vf jensit deme Baiten iij mile vf das flis Lipe vnd do czwisschen sint ij bruche ij seel lank. Von deme flise die Lipe ij/ mile czü Dawdisken. Von Dawdisken ij mile czü Wissesede, do hadt man ein bose brück czü brückin eins halbin seilis lank. Von Wissesede iij mile vf die Süppe do ist ouch ein bose bruch eins halbin selis lank. Von der Süppe vj mile do findet man vf eynem flise wasser vnd gras, do mag man rüen sundir keine nacht nicht legen, do czwisschen sint vj bruche, eins dry seel lank vnd di andirn czwü seelen. Von deme flise hadt man czwü mile vf das nuge hus[5]) vnd man hadt alle die nachtleger grasis vnd wassirs genüg.

X. Kelias per Seirijus, Udrijį ir kt. (1390 m.).

Nawalde wil vuren desin weg: von Instirburg vs das erste nachtleger vf jensyt den heynen, von dannen iij myle vf den Sursen; vorden vf Seyrisken iij myl, do ist eyn wald czwischin ij myle wegis lang, der heisst Solomedye, do let man das ander vuter. Von Seyrisken bis czu Seymyn[6]) iij mile dameraw vnd velde; von dannen vf di Rawse iij mile, vnd ist gut rum weg. Von

---

[1]) Sirvinta.

[2]) Čia eina komentaras: Der alte Weg wandte sich von Wyzaidy geradezu auf die Lepona, während dieser (der neue) Weg, etwa in der Nähe von Wirballen den Schirwindt hinunterführte und dan die Lepona aufwärts verfolgte.

[3]) Komentatorius mano, kad turi būti Tiltenikin.

[4]) Taukenischkeu an der Pisa.

[5]) t. y. naujai atstatyti vad. Marienwerdeno namai netoli Kauno.

[6]) Zeymy oder Zymey nordlich von Wilkowisk in der Nähe das Szymainaflusses.

der Rawse vf di Suppe iij mile, do let man das leczte vuter. Von der Suppe vf die Vdrie[1]) iiij mile gutis weges, vnd do ist wald j mile von der Suppe czu rumen; von der Vdrie v di Memil czu Rittirswerder iij mile.

XI. Kelias į panemunius tarp Neries ir Nevėžio (1384 m.)

Dese wege wyl furen Bryole vnd Niclos von Insterburg: von den heynen bes czu Girwisken eyne grosse myle weges, do czwusschen ist eyn wält, do mus man wol ½ myle rüymen vnd czwey cleyne flys czu brucken. Von dannen bes czu Boyte ij myle weges, do czwusschen ist wol ½ myle weges czu ruymen vnd ist eyn cleyn flys czu brücken. Von dannen ij myle bes czu Helledompne, do mus man brücken vbir dy Pisse vnd Rodappe; dy Pisse mus man wol ij rute brücken, abir das andir ist cleyn, dy czwu myle mus man rümen. Von dannen bes czu Pissenyken j myle, dy myle mus man gäncz rümen, vnd mus öbir czwey cleyne flys brucken, ouch mus man dy Pisse noch eyns brücken. Von dannen bes czur Lüpow ½ myle, do czwuschen mus man czwey flys brücken als dy Ywayde vnd Lypow, ouch mus man wol j myle rümen. Von dannen ½ myle bes off dy Zelwo, do mus man ½ myle rümen, dy Zelwo mus man j rute brücken. Von dannen bes czum Serwynte ij myle, do mus man j myle rümen, man mus dy Syrwynte ij rutte brüken. Von dannen bes off dy Rawsze iij myle, do mus man rümen ½ myle vnd mus wol iij rutte brücken vnd dar andir mus man ouch wol iij rutte brücken, man mus ouch dy Rawsze dor offe man lyt brücken. Von dannen bes off dy Suppe iij myle, do mus man öbir al rümen, vnd mus iij brucken machen jczliche brücke eyne rutte läng. Vort an hat man ix myle bes jn das lant czu Slowisso, czu Wayswidendorf, do czwuschen hat man vaste vil czu rümen, do czwuschen mus man ix brücken machen; off der Suppe dy erste, dy andir off dem Sassene ½ rutte lang, abir eyns obir dy Sassene eyne brücke j rutte läng, dy vierde of dem Pobalxte j rutte läng, dy fümfte off der Jusse ij rutten czu brücken, ouch mus man off deser seyte öbir eyn bruch wo iiij zeyle brucken, off der andern seyte mus man j zeyl brücken, dy secliste brücke wol ij rutte lang, dy sebende off der Swyntowe ½ rutte lang, dy achte wol j rutte lang czu brücken, dy newnde off der Wyte, do mus man ouch eyne rute brucken.

[1]) Juraibach, fl. i. d. Wisocka (Udrija?)

XII. Kelias iš Isruties į Darsuniškius (1384).

...Anno Domini etc. lxxxiiij° in die ad vincula sancti Petri (do lis) Pabil von Instirburg dise wege czeichinen kein Dirsüne.

Dise wege wil Pabil von Instirburg furen kein Dirsüne. Das erste nachtleger von Instirburg czu Walkouwe[1]) voir den slegen; von Walkow iij mile vf ein flies das heiset die Narpe; von der Narpe iij/ mile vf die Rodappe mitten in den Baiten; von der Rodappe iij mile uf ein flies, das heist die Lipe; von deme flise, die Lipe, i/ mile czu Dawdisken; von Dawdisken ij mile oi das flis Rause; von dem flise Rause ij mile vf die Süppe; von der Suppe ii/ mile vf ein flies, das heiset Kempesappe, do mus man ein flis bruckin vnd ij brucher, di haben beide ein seel; von danen ist bis czu Dirsüne vj. mile.

XIII. Kelias iš Šiaudiniškių (?Daudischken) į Alytų (1384).

„...Dise wege wil Qwewede von Tammow furen czu deme huse Aliten. Von Dawdisken vf die Rawse ij mile; von der Rawse iij mile vf die Süppe; von der Süppe iiij mile vf das flis Molwat[2]), vnd do sint ij bose brucher iczlichis eins seilis lank; von Molwat iiij mile bis czu dem huse Aliten, do ist ein flies czwisschen, das mus man bruckin, vnd die wege habin alle nachtleger wassirs vnd grasis genug. Ouch bekennet her sich wol von Dawdisken zcu Birsten[3]) vnd zcü Nammeniken[4]) vnd zcü Ponnüwe[5]).

XIV. Kelias į Merkinę ir kt.

„Dise wege wil Gedutte von Wargin[6]) furen in der wiltnisse ken Merkin zcü, vnd do bekennet her sich wol vnd ouch in deme lande vnd czu Aliten vnd czu Neüwenpillen[7]) vnd czu Pünnowe vnd czü Namenikin[8]).

---

[1]) Kitoj vietoj pavadinta Walkenow.

[2]) Leidėjas rašo: Ohne Zweifel die durch den Omalwabruch (o=um) fliessende Dawina (Dovinė).

[3]) Wirstany a/M.

[4]) Nemaniunai ar Nemunaičiai?

[5]) Punia a/M.

[6]) Im Sameland nw. von Königsberg.

[7]) Novopolė—Naujapilė? 4 M. östl. vn Darsunischki und M. s. ö. vn Wiekuny.

[8]) Nemaniūnai.

XV. Kelias iš Isruties į Merkinę.

Deme obirs tern marshal ane allis sumen detur.

Noch unszm willegem gehorsam. Lieber her marschalk, ewer wisheit sal wissen, das Gedutte mit syner gesellschaft von gotes gnoden[1]) wol gesunt syn heim komen vnde habin alle ding wol entrichten, dor vmme ir sy hat vs gesandt vnde habin dy wege geczeichnet bis eyne myle von der Memel[2]) vnde vff eynen weg, der obir Memel recht geet in das landt. Das erste nachtleger wirt werdin vff jensyt den heyneń czu Gauseniskin[3]), das andir nachtleger wirt czu Caniswig[4]), das dritte nachtleger wirt bi eyme zee der heisz der Gowayzen[5]) das virde nachtleger wirt vff der Dwissit[6]) deme flize, das fumfte nachtleger wirt vff eyne vlize, das heisz Possuutna[8]), das sechzte nachtleger wirt vff eyme zee, der heisz Wezezen[7]), das sebende nachtleger wirt vff der Suppen, das achte nachtleger wirt vff eyme flyze, das heisz Palle, das nunde nachtleger wirt vff eyme flize, das heisz Laksde[9]). Ouch visset, lieber her marschalk, das sich dy leitzlute besorgin, das man io dy zwei nachtleger müs legen vff jensyt der Suppen, als hi vor beschrebin synt, want sy sprechen, das sy vom letctzten nachtleger habin acht milen bis ken Merken vnde meynen, das sy gar gute wege vnde heymeliche geczeichent habin vnde hoffen, werdet irs czu roete. das ir wurdet rieten, das ir mit gotes hulffe wol sullet schaffen. Ouch habin sy vel lute in der wiltnis gefundin vnde vel hews. Ouch habin sy gefundin, das dy Littowen habin gefaren von der Memel bis vff den zee Zereens [10]) azerx[11]) unde von deme zee hat man dri milen bis ken Merken. Gegebin czu Insterburg am somtag noch Martini episcopi.

Pflezir czu Insterburg.

---

[1]) Kitam rankr. „Guden".

[2]) Kit. r. Mymel.

[3]) Prie Isruties.

[4]) ?

[5]) Tarp Galdapės ir Kovaičiu.

[6]) Į Vištyčio ežerą įtekantis upelis. Vištyčio ežeras Melno taikos dok. vadinamas „Dwystytz".

[7]) Vižainio ež.

[8]) (Palios?)

[9]) netoli Lazdijų?

[10]) Seirijų ež.

[11]) Taip esą parašyta originalo rankraštyj. bet du nuorašai rodo *Merį* ir komentatorius linkęs skaityti *Merx*; iš tikrųjų čia bus greičiau but vokiečių gerai nesuprastas *ežeras* (Serijų azers?).

XVI. Kelias iš Isruties į Merkinę (1384).

„... Dese wege wil Briole von Colonen fuern kein Merken czü. Das erste nachtleger von Instirburg czü Tawteniskin vf des Pissa von den Baiten; das sin v. mile. Von Tawteniskin iiij mile vf die Ywade, do sint czwe bose brucher eins seiles lank; von der Ywade iiij miel vf die Sirwinte; von der Sirwinte iiij mile vf die Süppe; von der Süppe bis vf ein flis, das heisz die Lasde, iiij mile, do czwisschen mus man ij flies brücken vnd czwe brücker czweer seel lank. Von deme flise Lasde ij mile vnd einen see, der heiset Seere, do sint czwe brucher czwisschen eins seilis lank. Von deme see Seere iij mile bis czü Merkin, das ist ein rüm feldt, vnd die wege hat man alle nachtleger grasis vnd wassirs genüg.

LIETUVOS UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO DARBAI.
II Tomas. IV Knygos.

ETUDES de la FACULTÉ DE DROIT de L'UNIVERSITÉ de LITHUANIE.
Tome II. Livr. 4.
Augustinas Janulaitis: Le Tribunal Suprême de Lithuanie au XVI — XVIII-e siècle (son origine, fonction et rôle dans la vie publique).

Prof. Augustinas Janulaitis

Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas

XVI—XVIII amž.

Jo atsiradimas, veikimas ir reikšmė Lietuvos gyvenime

KAUNAS VALSTYBĖS SPAUSTUVĖ 1927

PRAKALBA.

Iki šiol Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas neturėjo ir dar neturi lietuvių kalba parašytos savo istorijos. Kiek geriau jam klojosi kitomis kalbomis, ir tai tik rusų, nes ir lenkų kalba, kaip ir lietuvių, iki šiol nesusilaukė monografijos. Rusų kalba apie Vyriausiąjį Tribunolą yra du raštu: vieną yra parašęs L e o n t o v i č' i u s, kuris yra patiekęs, berods, nedidelį darbą, kitą — M. J a s i n s k i's, bet jis tėra išleidęs 1901 m. pirmąjį savo tyrinėjimo tomą, apimantį tik Tribunolo įkūrimo laikotarpį, o savo darbo tęsinio taip ir iki šiol nėra dar davęs. Anuodu mokslininku buvo geresnėj būklėj, galėjo naudotis archyvine medžiaga, kuri buvo išgabenta į Rusiją, nes ten sudėtas Lietuvos Valstybės archyvas, ir, be to, lengviau galima surasti visą spausdintąją medžiagą. Norint nesitenkinti tuo, kas kitų padaryta, ir toliau tyrinėti Tribunolo gyvavimą ir veikimą, reikėtų peržiūrėti jo aktus. Šitie aktai guli dabar Lenkų užimtame Vilniuje, o iki šiol išspausdintaisiais maža tegalima pasinaudoti. Vilniuje veikusioji prieš pasaulinį karą Archeografinė Komisija yra išleidus iš Tribunolo aktų keturis tomus, kurie jo istorijai kuo mažiausiai duoda medžiagos: Komisija, leisdama Tribunolo aktus ir dekretus, žiūrėjo rusų politiko, o ne mokslininko akimis, ir leido tik tai, kas gali būti naudinga varomajai tuomet Lietuvoj rusų valdžios politikai, taigi skelbė aktus apie provoslavų bažnyčias, vienuolynus ir t. t., bet nesirūpino parinkti aktų, kurie nušviestų Tribunolo veikimą ir organizaciją.

Todel bus suprantama, kodel šitame mano darbe bus daug spragų.

Šitą darbą buvau pristatęs konkursui, kurį buvo paskelbus Lietuvos Teisininkų Draugija. Tam tikras jury pripažino jį tinkamą pastatytoms sąlygoms, ir Draugijos valdyba, su tuo sutikdama, davė pilną premiją.

Dabar, ruošdamas tą savo darbą spaudai, turėjau padaryti daug atmainų: pridėjau tas savo rašto dalis, kurias buvau apleidęs, kad nesustorinčiau konkursinio darbo; kai ką buvau radęs vėliau ir tik dabar tegalėjau įdėti. Iš naujai įdėtųjų dalykų reikia pažymėti: skyrius apie Lenkijos Tribunolą, atskiros mažesnės vietos apie teisės mokslą, advokatūrą, visi priedai ir t. t. Vidaus sąrangoje kai kas kitaip sudaryta. Tuo būdu visas darbas pasidarė trigubai storesnis.

A. J.

1926. X. 26.
Kaune.

Lietuvos TSR Bibliotekos Centrinė Valstybinė
357856

Šaltiniai ir literatūra.

I. Šaltiniai.

1. *AVAK.* = Akty izdavajemyje Vilenskoi Archeograficeskoi Komisijei, t. t. VIII, XI, XIII, XV.

2. *V. L.* = Volumina Legum: a) t. t. I — VIII perspausdinti J. Ohryzkos Petrapilyje 1859—1860 m., prie jų 2 tomu inventoriaus; b) t. IX išleistas Krokuvoj Lenkų Mokslo Akademijos 1899 m.

3. *Dok.* = Dokumenty Moskovskavo Archiva Ministerstva Justicii, t. I. 1897.

4. *Sbornik* = Sbornik dokumentov, kasajuščichsia administrativnavo ustroistva sievero-zapadnavo kraja pri imperatricie Jekaterinie. Vilnius. 1903.

5. *Opis* = Opis dokumentov Vilenskavo Centralnavo Archiva drevnich aktovych knig. Vypusk IX. 1912. Vilniuje.

6. *Processus* = processus judiciarius czyli sposób prawowania się w Trybunale i wszystkich subsellich W. Ks. Litewskiego. Vilniuje. 1786.

7. *Liet. Stat.* = Литовскій Статутъ: *P.* (Pirmasis 1529 m.), *A.* (Antrasis 1566 m.) ir *T.* (Trečiasis 1588), perspausdintieji Maskvoje 1854, 1855, 1878.

8. *Kazimiero Teisynas 1468 m.* (Išspausdino Vladimirski Budanov knygoje: „Chrestomatija po istorii russkavo Prava", vypusk II).

9. Трибуналъ обывателямъ Великаго Княжества Литовскаго (išsp. „Временникъ Моск. общ. исторіи древн". 1857, кн. XXV).

10. *Trybunał* obywatelom wielkiego Xięstwa Litewskiego na sejmie Warszawskiem dany. Išspausdinta Varšuvoj 1648 m., perspausdinta Vilniuje 1744. Spaudai buvo paruošęs Stanislovas Gałąska.

11. *Liet. M.* = Litovskaja Metrika. t. I. Petr. 1903.

12. *Dnevnik Liublinskavo Seima (Liublino Seimo Dienynas)*, išl. M. Kojalovič. 1869.

II. Literatūra.

1. *Baliński Michał.* Dawna Akademja Wileńska. 1862.

2. *Balzer Oswald.* Geneza Trybunału Koronnego. Varšuvoj 1886.

3. *Bieliński Józef.* Uniwersytet Wileński, t. I - III. Krokuvoj 1899 - 1910.

4. *Car. Stanisław.* Zarys historji adwokatury w Polsce, zesz. I. Varšuvoj 1925.

5. *Dąbkowski Prz.* Stanowisko cudzoziemców w prawie litewskim. Lvove 1912.

6. *Dovnar-Zapolski M.* Gosudarstvennoje choziaistvo Vel. Kniaž. Litovskago. Kijeve 1901.

7. *Gerlach Jan.* Stanowisko duchownych wedle Statutu Litewskiego III (laikr.: „Ateneum Wileńskie" 1923 m. Nr. 2, p. 205—225).

8 *Goldštein S. M.* Polsko-litovskija drevnosti. Petrapily 1913.

9. *Jakubowski Jan.* Tautybių santykiai Lietuvoje prieš Liublino uniją. Kaune 1921 (kitas vertimas Vilniuje 1922).

10. *Janulaitis A.* Valstiečių sukilimas XVIII amž. Lietuvoje. Vilniuje 1910.

11. *Jasinskii M.* Glavnyi Litovskii Tribunal. Vyp. I. Proischoždenije Glavnavo Litovskavo Tribunala. Kijeve 1901.

12. *Kitowicz X.* Opis obyczajów i zwyczajów, t. I-II Lvove 1883.

13. *Konopczyński Wład.* Polska w dobie wojny sedmioletniej, d. I/II. 1909—1911 Varšuvoj.

14. *Konopczyński Wład.* Geneza Rady Nieustającej. Varšuvoj 1917.

15. *Konopczyński Wład.* Dyarjusze seymowe z r. 1746 i 1748, t. I-II 1912.

16. *Korzon T.* Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta, t. I-VI. 2 leid. 1897.

17. *Kubala L.* Szkice historyczne, t. II.

18. *Kutrzeba St.—Janulaitis A.* Lietuvos visuomenės ir teisės istorija. Vilniuje 1916. (2 leid. Kaune 1920 m. be atmainų).

19. *Lappo I.* Velikoje Kniažestvo Litovskoje, t. I-II 1901—1911 met.

20. *Lappo I.* Liublinskaja Unija (Žurn. Min. Narod. Pros. 1917 Nr. 7).

21. *Lappo I.* K voprosu ob učreždenii Litovskavo statuta 1588 goda („Sbornik statei v čest M. Liubavskavo." p. 130—171.) 1917 Petrapily.

22. *Lehtonen U. Z.* Die polnischen Provinzen Russlands unter Katharina II, Berlyne 1907.

23. *Lengnich B.* Prawo pospolite Królestwa polskiego. Krokuva 1836.

24. *Leontovič T.* Centralnyja sudebnyja učreždenija v Velikom Kniaž. Litovskom. Glavnyi Litovskii Tribunal (Laikr.: „Žurnal Minist. Justicii" 1910 m. Nr. 2, p. 205-217.).

25. *Likowski E.* Unia Brzeska. 1886 Poznanyje.

26. *Liubavski M.* Oblastnoje dielenije i miestnoje upravlenije lit.-russkavo gosudarstva ko vremeni izdanija pervavo litovskavo statuta. Maskvoje 1892.

27. *Łuniński E.* Na stos. Petrapily 1901.

28. *Makarewicz Julijusz.* Instygator w dawnem prawie polskem. Lvove 1922.

29. *Malinovski J.* Rada velik. kniaž. Litovskago. Č. 2, wyp. 1—2, 1904-1912 Tomske.

30. *Matuszewicz M.* Pamiętniki, t. I-IV. Varšuvoj 1878.

31. *R. Mielnicki.* Archiwum akt dawnych w Wilnie w okresie od 1795 do 1922 r. Varšuvoj 1923.

32. *Novakovski M. M.* Očerk sudoustroistva i graždanskavo processa po byvšim Statutu Litovskomu i konstitucijam. Petrapily 1863.

33. *Ostrowski Teodor.* X., S. P. Prawo Cywilne albo szczególne Narodu Polskiego. t II. Varšuvoj 1784.

34. *Parczewski A.* Wilno a nauka historji ustroju państwowego i dawnego prawa w Polsce (laik.: „Rocznik Tow. Przyjaciół Nauk w Wilnie", t. VII, 1921 m. p. 167-176.).

35. *Popov Grigor.* Luckii Tribunal 1578 r. (Praci komisii dlia vyučivania istorii zachidno-ruskovo ta vukrainskoho prava, vypusk peršii, p. 32-58 Kijeve 1925.

36. *De-Pulė.* Posliednii korol polskii Stanislav August Poniatovski (laikr. „Zaria" 1871 m.).

37. *Radziwiłł Albr.* Pamiętniki, t. I-II. Poznaniuje 1839.

38. *Skibiński Ž. M.* Europa a Polska w l. 1740-1745. Krokuvoj 1913. t. I-II.

39. *Starczewski E.* Możnowładztwo Polskie, t. I 1914 m. Varšuvoj. II t. 1916 m. Kijeve.

40. *Szujski.* Dzieje Polski. Krokuvoj.

41. *Vladimirski-Budanov M.* Straipsnis-recenzija apie minėtąjį Jasinskio veikalą, išspausdintas „Otčiot o prisuždenii premii Batiuškova". Petrapily 1904 m.

42. *Zaleski M.* Pamiętniki. Poznaniuje 1879.

43. *Zawisza Krzysztof.* Pamiętniki. 1862.

44. *Žukovič P.* Upravlenije i sud w Zapadnoj Rossii v carstvovanije Jekateriny II (laikr.: „Žurnal Ministerstva Narodn. Prosvieščenija" 1914 m. Nr. 2-7).

45. *Žukovič P.* Seimovaja borba pravoslavnavo russkavo dvorianstva s cerkovnoi unijei (do 1609 g.). 1901.

III. Pasiteiraujamos knygos.

1 *Gorbačevski.* Slovar drevniavo aktovago jazyka Sievero-zapadnavo kraja i Carstva Polskavo. Vilniuje 1874.

2. *Rubinštein S.* Chronologičeskii Ukazatel ukazov i pravitelstvennych rasporiaženii po gubernijam Zapadnoi Rossii, Bielorusii i Malorusii za 240 liet. (1652-1892). Vilniuje 1894.

PIRMOJI DALIS.

Vyriausiųjų teismų įsteigimas.

A.

Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo atsiradimas.

I.

Kunigaikščio teismas.

Viešpaties teismas. Patriarkinėj monarkijoj, kokia buvo Lietuva XIV — XV amž., teismas pridera kunigaikščiui, arba viešpačiui, kaip jis vadinasi anų laikų aktuose. Jisai yra viešpats ir vyriausias karo vadas; savo kariams ir bajorams už karo tarnybą jisai vieton algos dalija žemes, bet tų žemių nuosavybę jis pasilaiko sau, o dalija tik naudotis. Tais laikais kas buvo ar buvo laikomas savininku, tai tas turėjo teismą ant visų jam prideramųjų ir jo žemėj gyvenančiųjų žmonių. Taigi pats viešpats sprendžia visus ginčus del tų jo išdalytų žemių ir prižiūri karo tarnybos už jas ėjimą; perleisdamas savo žemes su žmonėmis, jis dar neišsižada savo teismo ant jų.

Galėjimas turėti teismą duoda viešpačiui keleriopos naudos, finansinės ir politinės.

Finansinė nauda. Teismo darbas duodavo pelno viešpačiui, nes visos mokamos „kaltės“ ėjo į jo iždą. Laikui bėgant tos įplaukos keičiasi ir net mažėja. Viešpats, perleisdamas žemes kokiam nors bajorui, iš pradžių sau pasilieka teismą ant ten gyvenančiųjų žmonių, bet vėliau turi jam perleisti ir teismą. Taigi dabar dvarininkas įgyja šitų teismo teisių ant savo žmonių tik perleidęs jas viešpačiui ir tai tik tiksliai paminėjęs šitą suteikiamame rašte. Šitokie perleidimai vėliau eina vis dažnyn, nes ponai spiria prie to viešpatį, ir jau 1457 m. privilegijoj jisai visai atsisako nuo teismo ant visų žmonių, kurie gyveno savose ponų ar jo aniems perleistose žemėse. Nebedarydamas teismo ant šitų žmonių, nustoja ir pelno, kurį iš to iki šiol gaudavo. Viešpačiui beliko teismas ant jo paties žmonių ir bajorų, tai reiškia tų, kurie gyveno jo dvaruose.

Viešpats gaudavo kaltes pinigais ne tik tikrojoj Lietuvoj, bet ir srityse. Bet visur tos įplaukos iš teismų ėjo mažyn. Mažėjo įplaukos ir iš miestų. Kurdamas miestus, viešpats teismo įplaukų daugumą perleidžia vaitui ir suolininkams, tik kai kur tepalikdavo sau tam tikrą jų dalį.

Pamaži ėjo mažyn ir pelnas iš teismo ant savųjų bajorų. Jeigu viešpats pats teisia, tai jis pats ir ima atlyginimą, o jeigu

teisia jo vietininkai, jo pastatytieji žmonės, tai jie ima kaltes, o gaspadoriui atiduoda tik jų dalį, o kartais ir nieko neduoda. Del to įplaukoms prižiūrėti teismuose, kaip antai vaivados teisme, turėjo būti prisiekęs raštininkas, kuris turėjo surašyti kaltes; o teisėjas gauna atlyginimą tik už darbą, vadinamą teisybomis. Kartais viešpats perleidžia sau prideramųjų kalčių dalį vaivadoms, seniūnams ir laikytojams, palikdamas sau jų $^2/_3$, o aniems duoduodamas $^1/_3$. Tik bajorų galvinės tenka ištisai jam. Iš teismo ant bajorų turėjo naudos ponai. Bet bajorų stiprėjimas privedė prie to, jog 1564 m. teisėjai, skiriamieji iš ponų tarpo, atsisakė nuo duodamo jiems pelno. Dabar teismas turi tarnauti visuomenei, o ne būti teisėjui vien pelno šaltinis. Be to dar, teismas jau atskirtas nuo administracijos, kuri vis dar liko ponų rankose. Berods, pasiliko vienas teismo administracijos organas, būtent pilies teismas, kuris po senovei dar imdavo kaltes į viešpaties iždą [1]).

Iki XVI amž. viešpaties pelnas iš teismo buvo didžiausia jo įplaukų pozicija, o jau vėliau vis mažėja ir mažėja, kada kaltės eina į iždą, o ne viešpačiui [2]). Viešpats tik nenoromis išsižadėjo tos finansinės naudos, kurią gaudavo iš teismo, bet turėjo tat padaryti.

Politinė nauda. Iš pradžių viešpats laiko savo teisme visus savo valdinius, didesnius ir mažesnius. Tai duoda jam galimumo sekti jų gyvenimą, spirti pasiduoti jo valiai, būti jam, kaipo Lietuvos viešpačiui, ištikimais. Šitoj srity veikdamas, viešpats rūpinasi valstybės reikalais; Lietuvos interesų vardu, kaip jis juos supranta, viešpats reikalauja iš valdinių sau ištikimybės ir klusnumo. Nelengva buvo tas pradas pravesti. Viešpats griežtai reikalauja ištikimybės; įvairūs kloda kovojo prieš tą viešpaties pirmenybę, bet nedaug telaimėjo, nes tat būtų buvęs valstybės išardymas. Pavyko atskirti tik dalykus, liečiančius valstybę, nuo privačiųjų viešpaties dalykų. Bet visai panaikinti viešpaties teismo nebuvo galima.

Pasikeitus politikos jėgų santykiams, reikėjo kitaip sutvarkyti teismų sudarymą, prileisti prie jo ir atskirus sustiprėjusius luomus, duoti jiems siųsti savo atstovus į viešpaties teismą.

Atmainos teisme. Augant valstybės plotui, kylant ponų ir bajorų luomams, įvairėjant valstybės darbams, turėjo keistis ir kunigaikščio teismas.

Atmainos eina dviem kryptimis, žiūrint to, kas bus teisėju, ir to, kas bus teisiamas.

Pirmiau teisdavo pats kunigaikštis, del to jis važinėdavo po žmones, po savo dvarus. Ten priderą gyventojai sunešdavo jam pyliavas ir mezliavas, stotis, tuo jis mito, be to, dar gaudavo pelno iš savo dvarų ūkio. Plečiantis valstybei ir keičiantis ūkio gyvenimui, tokia tvarka ilgam negalėjo pasilikti, nes del daugybės bylų viešpats negali apsidirbti, ginčų užbaigimas užsitę-

[1]) *Kutrzeba - Janulaitis.* Lietuvos visuomenės ir teisės istorija.
[2]) *M. Dovnar - Zapolskii.* Gosud. chozjajst. V. Kn. Lit. p. 125—131

sia, ir todel kenčia bajorai, kenčia valstybė, nes tat atitraukia viešpatį nuo kitų valstybės darbų, o teisingumo darbas apsistoti negali. Taigi pats viešpats, kad ir norėtų, jau nebegali to darbo atlikti, o turi pavesti jį kitiems. Iš pradžių tas darbas atitenka tiems, kurie arčiau jo stovi. Iš kitos pusės, šitie artimiausieji jo padėjėjai reikalauja to pavedimo, nes teismo darbas be pajamų duoda dar politinės jėgos; ekonomiškai įsigalėję, įsivyravę politiniame valstybės gyvenime, jau reikalauja, kad prileistų juos dalyvauti teisme. Vienur jie nori teisti greta kunigaikščio, drauge su juo, kitur patys vieni, bet del jų sprendimo galima šauktis į viešpatį, trečiur visai jį pašalina.

Viešpats savo vietoje stato savo valdininkus teisėjus, taigi jie dirba šitą darbą kunigaikščio pavedami. Iš pradžių jiems pavedami atskiri darbai, o paskui nuolatos dirba teisėjo darbą. Tai toks valdininkas ir bus nuolatinis teisėjas. Pavedęs teisti kam kitam, viešpats neišsižada savo senųjų teisiamųjų teisių, jis prižiūri savo teisėjo darbą. Ant jų galima skųstis viešpačiui. Panašiai būdavo daroma ir srityse, kur viešpatavo Lietuvos vasalai — sričių kunigaikščiai.

Ponai tikrojoj Lietuvoje ir srityse, kildami ekonomiškai ir politiškai, ėmė reikalauti, kad jie dalyvautų teisme. Viešpats juo toliau, juo labiau nusileidžia, del to ponai jau sėdi greta jo ar net jo vietoje.

Pavesdamas teisti kam kitam, vis delto kai kuriuos asmenis ir bylas viešpats palikdavo savo teismui. Tie žmonės priderėjo tik did. kunigaikščio teismui. Ilgainiui skaičius tokių, kurie pridera viešpaties teismui, vis eina mažyn, nes to reikalavo ponai; galų gale jam tepridera tik aukštesniųjų klodų dalis. Savo turiniu teismas jau pasikeitė, nors pavidalu dar ne, nes dar tebesivadina viešpaties teismu.

Iš karto nebuvo aiškiai nustatyta nei teismo formos nei jų teisės. Ilgainiui nusistatė tam tikri asesorių, maršalų, komisarų ir kitų vardų teismai. Juose dalyvauja viešpaties valdininkai ir artimiausieji jam ponai. Spręsdami bylas, kartais jie klausia paties viešpaties, kartais gi ne, tai tuomet galima jų sprendimą apskųsti viešpačiui.

Bylų teisingumas. Viešpaties teismui priderėjo įvairių įvairiausios bylos. Skaidantis valstybės darbams, keitėsi teisingumas. Iš pradžių jis buvo *teritorinis.* Viešpats teisė tikrojoj Lietuvoj, o srityse vietos kunigaikščiai. Paskui, einant valstybės centralizacijai, atsiranda išimčių. Jos atitenka šitam teismui del: 1) asmens privilegijų, 2) užimamosios vietos (urėdo) ar luomo, 3) šalių sutarties, 4) bylų rūšies.

Tuose visuose dalykuose išimtys keisdavosi, kartais tarp savęs susipainiodavo, tikslus padalijimas griežtai nebuvo pravestas.

Kunigaikštis galėjo ištraukti *visus* savo valdinius iš sričių teisingumo, pavesti juos savo teismui (Vakarų Europoj: ius evocandi). Tat buvo daroma tam tikru atskiru privilegijos raštu.

Tam dalykui pravesti parenkama gana įvairios formos: privilegija duodama tai suteikiant dvarą ar nuomą, tai net atskiru lapu, vadinamu *neteisiamuoju* ar *uždengiamuoju*[1]). Tų lapų būdavo nemaža, ir vėliau ponams tekdavo daug kariauti su tuo, nes šitą privilegiją norėjo vieni sau pasilikti.

Ponai savo būkle buvo išskirti: jie pridera viešpaties teismui. Jam pridera ir viešpaties valdininkai visose bylose, taip pat ir „svečiai", tai reiškia svetimšaliai.

Išimtys būdavo ir del bylų rūšies. Tai esti tais atvejais, kai eina apie valstybės ar viešpaties reikalus, bus tai vadinamosios „svarbiosios bylos" (causae graves). Čionai maža pasitaikydavo pilietinių (civilinių) bylų del žemės ir kitų dalykų, daugiausia būdavo politinių ir baudžiamųjų. Taigi viešpaties teismui pridera tokios bylos: visa, kas liečia viešpaties dvarus, priderėjimą bajorams, politikos bylos, pasipriešinimai viešpaties valdininkams, bylos del nusidėjimų laikinėj viešpaties būstinėje ar net teisme, valdininkų nusižengimai, nusidėjimai prieš žemės gynimą, del garbės įžeidimo ir t. t.

Tų išimčių susidarė perdaug, kad jau reikėjo jos mažinti, tat ir buvo padaryta 1564 m., išleidus tam tikrą privilegiją, kuri buvo įnešta į II Statutą. Tenai išskaityta, ką gali teisti viešpats. Ir tasai jam prideramųjų bylų skaičius pasidarė visai mažas[2]). Be abejo, nenoromis ir po sunkių kovų viešpats išsižadėjo šitų savo teisiamųjų teisių.

Už tatai daugiau davė jam darbo naujas dalykas — *apeliacijos*[3]).

Teismo vieta. Teismo vieta buvo ten, kur buvo nuolatinė viešpaties buvainė, taigi Vilnius. Bet teismas būdavo ir kitur, kur viešpats laikinai apsistodavo, taigi teismo vieta galėjo būti didelės ar mažos pilys, — bet visuomet Lietuvoje. Tačiau kartais būdavo ir svetur, už valstybės sienų, būtent *Lenkijoj*. Tuomet bylininkai su visais savo reikalais vykdavo tenai. Yra likę viešpaties sprendimų, padarytų Krokuvoj, Lvove, Petrakave ir t. t. Kai kurie Lietuvos ponai lydi jį ir į Lenkiją. Ir čia, pasitaręs su jais, jis daro sprendimus. Tatai turėjo daug nepatogumų ir viešpačiui ir bylininkams, todel viešpats, matydamas tat, dažnai atiduodavo jam prideramą bylą ponų teismui arba atidėdavo, kol, sako, grįšiąs į Lietuvą ir tenai pasitarsiąs su ponais.

Bylininkams del to dar nepatogiau. Lietuvos ponai, vyraująs, valdąs jos klodas, negalėjo su tuo sutikti. Jie negalėjo sutikti, kad daugybė svarbių Lietuvos gyvenimui dalykų būtų perkeliama į užsienius, kad viešpats svetur ilgai gaištų. Ir jie stengėsi tat panaikinti. 1535 m. seimas protestuoja prieš teismą, daromą Lenkijoj, viešpats spiriasi, sakydamas, jog visur galįs ir turįs

[1]) Liet. Stat. 1529-VI-8.
[2]) 1566 Stat. IV, 2.
[3]) *Jasinskii*, 23—143.

daryti teisingumą, o ir Statute tat nesą uždrausta (VI. 1, 2). Ponai nenusileido ir 1542 m. Brastos seime nutarė, jog negalima šaukti tieson į Lenkiją. Bet ir po to vis delto būdavo tokių atsitikimų, kad viešpats darė teismą Lenkijoj. Ir vėl ponai protestuoja, vėl seimas primena apie tat, pav., 1551 m. Galų gale ponai laimėjo; užsieniuose sprendimų nedaroma, dargi draudžiama tat daryti (*A.* IV, 61) [1]).

Ponų Tarybos teismas. a) Su viešpačiu. Lietuvos ponai, vis labiau ir labiau įsigalėdami, stengėsi jau nuo Vytauto laikų dalyvauti teisme. Kunigaikštis spyrėsi, sakėsi, kad teisti tai jo, o ne kieno kito, teisė ir pareiga, bet ponai pamaži pasirūpino, kad jis vienas, be jų, teismo nedarytų. Tat jau randame Kazimiero teisyne (§§ 12, 21), 1492 m. privilegijoj, Pirmajam Statute (I 14, 20). Naujaja teisine tvarka D. Kunigaikštis negali atimti urėdų ir dvarų be teismo, o teisme dalyvauja Tarybos ponai. Jie taip pat sprendžia ginčus del žydų privilegijų (1566. V. 26).

Kai kurie ponai buvo tos nuomonės, jog jie nepriderą nė Ponų Tarybos *teismui*. Sykį, kilus ginčui tarp dviejų galingų ponų, Radvilos ir Goštauto, Radvila iškėlė Tarybai tokį atmetimą, tai esąs neprideramas teismas, jo bylą galėtų spręsti tik pats papa, bet viešpats ir taryba su tuo nesutiko ir svarstė šitą bylą.

Kartais kreipdavos į Romą, į papą, prašydami jo teismo kitu pagrindu. Būdavo atsitikimų, kad viešpats leisdavo tat daryti, jeigu, pav., paliečia testamento, šeimos santykių, bet nesutiko ir draudė liesti tenai žemės turtus, skirdamas už kreipimąsi net mirties bausmę [2]).

Pirmiau kaltės dovanojimas priderėjo viešpačiui, dabar tat daro abu drauge: viešpats su Taryba.

Ponai, sėdėdami teisme su viespačiu, nebuvo tik patarėjais; jie aktingai dalyvauja darbe, bendrai veikia. Iškilus ginčams, nesusitariant abiem pusėm (viešpačiui ir tarybai), turėjo paimti viršų tas, kas tuo laiku buvo stipresnis, kas turėjo daugiau prityrimo, o pas ponus buvo daugiau ir jėgos ir prityrimo.

Tarybos ponų skaičius įvairus. Svarbesniais atsitikimais būdavo didesnis jų skaičius, kuo daugiausia jų buvo seime. Nuo XV amž. virto įpročiu daryti teismą seimo laiku, pačiame seime. Dargi teismo sesijos kartais vadinosi taip pat *seimais*. 1566 m. Statutas (antrasis) reikalauja, kad politikos bylas nagrinėtų tik visuotinasis seimas. Šie ponai, vykdami į seimą, susirenka prieš jį, daro teismą, nagrinėja bylas. Taigi esti teisiamieji ir visuotinieji seimai.

a) Be viešpaties. Išvažiavus viešpačiui į Lenkiją, ponų Taryba visai jį pavaduoja Lietuvos valstybės valdyme. Visas bylas, kurios šiaip pridera viešpačiui, nagrinėja jinai. Kartais ji, kaip ir viešpats, įgalioja vieną ar kelis ponus ištirti bylą ar

[1]) *Malinovskii*, II. 207—209.

[2]) *Lietuvos Metrika*, t. I p. 627—8, 679—81, 790—4 (knyga II Nr. 75, 104, 170—1509, 1511 ir 1512 m.)

net ją išspręsti. Dabar sprendžia bylą Tarybos ponai vieni, kartais jų sprendimus tvirtindavo viešpats. Teismų vieta — viešpaties rūmai Vilniaus mieste.

Kadangi ir pati Taryba negali nuolatos rinktis, o spręstinųjų dalykų susirinkdavo nemaža, tai reikėjo mažinti teisėjų skaičių, ir būdavo kokio vieno pono teismas — vyskupo, vaivados, seniūno (Žemaičių, Lucko), kanclerio ir t. t., kuriems viešpats ar taryba buvo tą darbą pavedus; o pavesdavo ji kartais vienam atsitikimui, kartais net didesniam tokių bylų skaičiui. Bet jeigu tuo laiku del ko nors būtų susirinkę Vilniuje ir daugiau ponų, tai jie gali dalyvauti šitame teisme.

Vėliau ponai įgyja galios, jau savo teise dalyvauja teisme, ne viešpaties malone ir jo pavedami [1]).

Bajorų teismai. Bajorai, kaipo kariai, iš pradžių priderėjo viešpaties teismui. Juo toliau, juo labiau jie išsprunka iš po jo teismo. Viešpats, pavesdamas dvarus valdyti laikytojui ar vietininkui, perduoda jam teisę ir pareigą teisti ten gyvenančius bajorus. Taigi šitų laikytojų ar vietininkų žinioj buvo visi ten gyveną valstiečiai ir bajorai. O jeigu kurioj apskrity nebuvo viešpaties vietininkų, tai bajorus teisė tijūnai, bet tat būdavo rečiau: paprastai bajorus teisė vaivados, seniūnai. [2])

Viešpats už įvairius nuopelnus dalydavo ponams žemes. Dabar kartais kildavo ginčų, ar teismas ant tenykščių bajorų jiems pridera. Kai del valstiečių, tai viešpats senai išsižadėjo savo teisių teisti juos. Vienoj byloj Gornostajus 1538 m. tvirtino, jog tarnaują bajorai pridera *savo pono* teismui, o netarnaują — viešpaties ar tarybos, o tiksliau pasakius — vyresniojo vietos valdininko, kaipo antai — vaivados, seniūno ir t. t. [3]).

1542 m. jau įsigalėjo ta nuomonė, kad bajorus teisia vaivados, seniūnai, laikytojai kiekvienas savo paviete [4]).

Savieji kitų luomų teismai. Galima pastebėti teismų sutvarkymo srityje dvi krypti. Iš vienos pusės atimama teismas iš kunigaikščio, pavedama jisai ponams — ant pačių ponų, jų bajorų, valstiečių, o iš kitos pusės atsiranda nauji, savaimingi teismai, kurie kuo mažiausia rišasi su anais. Jie atsiranda atskiriems luomams. Pirmiausia įsigijo juos *bažnyčia.* Gudų srityse rytų (graikų) bažnyčia, dar prieš ateinant tenai lietuviams, turėjo tų teisių iš savo kunigaikščių; vakarų (katalikų, lotynų) bažnyčia gavo tat Lietuvai apsikrikštijus 1387 m. tam tikra privilegija. Kunigų teismams pridera bylos ant jų žmonių, o ant jų pačių — jų vyskupams.

Taip pat neįėjo į tą teismų sąrangą, nepateko seniūnams ar vietininkams *miesteną,* kurie turėjo savo teismus [5]).

---

[1]) *Malinovskii,* II. 1
[2]) *Liubavskii,* Obl. Dopl. 625-7.
[3]) *Malinovskii,* II, 2, p. 216.
[4]) ten pat 201-9.
[5]) *Liubavskii,* 628, 635.

Santrauka: Suvedus į krūvą, kas anksčiau pasakyta apie teismų formą ir sąstatą, būtų galima duoti šitokią teismų schemą:

1) Viešpats vienas, bet tai išimtis.
2) Viešpats su ponais:
   a) su visais — seimo teismas,
   b) su nuolatine jo dalimi.
3) Atskiri tarybos nariai, vietoj viešpaties (asesoriai),
4) Taryba, pilnai pavaduojanti viešpatį,
5) Valdininkai ir ponai, priklausantieji viešpaties ir Tarybos (*vad.* maršalų)[4]).

II.

Apeliacija, arba atšaukimas.

Atšaukimas. Iki šiol viešpats vienas buvo teisėjas, į jį šaukėsi visi, o dabar teisiamųjų organų skaičius padidėjo. Reikia nustatyti šitų teismų santykį su viešpačiu. Nors ir buvo įvesti nauji teismai, bet kildavo klausimas, ar galima anuos aplenkti ir kreiptis stačiai į viešpatį. Del to tai dažnai turintieji reikalų kreipdavosi stačiai į jį, o viešpats taip pat nieko blogo čia nematė, darė teismą, dargi sakės neturįs teisės atsakyti teisingumo, jeigu žmonės to iš jo norį. Tais laikais tat buvo suprantama ir aišku. Bet buvo nepatogu daugeliu atžvilgiu, ir jau Pirm. Statutas uždraudė tat daryti (VI § 2).

Be abejo, norintieji ir galintieji prieiti prie paties viešpaties nesiliovė ir vėliau tat darę, bet jau sąmoningai jį klaidindami — visai neminėdavo, kad jų byloje yra jau padarytas sprendimas. Priešingoji pusė, be abejo, į tat nurodydavo, tuomet viešpats tokios bylos nebežiūrėdavo.

Pavedus bylų nagrinėjimą teisėjams, o pasilikus tik svarbiąsias bylas ar didžiuosius asmenis, viešpačiui vis delto liko priežiūra tų teisėjų, jų sprendimų, nuo šito viešpats neatsisakė, o tarybai pakeičiant viešpatį teismo srityje, prižiūrimos jo pareigos ir teisės atitenka jai.

Teisėjo skundimas. Iš pradžių nepatenkintoji pusė skundžiasi viešpačiui ant *teisėjo*, kam jis blogai sprendęs: ji visai aplenkia savo priešininką, Ir tikrai kartais būdavo, kad viešpats priteisia ieškoti nuostolių iš teisėjo ar teisėjų. Tai ir buvo pirmykštis *atšaukimas*. Svarstant atšaukimą, ėjo byla su teisėju, nes pats jo sprendimas nebuvo liečiamas. Teisėjas turi ginti II instancijoj savo sprendimą, tas pats buvo ir aukščiau einant (III ir IV inst.). Tai darydavo del to, kad tarė, jog teisėjas blogai išsprendęs bylą del blogos valios. Ilgam taip pasilikti negalėjo, nes turėjo greitai pastebėti, kad gali būti blogas sprendimas ir iš geros teisėjo valios. Todel jau ir tuomet būdavo atsitikimų, kad žiūrėjo paties spren-

[4]) *Vladimirskii-Budanov*, p. 104-106.

dimo, tai šitokiame atsitikime jį panaikindavo. Ir Pirm. Statutas laikosi tokio prado: jeigu blogas teismo sprendimas, viešpats baudžia teisėjus, o patį jų sprendimą atmaino (IV § I). Antrajame Statute (1566 m.) liko dar senieji pradai, vartojamas tas pats atšaukimas,— eina byla su teisėju, bet yra jau ir nauja formula (IV 21, 61), kur pripažįstama, kad veikia ne būtinai piktoji teisėjo valia.

Į ką skųstis. Atšaukimo klauso viešpats ir Taryba, kartais viena Taryba, ar viešpačiui jai pavedus, ar ir be to.

Pirmasis Stat. (1529 m.) sako, kad galima šauktis į Ponų Tarybą tik nesant viešpaties Lietuvoje. Ar galima skųstis šituo Ponų Tarybos sprendimu? Statute nerandame atsakymo, bet praktikoj buvo daroma, bent tat leidžia 1542 m. seimo nutarimas.

Palengvėle susidaro daugiau instancijų. Ant *laikytojo* ar *seniūno* galima skųstis *vaivadai,* ant šio į Ponų Tarybą, o ant šios — viešpačiui. Instancijų skaičius ir sistema dar nenusitovėjusios. Todel kartais buvo galima pradėti stačiai nuo vaivados aplenkus laikytoją ar seniūną, tuomet vaivada būdavo I instancija.

1542 m. seimo nutarimas patvirtintas seime 1547 m., ten jis buvo praplėstas. Pridėta dabar, kad Tarybos sprendimais galima skųstis į viešpatį, net jam esant Lenkuose, nors tenai prie jo ir nebūtų Lietuvos ponų. Šita naujovė buvo priešinga iki šiol ėjusiam politiniam Lietuvos valstybės gyvenimui, o gal būti ji atsirado del laikinio vieno kito pono intereso, tai ji ilgam ir nepasiliko.

1551 m. buvo nustatytos tokios instancijos ir šitokioj eilėj:

1) pavieto teismas (vaivados vietininkas ar paseniūnis su prisiekusiais iš bajorų),

2) atšaukimai eina į vaivados ar seniūno teismą,

3) ant antrojo eina į viešpaties teismą su Tarybos ponais ar į vienų Tarybos Ponų teismą (teisiamasis seimas),

4) pagaliau viešpaties teismas, jeigu Taryba sprendė bylą be jo.

Viešpats sprendžia Vilniuje teisiamaisiais rakais[1]). Dabar jau apeiti bent kokią instanciją nebegalima, kas buvo dar leidžiama 1542 m.[2]).

Dekreto galia apsiskundus. Sykį parašytasis dekretas (sprendimas) neliečiamas. Juk iš pradžių ginčas ėjo su teisėju, del to jo sprendimas ir buvo vykdomas. Jeigu kas ir pareikštų, jog jis duoda atšaukimą, tai vistiek dekreto stabdyti negalima (Pirm. Stat. VI, 6). Tik jeigu atšaukimas teisingas, sprendimas buvo atmainytas, tai ginčijamąjį daiktą grąžindavo iš to, kam neteisingai priteista, o nuostolius, del to atsiradusius, moka teisėjas (VI, 1)

---

[1]) *Malinovskii,* II 2 p. 241 — 248,

[2]) *Jasinskii,* 191,

Teisėjas, darydamas neteisingą sprendimą, galėjo peržengti rašytąją teisę (Statutą), privilegijas, net senovės įpročius[1]).

Vėliau pradedama skirti skunda ant teisėjo nuo skundos del jo sprendimo. Tarus, jog net esant blogam sprendimui ne būtinai kalta bloga teisėjo valia, reikėjo žiūrėti kitaip į jo sprendimų vykdymą; dabar Antrajame Statute 1566 m. griežtai pasakyta, jog apsiskundus sprendimas nevykdomas (IV. 61).

Duodantis atšaukimą, Statuto žodžiais, turi šitaip elgtis: „Bet tas, kas atšaukia, negali sakyti teismui piktų žodžių prie atšaukimo, o tik tais žodžiais prabilt: pons teisėjau, šitas tavo sprendimas man atrodo ne pagal įstatymą, atsišaukiame su tuo į jo malonybę viešpatį". O kol aukštesnis teismas neišspręs ginčo tarp šalių, teismas savo sprendimo nevykdo (IV, 62).

Galutinių sprendimų galia. Ar visuomet turi galią sykį padarytasis ir įsigalėjęs sprendimas? Ar viešpats gali jį panaikinti savo nuožiūra? Praktikoj būdavo tokių atsitikimų, kad viešpats savo pirmatakų ar savo paties sprendimus naikindavo. Tat pagamindavo nepastovumą ūkio santykiuose ir sukeldavo taip ponų taip bajorų tarpe pasipriešinimą. Del to tai viešpats ir pasižada duodamose privilegijose nei savo paties nei savo pirmatakų sprendimų neperžiūrinėti, jų negriauti.

1529 m. Stat. baudžia tą, kas stengsis sugriauti įsigalėjusį sprendimą, 1566 m. Stat. pakartoja tą dėsnį. Bet ir po to kartais esti, kad viešpats vis delto daro išimtį: peržiūri savo paties sprendimą[2]).

Rakai. Kvorumas. Aukštesniuose teismuose jau atsiranda daugiau nuolatinio darbo, del to tenka nustatinėti periodinius rakus byloms nagrinėti. Taryba rinkdavosi vieną sykį į metus trečią gavėnios savaitę (VI, 5);[3]) neabejotina, kad vėliau būdavo 2 sykiu, bent po 1531 m. Taip buvo paskirta praktikoj; kartais vėl keisdavo: 1551 m. rakai buvo 1 sykį, 1554 m.—2 sykiu[4]).

Tokie ponų susirinkimai, teismui šaukiami, vadinosi seimais, rakų seimais, teismo seimais ir t. t.

Šito teismo vieta būdavo Vilniuje.

Kai del reikalingų posėdžiui ponų skaičiaus, tai jo nenustatyta; kiek susirinkdavo, tiek užtekdavo (VI, 7). Bet sykį susirinkę jie turėjo bylas baigti, negalėjo išvažinėti jų neišnagrinėję (VI, 6).

Ar laiku prasidėdavo posėdžiai, ar daug ponų atvykdavo į posėdį — nėra žinių. Bet vienas dalykas atrodo tikras: savo uolumu tame darbe ponai nepasižymėdavo [5]).

1563 — 64 m. reformos. Bajorai buvo nepatenkinti ir pirmųjų instancijų teismais, ir atšaukimais ant jų. Jie reikalauja

[1]) *Jasinskii*, 149, 158.
[2]) *Malinovski*, II, 2, 249—251.
[3]) *Jasinskii*, cit. v. p. 174 — 8 (Jisai nurodo, jog spausdint. Statuto tekste esanti įsibrovus klaida).
[4]) *ten pat* 178 — 179.
[5]) *ten pat* 181 — 5.

renkamųjų bajorų teismų. Pirmą sykį jie iškėlė tat 1554 m. seime. Reikalaujamos reformos tikrai buvo padarytos Bielsko seime 1564 m.: tuomet įkurti bajorų teismai, o ponai patys išsižadėjo savo privilegijų.

Dabar atsirado nauji teismai: pilies, žemės, pakamario. Berods, pirmuoju du tejkurti Bielsko seime 1564 m., o pakamario teismas metais vėliau, apie jį nebuvo prirenktojo II Statuto teksto pradžioj, o įvesta nutarus 1565 m. seimui Vilniuje.

Pilies teismui pavesta daugiausia nagrinėti baudžiamąsias bylas, žemės teismui – pilietines, pakamario — sienų ir ežių bylas.

Pilies teismo viršuje stovi tos vietos laikytojas arba jo vietininkas, jo paskirtasis iš čiabuvių bajorų teisėjas (grodzki, zamkowy sędzia), tai tas pats, kaip ir reikalaujamasis I Statute, tik ten turėjo būti 2 bajorų atstovu.

Atšaukimas, apeliacija, del tų naujųjų teismų ėjo į viešpatį, bet ne visuomet tiesiog. Iš pilies teismo, jeigu jame pirmininkavo vietininkas ar paseniūnis, buvo galima šauktis į vietos laikytoją, tas vėl teisė, o jau del jo sprendimo galima buvo šauktis į viešpatį.

Dabar, pravedus tą reformą, Ponų Taryba nebėra teismas. Liko vienas viešpats, nėra jokios tarpinės instancijos. Del šito padaugėjo bylų skaičius pas viešpatį, kaipo apeliacijos instanciją.

Neskųstini sprendimai. Apeliacijos teisė 1566 m. statute suvaržyta, ne visuomet buvo galima skųstis. Negalima šauktis aukščiau, jeigu: 1) į skundos pamatą del apsiėmimo padėtas neginčijamas, tikras dokumentas, ir juo remiantis išspręsta, 2) atšaukimas paliečia pašalinius, forminius ar nesvarbius bylojimo (processo) dalykus, o neliečia „svarbiojo dalyko" sprendime, bylos esmės, vadinas, yra skunda atskirais teismo veiksmais, bylos dar nebaigus, 3) atšaukėjas pats teisme pripažino save kaltu ar anos pusės pretenzijas teisingomis (1566—IV 63).

Lietuvos Statutas atšaukimams suvaržyti buvo toliau nuėjęs, negu tat darė lenkų teismai, kur atšaukimai buvo beveik niekieno nesuvaržyti.

Vis delto ir dabar begalės bylų galėjo patekti pas viešpatį.

Berods, buvo dar viena priemonė atšaukimams sulaikyti — baudimas už skundą. [1])

Jau I Stat. (1529 m.—IV, I) už nepamatuotą atšaukimą skiriama bauda pinigais teisėjo naudai, nes skunda buvo ant teisėjo; paskirta buvo 12 rub. [2]), tais laikais gana didelė suma, jeigu skunda bus atmesta. Tuo keliu mažiau pasiturintiems atimta atšaukimo (apeliacijos) teisė. Ne be reikalo žinomas tų

[1]) *Jasinskii*, 216 — 7.

[2]) Liet. rub. — 100 sk. Pinigų vertybei palyginti gali būti šitokios kainos A. St. (1566) (XIII 8 — 9): jautis — 80 sk., meitelis peniukšlis — 50 sk., žąsis — 3 skatikai ir t. t.

laikų Lietuvos rašytojas Mykaila sako, jog didelėmis pabaudomis panaikinta apeliacija. [1])

II Statute (1566 m.) padaryta atmainų, dedama baudos, bet jau gerokai pakeistos ir daug mažesnės; bene deda baudų pakamariui, žemės ir pilies teismui. Nors iš paties Statuto teksto tat nėra aišku. [2])

Teismų gerinimas. Šitoji teismų reforma, padarytoji 1564-65 m., nebuvo pilna, apsistoti ji negalėjo, ji dargi kai kur įnešė tik painiavų į esamą būklę. D. Kunigaikštis turėjo ir be to daug kito darbo, dabar del atšaukimų į jį pridygo darbų dar labiau. Žygimantas žada pabaigti bylas, kurių nebuvo pabaigę jo pirmtakūnai — Kazimieras ir Aleksandras. Taigi buvo tokių nebaigtų bylų, kurios turėjo jau 40 metų.

Del atidėliojimų (limitacijų) nebaigtųjų bylų skaičius vis augo ir augo.

Bajorai, įgydami politinės sąmonės, stiprėdami, ėmė daugiau ir daugiau žiūrėti į teismų sąrangą. Jų reikalavimai dažnai liečia teismus. Ir tikrai, juo toliau, tuo labiau įstatymai daugiau ir daugiau teismams duoda vietos. Statutuose skaičius straipsnių, kurie liečia teismus, auga. Šitas matyti iš šių skaitmenų, nurodančių, kiek kokiam Statute buvo straipsnių apie teismus.

1529 m. I St. VI perskyrimas turi 37 str., tat sudaro $^1/_8$ viso St.

1566 m. II St. IV perskyrimas turi 70 str., tat sudaro $^1/_5$ viso St.

1588 m. III St. IV perskyrimas turi 110 str., tat sudaro $^1/_4$ viso St.

Tuo reikalu gerinami, plečiami įstatymai. Jie kalba apie teismų veiksmą; reikia prieiti ir prie pačių teismų organizacijos.

Vyriausiojo teismo reikalas. Politinės atmainos, unijos darymas, karalių rinkimai, nesutrukdė Lietuvos bajorų darbo del teismų ir bylojimo pagerinimo.

Ieškoma naujų kelių teismui sutvarkyti, daroma bandymų savaip pašalinti teismų kliaudis, užpildyti pastebėtas spragas.

Brastos seime 1566 m. Žemaičiai reikalavo, kad atšaukimai (apeliacijos) neitų per Nevėžį, kad Žemaičių byloms nagrinėti užteksią seniūno, jis galįs atsiklausti karaliaus, o spręstų Žemaičiuose [3]).

1567 m. Gardino seime bajorai prašė paskirti „referendarus šitoms apeliacijoms žiūrėti tiek, kiek Jo Mylista karalius ras reikalingu". Jis atsakė, kad „yra tam senų valdininkų, kurie šitų dalykų žiūrės, o ypatingai penki maršalkos ir ponai antspaudininkai" (t. r. kancleris ir pakancleris). [4])

---

[1]) *Michalo Lithuanus*, De moribus tartarorum, p. 38 (*Jas.* 213 ap.)
[2]) *Jasinskii*, 214 — 6.
[3]) *Dov Zapolskii*, Dok. M. J. 200 — 1.
[4]) Ištrauką iš šito nutarimo išspausdino *Jasinskii* p. 27 — 28.

1568 m. Gardino seime bajorai dėliai daugybės nepabaigtų bylų ir jų atidėliojimo prašo pavesti jas nagrinėti Ponų Tarybai senuoju Statutu, vadinas, Taryba būtų atgaivinta kaipo teismo organas. Viešpats, matyti, nenori išsižadėti jam atitekusių teisių peržiūrinėti bylas, nurodė į Bielsko 1564 m. privilegiją, kuria ponai buvo išsižadėję savo teisių, del to nesutiko su šituo prašymu [1]).

Bajorams perlaužus ponų galybę, įsitaisius pavietų teismus, dalyvaujant bendruose teismuose, nesant patenkintais senaisiais ponų teismais, o karaliui negalint pačiam apsidirbti, turėjo iškilti klausimas apie vyriausiojo teismo įsteigimą. Karalius negali apsidirbti, prisirinko daugybę bylų, o laiko tam darbui turi permaža. Žygimantas III Augustas Liublino seime pats rado reikalingu nurodyti, jog reikės kurti vyriausiasis teismas vieton karališkojo; kad valstybė taip išaugus, jog jis negalįs patenkinti tų visų, kas prašo jo teismo, „o be teisingumo, sako, jokia valstybė negali stipriai stovėti“ [2]).

Lietuvos ponai ir bajorai pareiškė norą, kad būtų daryta atmainų teismuose, nes rūpėjo bylų nagrinėjimo pagreitinimas. Čionai pastebėta skirtumas tarp lenkų ir lietuvių bajorų reikalavimų: anie rūpinos karaliaus pašalinimu iš teismų, lietuviams šita klausimo pusė kuo mažiausiai terūpėjo [3]).

Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas. 1572 m. mirus Žygimantui Augustui, paskutiniajam iš Jagėlų, buvo dvi tarpkarali per keletą metų. Nebeveikė paprastieji teismai, turėjo veikti kiti, del to įsitikinimas, jog karalius yra teisės šaltinis, jog juo tvarka palaikoma, gerokai turėjo nukentėti ir sumažėti. O paskui pamažėli turi įsigalėti mintis, jog karalius visai nepridera prie teismo, nes ne jis teismą daro, ne jo vardu eina. Niekur nebuvo, kad viešpats būtų pašalintas nuo teismo, o čia, Lietuvoj ir Lenkijoj, tat įvyko: vyriausiasis teismas turi ir gali būti iš bajorų malonės, nors kartais kitais keliais kai kurios bylos patekdavo viešpačiui [4]).

Kuriamas Vyriausias teismas, dargi pradeda jis veikti, nors negalima tiksliai nustatyti, kada jis pradėjo veikti. Galima tarti, kad praktikoj ėmė veikti pirmiau, negu išėjo atskiras apie jį įstatymas.

Vilniaus suvažiavime (seime) 1574. X. 20. kalbama apie vyriausiųjų teismų reformą. Naujai išrinktojo karaliaus Indriko (prancūzo Valois) kvieslys savo kalboje į Lietuvos luomus sakė apie vyriausius teismus Lietuvoje [5].) Tarpkaralės metu veikė vyriausi teismai, tat patvirtina Indriko artikulų § 14, toliau mini tat konvokacijos seimai 1574. IX. ir 1576. II. Indriko artikulų § 14 įgalioja Lietuvos luomus išdirbti įstatymo sumanymą apie vyriau-

[1]) *Jasinskii*, 234 — 6; *Dovnar-Zapolski*, akty 482 — 3.
[2]) *Liubl. Seimo Dienynas*, p. 59 4.
[3]) *Jasinskii*, 237 — 40.
[4]) *Vladimirskii-Budanov*. p. 97.
[5]) *Balzer*, G. Tryb. Kor., p. 244 prier. Nr. 8.

siuosius teismus. Del to tai vėliau, kai išėjo Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo įstatymas, tenai pačioj pradžioj minimi Indriko ir Stepono artikulai.

Varšuvos seime 1578 m. priimta Karūnos (Lenkijos) Tribunolas, o Lietuvai žadėta skyrium, kai Lietuva susivažiuos ir aptars tą reikalą per Mykolą tais pačiais metais. Seimeliai buvo gegužės mėn., susirinko per mykolines.

Seimui, kuris prasidėjo pabaigoj 1579 m. ir pasibaigė 1580 m. sausio 9 d., buvo paruoštas ir įteiktas sumanymas įstatymo apie apeliacijos teismą. Juo remiantis, karalius nepridera prie teismo, viską daro bajorų išrinktieji teisėjai. Lietuvos atstovai jį priėmė, karalius sutiko, bet nebuvo paskelbtas, nes tuomet nė viena konstitucija (įstatymas) nebuvo priimta [1]).

Lietuviai po to susirinko Vilniuje 1580 m., tuomet ėjo kalba apie karą su Maskva, karalius pažadėjo ten paskelbti jau pasirašytąjį įstatymą. Ir tikrai 1584 m. jis buvo paskelbtas[2]), taigi jis neperėjo bendrojo su lenkais seimo, del to nėra patekęs į „Volumina Legum", tik buvo ten pažymėta, jog Lietuvai jis išduotas [3]). Dar sykį žiūrėjo Lietuvos suvažiavimas Vilkaviškyje (Gardino) 1584 m., tat paskelbė karaliaus raštas 1586 m. [4])

Liubline unija padaryta, Lietuvos bajorams spiriant, bet ir jų tarpe nekyla nė minties turėti bendrą su lenkais teismą.

Lietuva traukiasi nuo Lenkijos. O padarius uniją, nagrinėjimas seime vienų Lietuvos bylų pasidarė visai negalimas. Be to, nauji viešpačiai, renkami iš kitų kraštų, nemokėjo gudų kalbos, privalomos tuomet Lietuvoje teismo kalbos.

Naujasis teismas negalėjo būti senuoju Ponų Tarybos teismu, kuriame sėdėtų tarybininkai, vadinami dabar senatoriais, o tegalėjo būti bajorų teismu. Padarius Liublino uniją turėjo kilti klausimas, ar bus vienas bendras Lenkijai ir Lietuvai teismas, ar skyrium? Lietuvos bajorai, nugalėję ponus ir privedę Lietuvą prie Liublino unijos, jau atvėso prie lenkų, nebenorėjo daugelio to rašto nuostatų vykdyti, del to visai nekalbėjo apie bendrąjį vyriausiąjį teismą. Buvo ir kitų kliūčių. Lietuva turi atskirus įstatymus, skyrium nuo Lenkų, rašytuosius įstatymus, Lietuvos Statutą, o lenkai jo neturi. Lietuvoj lenkai laikomi svetimšaliais, nei žemių, nei urėdų gauti negali; bajorai nenorėjo jų įsileisti, naikinti Statuto nenori, kurį ne taip senai buvo ištaisę ir dar taisė. Rašto kalba kitokia, negu lenkų teismų, visi raštininkai turėtų persilaužti ir perimti kitą kalbą, tat sudarytų naujų sunkenybių, atsilieptų į visus kitus teismus, reikėtų tas naujoves įvesti ir pilies bei žemės teismuose.

Pasirodo, kad ir visoms toms žemėms, kurios priderėjo Lenkijai (Karūnai), negalėjo būti vieno bendro teismo: kur veikė

[1]) Prakalba į Vyr. Trib. Įst.
[2]) *Jasinskii*, 234—253.
[3]) *Vol. Leg.* II, 1020.
[4]) *Leontovič*, p. 208 (cit: Ak. Zap. R. III Nr. 161.)

kiti savi įstatymai, lenkai nenoromis turėjo sutikti, kad būtų įkurti aniems savo vyriausieji teismai. Taip padaryta Rusinų žemėms, atplėštoms 1569 m. nuo Lietuvos (Kijevo, Valuinės, Braclavos), kur veikė antrasis Lietuvos Statutas, jai įkurtas atskiras Tribunolas (berods, neilgai tvėręs)[1]; buvo ir Lenkų Prūsuose, kurie turėjo savo teismus, galėjo šauktis į karalių, nors ir buvo įkurtas Lenkijos (Karūnos) Tribunolas. Nutarta Prūsams įsteigti atskirą Tribunolą[2]).

Lietuva įsisteigė Tribunolą, neperleidus jo įstatymo per bendrąjį su Lenkais seimą.

B.

Vyriausiasis Lenkijos Tribunolas.

I.

Karaliaus teismas.

Jo atsiradimas. Karalius buvo laikomas pas lenkus teisės šaltiniu, jos nešėju ir atstovu, bet jisai buvo kartu ir aukščiausias teisėjas. Šitoji mintis vyrauja pas lenkus iki XVI amž. Taigi karaliaus darbas platus, jis gina šalį nuo priešų, prižiūri ir daro joje teisingumą, daro tvarką. Ir del to visur ir visuomet galima šauktis į karalių. Bet ne visuomet taip būdavo. Kurį laiką karaliaus valdininkai darydavo jo vardu teismus, spręsdavo gin-čus, ir del jų sprendimų negalima buvo skųstis; arba susieidavo ponai ir darydavo teismus savųjų tarpe ar ant tų bajorų, kurie buvo žemesni ir jų priklausė.

Bet XV amž. kylantieji ir stiprėjantieji bajorai pradeda ir sau reikalauti teisių, nori išsivaduoti iš po ponų teismų, todel reikalauja, kad karalius o ne ponai juos teistų, kad pats karalius būtų jų teisėju. Anie teismai galį būti, jie galį pasilikti, tik dabar turį virsti žemesniaisiais, o karalius būsiąs ir ant jų aukščiausias teisėjas.

Antra vertus, to paties nori ir karalius, tik del kitos priežasties. Jam rūpėjo visą valstybės valdžią paimti į savo vieno rankas, surinkti ją į vieną vidurkį, o tuo jisai pats būtų. Taigi karalius nori surinkti pas save ir visą teisiamąją valdžią. Dar jis nori ir pajėgia tą darbą atlikti, todel turi geros kloties. Taigi abiejų interesai, karaliaus ir bajorų, kurie ėjo prieš ponus, sutapo. Bet ponai nepasiduoda, prasidėjo kova; atskirųjų ponų (seniūnų) pavieniui ar kelių jų susirinkusių teismų galia turėjo eiti silpnyn ir teko pripažinti karaliaus teismą. Dabar jų sprendimai, pirmiau neskųstinieji, virto skųstinais; įvyko tat praktikos keliu, kad del jų sprendimų buvo galima šauktis į karalių.

XVI amž. Žygimantai nuosakiai eina prie savo tikslo: įsikiša į esamuosius teismus, juos taisydami, papildydami, o iš kitos pusės visa, kas nepriderėjo aniems, ima sau ir sprendžia bylas pirmoj

[1]) *Popov*, min. v.
[2]) *V. L.* II 210.

ir paskutinėj instancijoj. Nėsant aiškiam teismingumo (kompetencijos) padalinimui, visur, kur buvo atsiradę spragų ir neaiškumų, karalius aiškina savo naudai.

Karaliaus teismo kompetencija. Sunku tiksliai ir trumpai nustatyti, kas pridera, o kas nepridera karaliaus teismui.

Karaliaus jurisdikcija esti paprastoji ir nepaprastoji.

Nepaprastoji jurisdikcija. Bylos patenka karaliui išimtinais keliais, kaip antai: a) jeigu jis yra pats apsilankęs kokioj žemėj, tai jis ten teisia, jo buvimas sustabdo kitų teismų veikimą, b) šalys tarp savęs susitarė teistis pas karalių, c) teismas pats kartais persiųsdavo kurią bylą karaliui, d) kai kuriuos asmenis karalius išimdavo iš kitų teismų teismingumo ir pats imdavo savo teismui.

Paprastoji jurisdikcija. Pilietinėse (civilinėse) bylose seniau priderėjo karaliui spręsti ginčai del žemės, del jos perleidimo ar paveldėjimo. XV amž. tat nyksta, jos pereina į pavietą (pavieto teismą). Be to, dar buvo likę skirtumų, žiūrint kainos. Nuo 1523 m. visos bylos del žemės, nežiūrint jų kainos, pridera pavietui, tik mažos išimtys teliko karaliui.

Užtat vis daugiau *viešosios teisės* dalykų atitenka karaliui. Jo žinioj buvo juris communis bylos, bet šitame dalyke praktikoj sienos buvo neaiškios, nepastovios.

Aiškiau buvo padaryta su baudžiamomis bylomis: išskaitė, kokios bylos jam pridera, bet kartais ir čia karaliaus teismas dar turėjo varžytis su kitais teismais. Bet nekėlė ginčų viena bylų rūšis, būtent: visa, kas lietė bajoro asmenį, garbę, turtą, kur eina apie jų nustojimus, taigi kur gresia mirtis, kur gali nustoti garbės, kur skiriama turtų konfiskacija, tos bylos pridera karaliui. Bet kiekvienas tų dalykų atiteko karaliaus teismui ne iš karto, bet katras sau, atskirais keliais.

Karaliui pridera taip pat *valdininkų* bylos. Nėsant nustatytos hierarchijos, visas jų bylas pavedė spręsti karaliui. Jis tuo būdu turėjo kontrolę ant valdininkų. Karalius nesutiko nusileisti kame nors ir tenai, kur liečia jį patį, jo pirmenybę, turtus, pelną, tuo būdu jis turi šiokią tokią priežiūrą ir kontrolę ant valstybės finansų. Savo keliu jam, kaip ir kiekvienam dvarininkui, pridera teismas ant visų žmonių, gyvenančių jo dvare, vadinamoji *patrimoninė jurisdikcija.*

Nuo 1563 m. atsiranda *iždo* užuomazga. Bylos su rždu surištosios (causae fisci) atitenka karaliui. Bajorų tarpe prasidėjo kova prieš tat. Jie iškovojo bent tiek, kad atiteko kitiems teismams ginčai tarp mokesčių mokėtojo ir mokesčių rinkėjo.

Karaliaus paties ar jo valdininkų teismas. Karalius pats galėjo ir neteisti. Jį pavaduodavo ar su juo važiuodavo jo paskirtasis teisėjas. Bet XV amž. toksai teisėjas išnyksta. Užtat nuolatos į karaliaus teismą įeina ir jau nebeišnyksta žemės teismas, susidedąs iš kelių žmonių. Teisme sėdi pats karalius, greta sa-

vęs pasisodinęs patarėjus (asesorius). Palengva nusistovi karaliaus teismo sąstatas; būtinai į jį įeina referendarai, kuriais skyrė senatorius; taigi XVI amž. jame įsigalėjo ponai. Bet prie karaliaus jie teturi patariamąjį balsą. Žinoma, jie turėjo didelės įtakos, tik ne teisės atžvilgiu. Be to, karaliaus teisme dalyvauja žemės teismas (judex et sub judex), bet jų darbas šitame teisme buvo priruošiamasis.

Paties karaliaus galėjo teisme ir nebūti, teismas galėjo ir be jo apsieiti; tuomet tat bus *komisarų* teismas; jisai veikia vistiek karaliaus kieme; jame dalyvauja taip pat žemės teismas. Taigi sąstatas būtų: a) žemės teismas ir b) asesoriai. Abudu esti karaliaus kieme. Dabar del to turėjo būti pakeista įvedamoji formula: vieton „iudicium cum assessoribus" sakoma: „iudicium proprium Regiae Majestatis". Abudu turi tą patį bendrąjį vardą, kiemo teismas (sąd nadworny, zadworny).

Nėsant karaliaus, turėjo iškilti savo reikšme ten esantieji jo valdininkai. Gal būti del to asesoriai pakilo aukščiau teisėjų. Ilgam užsiliko šitie teismai. Bajorai puolė tą teismą, kaipo ponų, nelaikė jo paskutiniuoju, galutiniuoju. Skundas ant jo leidžia pas karalių.

Vakarų Europoj gyvenimas ėjo kitu keliu: tenai tokie teismai sustiprėjo, virto nepareinamais nuo karaliaus, nors teisė jo kieme, ir galų gale pasidarė vyriausiais.

II.

Seiminis teismas.

Atsiradimas. Karalius važinėjo iš vienos vietos į kitą; jis teisė ten, kur apsistodavo. XVI amž. pradžioj susiorganizavo *seimas.* Jis ima koncentruoti pas save visą valstybės gyvenimą. Bet seimo *teismai* jau žinomi ir XV amž. Jie nedaug kuo tesiskyrė nuo kiemo teismo. Skirtumai buvo tokie, kad seimo teismas būdavo seimo laiku, jame dalyvavo daugiau žmonių, dalyvavo visas senatas. Ir čia visi dalyviai teturi patariamąjį balsą. Duotoji bajorams privilegija „Nihil novi" suteikė jiems daugiau teisių leidžiant įstatymus seime, bet ne teisme.

Be to, be tikrojo karaliaus teismo, rūme buvo dar *seiminis asesorių teismas.* Jame dalyvavo ne visas senatas, o tik keli senatoriai. Šituo teismo sprendimu buvo galima šauktis į karalių.

Priežasties, kodel atsirado seiminis teismas, reikia ieškoti tame, kad karaliui teisiamam jo darbe reikalingi buvo patarėjai, o jų daugiausia galėjo būti per seimą. Kadangi ponai turejo kuo daugiau prityrimo, tai jie daugiau už kitus ir reiškė šitame teisme. Stiprėjantiems bajorams parūpo šitie seiminiai teismai, jie norėtų šituos seimus praplėsti.

Teismingumas. Tarp 1504—1560 m. nusistatė seimo teismo teismingumas (kompetencija), o toliau daromi papildymai ir pakeitimai.

1565 m. nustatyta, jog jam vienam tepridera bylos del „infamia“. Jam tenka baudžiamosios bylos, „causae honorem, vitam et bona tangentes“, taip pat bylos del tarnybinių valdininkų nusižengimų.

Iškėlė daug ginčų klausimas, ar pavesti seimui spręsti bylas del *karališkųjų dvarų*.

Jau 1538 m. seimas buvo nutaręs, jog *painiuosius* ginčus, koks yra ginčijamas dvaras, karališkas ar ne, sprendžia seimas. Bet pats pasakymas „painus“ sudarė daug sunkumų praktikoj, del to 1562 -- 63 m. seimas nutarė, kad seimas sprendžia visas bylas del dvarų, karaliaus duotųjų ar dovanotųjų. Jau XV amž. buvo atskirti privatiniai karaliaus turtai nuo valstybės iždo, taigi kilus ginčui, reikia žiūrėti pirma, kas pridera iždui, o kas ne, todel tokius klausimus turi spręsti seimas.

Tuo būdu nedaug beliko kiemo teismui, ir visos jam prideramos bylos išskaitytos.

Seimo teismas žiūri atšaukimų (apeliacijų). 1550 m. seimas reikalauja, kad apeliacijos ant pilies ir žemės teismo eitų į seimą. Iš pradžių tat painiojama su karaliaus kiemo teismu. Bet jeigu patekdavo į kiemo teismą, tai buvo galima iš jo apeliuoti į seimo teismą, taigi nuo karaliaus galima šauktis į karalių.

Ponai nenorėdami, kad bajorai dalyvautų teisme, nagrinėdavo bylas, seimui pasibaigus, po seimo; ponai pasilikdavo ilgiau, o bajorai ilgai laukti negali, turi skubintis namo, tai teismas apsieina be jų. Bajorai protestuoja prieš tat. Ir 1538 m. seimas uždraudė teisti bylas, priklausomas seimui, seimininkams išvažinėjus. Bet del šito prieš bajorus pasipriešino senatas, ir praktikoj negalėjo to pravesti nė 1558 m., vos 1564 m. tegalėjo tat padaryti. Ir tai dabar beliko tik vardas, nes savo turiniu seimo teismas pasikeitė. O kiemo teismo kompetencija mažėja.

Seiminio teismo nepatogumai. Karaliaus teismo, kaipo aukščiausiojo teismo, reikšmė puola, užtat iškyla seimo. Bet nejaučiamas ir jo žydėjimas, atvirkščiai, visur žymu puolimas teismų srityje.

Karalius vienas dar tebėra judex supremus. Iš to esti daug nepatogumų. Teismo vietos keičiasi, karalius šaukia kur nori, bajorams kelionė atsieina brangiai, kartais ji gali būti ir tolima. Taigi turtingieji tegali stoti į tą teismą. Šaukiama iš vienos provincijos į kitą, iš Mažlenkės į Didžlenkę, o būdavo dar ir blogiau: Žygimantas Augustas šaukdavo iš Lenkijos į Lietuvą. Seimai, matydami tokius nepatogumus, protestuoja, skundžiasi, bet karalius neatsisako nuo to savo teismo.

Karaliaus teismas brangus, kartais daroma tolima kelionė, nagrinėjimo diena tikrai nežinoma, tekdavo net ilgai laukti eilės, o ten kartais sunku su butu, su valgiu. Visiems bylininkams buvo nurodoma viena diena, dargi kartais nurodama neaiškiai, kaip antai: kviesdavo į tokią ir tokią dieną karaliui atvažiavus. Karalius atvažiuoja ne laiku, pasivėlina, taigi kartais tekdavo ilgai

laukti jo atvažiuojant, ar kol apsidirbs su kitais reikalais, nes tik po to ėjo teismai.

Seimo teismas turėjo taip pat nepatogumų: daug žmonių susirenka toj vietoj, butų nėra, ankšta, brangu. Todel imama svarstyti, kur patogiau rinktis, kokiame mieste daugiau namų, butų? Siūloma buvo pasirinkti Petrokovą.

Kad pigiau atsieitų pragyvenimas, seimas bando nustatyti teismams dieną, pav., 6 dieną po to, kaip karalius atvyks į seimą (1493 ir 1496 m.). Mat, buvo tariama, kad formalumai, bėgamieji reikalai užims tas dienas, tai užteksią nurodyti 6 dieną.

Bet XVI amž. seimas tęsiasi 3–7 mėn.; laukti jo galo būtų perilga. 1558 m. seimas bandė paskirstyti dienas vaivadijomis. Bet seimų laikas įvairiuoja, o vaivadijų daugiau kaip 20. O čia bylų daug, seimas neapsidirba, bylos palieka kitam laikui, taigi tvarkos nepadaryta.

Bet ir išlaukus ilgą laiką dar negalima būti tikram, kad susilauks teisingumo. Neišbaigęs bylų viename seime, karalius atideda (limituoja) jas kitam seimui. Bet tas pats galėjo atsitikti ir būsimame seime. Bylininkai nuvargsta belaukdami, protestuoja (1570 m.). Taigi bylinėtis tegali turtingas, arba reikia pavesti bylos vedimą *užvadams*, įgaliotiniams (prokuratoriams).

Jau XV amž baigiantis, karaliaus teismuose dažnai stoja *prokuratoriai*. Taigi atsirado tam tikra teisininkų profesija svetimoms byloms vesti. Pačioj pradžioj kartais būdavo ir abejotinos doros prokuratorių; girdime nusiskundžiant, kad teismuose žydėjo rabulistika. Bajorai skersuoja į juos, reiškia neapykantos, bet turėjo naudotis, nes nebuvo kitokio išėjimo. Seiminis teismas įgijo dar naują kliaudį: del atšaukimų padidėjo bylų skaičius.

Atšaukimas. Yra dvi atšaukimų rūši: apeliacija ir mocija. *Mocija* (nagana) buvo skunda ant teisėjo, kurią reikėdavo tuojau pareikšti. Teisėjas pats turi stoti antrojoj instancijoj ir teisintis. *Apeliacija* yra tokia skunda, kur eina ginčas su priešu. Teisėjas gali ir nebūti.

Mažlenkėj buvo panaikinta mocija 1523 m., bet vėl grąžinta 1538 m.

Ar reikia varžyti apeliaciją? Paprastai apeliacijos varžomos ar del to, kad jau bylą išžiūrėjo tam tikras instancijų skaičius, ar kad bylos dalykas yra mažos vertybės. Gali būti didesnis ar mažesnis instancijų skaičius, bet paskutiniąją instanciją visuomet galima pasiekti, negalima drausti į ją atsišaukti.

Paprastieji teismai buvo 3: žemės, pilies, pakamario. Bet ir jie kartais būdavo ne I inst. teismai. Pav., žemės, pakamario teismai gali deleguoti kamarninką (matininkas, camerarius), tai anie bus II inst. teismas. Pilyje seniūnas turėjo teisėją, taigi skunda ant jo ėjo prie vyresniųjų, prie seniūno.

O ir toliau einant, instancijos įvairiuoja, galėjo jų būti į 4—5 instancijas, o kartais net 5—6 inst. Instancijų daugybė tik pabrangindavo bylojimą. Bajorai nenori jų skaičiaus mažinti, tai

bylojimą suprastina kitaip: naikina tarpines instancijas ar peršoka (apellatio per saltum). Pav., bajorai seimuose 1553 ir 1562–63 m. reikalauja panaikinti asesorių teismus, bet šitame geros kloties jie neturėjo. O kartais leidžiama ir peršokti (1538 m.). To, berods, nebuvo įstatyme, tačiau buvo praktikoj jau XV amž., o sustiprėjo tas įprotis XVI amž., ir tik dabar tat teleido įstatymai, ir tai ne visuomet.

Ar visose net ir menkose bylose galima skųstis? Mozūrai buvo suvaržę atšaukimą; jie neleido atšaukimo, jeigu skolos raštas buvo įregistruotas, ir jeigu tai buvo ordinis terrestris bylos. Bet buvo galima šitą draudimą apeiti, ypač tat buvo daroma po 1569 m. Vis delto kai kurių suvaržymų šiur tur liko. O bandymai suvaržyti plačiu mastu atšaukimus Lenkijoj neprigijo, jie užsiliko vienoj Palenkėj, atimtojoj iš Lietuvos. Taigi galima sakyti, kad iki XVI amž. pabaigos apeliacijų varžymų beveik nebuvo.

Buvo dar kita priemonė apeliacijoms varžyti, tai *įkaitai* lenkiškai *koc'ais*, o lotyniškai *vadium* vadinami. Skundėjas pastato įkaitu kailį, o nuo XVI amž. 3 grivinas pinigais. Jis tuos pinigus gauna atgal, jeigu laimėja apeliaciją, o nustoja jų, ją prakišęs. Šitą įkaitą gauna teisėjai, jeigu tai buvo mocija, o jeigu apeliacija, tai priešingos pusės bylininkas.

Atšaukiamųjų bylų skaičiui sumažinti Žygimantas Augustas siūlė padidinti įkaitus. Bajorai nenori to daryti, nes sako, tik turtingieji tegalėsią skųstis, dargi velytų mažinti įkaitą. Iš kitos pusės siūloma reikalauti iš prakišusios pusės grąžinti bylų išlaidas, nustačius baudos 3 grivinas.

Tuo būdu dabar instancijos peršokimas (apellatio per saltum) pagreitino bylojimą, įkaitų (kocų) sumažėjimas leido bylinėtis ir neturtingiesiems. Taigi dabar tik padidėjo karaliaus seiminių bylų skaičius.

Bandymai mažinti seiminio teismo bylų skaičių. Karalius yra vyriausias teisėjas. Tai buvo našta nepakeliama vienam žmogui. Žygimanto senatvė (o jis vėlai tegavo sostą), be to, silpna sveikata neleido daug dirbti teisme, ir teisingumas apsistojo. Tas pats atsitiko ir jo sūnaus Žygimanto Augusto laikais. Be to jisai ilgai vieši Lietuvoje, o Lenkijoj teisėjo darbo buvo begalės. O juk karalius buvo ne tik teisėjas, turėjo ir kitų darbų.

Ir del to seimo teismas turi eiti stipryn. Bet dabar atsiranda naujas keblumas: susilieja į vieną dvi valdžios—seimas ir teismas, nuo to teisingumas tik kenčia. Seimas renkasi ne kasmet, kartais sykį į 4 metus, o susirinkusieji seimai ilgai užsitęsia, buvo atsitikimų, kad prasitęsė iki 7 mėn., kiti eina vos kelias savaites, o bylų prisirenka tūkstančiai. 1538 m. seime buvo paskirtos 2 dienos į savaitę teismo darbams dirbti, o esant daug viešųjų neatidėtinų darbų ir tas pačias atima. Del to buvo skundų seime 1569 m., kadangi Lenkijos plotas ką tik buvo padidėjęs, nes prisidėjo Valuinė.

Seimas vis delto nori ir gali pasilikti svarbiausiu politikos organu, tai turi apleisti teisiamuosius darbus, del to XVI amž. teisingumo darbai visai apsistojo. Žygimantas Augustas gavo iš tėvo palikimo kelias dešimtis tūkstančių bylų. Daugybė jų skiriama į posėdį, kadangi negalima apsidirbti, tai limituojama (atidedama). Berods, buvo išimčių, kur bylos nebuvo limituojamos, o ėjo pirmoj eilėj, tai causae exceptae. *Ekscepcijos* — tai buvo priemonė prieš limitacijas. Kita priemonė tam pačiam galui pasiekti buvo *persiuntimas* (remissio): bylos atidavimas į kitą teismą. Bet šios bylos, iššiūrėtos prideramame teisme, grįžta vėliau apeliacijos keliu. Todel paskui, darbui palengvinti, įvedė tokią praktiką: persiunčiama byla tik tuomet, jeigu bylojimas dar nepradėtas seime, o jeigu jau buvo pradėtas ir buvo padaryta tam tikri žygiai, tai čia ir baigiama.

Buvo nemaža ginčų ir įvairiavo praktika, į kokį teismą kurias bylas persiųsti.

Vis tai buvo puspriemonės, o palikti atšaukimą į karalių — tai reiškė duoti amžiną gaištį. Limitacijas darydavo seime tik pasibaigus jo posėdžiams, taigi šalys turėjo ilgai laukti galo, per tą laiką daug išleisti, ir vis be naudos, del to tie atidėjimai neturėjo geros kloties. „Limitacijos tai blogas įprotis ir teisingumo priešas", šaukdavo bajorai seime 1569 m., o net kartais ir senate taip kalbėdavo. Prikaišiodavo karaliui, jog atidėjimas—tai neteisė, juk statutas reikalaująs, kad karalius dvi dieni į savaitę teistų, o ne limituotų, tai esą bajorų laisvių ir teisių laužymas. Lengva buvo mesti kaltinimas, bet karalius negalėjo ir prie geriausių jėgų to darbo atlikti.

Seiminio teismo apsistojimas atsiliepė ir kituose teismuose; ir jie dabar dirba mažiau. Jeigu karalius nedirba, tai kam jiems dirbti, vistiek bylos gulės tenai. Teismo pagarba mažėja, visuomenės balsai dažniau puola teismus; ima vyrauti savivalė, tenka patiems daryti teismą. Anų laikų kronikos skundžiasi tuo, kad padidėjo plėšimų ir užmušimų skaičius.

Kai kur raštijoj Žygimanto laikus, XVI amž., vadina „aukso amžium". Tuo jie nebuvo. Kaip tik šitoj gadynėje netaika, neramumas ir pavojus išaugo.

Panašūs į juos buvo tie laikai, kada vokiečių žemėse įkūrė Imperijos Rūmų Teismą (Reichskammergericht) [1]). Reikėjo iš pamatų keisti teismo santvarka, nors dar bando puspriemonių.

III

Nauji teismo pamatai.

Iki šiol vyravo nuomonė, kad vyriausias teisėjas tegali būti nelygus bylininkams, taigi tegali juo būti karalius. Bet XVI amž. šituo atžvilgiu įvyksta griežtų atmainų.

---

[1]) Apie tat yra mano atskiras raštas, išleistas 1926 m. Teisių Fakulteto Darbų t. III. ir skyrium.

Bajorai pakilo politiškai, kultūriškai. Jų tarpe ėmė tarpti priešinga anai mintis, žinoma jau senai Europos Vakaruose, jog lygus tegali teisti lygų; šitą naujovę jie bando pravesti pas save gyvenime.

Karalius nepradeda pirmųjų žygių, nes nenori išsižadėti savo teisių, kurios stiprina jo padėtį. Senatas taip pat tuo neužsiima, juk jie dažniausiai stovi prie karaliaus, jie jo lūpomis šneka. Pradžią turi padaryti patys bajorai. Ir jų tarpe seime atsirado vos nedidelis reformos šalininkų būrelis, kurie ėmė visai kitaip, negu iki šiol dauguma, galvoti, jie buvo matę ar girdėję kitų šalių pavyzdžius. Dauguma bajorų dėl savo neišmanymo tik priešinasi tai naujovei.

Reformuoti teismus buvo galima dviem keliais: 1) grįžti prie vaivaidijų (keliems pavietams) teismų, ar net asesorių, ir padaryti juos vyriausiais teismais, taigi būtų jų daug; 2) padaryti vieną visai naują teismą, tik kitais pamatais. Pirmąjį kelią bajorai atmetė, liko ieškoti kito kelio; tik tas tegalėjo turėti geros kloties.

Jau 1543 m. seimas iškėlė tą klausimą. Tenai buvo pravedama mintis, jog reikia įsteigti vieną nuolatinį renkamąjį vyriausiąjį teismą, kuriam turi atitekti visos apeliacijos. Tas pats sumanymas kyla ir vėliau, tur būt, iš bajorų tarpo. Vargu palaikė jį bajorų dauguma. Karalius žadėjo šį tą padaryti. Ir negirdėti, kad būtų šitame darbe kas padaryta, buvo tylu iki 1548 m., kada naujasis karalius liepė dar sulaikyti srovę.

Užsilikusių bylų išsprendimas. 1548 m. Žygimantas Augustas, ką tik užėmęs Lenkų sostą, žada pataisyti teismus. Bet karalius tenorėjo reformuoti savo teismą, jis vis nori pats teisti, tik dabar bajorai nebenori. Ir karalius stovi pusiaukelėj. Senatas palaiko karalių, bajorai eina prieš tat. Nuo 1548 m. Žygimantas Augustas visame remiasi ponais, eina prieš bajorų reikalavimus, dėl to ir bajorai seime buvo jam priešingi, atžagari.

1552 m. karalius pasiūlė sudaryti iš senatorių laikinąjį teismą senosioms byloms išspręsti, bet nieko neišėjo iš to jo sumanymo. 1553 m. karalius siūlėsi teisti bylas pats su senatu, bajorai tat svarstė, užtęsė, aiškiai negalėjo pasisakyti, nes seimeliai nesušaukti. Ir po to karalius liovėsi apie tat galvojęs. Berods, dar sykį buvo grįžęs prie to per seimą 1553 m., siūlydamas, kad bajorai, jeigu nori, iš anksto išrinktų po 2 delegatu į tą teisma. Bajorai būtų tenai greta senato antrojoj vietoj. Bet seimeliai nerinko atstovų.

1553 m. seime bajorai pasisakė prieš karaliaus planus. Jeigu bus sudarytas naujas teismas, tegul karalius ir apmoka, taigi nerenka delegatų ir dabar. Karalius graso bajorams. Bajorai nusileidžia bent kiek, ima svarstyti naujųjų teismų sudarymą, tik nesutinka pripažinti ponų pirmenybės, ieško naujos organizacijos formos, o kad nebūtų perdaug atšaukimų, siūlo pakelti įkaitus.

1553 m. kovo 24 d. pasirašyta ką tik išdirbtoji santvarka (ordinacija) naujiems teismams — Didžiajai bei Mažajai Lenkijai ir Mozūrams.

Šios ordinacijos turinys šitoks. Esmėje palikti tie patys vaivadijų teismai; juose dalyvauja — valdininkai. Paskirstyta laikas ir vieta žemėms ir vaivadijoms. Jiems pavesta išspręsti likusias bylas, o iš naujų kai kurie atšaukimai, karaliaus bylos ir t. t. Taigi sudaryta tenai dvejopos rūšies bylos.

Šitas teismas, vadinas, buvo nenaujas. O ir nepašalino užsigulėjusių bylų.

1555 m. seimas vėl mato krūvas užsigulėjusių bylų. Karalius vėl siūlo įsteigti laikinąjį teismą, jis pats negalįs dalyvauti, nes turįs būti Lietuvoje. Tik traukdamas į Lietuvą, turėdamas savo priežasčių, nespyrė nusileisti, neskubino bajorų baigti darbą. Todel vėl iškilo tas klausimas 1558 — 59 m. seime Petrokove. Naujasis teismas turįs užbaigti bylas iki seimui, o seimas renka delegatus; Didlenkė — 10 ir Mažlenkė — 10 senatorių ir atstovų. Tasai teismas turįs atlikti ir kasacijos teismo darbą.

Ponai šitą pasiūlymą priima, bajorai yra nusistatę prieš ji, bet svarstyti sutiko; tik jie nesutinka paleisti karaliaus nuo vyriausiojo teisėjo darbo. O gal nenori mokėti mokesčių teisėjams arba buvo dar kitų priežasčių. Bajorai atmetė pasiūlymą, teisindamiesi tuo, jog neturį įgaliojimų.

Bajorų iškilimas. Karalius iki šiol ėjo su ponais, bet po 1550 m. permainė savo nusistatymą: nusigrįžo nuo jų, susieina su bajorais ir, tikėdamasis jais atsiremti, ima iš naujo kelti teismų reformos klausimą.

1562 m. pradžioj šaukiamas seimas; bajorai buvo iš anksto per savo seimelius apsvarstę opiausius klausimus; seimas turėjo spręsti šitokius klausimus: 1) Livonijos ir 2) teisingumo. Seimas neįvyko, tai šaukiamas kitas seimas rudenį tais pačiais metais. Seimas susirinko, ilgai užsitęsė, sėdėjo dar 1563 m. pavasarį. Jame buvo aštrių bajorų susidūrimų su senatu, kuris nenorėjo praleisti naujos teismų reformos, bet galų gale turėjo nusileisti, sulygo ir užbaigė 1563. III. 17. Šitie teismai buvo skiriami tik nuvalyti prisirinkusių bylų krūvoms.

Santvarkos pagrindai buvo tokie: teismai skiriami vienai vaivadijai ar žemei. Įeina į jį valdininkai ir bajorų atstovai. Mokama nuo bylos; visa tat eina teismui, nes iki šiol nebuvo skiriama atlyginimo už jų darbą. Žiūri visas bylas, kurios buvo prasidėjusios prieš 1563 I. 6., tik nepridera jam tokios bylos, kurios priderėjo karaliaus teismui; visų dalyvių balsai lygūs; sprendžiama balsų dauguma.

Dabar tenai vyrauja bajorai. Tik yra vienas nepatogumas: daug teisėjų. Savo forma — tai tie patys senieji (vaivadijų) teismai, bet turiniu reiškė bajorų viešpatavimą.

Dalis bajorų nenorėjo jų pripažinti, vis dar nesuprato savo naudos: negali priprasti prie naujos būklės, kaip gali ly-

gus lygų teisti. Vis delto skiriami rinkimai. Naujieji teismai apsaugojami.

Ponai buvo priešingi tam sumanymui. Jie negalėjo įsileisti minties, kad juos teistų bajorai. Kovoti prieš tą jie galėjo, nes buvo turtingesni, labiau išsilavinę, prityrę, galėjo visu kuo naudotis prieš juos.

Del to ne visose vaivadijose buvo įkurti šitie teismai. 1564 m. seimas dar taiso įstatymo kliaudis, sudaro daugiau teismų, kur dar nebuvo išrinktų. Bet vis dar yra kliūčių jiems įvesti. Iškyla abejonių ir kliūčių seimuose 1566 m., pagaliau 1569 m. O tas kliūtis tai darė ponai, tai patys bajorai.

Ar šitų teismų sprendimai galutini? Ar galima jais skųstis? Pralaimėjusioji pusė nenori pasiduoti teismui, ypač bylose del užmušimo: juk ten atimama laisvė, žinojo tai iš praeities praktikos, del to priešinasi, nesiduoda sprendimo įvykdyti.

Ir vėl seime iš ponų tarpo atsirado didelė opozicija. Karaliui tat nepatogu: nes gauta daug bylų, kuriomis dabar norėjo atsikratyti. Bajorai, pamatę ponų spyrimąsi, suprato naudą, nenori naikinti šitų teismų, nes jie tenai vyrauja, taigi reikia būtinai palaikyti.

1563—64 m. seimas opozicijos kliūtims pašalinti nutarė pripažinti anų teismų sprendimus tinkamais, gerais. Skundos ant teisėjų ir atšaukimai naikinami.

Naujieji teismai, berods, neišnaikino bylų krūvų, tačiau gerokai jie sumažino jų skaičių, visi tat matė.

Vakarų Europos pavyzdžiai. 1563 m. bajorai laimėjo, dabar jie galėjo eiti toliau, grįžti prie senosios tvarkos nebegalima. Laikinieji teismai, berods, išnaikino senovės likučius, bet vis augo naujų bylų. O akylesnieji politikai greitai pastebėjo, jog čia teisingumas del įvairių priežasčių nupuolė, o užsienyje jis žibėjo skaisčiai: nuo XV amž. prancūzų *parlamentai*, vokiečių-*Reichskammergericht* (Imperijos rūmų Teismas). Anų laikų agitaciniai lapeliai, kalbėdami apie savo teismus, nurodo į juos. Tų laikų rašytojai ir mokslininkai, nurodo į Europos Vakarų santvarką; iš jų yra minėtini Orzechowski's, Modrzewski's ir kiti. Modrzewski's pats yra buvęs užsieniuose, yra matęs, kaip veikė Reichskammergericht, ir apie jį kalba savo raštuose. Jisai siūlo savo teismų projektą; teisėjus reikėtų atlyginti, išdalinus sodžius.

Kovos tarp karaliaus ir bajorų. Užsienio pavyzdys, raštija ir savo praktika darė įtakos visuomenei.

Karalius naujais sumanymais visai pašalinamas nuo teismo. Žygimantas Augustas matė, jog priešintis negalės, tai liko jam savo įtakai palaikyti — išimti kai kurias svarbias bylas iš anų teismų ir palikti sau. Jis pasisakė organizuodamas Livonijos teismus, jog savo teisių nenoromis išsižadąs. Bet aplinkybių spiriamas turi varyti toliau teismų reformos darbą. Senato dauguma jį palaikė, nors senatas norėjo kitų teismų, nuolatinių, ne tokių, kaip esami laikinieji; be to, ano nuomone, jie turėtų būti su-

daryti iš senatorių. Žinoma, su tuo negalėjo sutikti bajorai. Bet tuo tarpu karalius tą klausimą nukėlė. Jau bajorų dalis norėjo viską palikti po senovei, iš jų tarpo pažangieji, reformų šalininkai, bijodami, kad savo reformos plano nepraves, velijo atidėti. Todel bajorai ir nesvarstė karaliaus sumanymo, o reikalavo, kad pats karalius toliau teistų ir kad tat darytų po seimo. Šituo savo reikalavimu jie norėjo sukompromituoti senatorius, kad jie nedirbą po seimo, išvažinėją ir t. t. Vėliau jau pats karalius nebekelia to klausimo. Tai bajorai vėl iškėlė reformos klausimą Liublino seime 1569 m. Ponai norėtų nutraukti kalbas, ketina atlikti teismo darbą patys su karalium. Turint kitų reikalų, žadėta svarstyti ateinančiame seime.

1570 m. seime nepadaryta teismų reformos, dargi apie tai nutylėta visai. Vėliau bajorai primena karaliui apie jo pareigas, jį tuo privargino, kad jau 1571 m. jis pats iškėlė tą klausimą. Visuomenėje taip pat pasirodė bruzdėjimas, ji sujudo. Tuo klausimu atsirado net atskira knygutė, parašyta Ciesielskio.

Gal būti bajorai 1572 m. buvo patiekę savo sumanymą. Tur būt, jų projektas ir Ciesielskio—ne tas pats. Naujojo teismo pamatas—bajorai, o senatoriai tik įsileidžiami. O karalius vėl atvėso prie šaukiančių ir daug reikalaujančių, o maža tedarančių bajorų, vėl grįžo prie senatorių. Jisai dabar yra nusistatęs prieš bajorų projektą. Ir šitas seimas taip pat nieko nepadarė, nieko nepravedė, o po to politinės sąlygos visai pasikeitė.

Tarpkaralė. XVI amž. baigiantis išmirė Jagėlų dinastija: 1572 m. mirė paskutinis iš jų—Zygimantas Augustas. Prasidėjo tarpkaralė, o toksai laikas netinka organizacinėm darbui. Bet senieji teisingumo trūkumai dar labiau pasireiškė tarpkaralėj. Taigi reikėjo kas nors daryti. Surasta tačiau šioks toks pakeitalas.

Tuo tarpu, mirus karaliui (1572 m.), atsirado *kaptūriniai* teismai tvarkai palaikyti, tai aukštųjų teismų reforma galima atidėti.

Bet visuomenėj tas laukimas neapmirė, buvo gyvas. Tuo laiku atsirado *Volano* darbas apie teismų reformą. Jis pataria: a) sumažinti apeliacijų skaičių, b) sudaryti aukštesnįjį teismą (ar vieną visai respublikai, ar skyrium katra sau vaivadijai - respublikai). Pavyzdžiu galėtų būti ispanų teismai ar prancūzų parlamentai. Darbas turi būti padalytas kolegijose; nereikia sėdėti visiems teisėjams iš karto, taip esti prancūzų parlamentuose ar vokiečių Reichskammergerichte (Imperijos Rūmų Teisme).

Į teismą turi įeiti: a) keli teisės daktarai, b) tiek pat bajorų, c) pirmininkas vaivada ar kastelanas. Taip esą užsieniuose. Taigi šitas sumanymas įveda į teismą specialistus teisininkus. Jisai, toks karštas kalvinistas, siūlė į teismą įvesti katalikų kanauninkus, teisių mokėtojus. Jis įleidžia į teismą visus luomus, bet šitas teismas turi būti antluominis. Volanas norėjo tuose teismuose teisti visus luomus, taigi ir dvasines bylas.

Teisėjus išlaiko iždas. Be to, reikia rūpintis pagreitinti bylojimą. Pavyzdžiai ir priemonės tam pasiekti paimti iš užsienių gyvenimo.

Arti šitam sumanymui stovėjo bevardžio raštas, kuris peikia senatą, kaipo teismą; sako, reikiąs jis pašalinti iš naujųjų teismų. Raštijoj atsirado ir senosios tvarkos gynėjų, kurie kalba prieš reformą, įrodinėja, kad karalius turįs teisti, o įsileisti amžinus neatstatomus teisėjus esą negalima.

Bajorai, reformų šalininkai, dabar spyrė ponus vykdyti jas, tarpkaralėj jie pasijuto esą silpnesni, o ir lengva apkarpyti karaliaus teises, nes jo tada nebuvo.

Vieningojo teismo ribos. Reformų šalininkai nesiremia laikinaisiais teismais, įvestais 1563 m., jie eina daug toliau; pamatinis jų reikalavimas, kad naujasis teismas, kai del sąstato, turįs būti bajorų sudarytas, o kai del teismingumo, tai turį būti jam kuo daugiausia dalykų pavesta, o atimta iš karaliaus, o jeigu galima, tai ir viskas iš jo atimta: ne tik apeliacijos bylos, bet ir miestų bei kunigų.

Kunigų privilegijos teisme. Europoj *kunigai* turėjo visišką *privilegium fori*, Lenkuose ji buvo ribota, nes buvo bylų, kuriose jie atsakydavo pasauliniuose teismuose. Čionai kunigai tenkinos vien tuo, kad pasauliniai teismai neteistų jų grynai dvasiniuose dalykuose. Bet kur yra riba tarp dvasinės ir pasaulinės bylos, kaip atskirti vieną nuo kitos? Gyvenime susidarydavo painių, ilgainiui teko išskaityti atskirus atsitikimus.

Kunigai formulavo savo reikalavimus Petrokovo sinode 1542 m. ir tat pripažino 1543 m. seimas. Cia buvo kunigų triumfas ant bajorų, pravesta plati tų teismų kompetencija.

Žinoma, tat turėjo būti anomalija, jau XVI amž. stiprėją bajorai ima nebesitenkinti šituo savo įgijimu, nori viską paimti, prasideda kova. Petrokovo seime 1563 m. nutarta, kad seimūnas negali vykdyti dvasinio teismo sprendimų. Ir dvasiniams teismams palikta tenkintis bažnyčios bausmėmis, bet tat neliečia svetimtikių.

Bajorai katalikai dvasinio teismo sprendimais skųsdavos karaliui. Vyskupai protestuoja, bet tai nedaug tereiškia praktikoje. Po 1563 m. patys kunigai eina į pasaulinius teismus, jie patys tuo iškelia pasaulinių teismų reikšmę, nes jų vienų sprendimai tėra vykdomi. O šauktis del jų sprendimų galima į karalių.

Dabar, atimant apeliacijas iš karaliaus, dvasinės bylos turėjo atitekti naujam teismui. Be to, bajorams rūpėjo bažnytinių mokesčių klausimas, nežiūrint tikybos. Berods ir kunigai nenorėjo mokėti dešimtinių, jeigu jie būdavo dvarininkai. Bajorai norėtų visai jas neigti. Taigi bajorams rūpėjo kai kurios bylos tepalikti kunigų teismams, kitas atsiimti sau, kur buvo medžiaginių jų interesų.

Modrzewski savo sumanymu norėjo viską atimti iš kunigų teismų, nes nenorėjo luominių teismų, o norėjo vieningų visiems luomams, bet bajorams rūpi tik medžiaginiai jų interesai; todel kunigų teismų jie nenori naikinti, nerūpi tas dalykas, gali jie pasilikti ten, kur nekliudo bajorų.

Miestų teismai. Panašiai elgiasi bajorai su *miestų* teismais. Iki šiol miestams veikė 2 vyriausiuoju teismu: a) šešerių miestų ir b) karaliaus. Iš jų dviejų karaliaus teismas vyrauja. Bet, kaip žinome, pas jį prisirinko daug bylų, del to prisirinko jau senai gulinčių ir miestų bylų. Todel 1570 m. buvo įsakyta miestėnams, kad jie apeliuotų į šešerių miestų teismą, tačiau apeliacinis miestų teismas savo reikšme buvo jau puolęs ir geros kloties tas įsakymas neturėjo.

Bajorai nori atimti iš karaliaus ir miestų bylas. Magistratus jau pirmiau buvo suvaržiusi administracija, dabar buvo galima pereiti prie miestų teismų. Lengva buvo pulti miestus, nes jie neturėjo kuo gintis.

Plotas. Dabar iškyla naujas klausimas, ar bus *vienas* visai valstybei teismas, ar bus keli lygūs kits kitam vyriausieji teismai. Reformų šalininkai stovi už vieną teismą, nes tuomet bajorai būtų jame stipresni, jie veiks, neirs, o politikos atžvilgiu jis sujungs valstybę, atskiras provincijas suleis į vieną valstybės kūną.

Bajorai norėjo įtraukti į Lenkijos kūną ir Lietuvą, bet esamomis aplinkybėmis apie tat ir svajoti negalėjo. Dargi 1569 m. duotoji privilegija buvo priešinga tokiam sujungimui, nes ten palikta atskiri teismai, atskiri įstatymai, dargi lenkų reformininkai sutinka įkurti atskirą vyriausiąjį teismą *Valuinėje*, kadangi tenai veikė Lietuvos teisė.

Visai kitaip manė elgtis reformų šalininkai su *Prūsais*, kurių separatizmas nepatiko lenkų bajorams, todel be atodairos griovė atskirumą. Prūsai, berods, buvo silpnesni, tai ne Lietuva. Taigi bajorų noru Prūsai turėjo priklausyti vienam ruošiamam Lenkų Tribunolui.

Pirmajai tarpkaralei pasibaigus. Vainikuojant Indriką bajorai pasiūlė seime savo teismų reformos sumanymą. Jo turinys buvo šitoks: visai Lenkijai, išėmus Kijevą, Valuinę ir t. t., bet su Prūsais, steigiama du vyriausiuoju teismu: Didžioji Lenkija su Prūsais turi Petrokove, Mažoji Lenkija — Lvove; teismuose dalyvauja ir miestai, tik jų atstovų skaičius nėra didelis.

Šitas naujasis sumanymas turėjo pastiprinti bajorus, o nuskriausti kitus luomus, taigi tas sumanymas anų tarpe turėjo iššaukti opoziciją. *Karaliaus* nebuvo, niekas negynė jo interesų, tik *ponai*, gindami save, gynė karaliaus teismą, kuriame jie iki šiol vyravo. *Kunigai* nepatenkinti, nes bajorai nenori visai jų įsileisti į bendrąjį teismą, todel nori palikti savo teismus. Ir *miestai* jaučiasi nuskriausti, berods, silpnai tereiškia savo protestą; jie velija karaliaus teismą, del to dabar senatas palaiko miestus. *Prūsuose* per 2 tarpkaralį separatizmas sustiprėjo, kovos būdai įvairiavo. Ypač protestavo prieš suvienodinimą Prūsų ponai ir miestai.

Tačiau per tą laiką įvyko atmainų ir bajorų tarpe. Bajorų reformininkų, gerai organizuotų ir turinčių vieną planą Žygimanto

Lietuvos TSR BIBLIOTEKA Centrinė Valstybinė
357856

Augusto laikais, vienybė dabar ėmė irti. Jų tarpe atsiranda įvairių srovių, pasireiškia keletas programų.

Reformos darbas vis delto eina, tik turi keistis. Dargi jų priešai randa jų reikalavimuose sveikų dalykų, pavyzdžiui, ir jiems patinka, kad vyriausias teismas bus be karaliaus.

Tačiau tarpkaralėj nebuvo nei laiko nei galimybės įvesti pamatines reformas; nes susirūpinę buvo kaptūrinių seimų sutvarkymu, bet gi kai kur bandyta jau vykdyti nauji teismai. 1573 m. tarp sausio ir balandžio mėn. kai kurios vaivadijos įsteigė pas save vyriausiuosius teismus, nors bajorai reformininkai nepalaikė šito, nes jie buvo už vieną *centrinį* teismą.

Rūpinantis vieningu teismu, greta iškilo kitas svarbus klausimas: Lenkija neturėjo sutvarkytų įstatymų, reikia jie sutvarkyti. Mirus Žygimantui Augustui iškilo tas klausimas, subruzdo del jo, ėmė kalbėti apie „correctura jurium" (įstatymų taisymas).

Indriko sąlygos. Renkant Indriką, seime (1573 m.) buvo paruoštas Tribunolo Statutas; jo tekstas mums nežinomas, o žinoma tik jo pradai. Tribunolas yra vienas visai valstybei, jam pavedama ir kunigai. Gal būt, buvo toks pats, kaip ir pirmiau, tik su kai kuriomis atmainomis. Tur būt del jo buvo ištikę kovų, gal del to seimas ir atidėjo jo svarstymą. Vis del to jis pateko į Indriko punktus, bet įneštas neaiškioj formoj, kad tiktų abiem pusėm, kad būtų galima vėliau padaryti tarp jų kompromisas. Taigi tuo tarpu vaivadijos turi atskirus teismus. Tie artikulai buvo senato ir bajorų padaras.

Renkant Indriką Valois tarp statomųjų sąlygų reikėjo įdėti punktą apie teismus, buvo tai § 14. Lietuva jame minima skyrium: Lietuvos ponai ir bajorai neprileido ir minties, kad Lenkija kištųsi į jos reikalus. Lietuva rinko jį skyrium, ir Lenkai visai į tai neturi pretenzijų, nes nepajėgė ir kelti.

Šitas § 14 neatitinka visai bajorų reformininkų programos, bet, matydami aštrų priešinimąsi, jie kai kur nusileido, tenkinos tuo, jog pavyko pravesti ir tai, kas tuo laiku jiems atrodė būtinu: jiems rūpėjo centralizuoti valstybės gyvenimą, paralizuoti separatistus. Vainikavimo metu įvyko susidūrimai tarp reformininkų ir jų priešininkų. Reikėjo ne vieną dalyką perdirbti, nusileisti, tarp kita ko jie nusileido kunigams, taigi jie sutiko ir su tąja mintim, kad Tribunolas bus laikinai įvedamas. Nežiūrint tų visų nuolaidų reformistai nesudarė galybės, nesudarė daugumos, dargi pačių bajorų atstovų tarpe vainikuojamam seime jie neturėjo didelio pasisekimo.

Senatas kliudė ir ardė bajorų reformininkų darbą. Jisai nedavė savo planų, o tik pasiūlė visą teismo darbą atiduoti jam vienam be karaliaus. Šita negalėjo patikti karaliui, tai ir šitas senato projektas nepraėjo.

Antroji tarpkaralė. Indrikas, pakaraliavęs keletą mėnesių, pabėgo. Ką darys teismai, veiks ar liausis veikę? Parinko antrą kelią, pasielgė taip, lyg būtų karalius miręs (absente rege silet

lex); vėl dirba *kaptūriniai* teismai, vėl dabar renkasi seimeliai, ir tenai iškyla kalbos apie teismų reformą.

Susiėjus į konvokacijos seimą, 1574 m. VIII-30 ir IX-30, tarp kitų dalykų svarstytas teismų *reformos* reikalas. Naujasis sumanymas panašus į vainikuojamojo seimo iškeltąjį projektą, tik viename dalyke pakeista: dabar nėra tų nuolaidų, kurios buvo padarytos pirmiau; miestai gauna savo atstovų šituose teismuose, kunigai ne. Del to kilo protestų iš kunigų (būtent vyskupų) pusės. Kunigai norėtų aptarti tą projektą pas save, todel reikalauja atidėti. Bajorų tarpe kilo abejonių, kas daryti, ir jie sutiko atidėti.

IV.

Vyriausiojo Tribunolo įsteigimas.

Seimeliai imasi reformos. Senatas (ponai) ir kunigai trukdė bajorų siūlomąją reformą, bet savo pasiūlymo nedarė, jie nieko nesiūlė. Bajorai ima nerimauti, niršti, del to atsiima nuolaidas ir ten, kurias jau buvo padarę.

Visur jaučiama, kad reforma daryti reikia. Kelerius metus apsistoja paprastieji teismai, veikia kaptūriniai, ir tai beveik vienoms baudžiamosioms byloms. Taigi teisingumo darbas Lenkijoj apsistojo. O veikiantieji kaptūriniai teismai neturi geros kloties. Del jų bajorų tarpe girdėtis daug peikiančių balsų: teismai negali suspėti atlikti tiesioginio savo darbo; nusidėjimų skaičius vis eina daugyn, neišspręstų bylų skaičius auga ir auga.

Pravesti reformą per seimą negalima, tai lieka grįžti prie *seimelių*, reikia tenai ieškoti paspirties, nes ten daugumoj yra bajorai.

1574 m. IX. 18. konfederacijos aktas leido kurti savo teismus, bet tokie teismai tegali būti laikinai. Seimeliai šaukta per Šv. Martyną. Jie tikrai įvyko tais pačiais metais lapkričio mėn., per juos tikrai organizuoti teismai, nors ne visur.

Kai del Lietuvos, tai ji organizavo savo teismus visai savarankiškai. Seimeliuose lenkų bajoruose kilo klausimas, kaip organizuoti, ką imti pavyzdžiu. Patogiausia jiems atrodė paimti 1563 metų sumanymas. Visi seimeliai, kurie buvo apskritai susiorganizavę ir įsteigė teismus, darė anąja tvarka. Veikia senieji žemesnieji teismai, veikia ir nauji. Tuo būdu teisingumo darbas ima eiti normališkai, paprastai, panaikina kaptūrus. Jie veikia ir išrinkus naują karalių, kol *susidarys visai valstybei vienas Tribunolas.*

Į tą teismą įeina a) valdininkai (vaivadijų daugumoj) ir b) bajorų deputatai; skaičius narių įvairuoja. Teisėjai išrinkti metams. Imdamiesi savo darbo, jie duoda priesaiką. Teisėjai turi atvykti į teismą, už neatvykimą baudžiama. Surinktąsias iš jų pabaudas gauna kiti teisėjai. Sumanymai ir praktika vaivadijose įvairūs.

Naujieji teismai. Sulyginus senesniuosius samanymus su pirmaisiais, ypač konvokacijos laikais, su seimelių siūlomaisiais ir įkur-

taisiais, matyti didelis skirtumas: anie turi vieną aiškią mintį, šitie stovi pusiaukelėj. Todel visur ketina juos taisyti. Ir tikrai ką tik įsikūrus tuoj reikėjo taisyti.

Vienur teismai praplėtė savo teises į baudžiamąsias bylas, kitur šalina valdininkus (1577 m.), trečiur ir žydų bylas pavedė tam teismui.

Naujieji teismai iškilmingai pradėjo savo veikimą (1574 — 1575 m.). Bet džiaugsmas buvo perankstybas, be reikalo.

Opozicija jiems. Miestėnai nenoromis pasidavė bajorų teismui. Jie protestuoja, o šaukiami neatvyksta. Jie darė ir kitų kliūčių teismams. Išrinkus Steponą Batorį miestėnų padėtis pasikeitė. Batoriui reikalinga miestėnų pagalba, jis prisakė miestėnų bylas jam pavesti, paleisdamas Torunio seimą, paskelbė, kad bylos, teisiamos Teutonų, Magdeburgo ir Kulmo teisėmis, galutinėj instancijoj turi jam priderėti. Bajorai priešinas, neketina šitame nusileisti, vistiek šaukia miestėnus į savo teismą. Karalius Steponas Batorys draudžia tat daryti (1577 m.). Bet bajorai ne visur taip buvo darę.

Ponai tuo tarpu kovos nebevaro, aprimo. Kas kita *kunigai*; jų vardu vyskupai varė aštrią kovą toliau. Bajorai buvo padarę, berods, gana daug nuolaidų, tik kai kur kunigams nenusileido nuo reikalavimo, kad jie turi priderėti bajorų teismui, ypač tose bylose, kur eina apie kunigų pelną, gaunamą iš bajorų. Bajorai stengiasi griežtai tat pravesti, o anie nepasiduoti.

Tai gerokai pakenkė naujiems teismams, dabar vadinamiems vaivadijos teismais. Daug reiškė miestiečių opozicija, nes jie dar daug svėrė valstybės gyvenime. O prie opozicijos prisidėjo kunigai, todel bajorams buvo sunkiau savo programą įvykdyti. Be to, miestiečius ir kunigus palaikė *karalius*, kuriam rūpėjo apsilpninti bajorai.

Laikui bėgant, bajorai patys atvėso prie reformos darbo, jų energija puolė. Reformininkai-centralistai dar stengiasi laikytis senosios savo programos, bet jų nedaug tebuvo, eilės praretėjo, bajorų masė nesuprato, ko jie nori, kokia bus iš to nauda visiems bajorams.

Be to, buvo dar didesnių, pavojingesnių priešų, tai tokie, kurie norėjo anarchiją ir toliau palaikyti. Kai kurie ponai iš valdininkų ir net patys bajorai deputatai tyčia ar del apsileidimo nedirbo apsiimtojo darbo; nepalaikė reformininkų atgaleivių gaivalai, kuriems greitas teisingumo darymas buvo nepatogus. Taigi teismai buvo iš vardo, jie mažai ką tenuveikė. Toliau, netikusiai buvo *vykdomi* teismų sprendimai, todel toksai teismas negali turėti geros kloties ir reikšmės. Teismų orenybė puola. Reikia grįžti prie priešingos tam minties, prie vieno *centro* teismo, reikia centralizuoti teisminis darbas.

Taigi padarytoji reforma turėjo vieną didelį teigiamą vaisių: ji įtikino visus, kad reforma reikia paremti centralizacijos, o ne provincinio partikuliarizmo pradu. Del to tie autonomijos šali-

ninkai bajorų tarpe su savo separatistiniais siekimais išdulka vis labiau, kad pagaliau susidėtų su bendrosios reformos šalininkais, kurie patraukia abejojančius, svyruojančius ir nenusistačiusius. Juo labiau griūna vaivadijų teismų pagarba, tuo ryškiau ir žymiau pasireiškia tendencija įvesti bendrą visai Lenkijai Tribunolą. Centralizacijos šalininkai, iš pradžių taip silpnai remiami, turi pergalėti daugybę kliūčių iš pačių bajorų tarpo, įgyja vis daugiau jėgų ir paspirties iš jų pusės. O tai nemaža reiškė. Jeigu ne prityrimas, padarytas su teismais 1574 m., gal būtų reikėję laukti reformos dar ilgesnį laiką; atmaina, kuri įvyko bajorų įsitikinimuose, didžiai padidino iniciatorių energiją, tuo pačiu prisidėjo prie pergalėjimo kliūčių, kitur statomų, ir pagreitino tos programos įvykdymą, kurią statė jau seniau bendrosios reformos šalininkai.

Centro teismas. 1575 m. balandžio mėn. seimeliai svarsto centrinio Tribunolo klausimą. Kunigai norėtų išsivaduoti iš jo teismingumo. Susirinkime Stężycoj del naujojo karaliaus rinkimų jie kalba apie žadamąją teismų reformą.

Taip pat prabilo tuo reikalu primas konvokacijos seime 1575.X.4, bet jame dauguma buvo kunigų, bajorai pasipriešino tokiam seimui, ir todel iki teismo svarstymo nepriėjo. Per elekciją nebuvo ko nė laukti gero, nes tenai buvo kitų, svarbesnių, dalykų svarstyti. Iškelta tas pats klausimas suvažiavime Andrejeve (1576-I-18). Bajorai reformininkai nori pravesti savo sumanymą greičiau. Ir tikrai tas dalykas svarstomas, Karnkowski (primas) gina kunigų privilegijas. Be to, ginčyta susirinkimų teisėtumas, nes tebuvo susirinkusi viena partija, ir pravesti nebuvo galima, o ir ne tas vienas dabar rūpėjo.

Taigi vėl teismo steigimas atidedamas. Tarta, jog per karaliaus vainikavimą bus galima aptarti. Ir tikrai, šitame seime pradėta svarstyti, nors paprastai šitoksai seimas neužsiimdavo įstatymų leidimu, o reikėjo pradėti. Paskirtuoju laiku karalius neatvyko, palaukus kiek, jo vainikavimo iškilmės atidedamos, o tuo tarpu susirinkę svarsto, lyg būtų pilnas seimas (su karalium). Del to bajorų seimas kovo 13 kreipėsi į senatą, siūlydamas pravesti teismų sutvarkymą prieš karaliaus vainikavimą (pakėlimą į sostą). Senatui tat neparanku, nori pratęsti svarstymą, iki atvyks karalius, nes seimas esąs nepilnas, todel reikią atidėti. Atvykus karaliui bajorai pasitenkino pažadu, jog bus padaryta teismų reforma.

Steponas Batorys ir teismų reforma. Karalium buvo išrinktas Steponas Batorys (1576). Dabar atsirado naujas gaivalas valstybės gyvenime, kuris galėjo nusverti reformos klausime.

Batorys *nebuvo* prieš reformą, galėtų ją daryti, tečiau sutinka nusileisti tik kai kuriuose dalykuose. Karaliaus dvarai, valdininkų nusižengimai turi likti jo žinioje. Jisai norėtų palikti sau valdžią ant miesto teismų, nes nori apginti miestus nuo bajorų užmačių. Mažiau jam rūpi kunigų reikalavimai, nes tikybiniai jų interesai reformos visai nepaliesti, o tik medžiaginiai. Kai del teismų

skaičiaus, tai Batorys buvo prieš vaivadijų teismus, stovėjo už vieną bendrąjį Tribunolą, jisai buvo centralizacijos šalininkas, savo keliu rūpinas savo teismų kompetenciją jeigu ne praplėsti, bent apginti; visą darbą norėtų greitai baigti.

1576 m. įvyko seimas Toruny. Seimo atstovai buvo tuo klausimu pasiruošę, turėjo instrukcijų, kurias be kliūčių seimas svarstė. Bet dabar karalius pasipriešino kai kuriems punktams. Jis tenai parodė, jog neketina būti, kaip prasitarė, „maliavotu karalium". Jis pareiškė, jog yra linkęs perleisti naujam Tribunolui savo teisiamąją valdžią, palikdamas sau šias bylas: 1) baudžiamąsias, 2) liečiančias karaliaus asmens, majestoto, teisių ir įplaukų, o ypatingai bylas del išpirkimo karaliaus dvarų, taip pat causae nullo jure, 3) valdininkų bylas, 4) miestų bylas, išėmus bylas del jų dvarų ir turtų; kai del dvasininkų bylų, tai karalius nieko neturįs prieš atidavimą jų tribunolo teisingumui.

Senatas padarė panašų pasiūlymą, įnešdamas kai kurių atmainų, sulyginus su karaliaus atsakymu. Jis nori pavesti Tribunolui tik pilietines (civilines) bylas, kunigų bylas tuo tarpu jam pavesti, kol susitaikys pasaulinis luomas su dvasiniu, o baudžiamosios bylos eina į karaliaus kiemą ar į seimą.

Bajorai gina savo projektą, nedaro nuolaidų. Seimas atmetė abu projektu — bajorų ir senato (ponų). Tuomet bajorai palaiko vaivadijų teismus. Karalius siūlo įvesti seimo teismą, visai atmeta vaivadijų. Ginčai buvo karšti.

O tuo tarpu bylų skaičius auga, esamieji teismai apsidirbti negali. Karalius tuo tarpu laimėjo, bajorai prakišo.

Vyriausiasis Tribunolas. Torunio seimas buvo audringiausias. Aistra padidėjo. Kunigai norėtų nusileisti, susitaikyti, bajorai taip pat, bet dabar nebenori vyskupai. Reikšmingas buvo Petrokovo sinodas (1577 m.), kurio nutarimai rodo, jog ūpas atsimainė, nuotaika pasikeitė, sustiprėjo noras išplėsti privilegijas.

Torunio seime karalius jau skubina greičiau jį baigti, ir bajorams atsibodo, jau ir jie norėtų užbaigti visą tą darbą.

Seimas šaukiamas į Varšuvą 1578. I. 14. Čionai atėjo kiti rūpesčiai, grėsė Maskvos pavojus, taigi reikia kalbėti apie gynimąsi, naujų mokesčių rinkimą, nors dar buvo kalbėta ir apie teisingumo reformą. Šaukiant į seimą kvietimuose buvo pažymėta, kad seimeliai turi turėti pilnus įgaliojimus tarti ir spręsti.

Svarstant seime teisingumo reformą, bajorai gina savo reikalavimus, nenori nusileisti Batoriui. Bet karo pavojus neleidžia ilgai ginčytis su karalium, jie turi nusileisti.

Toliau iškilo kiti klausimai: kas daryti su vaivadijų teismais, su jų sprendimais? Bajorai pripažino juos, bet kunigai ir miestiečiai ne.

Ginčai eina ramesne vaga, jaučiamas saikumas. Kai del sąstato, tai senatoriai nurodo, jog naujuoju sumanymu jų teisės susiaurintos. Bajorai bijo jų įtakos, del to jų neįsileido. Kai del

teismingumo, tai bajorai kai kur nusileidžia. Kunigų bylų klausimu, kuris buvo painiausias, bet menkesnis už kitus, nusileido abi pusi. Kai del Prūsų klausimo, tai Prūsų atstovai liko separatistais, protestuoja prieš jų atidavimą Lenkų Tribunolui. Po ilgų derybų Prūsai laimėjo; pripažintas jų savitumas. Po tų visų nuolaidų Tribunolo statutas buvo pripažintas Lenkijai. Taigi skyrium organizuotas vyriausias teismas Prūsams ir Valuinei. [1]).

C.

Lietuvos Tribunolo Statutas sulyginus su kaimynų vyr. teismų įstatymais.

I.

Lietuvos ir Lenkijos Tribunolų statutai.

Iššiūrėjus abiejų Tribunolų atsiradimo istoriją, galima padaryti keletą išvadų. Abiejur atsirado vienokiomis sąlygomis, tik išsirutulojimo laipsnis buvo kitoks. Tribunolo įsteigimas reiškė bajorų įsigalėjimą, tik Lenkijoj buvo kitokia jo forma, negu Lietuvoj. Lenkijoj bajorai buvo įsigalėję daug seniau, karaliaus valdžia jau buvo pergalėta. O Lietuvoj bajorai XVI amž. vidury ėjo su karaliumi išvien prieš ponus. Derantis su Lenkija del unijos, bajorai ir karalius viską darė, kad perlaužtų Lietuvos ponus separatistus, o tokių buvo daug, bent nežinome jų tarpe karštų lenkininkų.

Toliau, XVI amž. baigiantis, jaučiamas susiartinimas tarp Lietuvos ponų ir naujai išrinktojo karaliaus Stepono Batorio. Ponai palengva sugebėjo pasitraukti nuo Lenkų; Batorys, nerasdamas Lenkuose pritarimo savo sumanymams, būtent kovai su Maskva, galėjo remtis ir remiasi Lietuvos ponais ir bajorais.

Del to tai Tribunolo steigiamam rašte [2]) atsispindi šitos politiškos nuotaikos. Lietuvos Tribunolo Statuto pradžioj atpasakojama jo atsiradimo istorija. Puola į akį, jog visai neminimas Lenkijos vardas, neminimi ryšiai su jąja, lyg jų nebūtų. Pats statutas ne seime duotas, vien karaliaus pasirašytas, į seimo konstitucijas neįtrauktas.

Jeigu pažiūrėti į Lenkų Statutą, tai tenai atsišaukiama į seimo autoritetą [3]).

Matyti skirtumas ir įstatymo pabaigoje, kur kalbama apie jo taisymą. Lietuvos Tribunolo Statute karalius išreiškė galimybę, jog Lietuvos luomai galį panorėti grąžinti vėl jam tą teisiamąją valdžią, kurios dabar buvo išsižadėjęs, o jeigu lietuviai nepanorėtų to padaryti, tai galėsią patys taisyti seime [4]). O Lenkų Tr. St. apie šitą galimybę nė neužsimena: taisyti galėsiąs seimas [5]).

---

[1]) Rašydamas šį skyrių naudojaus *O. Balzer'o* veikalu, „Geneza Trybunału Koronnego" 1888.

[2]) Šito rašto gale pridėti Lietuvių ir Lenkų Tribunolų statutai.

[3]) Lenkų Trib. Stat. (= Ln.) § 2.

[4]) Lt. (= Lietuvos Trib. St.) § 20

[5]) Ln. § 24.

Kai del paties Trib. Statuto turinio, tai yra tarp abiejų panašumo. Yra straipsnių, išverstų iš Lenkų kalbos. Kalba abiejų skiriasi: vienur lenkų su daugybe lotyniškų posakių, kitur gudų kalba be šitų priemaišų.

Teksto vienodumą galima nustatyti žiūrint atskirus straipsnius. Kai kurie rodo, jog tai yra vertimas ar persakymas, pav., Liet.—3, Lenk.—6; Lt. 5—Ln. 8, 9, 10, 11, Liet. 6—Ln. 12, Liet. 17—Ln. 21 ir t. t.

Kartais tas vertimas matyti taip aiškiai iš paties teksto, pav., gali būti Lt. § 6, kur kalbama apie kvotą: „scrutinia, o musiškai kvota".

Dauguma straipsnių savaip surašyti, kitaip perredaguoti. Rašantieji turėjo prisitaikinti prie veikiančiųjų Lietuvos įstatymų — Statuto. Kur vyraujančiam Lietuvos visuomenės klodui atrodo Lenkų teisininkų ir bajorų darbas priimtinas, imdavo, o šiaip perdirbdavo savaip: eilę, formą, nuostatus.

Kai kurie dalykai Lietuvoj tuomet nebuvo priimti, o tik įsigalėjo vėliau, tat liečia bajorų ir kunigų santykius. Lenkai, organizuojant Dvasinį Tribunolą, prisilaikė abiejų luomų lygybės, skirdavo į jį iš abiejų pusių po 6 žmones, o Lietuvoj bajorai nepripažino lygybės, pravedė bajorams 6 atstovus, kunigams — 4. Tik vėliau, jau trečiame Liet. Statute, išleistame 1588 m., randame pravestą pilnos lygybės pradą.

Kartais randame mažų skirtumų redakcijoj, o turinys tas pats. Pav., Liet. Trib. Statute yra straipsnių, kurie yra kelis sykius platesni, negu lenkų, bet retai įvedama nauji pradai, o vis tie patys aiškiau saviškai formuluoti, nes turėjo vartoti populiaresnę gudų kalbą, be lotynų priemaišų.

Taigi sulyginę abiejų tautų Trib. Statutus, galime prieiti prie šitokios išvados: jog Lenkijos Trib. įst. buvo pavyzdžiu Lietuvos įstatymui, jog nemaža dalykų perkelė, išvertė, jog tarė, kad tokioj formoj pas karalių greičiau galės praeiti, o skubintis, kaip žinome, reikėjo.

II.

Lietuvos bei Lenkijos Tribunolai ir Imperijos Rūmų Teismas.

Lietuvių teisininkai ir politikai, dirbdami savo Tribunolo statutui, sekė, kas buvo daroma Europoj. Turėjo pažvelgti ir į artimiausius kaimynus, vokiečius. Galėjo mokytis iš jų prityrimo, mokslo, sugebėjo nepriimti to, kas neatitiko politinių jų sąlygų.

Tų laikų Vokietija tai buvo įvairių nepriklausomų valstybių ir miestų federacija su negalingu imperatorium pryšakyje. Rūmų Teisme visa ji atsispindėjo[1]). Teismo viršūnėje stovi teisėjas, reprezentuojąs imperatorių, bet ne sprendžiąs. Sprendėjai perpus

[1]) Apie Imperijos Rūmų Teismą yra ką tik išėjęs skyrium mano darbas tuo pačiu vardu.

mokyti teisininkai, perpus bajorai, beveik nuolatiniai, sąjungos narių siunčiami. Panašumų buvo Lietuvoj ir Lenkijoj, bet buvo ir didelių skirtumų.

Pavietų seimeliai kasmet siunčia deputatus, o jie patys iš savo tarpo renka pirmininką (maršalką), sąstatas nuolatos keičiasi.

Vokiečiai įvedė mokslo cenzą, iš pradžių bent pusė sprendėjų turėjo būti mokyti teisininkai, čionai to negalėjo būti, to reikalavimo ir negalima buvo statyti, nes nebuvo teisės mokyklų, nebuvo užtektinai mokytų teisininkų.

Rūmų Teismas perėmė romėnų kanonistų bylojimą, įvedė raštišką tardymą, prirengimą. Jų pradai daugumoj atsitikimų pasikartoja Lietuvoj ir Lenkijoj, bet anaiptol negalima pasakyti, jog stačiai iš ten buvo perimti — jie pasidarė bendru dvasiniu Europos turtu, suprantami, žinomi teisininkams, kurie mokėsi iš romėnų, be to, darė įtakos ir savieji kanonistai. Lietuvos Tribunolas — tai bajorų luomų teismas, tenai—mokytųjų teisininkų. Vienas atspindi gyvąjį gyvenimą, antras — rašytųjų knygų teisę.

ANTROJI DALIS.

Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo sudarymas ir veikimas.

Teisės šaltiniai.

Kaip Vyr. Tribunolas sudaromas, ką ir kaip veikia, nustatė atskiras įstatymas (statutas), pavadintas *„Tribunolo tiesos būdas“*, išleistas, kaip jau minėta, 1581 m., vėliau peržiūrėtas ir po to išspausdintas. Tasai įstatymas pasiliko nepakeistas iki pat to teismo panaikinimo, o tat įvyko XVIII amž., kai Rusija užėmė Lietuvą. Per tą laiką nuo XVI amž. iki XVIII amž. pabaigai tas įstatymas išbuvo be esminių atmainų, tik jam papildyti buvo išleista gerokai naujų konstitucijų, bet kurios nekeitė iš pamatų šito pagrindinio įstatymo.

Pavadinimas.

Aukščiausiojo Lietuvos teismo vardas ar Tribunolo statute ar vėlesniuose raštuose įvairiuoja. Tribunolu vadina ir patį teismą, kaipo įstaigą, ir jo, kaip teismo darbą (funkciją), pav., apie jo posėdžius sakoma: pasibaigus ar įvykus Tribunolams ir t. t.

Teismo vardas nebuvo vienodas per du amžiu. Konstitucijose vadina jį: Trybunał wielki Wielkiego Księstwa Litewskiego, Trybunał Wielki, Trybunał Ziemski Litewski, Sądy Główne; kartais, žiūrėdami vietos, kur tuo laiku rinkosi, vadina: Trybunał Wileński, Trybunał Ziemski Wileński, Trybunał Nowogrodzki ir t. t.[1]).

Be to, buvo dar du teismu, kurie turėjo Tribunolo vardą—vienas *Dvasinis*, kitas *Iždo* (Trybunał Skarbowy). Tiktai pirmasis tebuvo organiškai surištas su Vyriausiuoju Tribunolu, o kitas ne. Todel šitame darbe tebus kalbama tik apie dvasinį, o nieko naminėta apie Iždo Tribunolą. Kad atskirtų juodu nuo kits kito, vieną vadina dar Didysis Tribunolas, didysis ratas, o kitą—Dvasinis, mažasis ratas ir k.

Skaičius.

Vyriausias Tribunolas tegalėjo būti vienas visoj Lietuvoj, jisai turėjo teisiamąją valdžią *visoj* Didž. Lietuvos kunigaikštijoj, nežiūrint sienų plėtimosi ar traukimosi. Bet steigiant jį, buvo padaryta išimtis, būtent Žemaičiams, taigi galėjo būti du

[1]) *Trib. Įst., V. L.* 1726, IV. 1653, IV 413 ir t. t.

Tribunolu. Neįėjo taip pat lėnai, tik XVIII amž. baigiantis nutarta juos pavesti, bet darbas neužbaigta.

Žemaičiai. Leidžiant įstatymą apie Vyriausiąjį Tribunolą 1581 m. buvo pažymėta, jog tai neliečia Žemaičių, nes Žemaičiai turi savo atskiras teises, privilegijas ir įpročius, todel gali, išsirinkę tam tikrą skaičių savo teisėjų, sudaryti savo vyriausiąjį teismą vien Žemaičiams, gali jį įkurti Raseiniuose arba kitoj kokioj vietoje[1]). Žemaičiai laikė save atskiru kūnu, dargi kartais vadindavo save atskira valstybe, respublika.

Žemaičiams buvo pripažinta teisė turėti savo atskirą tribunolą, bet jie jąja visai nesinaudojo, todel Žemaičių tribunolas taip ir neatsirado. Kurį laiką Žemaičiai kreipdavos į didįjį kunigaikštį, atsišaukdami į jo teismą, bet tatai buvo jam nepatogu. Žemaičiai turėjo ar prisidėti prie esamojo Lietuvoje Tribunolo, ar įkurti savąjį, o kol įvyks, tai gaspadorius turėjo dar žiūrėti Žemaičių atšaukimų, nors tat darė nenoromis. Pavyzdžiui, 1584 m. lapkričio 24 d. karalius Steponas Batorys davė bylininkams atsakymą, pasirašytą raštininko (kanclerio) Levo Sapiegos, jog turįs dar priiminėti skundas, nes Žemaičiai neįsisteigė savo Tribunolo, neprisidėję prie Lietuvos, nors tenai jau esą paskirti Žemaičių rakai, o teisingumą daryti reikią, stabdyti negalima... Vis delto laukė, jog Žemaičiai išsirinks savo teisėjus į Tribunolą, eidami išleistuoju įstatymu (taigi ar į savąjį Žemaičių, ar į bendrąjį visai Lietuvai).

Žemaičiai neįstengė įkurti savojo Tribunolo. Sudaryti savo vyriausiąjį teismą — sunkus darbas, nes reikia turėti pasirinkti daugiau žymesnių žmonių, o jų gal perdaug ir būte nebuvo. Toliau, vidaus politikos klausimai, tarpkaralė mirus Batoriui, karai su Maskva, susidūrimai su Lenkija rodė, jog Žemaičiai pridera prie Lietuvos, sudaro vieną kūną, todel nerado reikalo kurti dar savo teismą, nutarė prisidėti prie Lietuvos Tribunolo. Tat padaryta 1588 m., išrinkus naują karalių Žygimantą IV Vazą. Jisai darė atatinkamą lapą, pasirašytą 1588 m. vasario 1 d., kuriame sako: „o kadangi Žemaičių žemė, kuri buvo iki šiol įgijusi teisės turėti atskirus Tribunolo teismus, bet iki šiol tuo nepasinaudojo, tai prisidėjo prie Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos Tribunolo, ir mes jiems tat leidžiame, ir jau jų deputatai, kuriuos jie, eidami kitų vaivadijų pavyzdžiu, turi išsirinkti po tris kasmet, kartu su kitais visuomet sėdės ir visus teismus darys savo eile".

Bet prisidedant prie Lietuvos Tribunolo, nepanaikinta savitos senosios Žemaičių teisės, tat ir buvo pažymėta kitu raštu, jog ne visu kuo susilieja su Lietuva.

Nuo to laiko atsirado ir Žemaičių Grabnytiniai Seimeliai. Dabar atšaukimai del Žemaičių teismų sprendimų eina į Vyriausiąjį Lietuvos Tribunolą[2]). Žemaičiai, skirdamiesi nuo kitų Lietuvos vaivadijų ar pavietų, renka 3 deputatus.

---

[1]) *Trib. įst.* 8.

[2]) *Lappo* II 529—533

Vyriausiasis Tribunolas.

I.

Vyriausiojo Tribunolo sąstatas.

Sąstatas. Vyriausiąjį Tribunolą sudaro teisėjai, kurių vienas buvo maršalka, ir raštininkas. Vėliau Tribunole teisėjų tarpe parinkdavo cenzorių, iždininką ir t. t. Prie Tribunolo priderėjo kartais instigatorius, nuolatos tekūnas, jo žinioj buvo savo sargyba. Be to, teisme dalyvavo patronai (advokatai).

Teisėjai renkami. Tribunole nėra skiriamų teisėjų, o jie visi yra renkami kasmet tam tikruose seimeliuose.

1.

Tribunoliniai seimeliai.

Seimeliai. Teisėjus, arba deputatus (šituo paskutiniuoju vardu juos paprastai vadina), į Tribunolą rinkdavo pavietų seimeliuose, kurie del to vadinosi *tribunoliniais*. O kadangi rinkdavosi vasario 2 d. per Grabnyčias, tai juos dar vadindavo *grabnytiniais*. Tribunoliniai seimeliai susieina kasmet ir išrenka teisėjus vieneriems metams. Šitie seimeliai valstybės gyvenime skyrėsi nuo kitų dar ir tuo, kad tai buvo vieninteliai seimeliai, kurie susieidavo tvarkoj ir reguliariai. Pirmieji rinkimai turėjo įvykti 1582 m., taip bent buvo nustatęs Tribunolo įst. (1§).

Rinkėjai. Įstatyme buvo nurodyta, kas turi susirinkti, būtent: „visi tarybos ponai, žemės ir kiemo valdininkai ir visi bajorai - vyčiai, šios vaivadijos ir pavieto gyventojai, kas kur turi savo sėslumą... turi susivažiuoti kasmet ir turės tenai susivažiavę išrinkti teisėjus į tuos vyriausiuosius teismus: o jeigu kas į tą seimelį, ar kas iš tarybos ponų, ar valdininkų ar iš bajorų neatvyktų, tai šita nė kiek negali trukdyti šitiems teisėjams rinkti, o turi rinkti tie, kurie susirinko“ (1§). Taigi rinkėjų skaičius nenustatytas, jis gali įvairiuoti. Rinkimams padaryti užtenka tiek žmonių, kiek atvyko.

Kokio *amžiaus* turi būti rinkėjai — nebuvo pradžioj nustatyta. Vos 1764 m. seimas įvedė, kad rinkėjais tegali būti žmonės jau 18 m. pabaigę, jaunesni neįsileidžiami[1]).

Kai del *turto*, tai visą laiką pamatinis statomasis reikalavimas nesikeitė: turi būti savo paviete sėslus, tai reiškia turįs tenai turtą.

Rinkimų diena. Įstatyme buvo paskirta diena, būtent Grabnyčių šventė (vasario 2 d.). 1685 m. Seimas pakeitė, perkėlė rinkimus į kitą dieną. Kadangi esanti tokia didelė šventė, tai nepriderą rinkimų daryti, todel seimelis perkeliamas iš vasario 2 į pirmąjį pirmadienį, o jeigu pasitaikytų toji pat šventė pirmadienį tai seimelis turi būti po savaitės [2]).

---

[1]) *V. L.* VII 388—390.
[2]) *V. L.* V—753.

Seimelio vieta. Paprastoji seimelio vieta — tai pilis. Kadangi senųjų pilių liko maža, ar per ankšta, tai renkasi bažnyčioje, rečiau sutilpsta teismo bute.

Seimelio tvarka. Seimelis renkasi vienai *dienai;* jeigu nieko neišrinko, tai tas pavietas neturės savo deputato. Vėliau, vos 1764 m., nustatyta, kad seimelis gali tęstis 2 ir 3 dienas, bet neilgiau [1]).

Taip pat gana vėlai nustatyta *valanda,* kada turi prasidėti. 1764 m. seimas paskyrė pradėti 8 val. ryto.

Susirinkimą *pradeda* vyriausias pavieto valdininkas. 1764 m. konst. nurodyta, jog pradeda pirmasis pasaulinis senatorius, jis ir pirmininkauja, tam tikro direktoriaus seimeliui vesti nerenka. Galint kilti ginčams, kas yra vyresnis, nustatyta pirmenybės eilė [2]).

Rinkimai esti *balsų dauguma.* Tatai nebuvo pasakyta pirmykščiame įstatyme, bet jau greitai po to tat įnešė 1613 m. seimas, „idant, sako, nežūtų bajorų balsai ir neitų niekais" [3]).

Rinkti galima iš žmonių, *esamųjų* seimelyje, ko nėra seimelyje, to rinkti už akių negalima, nes jis gali ir nepriimti išrinkimo, del to pavietas nustotų savo teisėjo. Buvo tai įvesta Lenkijoj 1616 m., bet matyti praktikoj vartota ir Lietuvoje, nes tatai pasakyta, nors ir nestačiai, Tribunolo įstatyme [4]).

Skaičius. Kiekvienas seimelis renka iš savo tarpo du deputatu (1 §), o Žemaičiai — 3. Ir visą laiką tat buvo; 1792 m. buvo priimtas kitas skaičius: renkama po 1 deputatą iš pavieto. Tuomet Lietuva buvo naujai padalinta į pavietus, iš viso padaryta 34 pavietai [5]). Bet tas įstatymas nebuvo įvykdytas: prasidėjo suirutės ir dalybos (2 ir 3).

Pavietas be deputato. Jeigu seimelis visai neįvyktų arba išrinktasis numirtų, tai Tribunole nebūtų to pavieto deputato, ir tuomet jo bylas teis be jo (Trib. įst. 2 §).

Rinkimų netikrumas galėtų išeiti aikštėn tik vėliau, tai tuomet jo išrinkimą naikina Tribunolas, bet tas dėsnis buvo priimtas vos 1764 m. [6]).

Seimelio saugumas. Seimelio darbų ramybei užtikrinti įstatymas rūpinas jo saugumu. Taisykles nurodo Trib. Įst. 9 §. Sulig juo, negalima atvykti į seimelį su iš tolo šaunamuoju ginklu (saidokas, šautuvas), tegalima turėti vos iš arti vartojamą kertamąjį ar duriamąjį (kardą, durklą ir t. t.). Kas važiuoja ar joja į šitą seimelį su šautuvu, turi iššauti šovinį, paskui paslėpti šautuvą ar saidoką savo gaspadoj. Taigi mieste negalima nei šaudyti nei vaikščioti su tokiais ginklais. Jeigu kas bešaudydamas sužeistų ką, turi būti nubaustas mirtim. Už vieną vaikščiojimą su uždraustu ginklu skiriama baudos 12 kapų skatikų. Šitą prasižengimą teisia pilies teismas.

[1]) *V. L.* VII 388-390. [2]) *V. L.* III 199. [3]) *V. L.* III., 199. [4]) *V. L.* III. 272-3. [5]) *V. L.* IX 387. [6]) *V. L.* VII 388-390

1792 m. reformos. 4 metų seimas padarė daug atmainų, tarp jų ir ploto padalijime. Bet tat liko neįvykdyta [1]).

Naujuoju įstatymu Tribunolas nevažinėja niekur, visuomet teisia Vilniuje. Visa Lietuva naujai padalyta į pavietus šitokiu būdu:

a.

Vilniaus vaiv.:

1) *Vilniaus* pav. renkasi į seimelius pilyje, Vilniuje.
2) *Ašmenos* pav. padalytas į 2: Ašmenos ir Užnerės (Zawilejski), juos skiria Neris (Vilija).
   Ašmenos pav. renkasi pilyje.
3) *Užnerės* — seimuoja Pastovuose, parapijos bažnyčioj.
4) *Lydos pav.* padalytas į 2: Lydos ir Eišiškių.
   Lydos seimuoja Lydos m., Karmelitų bažnyčioj.
5) *Eišiškių* — parapijos bažnyčioj Eišiškiuose.
6) *Ukmergės* — Ukmergėje, pilies rūme.
7) *Braslavos* p. seimelis renkasi Braslavos m., vietą gauna pilyje.

b.

Trakų vaiv.:

8) *Trakų pav.* padalytas į 2: Trakų ir Merkinės.
   Trakų pav. renkasi Trakuose, pilyje.
9) *Merkinės pav.* — Merkinėj, parapijos bažnyčioj.
10) *Gardino pav.* — Gardine, ne pilyje, bet laikinai renkasi buv. jėzavitų bažnyčioj.
11) *Kauno pav.* į 2 pav: Kauno ir Prienų.
   Kauno pav. — Kaune, parapijos bažnyčioj.
12) *Prienų pav.* — Prienuose, parapijos bažnyčioj.
13) *Upytės pav.* — Panevėžyje, bet ne pilyje, o Pijarų bažnyčioj.

c.

Žemaičių kunig. dalijama į 3 pav.: Raseinių, Šiaulių, Telšių.

14) *Raseinių pav.* renkasi Raseiniuose, Pijarų bažnyčioj.
15) *Šiaulių pav.* — Šiaulių m., parapijos bažnyčioj.
16) *Telšių pav.* — Telšiuose, Bernardinų bažnyčioj.

d.

17) *Smolensko vaiv.* — egzulantų seimeliai — Alytuje, parapijos bažnyčioj.
18) *Starodubovo pav.* — egzulantų, — Žiežmariuose, parapijos bažnyčioj.
19) *Polocko vaiv.* nebe Usačėj, o Čašninkuose, Domininkonų bažnyčioj. Gali susirinkti ir kitame mieste.
20) *Naugardėlio vaiv.* padalyta į 2 pav.: Naugardėlio ir Slučorekos.

[1]) *V. L.* IX 617-8

Naugardėlio pav. — Naugardėlio pilyje.
21) *Slučorekos* — Slucke, parapijos bažnyčioj.
22) *Slanimo pav.* — Slanime, kun. Bernardinų bažnyčioj.
23) *Vilkaviškio pav.* (Gardino) — Vilkaviškyje, buv. jėzavitų bažnyčioj.
24) *Vitebsko vaiv.*, egzulantai, Čerejoj, parap. bažnyčioj.
25) *Oršos pav.* — dabar Cholopieničiuose, teismo bute.

e.

26) *Brastos vaiv.* padalyta į 2 pav: Brastos ir Kobryniaus.
Brastos pav. — Brastoj, buv. jėzavitų bažnyčioj.
27) *Kobryniaus pav.*, Kobryniuje, parapijos bažnyčioj.
28) *Pinsko pav.* padalyta į 2 pavietu: Pinsko ir Pinsko Užupės.
Pinsko — Pinske, Pranciškonų bažnyčioj.
29) *Pinsko Užupio* — Plotnicoj, parapijos bažnyčioj.

f.

30) *Minsko vaiv.* — padalyta į 3 pavietus: Minsko, Mozyrio Rečycos.
Minsko p. — Minske, buv. jėzavitų bažnyčioj.
31) *Mozyrio* — pilyje.
32) *Režycos* — Bobruiske, buv. jėzavitų bažnyčioj.

g.

33) *Inflantų* kunig., egzulantai, Ilukštoj.
34) *Piltinės* pav. — Vošputoj (vok. Hasenpot)

2.

Teisėjo privalumai.

Kas gali būti išrinktas. Pamatinis Tribunolo įstatymas nustato, kas gali būti išrinktas teisėju. Pačioj jo pradžioj buvo statomi tokie reikalavimai: jie turi būti žmonės vertingi, dievobaimingi ir moką Lietuvos teisę ir įpročius, nusimaną Tribunolo tiesoj ir gyveną Lietuvoje, tai reiškia turi būti Lietuvos piliečiai ir turėti turtą. Primenama, kad renkant į teisėjus nereikia paisyti turto didumo, socialės būklės, luomo. Čionai turėta galvoje socialis skirtumas tarp ponų ir bajorų: teisės atžvilgiu abu klodu susilygino, taigi duoti pirmenybę ponams tik del to, kad jie ponai, dabar nebegalima[1]).

Ko negalima rinkti. Pamatinis įstatymas, be aukščiau minėtų, kitoniškų sąlygų ir nestatė. Vėlesnieji seimo įstatymai (konstitucijos) padarė kai kurių atmainų ir papildymų.

Jeigu pasitaiko Tribunole paties *teisėjo byla*, tai jis vistiek gali būti išrinktas, tik sprendžiant jo bylą turi pasišalinti iš posėdžio. Tatai teismui nedarė jokių sunkenybių, nes nebuvo nustatyta teisėjų kvorumo.

[1]) Trib. įst. § 2.

Greitai pasirodė tam tikras išnaudojimas. Kai kurie bajorai, turėdami savo bylų Tribunole, del to stengėsi būtinai patys patekti į jį teisėjais. Nors patys jie iš tų bylų pasišalindavo, bet nuolatos būdami vienoj vietoj, susiartinę, galėjo turėti netiesioginės įtakos savo bylų sprendimui, todel 1611 m. įst. uždraudė tokį asmenį rinkti, o jis pats negali sutikti. O jeigu vis delto būtų išrinktas, ir jis pats sutiktų, tai jo byla atidedama į kitą Tribunolą. Tačiau jo byla leidžiama nagrinėti ir šitais rakais, jeigu priešingoji pusė pati norėtų teistis [1]). Žinoma, tas teisėjas nedalyvauja teisme, kaipo teisėjas.

Bet toliau nebuvo pastebėta palinkimo varžyti kieno teisę būti teisėju tik del to, kad jis ar giminės, ar žmona turi bylą Tribunole.

Jeigu pasitaikytų šiame Tribunole teisėjo žmonos ar jo vaikų byla, tai jisai tuomet pasišalina, apie nerinkimą jau kalbos nekeliama (1726 m. seime) [2]).

Blogiau buvo su tais kandidatais, kurie patys, patraukti tieson del kokio nusidėjimo, norėdami sustabdyti savo bylą, duodasi išrinkti Tribunolo teisėju, tai todel 1673 m. konst. sako, kad tokių asmenų rinkti negalima, o jeigu būtų išrinktas, tai negali sėdėti tais metais [3]).

Galint būti išrinktu kiekviename paviete, kur yra žemės turtai, patekdavo ir tokie, kurių praeitis nežinoma, kurie kituose pavietuose buvo teismų nuteisti, turėjo kondemnatų. Juos pravesdavo ponai, žymu tat ypač XVIII amž. [4]). O gal tik del to susidaro toks įspūdis, kad turime daugiau žinių.

Taigi nežiūrint uždraudimo vis delto tokių išrinkimų atsitikdavo.

Urėdų sutapimas. Kelių urėdų sutapimas viename asmenyje yra leidžiamas. Žemės teisėjas skiriamas iki gyvos galvos, o Tribunolinis tik vieneriems metams, tai suderino šitaip. Trib. įst. sako, jog žemės teisėjas galįs būti Tribunolo teisėju, tik, eidamas į Tribunolą, jis pats nebeteisia bylų žemės teisme, savo vietoj pastato kitą, tame paviete sėslų bajorą [5]). Daroma tat laikinai, nes į Tribunolą renkami vieneriems metams. Išrinktasis į Tribunolą pastato užvadą savo nuožiūra, kol grįš iš Tribunolo.

Greitai kilo kitas klausimas, ar *advokatas gali būti Tribunolo teisėju*, ar sutampa tuodu darbu. 1601 m. konst. nustatė, jog advokatai (prokuratoriai) apskritai negali būti renkami [6]). Vėliau duotas laikas, būtent 2 metai, kaip išėjo iš advokatų tarpo, kuriam praslinkus galima ir buvusį advokatą rinkti teisėju.

Negali būti vienu laiku *seimo* atstovu ir Tribunolo teisėju (deputatu): taip sako konstitucijos 1678 m. ir 1685 m.); [7]).

Mokslo cenzas. Kaip minėta, iš teisėjų buvo reikalaujama mokėti Lietuvos įstatymus (Trib. Įst. § 2).

Lietuvoj iki XVII amž. nebuvo įkurta teisės mokyklos. Kas norėjo teisės mokslus tyrinėti, keliaudavo į užsienius.

---

[1]) *V. L.* III, 38. [2]) *V. L.* VI, 480. [3]) *V. L.* V, 158. [4]) *Matuszewicz* II 117, 133—5. [5]) *Trib. Įst.* § 2. [6]) *V. L.* II—1526. [7]) *V. L.* V 573.

Vietoje, jeigu ir mokydavo teisės, tai tik prie kitų mokyklų pripuolamai.

Žinome, kad 1551 m. Vilniuje apsigyveno Augustinas Rotundus (Mieleski), Vilniaus miesto vaitas, kilimo lenkas. Jisai žinomas kaip Lietuvos istorikas ir juristas, jis dirbo Statuto taisyme, lenkų priešininkas. Be abejo, jis prisidėjo prie teisės žinių skleidimo [1]).

Žinome, kad XVII amž. pradžioj Vilniaus šv. Jono mokyklos vedėju buvo Gałąska, žinomas anais laikais teisininkas, dirbęs pats prie magistrato [2]), išleidęs Vyr. Trib. įstatymą su ištraukomis iš konstitucijų.

Šv. Jono mokykloj vedėju buvo Petras Ruiz de Moros (Roisius), garsus teisininkas, mokęs teisės [3]).

Šiaip teisininkai mokėsi mokslų užsienyje, bet netraukė į Krokuvą.

Vilniaus akademija. 1578 m. įsteigta Jėzavitų Akademija Vilniuje, bet tenai iš pradžių teisės mokslo nebuvo.

Akademija Vilniuje, jėzavitų vedama, negalėjo perdaug vilioti žmonių: lotynų kalba, jos literatūra ir teologija nebetraukė. Jaunimas, norįs mokytis gyvenimui naudingų dalykų, turėjo keliauti kur kitur. Tarp tokių svetur ieškomųjų buvo teisės mokslas; dabar panorėjo mokytis jo pas save. Yra savo teismai, yra Lietuvos Statutas, o nebuvo įsteigtos teisės mokyklos.

Atsirado dargi privatinė teisės mokykla, bet Akademija vis dar nenori įvesti jos pas mus. Reikalavimas vis didėja. Reikalauja ne tik teisės mokslų, bet ir medicinos. Galų gale Akademija buvo reformuota 1641 m. spalių 11 d., ji gavo privilegiją, kur leidžiama dėstyti bažnytinę teisę bei pilietinę teisę ir mediciną. Toj privilegijoj buvo pasakyta, kad gali mokyti „kanonų ir pilietinės teisės, dalija mokslo laipsnius, kaip ir kiti universitetai, studentai ir profesoriai turi tokias pat teises, kaip ir kitų fakultetų žmonės" [4]).

Jėzavitai darė tat nenoromis: mokosi neturtingieji, galybės jie neduos, tai pasauliniai žmonės, todel ir kūrė naująjį skyrių nenoromis. Atsirado aukotojas Kaz. Leonas Sapiega, kuris davė lėšų 4 profesoriams išlaikyti. Ypatingai jam rūpėjo du pilietinės teisės profesoriu, kurių pats ieškojo ir globojo. Tam dalykui jis parsikvietė du profesoriu iš Ingolstadto. Jėzavitai vėliau pasikvietė mokslingą kanonistą Olizarovijų, ketvirtasis buvo jau seniau

---

[1]) *Jakubowski.* 60—63. liet., 65—71. lenk.
[2]) *Bieliński,* Uniw. Wileński I, 23—25.
[3]) *Dąbkowski,* p 3.
[4]) *M. Baliński,* Akad. Wil. p. 461—3., *Bieliński* I 23—25,53

Akademijoj. Šitaip susidarė teisių fakultetas. Jie mokė, dėstė, rašė, spausdino. Žymiausias jų tarpe pasirodė kanonistas Olizarovius. Jisai pagarsėjo Europoj vienu darbu, kuriame įrodinėjo žmogiškas valstiečių teises (spausd. 1651). Netrukus atsirado iš mokinių tarpo mokytų daktarų. Ekonominė jų padėtis buvo gera, — ypač pastarųjų. Bet ne viską jėzavitai atliko, ką buvo Sapiegos paskyrę.

Ir tikrai težydėjo kanonų teisė [1]). Mažiau rūpinos pasaulinėmis katedromis.

Pertraukų Akademijos moksle padarė karai, epidemijos, švedų ir rusų užplūdimai.

Bet audroms nustojus siausti, mokslas atsigauna, dargi mokomųjų dalykų skaičius pas teisininkus padidėjo, atsiradus lėšų: pav., Vilniškis kun. Vaišnora davė lėšų politinei teisei dėstyti (1652 m.).

Bet teisių mokslas laikėsi, kol buvo gyvas jo rėmėjas Sapiega, dargi Vaišnoros užrašo jėzavitai neišpildė, tik vėliau, jam mirus, 1677 m. įsteigė tą katedrą, o jo paaukotąjį turtą visą laiką naudojo [2]).

Buvo dėstoma kanonų teisė ir pilietinė (pasaulinė), bet ši tik tiek, kiek ji surišta su kanonais. Kai del mokslingumo, tai pasitaikydavo ir žymesnių žmonių.

1691 m. Vilniaus jėzavitai gavo išimtiną teisę spausdinti Lietuvos Statutą, pelnijo Akademijos spaustuvė [3]).

Apirusią pilietinės teisės katedrą 1760 m. Akademija pavedė pasauliniam žmogui Zagorskiui. Jis dėstė nebe lotynų kalba, o lenkų; ir jis įrodinėjo, kam reikalinga, kad jaunimas mokytųsi jurisprudencijos, kad dabartiniai teisininkai advokatai ir teisėjai nemoką teisės. Tuo pačiu laiku Akademijoj buvo dar kitas teisininkas — kun. Dąbrowskis [4]).

1773 m. jėzavitų ordinas buvo panaikintas, nustojo veikus ir jų Akademija, tai jos vietoj buvo įkurta Aukščiausioji Lietuvos mokykla. Palestra, matyti, nutolo, aplikantai juokės iš tų mokslų [5]), dar nesuprato tos naudos, kokios galima tikėtis.

XVIII amž. pabaigoj reformos dvasia atsiliepė mokyklos darbuose. Kun. Stroynowski dėsto įgimtąją teisę, kun. Girutis — Šventąjį Raštą ir romėnų teisę. Mokyklos iškilmėse randame dalyvaujant Tribunolo teisėjus [6]). Iš teisės mokytojų reikės paminėti romėnų teisės profesorių Pocołojewskį, Mykolą Aleknavičių ir k.

Amžius. Pačioj pradžioj nebuvo nustatyta, kokio amžiaus turi ir gali būti teisėjai. Nematyti, kad būtų renkama nepilna-

[1]) M. *Baliński*, p. 146—149. [2]) *Baliński*, 158—160. [3]) ib. 174—178. [4]) ib. 207—208. [5]) ib. 271 — 3. [6]) ib. 365.

mečiai, kas buvo tačiau daroma su ponų vaikais, renkant į seimą. Vos 1764 m. tepasakyta, jog teisėjais gali būti renkami sulaukę 23 metų amžiaus [1]).

Turtas. Deputatu (teisėju) tegali būti žmogus Lietuvoj „sėslus", tai reiškia Lietuvos pilietis ir turįs Lietuvoj žemės turtą, ir dar tame paviete, kur renkamas. Tatai neišsaukdavo praktikoj jokių abejonių. Tik kai kurias smulkmenas tereikėjo nustatinėti. 1764 m. konst. sako, kad rinkti galima tokį, kuris turi savo turtą arba valdo svetimą bent 1 metus [2]).

Tikyba. Rašant Statutus ir Vyr. Tribunolo įst., niekur nebuvo pažymėta, jog žiūrima į teisėjų tikybą. Lietuvoj, kur tuo laiku ponų ir bajorų tarpe buvo 3 tikybos: lotynų (katalikų), graikų (stačiatikių) ir reformatų, kur visuomenė pasižymėjo pakantrumu, nebuvo galima įvesti naujų suvaržymų dėl tikybos, bet XVII amž. santykiai jau pasikeitė: katalikų kunigai pradėjo aštrias kovas su protestantais ir stačiatikiais; kovose prieš stačiatikius katalikų kunigams atėjo talkon unitai (nuo 1596 m.).

Dabar tose ponų ir bajorų kovose iškeliama ir įpinama tikybos klausimas, sakoma, kad ta ar kita teisėjo tikyba turėjus blogos įtakos sprendimui. Pav., Lietuvos kancleris Alb. Radvila skundžiasi (1649. V.), jog Tribunolas dėl to nepriėmęs jo įgaliotinio, kad teisėjai dissidentai [3]).

Ištikus ponų savitarpyje kovoms tikybos nepaisydavo, o tik žiūrėjo savo grupės interesų. 1696 m. Vilniuje Tribunole budelis rinkoje viešai sudegino prakeikimą, kurį Žemaičių vyskupas Kiršpinas už akių buvo metęs ant savo priešų, o tame buvęs, anų nuomone, paškvilis [4]).

Galų gale katalikų sparnas bajorų tarpe laimėjo. 1717 m. seimas uždraudė dalyti bet kokias garbes ir urėdus dissidentams, nes, sako, reikią apsaugoti, kad katalikai nebūtų nuskriausti, dėl to kancleris negalįs dėti po tokiu raštu nei antspaudo nei parašo [5]). Dabar dissidentai nebegali statytis naujų bažnyčių ir t. t. [6]).

Kadangi Tribunolo teisėjai renkami, o ne karaliaus skiriami, tai šitos konstitucijos negalima buvo taikyti, tačiau pradėta ją vykdyti teismuose, remiantis tuo, kad nekatalikų priesaika netokia gera, kokia turi būti, einant įstatymais. Todėl tais pačiais 1717 metais Vyr. Tribunolas nutarė pašalinti iš savo tarpo dissidentus. Septyni iš jų išvažiavo namo. Be to, Tribunolas pranešė, jog ir žemės ar pilies teismuose negalima esą leisti nekatalikų į teisėjus [7]).

Tik 1733 m. padaryta įstatymu, kas jau buvo praktikoj: dissidentai negali būti nei seimo atstovais nei Tribunolo teisėjais [8]).

---

[1]) *V. L.* VII 388—390. [2]) *V. L.* VII 388—390. [3]) *Radzwiłł*, Pam. II 375. [4]) *Zawisza*, Pam. 185. [5]) *V. L.* 1717 m. VI, 242. [6]) *V. L.* VI 253 ir 254. [7]) *Zawisza*, 347. [8]) *V. L.* 1733—VI 581.

Laikas. Teisėjai renkami vieneriems metams, kuriems išėjus renkami kiti. Tik praslinkus dvejiems *metams* galima rinkti tą patį žmogų. Bet yra padaryta išimtis viename atsitikime: jeigu seimelis vienu balsu išrinktų tą patį, priprašytų jį, o jis sutiktų ir apsiimtų, tai ir jį galma vėl išrinkti; bet vistiek renkama kasmet, taigi negalima rinkti iki gyvos galvos, kaip tat būdavo su visais kitais teisėjais ir valdininkais [1]).

Bet buvo galima apeiti šitą įstatymą. Turint turtą keliuose pavietuose, buvo galima kasmet eiti nuo kito pavieto, nes išrinkti kitoj vietoj užtenka paprastos balsų daugumos. Todel 1611 m. konst. nustatė, jog draudžiama eiti kituose pavietuose, niekas negalįs eiti kasmet, ir dar paskirtas didesnis tarpas — jau *ketveri* metai [2]). Žinoma, tas neliečia to atsitikimo, kai išrinks buvusį deputatą tame pačiame paviete vienu balsu.

Sutikimas. Renkamas į deputatus turi sutikti būti išrinktu.

Vėliau, 1616 m., aiškiau nustatytas vienas dėsnis: pačiam reikia dalyvauti seimely, taigi už akių rinkti negalima, ir pats turi vietoj pareikšti savo sutikimą [3]).

Priesaika. Susirinkę į Tribunolą, prieš susėdant teisti, teisėjai turi viešai padaryti priesaiką pilies teisme prie bajorų toj vietoj, kur ims teisti [4]). O kadangi pradeda Vilniuje, tat buvo daroma Vilniaus pilies teisme.

Priesaikos rota (žodžiai) yra tokie pat, kaip ir žemės teisėjo, kur nurodyta Lietuvos Statute (A Stat. IV, 1), tik dar pridedama: kad esąs su nieku nesusižinojęs, reikalų neturįs, niekam neduosiąs patarimų nė perspėjimų ir kad nesirūpinęs būti išrinktas [5]).

1601 m. seimo konst. sudarė atskirą Tribunolo teisėjams priesaiką. Ji savo turiniu nesiskiria nuo tos, kurią duoda žemių tesėjai, pridėta tik tas, ko reikalauja Trib. Įst. (§ 3) ir suvesta į vieną, tuo būdu sudaryta nauja priesaikos rota (žodžiai) [6]), tik gale pridėta baisi sankcija: jeigu ją sulaužys, kad Dievas užmuštų, ko pirmiau Lietuvių priesaikoj nebuvo.

Vėliau, 1647 m., seimas padidino siekiamųjų dalykų skaičių: įdėta dar pasižadėjimas laikytis paslapties [7]), „kaip tat buvo Lenkijoj".

Pasirodė, kad viena priesaikos dalis, kuri sako, jog nesirūpinęs būti išrinktas, nenaudinga pačiam teismui: sąžiningi, nusimaną teisės žinovai negali rūpintis būti išrinkti, o kaip tik teisingumui naudinga, kad jie būtų, kad jie patektų į Tribunolą, o praeiti gali nesąžiningi ir mažiau tinkami žmones, tai 1726 m. iš priesaikos rotos tie žodžiai išmesti. Šiaip palikta senoji priesaika, išmetus minėtąją vietą [8]).

Nauja priesaika buvo sudaryta 1792 m., bet esminių atmainų nėra, ten išmesta baisioji jos vieta, kur sakoma, kad Dievas užmuštų, jeigu ją sulaužys, tenkinasi vienu senuoju prašymu, kad

---

[1]) *Trib. Įst.* 2 §. [2]) *V. L.* III, 38. [3]) *V. L.* III. [4]) *Trib. Įst.* 3 §. — žr. Priedą. [5]) Ten pat. [6]) *V. L.* II. 1526 — žr. III. Priedą. [7]) *V. L.* IV, 472 [8]) *V. L.* VI. 472.

Dievas padėtų [1]), nes anoji vieta neatitiko etinių gadynės reikalavimų.

Rugos. Seimeliai kartais skildavo, išrinkdavo kelis deputatus, tai reikėjo jau pačiam Tribunolui išspręsti, kuris yra tikrasis deputatas.

XVIII amž. išsidirbo toks kelias. Tie, kurie buvo neginčijami, perkratinėjo anuos. Tat buvo daroma pirmojoj sesijoj; ji vadinosi *rugomis*; ji žiūrėjo, ar tinkamai išrinkti. Klausimą sprendžia balsų dauguma, ir ką dauguma pripažino, tat buvo teisinga.

Šitoji sesija svarbi, nuo jos pareina Tribunolo sąstatas [2]).

Į Tribunolo pradžią suvažiuoja daug žmonių, laukia, kas laimės rugose.

Karalius, ponai turi intereso palaikyti vieną ar kitą asmenį.

Balsavimai buvo vieši ir slapti. Galima buvo turėti įtakos.

Kartais slaptieji balsavimai nesutiko su viešaisiais, nes kartais ir piktesnieji turėjo balsuoti už jiems netinkamus, bet doresnius deputatus [3]).

Atsakomybė. Teisėjo pareigos nurodytos įstatyme ir priesaikos žodžiuose. Pasirodė, jog to buvo permaža, vis delto peržengdavo ir įstatymą ir priesaiką, ypač teko kovoti su kyšių ėmimu. Už kyšio ėmimą, berods, gana vėlai, būtent 1776 m., paskirta šitokia bausmė: turi kyšį grąžinti, skundėjui dvigubai užmokėti, visiškai atimamos teisės būti teisėju ar bet kokiu kitu valdininku, be to, dar turi būti teisiamas, kaipo kyšininkas, „be pasigailėjimo“ [4]).

3.

Maršalas.

Tribunolo įstatyme nėra nė žodžio pasakyta apie jo *maršalą*, arba *pirmininką*, kuris vestų Tribunolo posėdžius ir sesijas, rūpintųsi tvarka, atstovautų Tribunolui. Bet gyvenimas vistiek to reikalavo, įsteigus Tribunolą reikėjo iš karto toji vieta sudaryti. Vėlesni seimo įstatymai (konstitucijos), rodos, šykščiai papildydavo ir išplėsdavo tai, kas buvo gyvenime. Reikia pripažinti, kad per du amžiu tuo reikalu nedaug tebuvo įstatymų. Atsirado ne tik maršalas, bet ir jo padėjėjas, pavaduotojas, vice maršalas, arba substitutas, direktorius, atsirado cenzorius, Tribunolo iždininkas ir t. t.

Deputatai renka maršalą iš savo tarpo. Einant Tribunolo sesijoms, jis veda posėdį, renka balsus.

Maršalas, kaipo aukščiausiojo teismo pirmininkas, greitai įgijo didelės galios visuomenės gyvenime.

Išėjus aikštėn kai kuriems trūkumams del nenustatymo jo būklės, įstatymai vėliau turėjo visa tat šalinti. Pavyzdžiui, nustatyta, kad nei jisai nei teisėjai negali patys užiminėti butų (1598,

[1]) *V. L.* IX p. 393.
[2]) *Zaleski,* Pamiętniki. 113, 120 — 1.
[3]) *Zaleski,* Pamiętniki. 121 — 2.
[4]) *V. L.* VI. 447.

1601 metais), teismo vietoje negali sau imti muitų, rinkliavų [1]) ir t. t.

Kartais būdavo daug blogesnių dalykų: darydavo pas save namie teismą, turėjo įsitaisę savo privatinį kalėjimą, įsileisdavo į posėdžius kaipo publiką abejotinus žmones, kaip antai: miesto padaužas, škotus (vaikščiojančius po Lietuvą krominninkus, kaip vėliau vengrai), perkupčius ir t. t.

Maršalas, prieš eidamas savo pareigas, turi prisiekti. Vėlesnioji 1667 m. konstitucija smulkiau tat nustato.

Jisai turi prisiekti, kai visi deputatai bus prisiekę. Išrinktasai maršalas siekia skyrium; tarp kai kurių jo priesaikos punktų yra ir tokių: žiūrėdamas rejestro eilės, kaip kas užsirašė, šauks bylas, neturės savo privatinės kanceliarijos, nedarys jokių suktybių, neturės sutarimų per kokį teisėją ir t. t.[2]).

Buvo labiau išplėsta šita konstitucija kitame seime: maršalas turi siekti ne uždarytame rate savųjų tarpe, bet viešai prie šalių; jeigu maršalas susirgtų, tai reikia išrinkti jam užvadą, ir jis turi prisiekti tokia pat priesaika[3]).

Vienos kokios padermės vyravimas Tribunole buvo neparankus bylų eigai ir sprendimui, per jį buvo galima veikti bajorų masę, visuomenę, todel 1726 m. surasta išėjimas: bandyta sumažinti jo politinę reikšmę. Šitas priežastis nurodo ir pats įstatymas, kuris sako: „atsižiūrėję į tat, kad savitarpis laisvos respublikos piliečių saugumas yra *in plena* prerogativų *aequalitate*; vengdami *in casu* vienų namų ant kitų vyravimo, net pačios *suspicaces libertatis metus* ir kylančios iš ten inkonveniencijos, taisydami dabartinį Vyr. Did. Liet. Kunig. Tribunolą, sutikus visiems respublikos luomams *irrevocabiliter* nustatome: idant nuo to tik *post expletum triennium* vienų namų ir vardo galėtų būti išrinktas direktorium, o kiekvienas *secundum hanc legem* išrinktasis maršalas turės duoti nuomonę ne po visų sentencijų, *ut lante* buvo, bet *ex turno* (iš eilės) savo vaivadijos ar pavieto, kur bus išrinktas deputatu, nepakartodamas deputatų *vota*, turės paduoti savo balsą, kaipo deputatas[4])."

Irstant seimams pastovi liko viena vyriausioji Lietuvos įstaiga — Tribunolas. Tenai perkelia ponai savo kovas ir varžytynes savo tarpe. Ir tat atsispindėdavo maršalo įkūrimo pavidale. Kukliai ėję rinkimai pradžioj, dabar XVIII amž. maršalas su iškilme perima savo pareigas. Tuomet į Tribunolą renkasi labiau, negu į seimą, susirenka daugybė visos Lietuvos bajorų. Maršalas, jeigu pasitaiko galingas ponas, su iškilme įvažiuoja. Lydi jį ne tik maža Tribunolo sargyba, bet, jeigu gali, ir didelė kariuomenė[5]).

[1]) Buvo skundų ir vėliau (1648 m.), kad vis delto imama (A. *Radziwill.* Pam. II 287).
[2]) *V. L.* IV. 993.
[3]) *V. L.* V. 51b.
[4]) *V. L.* VI. 471.
[5]) *Matuszewicz.* II 147, 169—170, IV 24—32, 55—63.

Darant teismų reformą 1764 m. reikėjo įvesti atmainų maršalo būklėj.

Tuomet Tribunolas buvo padalytas į 2 kadenciji: lietuvių ir gudų, deputatai taip pat pasidalijo, tik maršalas liko bendras.

Radikalesnės reformos 1792 m.[1]) panaikino maršalą, dargi jo vardo nebeliko. Yra pirmininkaujantieji (prezydujący) kiekvienam iš 2 rūmų. Jis renkamas burtais vienai savaitei (III § 1—3). Jo rolė sumažėjo, jo alga ne didesnė kaip kitų teisėjų, nes su tuo norėjo kovoti prieš įsigalėjusiojo pono, kaipo maršalo, įtaką. Be jo, dabar ir *cenzorius* renkamas taip pat burtais tiktai vienai savaitei. Jis žiūri balsų, prižiūri pirmininkaujantį ir padeda skaityti balsus (IV § 1—6). Cenzorius rašo dalykus, veda dienyną.

4.

Teisėjų atlyginimas ir teismo išlaidos. Iždas. Iždininkas.

Teismai iš iždo negauna nieko, jie patys turi save išlaikyt iš savo darbo. Bylininkai turi atlyginti teismui už kiekvieną jo padarytąjį darbą. Visos teismo pajamos ėjo iš bylų.

Nuo pat pradžios Tribunolo iždui tvarkyti, pajamoms imti, išlaidoms daryti ir atsiskaityti buvo renkamas iš teisėjų (deputatų) tarpo *iždininkas* (podskarbi). 1764 m. buvo renkamas kiekvienai kadencijai (lietuvių, gudų)[2]).

Teismo įmokėjimai. Šituo reikalu turime daug įstatymų apie teismo įmokėjimus, kurie sąlygoms keičiantis mainėsi.

1588 m. Liet. Statutu (IV. 5) buvo paskirta *teisybos* (peresud): kas pralaimėjo bylą, mokėjo priešingai (laimėjusiajai) pusei nuo 1 kapos liet. skatikų — 2 skatiku, žemės teisėjui — 2 sk., pateisėjui — 1 sk.

Be to, teisėjui mokama *žymybų* (pametnoje, pamiętne) — už pažymėjimą knygose: laimėjusis duoda, nežiūrint skaičiaus dalyvių ir sumos — 4 sk. Tą patį mokama įrašant į knygas žemės pirkimą, dovaną ir t. t.: teisėjui — 4 sk., pateisėjui — 2 sk., už išrašą iš knygų ir antspaudo pridėjimą: teisėjui — 4 sk., pateisėjui — 2 sk. Tą patį atlyginimą gaudavo ir kiti teisėjai.

Už peržengimą šitos taksos buvo paskirtos atatinkamos bausmės. Tribunolo įst. taip pat nustatytas atlyginimas. Teisėjai gauna *teisybų* už dekretą, skaitomų nuo priteistos sumos, būtent, nuo kapos po skatiką; ginče del žemės imama nuo tarnybos ir gyvenamojo valako po 10 liet. skat., nuo tuščios žemės, ežerų ir t. t.— nieko neimama. Kas neteisingai apeliuos, mokės vyriausiajam teismui 6 kapas skatikų, o priešingai šaliai — turės užmokėti kitas 6 kapas. O kas skųsis teisingai, moka vieton žymybų Vyr. Teismui kapą skatikų. Jeigu ieškoma paskolintos sumos, tai moka teisybų skolininkas, kuris nenorėjo mokėti. Raštininkui už įrašymą į knygą mokama vienas skatikas, už teismo išrašą ir visą

[1]) *V. L.* IX [2]) *V. L.* VII, 172.

bylą — po 12 liet. skatikų. Aukščiau to nieko nemokama. Jeigu raštininkas „ištrauks" daugiau, tai tas pats teismas prispirs užmokėti skundėjui kaltės — 12 kap. sk.

Pasirodė, jog įstatymas buvo ne labai aiškus, ar teismai norėjo daugiau imti, negu paskirta, tai 1601 m. seimas savo įstatymu paaiškino veikiantį įstatymą ir prideda šį tą naujo. Jisai nurodo, jog prie apeliacijos negalima imti tryliktos dalies, vieton žymybų — teisybas. Nuo to, kas išteisintas, imama ne teisybos, bet žymybos. Jeigu ieškovui (actor) priteis, duos valdymą, tai iš jo imamos teisybos, einant Tribunolo konstitucija, o ne savo taksa. Kur šalys susitaikė, nors teismas ir bus išklausęs atsikirtimus, bet susitaikė prieš dekretą, ten negalima imti nei teisybų, nei taikos dovanų. Tat buvo tik paaiškinimas su praplėtimais.

1609 m. seimas nustatė kitą taksą, daug mažesnę. Pirmiau teisėjas gaudavo $^1/_{30}$ dalį ieškinio, dabar tik nuo bylos, įrašytos į rejestrą. Taigi 1609 m. seimo konstitucija eina dar toliau. Nuo to laiko teisybos naikinamos: teisėjai negali imti, o šalys duoti.

Tribunolo teisėjai, 40 iš viso, susirinkę 1609 m. surašė protestą, kuriame sako, kad šitoji konstitucija dar nėsant seimo priimta, nors buvus išspausdinta ir išsiuntinėta, todel ji dar neturint galios; o iš esmės ji kenkiant teisėjams, nes turint norą sugriauti teismus, atimti jų įplaukas, todel protestuoja [1]).

Bet, matyt, ši konstitucija virto įstatymu, negirdėti apie jos panaikinimą.

Dabar teismams skiriama atlyginimas (salarium) kitais pamatais: kas turi bylą Tribunole ir nori stoti į teismą, tas įsirašo į rejestrą: turi užsimokėti vienas ir kitas, jeigu nori įsirašyti, moka 1 kapą skatikų nuo bylos, jau nebežiūrint kainos. Kiek kas turės bylų, tiek kapų ir duoda. Jeigu byloje keli dalyviai vienoje pusėje, ir jie visi yra viename šaukime, tai vistiek mokama nuo bylos ir šaukimo. Jeigu kas šaukia į Vyr. teismą pavieto teismą, tai moka nuo vienos šalies vieną sykį, nežiūrint žmonių skaičiaus, kitoj pusėj taip pat 1 kapą. Už neteisingas apeliacijas taip pat mokama. Jeigu šalys susitaikė ir surašė taikos raštą, tai nemoka nieko, taip pat ir įgaliojimai neapmokami [2]).

1647 m. už priešinimąsi dekretui, jeigu jau buvo paskirta 100 kapų kaltės, tai jų teisėjai imti negali, be to, nuo šio laiko tat naikinama, o jeigu priteista, tai pridera šaliai [3]).

Praėjus švedų-rusų karo suirutėms imtasi tvarkyti Tribunolo reikalai. 1717 m. konst. plačiai nustato naują atlyginimą teisėjams, kitaip tvarko, kiek mokės bylininkai. Būdavo nusiskundimų, kad šalys nežinojo taksos, įvairiai imdavo ir t. t. Pradedama kitaip skaityti: įvedama mokestis nuo kiekvieno darbo. O tų darbų ilga eilė. Pav., nustatoma teisėjams: įrašant bylą — 3 auks., raginimo nuorašas 1 kapa liet. skat., skyrimas pa-

[1]) *Opis* IX p. IV. [2]) *V. L.* II. 1683. [3]) *V. L.* IV. 107.

trono — 1 kapa, byloj raštų pataisymas — 1 kapa, už atidėjimą del naujų įrodymų — 1 kapa ir t. t. Taip pat smulkiai nustatinėjo mokesčius 1726 m. seimas.

1764 m. konst. pasakyta, jog teismas turi laikytis 1726 nustatytosios taksos ir nieko daugiau imti negali. Jeigu tat bus daroma, tai būsimame Tribunole, jeigu bus skunda, atsakys ne mokesčių rinkėjas, bet Tribunolo iždininkas ir cenzoriai. Tokios bylos nagrinėjamos skubotai, kaltasis moka trigubai. Bylininkai gauna iš subkolektoriaus kvitą, kurioj pažymėta, už ką kiek užmokėta [1]).

1776 m. teisėjams mokama jau alga, Tribunolo maršalui 20.000 auks., didž. Instigatoriui 6000 auks. [2]). 1792 m. nustatyta algos teisėjams 10.000 auks, tiek pat maršalui ir raštininkui.

Už neatvykimą ar pasivėlavimą į posėdį (1792 m.) išbraukiama iš algos: už 1 val. — 9 auks., visą sesiją — 72, už 2 sesijas — 252 a., 3 — 504. O jeigu visą savaitę nebus ir neįrodys savo ligos, nustoja pensijos ir bus atstatytas [3]). Bet, kaip minėta, 1792 m. reforma nebuvo įvykdyta.

5.

Raštininkas. Raštinė.

Raštininkas. Vyriausiajame Tribunole buvo raštininkas. Jau nuo pat pradžios jo reikšmė buvo didelė, o darbams didėjant ji augo dar labiau.

Tribunolo įstatyme (§ 12,15) pažymėta, kas bus jo raštininku, būtent: žemės teismo raštininkas toj vaivadijoj, kurioj sėdės Vyr. Tribunolas; vadinas, Tribunolas savo atskiro raštininko neturi: jis laikinai imamas iš žemės teismo; taigi jeigu tuo laiku turėtų būti ir žemės teismo rakai, tai jie reikia perkelti. Reiškia, Tribunolo raštininkais bus Vilniaus, Trakų, Naugardėlio ir Minsko žemės teismo raštininkai, žiūrint kurioj vietoj sėdės. Keičiantis Tribunolo posėdžių vietai, ar įvedus kituose miestuose, negu minėta, Tribunolo rakus, šitos vietos teismo raštininkas turėjo būti paimtas į Tribunolą [4]). Visuomeninė šitokio teismo raštininko reikšmė turėjo pakilti, juk kartais daugiau laiko Tribunolui atiduodavo.

Įstatymas sako apie jo pareigas (§§ 12,15). Jisai turi atvažiuoti anksčiau trimis dienomis į paskirtąją vietą, negu teismas pradės sėdėti, nes turi įrašinėti visas bylas ir tęsti įrašinėjimus visą savaitę nuo teismų pradžios.

Iš reikalavimų praktikoje buvo statoma viena — mokėti raštu gudų kalbą, nes ja iš pradžių buvo rašomi sprendimai.

[1]) *V. L.* VII, p. 403.
[2]) *V. L.* VIII, 931.
[3]) *V. L.* IX, 1.392, V. art. 6 §.
[4]) Smulkiau 1766 m. (*V. L.* VII. 534)

Kartais bajorai skųsdavosi, jog raštininkas neįrašydavo į knygas jų įrodymų. 1616 m. konst. pakartoja, kad bylininkai turi pristatyti juos raštininkui prieš 3 dienas[1]).

Pareigos. Raštininkas įrašo į žemės knygas visas bylas, jis pasirašo taip pat po Tribunolo dekretais.

Raštininkas būna teisme, bet sprendžiant bylas balso neturi.

Jeigu raštininkas mirtų prieš pat Tribunolo posėdžius ar jų metu, tai Tribunolas pats laikinai pasirenka į raštininkus vieną iš savo deputatų (teisėjų) tarpo; jis turi prisiekti raštininko priesaika. Užbaigęs darbą ne vėliau kaip per 6 sav. raštininkas atiduoda bylas prideramos vaivadijos teisėjui ir pateisėjui. Juodu išduoda nuorašus iš senesniųjų bylų (1616 m.).

Raštinė. Darbui didėjant reikėjo steigti atskira raštinė, turėti joje didesnį personalą, del to greitai įvyksta joje darbo padalijimas; žiūrint einamų pareigų, kiekvienas toksai asmuo įgyja savo vardą. Seimai bandydavo kartais uždrausti Tribunolo raštininkui laikyti pašalinius žmones, kurie jam padėtų darbe, jam dirbtų už tam tikrą atlyginimą. 1635 m. konst. sako, jog, prisilaikydamas 1616 m. konst., seimas nutarė: kad toliau Tribunole nebūtų *korrigatorių*, kurių iki šiol priešingai teisei vartota; bet kad raštininkas pats tą pareigą atliktų, eidamas savo priesaika, kuriąja yra apsiėmęs... [2]).

Bajorams rūpėjo, kad būtų pigiau, del to ir buvo uždraudę imti pašalinius žmones.

Vis delto raštininkas, nespėdamas atlikti darbo, turėjo imti iš šalies *perrašytojus*, kuriems mokėjo nuo darbo nuodaliai; jie vadinosi *terminatoriai*; už tą imdavo iš bylininkų atlyginimą skyrium. Ir 1641 m. seimas leido laikyti juos, tik uždraudė imti už savo darbą daugiau negu paskirta.

Galų gale 1647 m. seimas turėjo įstatymo keliu padidinti Tribunolo raštinės sąstatą; nuolatos dirbantieji padaryti jos valdininkais. Šitas įstatymas sako, jog raštininkas pats dekretų gali jau nerašyti, jeigu nenori ar negali, tai kad rašytų kiti jo priklausantieji, gali tat daryti du prisiekusiu paraštininkiu, kurie prisiektų V. Tribunolo pilnaty, jog neišduos sekretų. Posėdyje jie užrašo sprendimą, teisėjų diktuojamą [3]).

Priesaika. Bene iš pradžių nereikėjo atskiros Tribunolo raštininko priesaikos, tenkinos tąja priesaika, kurią jis buvo padaręs, būdamas žemės teisme. Bet vėliau prie savo senosios turi duoti dar atskirą papildomą priesaiką.

Jis siekia, jog neims daugiau, negu įstatymai leidžia, ir neišduos sekretų. Ir tik tokią priesaiką atlikęs atatinkamas žemės raštininkas tegali sėdėti Tribunole [4]).

---

[1]) *V. L.* III 307 p. 4.
[2]) *V. L.* III 877 p. 85.
[3]) *V. L.* IV 107 (1647 m.).
[4]) *V. L.* IV 995. 1667 m.

Regentai. Kanceliarija. Rodos, tie patys anksčiau minėtieji *paraštininkiai* vėliau ėmė vadintis *regentais*, nes ano vardo jau nebeužtinkame, o iškilo tik šitas vardas. 1667 m. įstatyme minimas regentas. Jis turi prisiekti, kaip ir raštininkas, būtent: jog užlaikys sekretą (pagal minėtąją 1647 m. konst., kuri kalba apie paraštininkius) ir nieko neims daugiau, negu leista [1]).

1726 m. jau randame Tribunolo *kanceliarijos* vardą. Raštininkas prižiūri regentus. Jų darbų skaičius padidėjo; dabar jie ar patys ar per terminatorius atlieka visus darbus. Regentai turi būti bajorai, turį žemės. Kai del skaičiaus, tai jų gali turėti raštininkas savo pagelbai 2 ar 3. Jie tribunolų pradžioj turi prisiekti savo žemesniuose teismuose, jog užlaikys sekretus ir neims daugiau negu pridera [2]).

1764 m. reformos. Jos palietė ir raštinę. Regentai kartais paima bylas iš raštinės, kad greičiau eitų, bet tai draudžiama, vadinas, turi sėdėti vietoj, neišeiti, nepasitraukti nuo teisėjų. Tačiau nustatyta regento darbas posėdyje: jis rašo tik pačią deciziją (dabar pavadintume rezoliuciją), kad negaišintų teismo, patį sprendimą jis rašo vėliau, tenai viskas galės būti plačiau išdėstyta. Kai del šito darbo atlyginimo, tai nustatyta, kiek galima už jį imti [3]). Regentų skaičius palieka tas pats: gali būti 3, bet jau pridėta, kad būtų tik bajorai, moką įstatymus, dori; didesnio skaičiaus imti negalima [4]).

Savo raštininkas. 1764 m. seimas padarė kitą atmainą. Tribunolo raštininku bus nebe žemės raštininkas, kaip iki šiol, bet *deputatai* paeiliui vaivadijų ar pavietų, renkami kasmet kiekvienoj kadencijoj, pradėjus nuo Vilniaus vaivadijos. Jie duoda tokią pat priesaiką, kaip ir raštininkai [5]).

Vėliau 1766 m. seimas paaiškino aną įstatymą, kaip reikia suprasti žodžiai, kad paeiliui eina už kits kito pavietai [6]).

Ketverių metų reformų seimas (1788-1792 m.) nutarė padaryti daug atmainų ir raštinės būklėj. 1792 m. Įst. (5 §) [7]), kalbama plačiai apie raštininko teises ir pareigas. Jisai yra dabar Tribunolo valdininkas, greta pirmininko ir cenzoriaus. Kadangi Tribunolas teisia dviem rūmais lygiagrečiai, tai yra 2 raštininku. Jis renkamas vieneriems metams. Jis sėdi be sprendžiamojo balso. Jo žinioj yra vytis su parašu: „Pieszęć Trybunału Głównego Ziemskiego W. X. L.“. Raštininkas eina dabar iždininko pareigas, jis turi savo žinioj Tribunolo iždą; jisai išmoka teisėjams algas, iš jų išskaito del neatvykimo ar pasivėlavimo.

Jis daro priesaiką, nurodytais įstatyme žodžiais.

---

[1]) *V. L.* IV. 993. [2]) *V. L.* VI. 474. 1726 m. [3]) *V. L.* VII 404—405 § 22. [4]) *V. L.* VII 405 § 22. [5]) *V. L.* VII 172. [6]) *V. L* VII, 534. [7]) *V. L.* t. IX p. 386—394 Nr. 395.

Jisai gauna tokią pat *algą*, kaip ir teisėjai (deputatai), būtent po 10.000 auksinų. Iš jo algos taip pat, kaip ir aniems, išskaitoma už neatvykimą (V 7 ir II 16).

Prie Tribunolo tarnautojų pridera *regentai* (art. 6). Jų gali būti 3 kiekvienam rūmui, taigi iš viso 6. Regentus pasirenka Tribunolo pilnatis slaptu balsavimu. Renkami vieneriems metams: galima senieji palikti ar rinkti visai nauji. Kandidatais į juos tegali būti bajorai, turį žemės; ir pridėtas dar vienas visai naujas reikalavimas: *turį teisės mokslo*, taigi jie buvo vieninteliai Tribunolo valdininkai, iš kurių įstatymas reikalavo teisės mokslo. Susirgus raštininkui, posėdyje jį pavaduoja regentas, renkamas burtomis pilnaty. Jie duoda priesaiką. Algos gauna 4000 auksinų ir jokio kito pelno neima.

Reikšmė. Bajorų užsipuolimai. Teismuose raštininkai turi didelės reikšmės. Jie turėjo kuo daugiausia teisinių žinių, tai pastoviausias gaivalas, ten kur viskas keitėsi; jų rankose sudėti aktai.

Bajorų masė dažniausiai buvo beraštė arba mažaraštė. Todel raštingieji žmonės galėjo lengvai apvilti juos, įrašyti ne tai, kas reikėjo; baimė didėjo ir del to, kad nemokėjo patikrinti. Todel bajorai visą laiką kariauja teismuose prieš raštininkus, kaip kariauja prieš visus kitus raštinguosius ir teisėj nusimanančius, būtent prieš advokatus. Seimo nutarimai draudžia gadinimus, eilės keitimus. Seimai draudžia tat daryti, bet patys bajorai negali to viso patikrinti, nes nemoka. Dažnai jiems taip rodės, kad suvedžioja, nes matė aktingai dalyvaujant teisme jiems priešingos pusės advokatus.

Atlyginimas. Baudos. Už darbą raštinei buvo skiriamas atlyginimas. Laikui bėgant, sąlygoms įvairėjant, jisai keičiasi. Taip pat nevienodai nustatomos baudos už neprideramą savo darbo atlikimą ar visai jo neatlikimą. 1616 konstitucija skiria bausmę už vėlinimąsi išduoti dekretą — 100 kapų[1]).

Kitur nurodoma, kad raštinė kartais perdaug prirašo, kad daugiau paėmus už darbą, todel draudžiama tat daryti. 1717 m. įvesta nauja tvarka: už kiekvieną darbą paskirta, koks turi būti atlyginimas[2]).

1726 m., atsimainius sąlygoms, buvo nustatyta nauja taksa. Joje randame: „kiekvienas puslapis negali turėti daugiau kaip 30 eilių (maždaug), išėmus pirmąjį, kur yra intitulacija, ir paskutinį, kur yra atspaudas ir teisėjų bei valdininkų parašas, taip pat marginesai, arba pakraščiai, iš kraštų, viršuje ir apačioje negali būti platesni kaip per du pirštu. Ir nuo tokių lankų, tai reiškia nuo kiekvieno tokio lanko, P. raštininkui (tenka) vienas timpas[3]), p. regentams pusė timpo, skribentams (per-

[1]) *V. L.* III 307 p 4.
[2]) *V. L.* VI 475—8.
[3]) *V. L.* IV 15. 3) timpas XVII. amž. = 38 skat.

rašytojams), kiek bus rašoma raštinėje, 15 skatikų". „O jeigu šalis pati sau norėtų nusirašyti, išėmus užrašus (zapisy), kurie ištisai turi būti rašomi ir perrašomi kanceliarijoj, tai jos valiai palieka, ir už tą lanką, šalies perrašytą, nieko nereikia mokėti perrašytojams (skribentams)...". Vėliau įplaukos bus šiaip mokamos. „Būtent: už įrašymą į rejestrą kiekvienoje bvloje nuo kievieno įrašo p. raštininkams, taip Vilniaus, taip Naugardėlio ir Minsko dabartiniems visose kadencijose, kol jie bus gyvi, du timpu, o būsimiems ateityje po 1 timpą ir nuo lanko po auksiną; nuo antspaudo, visokių užrašų muštas seštokas, nuo kiekvienos kopijos, jeigu ją kokia šalis atiduos į raštinę, 5 skatikus, už atidarymą senųjų knygų 1 timpą, už intromisiją pripažintą ir generales relacijas 24 skat., kondemnatos areštavimą 1 auks., o kondemnatos paskelbimą 24 sk., už užrašų pažymėjimą 24 sk."[1]).

Vėlesniais laikais (1764 m.) nurodyta, jog daugiau, kaip 1726 m. nustatyta, niekas imti negali, kitaip bus atstatytas[2]).

Raštinės išlaidos. Raštinė neturėjo savo lėšų, iždo atleistų: turėjo pati iš tų įplaukų padengti visas išlaidas — popieriui, rašalui, antspaudams ir t.t.

6.

Tekūnas.

Prie kiekvieno pavieto teismo buvo dar viena valdininkų kategorija su gana plačiomis teisėmis ir pareigomis, tai *tekūnai* (woźny). Tekūnas vykdo teismo sprendimus, nustatinėja skubotai reikalingus faktus (pav., sužeidimus, nuostolius ir t.t.), kviečia bylininkus į teismą, įteikdamas jiems raginimus, jisai pagaliau žiūri tvarkos teisme. Prie kiekvieno teismo jų būdavo po keletą. Juos rinko bajorai. Kadangi tas darbas sunkus, įkyrus ir nepelningas, tai turtingieji bajorai neidavo į tą vietą. Atlyginimą už darbą gaudavo nuodaliai[3]). Jie prisiekia del tinkamo pareigų ėjimo.

Jų tarpe buvo vienas tekūnas išskirtas, kurį rinko taip pat bajorai, bet tvirtino karalius. Jis vadinos vyresnysis tekūnas, „kuris iš lotyniško vadinas jenerolas"[4]).

Tie patys pavieto tekūnai dirba ir prie Tribunolo. Ilgainiui pakeista nemaža dalykų esamuose įstatymuose. 1601 m. įst. nustatyta, jog Tribunolo sprendimus vykdo ne tekūnas, pasikvietęs talkon bajorus, bet pats pilies ar žemės teisėjas turi iškeliauti vykdyti.

1616 m. paskirta bausmė už ėmimą virš nustatytos taksos: tekūnas negali imti daugiau negu paskirta, o jeigu

[1]) *V. L.* VI p. 417—8 p. 2 ir 3.
[2]) *V. L.* VII 398.
[3]) *Liet. Stat.* 1588: IV 8—11.
[4]) ten pat IV 104.

paimtų, tai grąžina dvigubai ir dar turės kalėjime išsėdėti 6 savaites[1]).

1647 m. seimo konstitucija sako, kad tekūnas turi pristatyti raginimus savo laiku, už 6 savaičių savo pilyje, o žinią apie tat duoti teismui prieš 2 savaiti[2]).

1726 m., atsimainius gyvenimo sąlygoms, pakeista tekūnų atlyginimas, nustatytas dar XVI amž. (Statute IV. 9); dabar nustatytas kitoks užmokestis, daug didesnis ir labiau specializuotas. Dabar skiriama: už raginimą, paliūdymą ir t.t. — 3 skatikai, kelionės pinigų nuo 1 mylios — 10 skatikų, o atgal grįžti nieko neskaitoma ir t.t.[3]).

Šitoj konstitucijoj kreipta domės į jų darbo kliaudis. Kadangi pastebėta, kad generolai pareikšdavo, jog raginimus įteikė, o iš tikro bylininkas nežino, tai dabar prižiūrima, kad to nebūtų; už tat moka baudos, jeigu bus maži neapsižiūrėjimai, o jeigu melagingi, tai grąžina išlaidas ir sodina į bokštą 12 savaičių tarp piktadarių ir t.t.[4]).

Tas pats grasinimas pakartotas dar aštriau 1764 m.[5]).

Į naują padėtį pastatė tekūnus 4 metų seimo darbai. Naujuoju Tribunolo statutu, 1792 m. išleistu, Tribunolas įgyja savo tekūnus, kurių pirmiau neturėjo. Naujojo įstatymo artikulas VI str. 11 sako: „Vyr. Tribunolas turės du tekūnu, su metine alga 600 auks., su mundieriu, iki gyvos galvos, kuriuos pats teismas išsirinks ir duos raštą, o jie turi būti be jokios dėmės, velytina bajorai už kitus, prisieks Statuto priesaika“[6]). Bet tas neįvykdyta.

7.

Tribunolo sargyba.

Tribunolo įstatyme nebuvo paminėta nieko apie ginkluotąją jėgą, kuri ateitų pagalbon, prireikus tvarkai palaikyti. Matyt, greitai po įsikūrimo buvo įvesta. Tribunolo sargyba karal aus įsakymais, nes iš pradžių konstitucijos apie tat nieko nemini.

Ji turėjo gana daug darbo tvarkai palaikyti. Nors buvo draudžiama žmonėms rodytis su ginklais, vis delto ginkluotų būdavo ir mieste ir Tribunole. Būdavo susidūrimų bylininkų tarpe, kartais užpuldavo pačius teisėjus.

1701 m. Tribunolo posėdyje galingas ponas Krišpinas susivaidijo su deputatais (teisėjais), dargi bandė pulti, tai Tribunolo sargyba (varta) baisiai jį sukapojo, vos išgijo. Išmušta daug Krišpino tarnų, kurie gynė savo poną, teko broliui[7]).

Atsitikdavo muštynių gana dažnai, bylininkai savitarpyje pasikapodavo, tai sargybai reikėdavo skirti[8]).

Sargyba buvo maršalo žinioje.

[1]) *V. L.* III. 313 p. 24. [2]) *V. L.* IV. 107. [3]) *V. L.* VI. 479. [4]) *V. L* VI, 481. [5]) *V. L.* VIII 408. [6]) *V. L.* IX, p. 392. [7]) *Zawisza*, 210. [8]) *Matuszewicz* 211—12.

Aiškių įstatymų stoka pagamino reikalą tiksliai nustatyti sargybos būklę ir tinkamai ją aprūpinti. 1717 m. konst. atliko tą darbą.

Tribunolo *vėliava* ar *sargyba* nedidelė. Joje priskaitoma iki 100 žmonių; tai pėstininkai, turį *vengrų pėstininkų* vardą. Ji neįeina į Lietuvos kariuomenę. Jos nuolatinė būstinė — Vilniaus miestas. Jai užlaikyti paskiriama Dūdų seniūnija. Iš Vilniaus miesto ji nieko, be buto, negauna. Alga mokama pinigais ir daiktais. Pinigai eina iš žydų pagalvės, bet patys tiesiog nieko negali imti. Butus turi priemiesčiuose. Kur jie būtų, negali imti nieko, nei daiktų, nei arklių. Už visa atsako jų rotmistras, kuris viskuo turi aprūpinti savo karius, nes jam esą duodamos lėšos.

Sargyba visur lydi Tribunolą. Iškeliavus jam į kitą miestą, ji turi nuvykti tenai ir eiti savo pareigas[1]).

Reforma padaryta 1766 m. Buvo išleistas naujas įstatymas, kuris padarė kai kurių atmainų.

Pasiliko ta pati vėliava, ji lydi Tribunolą į jo lietuvių ar gudų kadencijas.

Bet kadangi lietuvių kadencija Vilniuje prasidės anksčiau, negu baigsis gudų, tai nuvykusios vėliavos nebekels į Vilnių; o pasiliks ir stovės per gudų kadenciją Minske ar Naugardėly, Vilnius gi gaus asistenciją iš esamojo ten pulko.

Del nenuteistųjų kalinių pristatymo taip pasakyta: „kad nesusitrukdytų teisingumas, vengrų pėstininkų komendantas su priderama komanda, gudų kadencijai pasibaigus, pristatys juos į Vilnių, ir atiduos komendantui, esančiam prie Tribunolo. Tą patį šis padarys, persiųsdamas kalinius iš Vilniaus į gudų kadenciją“[2]).

Bokštas. Kaliniams laikyti iki teismui Tribunolas turėjo savo bokštą, arba kalėjimą. Kartais tekdavo ilgai sėdėti belaukiant teismo. Būdavo atsitikimų, kad taip laukdavo teismo iki 4 metų.

8.

Kaltinimas. Instigatorius.

Kaltintojas. Lietuvos įstatymuose baudžiamose bylose griežtai buvo pravesta privatinio kaltinimo pradas. Nieko nebuvo galima teisti, jeigu nėra kaltintojo, o juo buvo privatinis žmogus, kuris turėjo surinkti medžiagą, kaltinamąjį pristatyti į teismą ir dar bijoti, kad gali pats gauti tokią pat bausmę, kaip ir kaltinamasis, jeigu kaltinimas pasirodys melagingas, jeigu kaltė nebus įrodyta.

---

[1]) *V. L.* VI 309. 1717 m.
[2]) *V. L.* VII 536. 1766

Del to XVIII amž. kilo sumanymas apginti visuomenę, įvedant privalomąjį valstybės kaltintoją. O dabar, sako, vieni nusidėjėliai laisvi vaikščioja, nes nebuvo kaltintojo, kiti vargo kalėjimuose apkalti, laukdami teismo po keletą metų, nes kaltintojas nesiskubino.

Bet tos skundos atsirado vėliau, XVIII amž., šiaip Lietuvos tvarką atitiko tai, kas senai buvo kitur[1]).

Instigatorius. Kaltinimas teisme buvo pavesta nukentėjusiam ir jo atstovui. Bet ilgainiui atsiranda viešasis kaltintojas, berods, mažas jo pakeitalas, išėjęs iš karaliaus interesų atstovo. Jis įgijo *instigatoriaus* vardą, kitose šalyse vadinasi *fiskalu.* Berods, nedaug teturime žinių apie instigatorių veikimą ir jų organizaciją.

Iki šiol istorikų tarpe vyrauja nuomonė, kad instigatorius buvo paimtas iš Lenkų. Jisai buvo valstybės gynėju del nusikaltimų, padarytų prieš karalių (del jo įžeidimo, išdavimo) ir valstybę, dargi stodavo bajorų vardu, jeigu nebuvo kam kaltinti. Jisai šaukia tieson nusikaltusius ir del karaliaus įžeidimo, del jo turtų, del įneštų į iždą mokesčių, nestojimo į teismą ir t.t.[2]).

Lietuvoj instigatorius gana senai žinomas, randame jį minint III Stat. 1588 m. (I 8), užtinkame anų laikų dokumentuose XVI amž.[3]). Pav., Vilniaus seimas 1565 m. prašo viešpatį, kad jisai praplėstų jo teises, leistų instigatoriui eiti ir prieš tuos, kurie neina į karą, nestoja į tarnybą. Seimas prideda, kad instigatorių skirtų jisai, susitaręs su seimu[4]).

Dažniausiai instigatorius stodavo į kiemo teismą, kur tokios bylos kildavo, vadinas jisai „Jo Karaliaus Malonybės Didž. Lietuvos Kunigaikštijos instigatorius". Paskui atsirado vice-instigatorius. 1611 Konst. sako, kad padidėjus kovai su valkatomis ir laidokais, turi ypač tuo susirūpinti instigatorius[5]). Lietuvoj instigatorių įtaisymas plėtėsi pamažiau, negu Lenkijoj. 1766 m. Lietuvos instigatorius sulygintas su Lenkų, gauna 4000 auksinų algos. Instigatoriai, kaipo viešpaties valdininkai, turėjo iš karaliaus tam tikrų įplaukų, pav., dvarą kokį: mirštant ar mirus vienam instigatoriui, kitas rūpinas iš anksto jau gauti vietą, kad nepralenktų kiti[6]).

Konstitucijose nematyti, kad Vyr. Tribunole būtų nuolatinis instigatorius. Bet pažiūrėjus į Tribunolo aktus, rasime kartais jį ten stojant viešuoju kaltintoju. 1664 m. buvo byla del

[1]) *Korzon,* IV, 10—13.
[2]) *Lappo,* Vel. Kn. Lit. I, 394—8
[3]) *Dok. M. J.* p. 163
[4]) *Makarewicz.* Instygator w dawnem prawie polskiem.
[5]) *V. L.* III f. 14
[6]) *Matuszewicz,* III 218.

paties Vyr. Tribunolo įžeidimo. Tenai stojo kaltintoju instigatorius[1]).

Lenkijoj instigatorių būklė ėjo žemyn. Jau jie iš karaliaus reikalų gynėjų pereina prie kitų menkesnių darbų. Bajorams nebuvo reikalo karalius stiprinti, palaikant jo instigatorių įtaką; jie virsta žemesniais teismo tarnautojais. Skaičius didėja. Buvo teisme prie dėžutės po 2. Toliau yra inst. Securitatis taip pat 2. Jie žiūri tvarkos salėje, popierio, išnešioja insignia, nakti daboja ramumo mieste ir t.t. Del to į šitas vietas ėjo tik visai menki bajorėliai[2]).

Pasiturintieji žmonės, turį karaliaus dvarus, norėtų patekti į vyresniųjų instigatorių rūšį. Neduodant karaliui daug valios, nėra reikalo daug kelti ir jo gynėjų.

1711 m. konstitucijos įvesta kai kurios atmainos Lietuvoje: kadangi instigatoriai turi darbo asesorijoj, iždo komisijoj, esti dažnai Tribunole, tai neprivalo turėti nuolatinės būstinės; jie gyvena ten, kur jiems patogiau ir reikalinga būti. Alga padidinta 2000, vadinas, dabar gauna 4000, nes reikia, sako, jis sulyginti su Lenkų instigatoriais[3]).

Įstatyme apie Vyr. Tribunolą, išdirbtame 1792 m., jau randame nuolatinių instigatorių prie jo, iš viso 2, po 1 kiekvienam rūmui. Renkami iki gyvos galvos paties Vyr. Teismo. Įstodami duoda priesaiką. Algos gauna po 1000 auks. metams.

Apie instigatorių pareigas 1792 m. įstatymas sako: „instigatorių pareiga bus žiūrėti bokštų ir kalėjimų, kad jie visuomet turėtų prideramą sargybą, o pastebėję šitoj srity neprižiūrėjimą, praneš pirmininkaujančiam, toliau — suimti nuteistuosius, išieškoti nedamokėtus mokesčius[4])".

Taigi atsimainė instigatoriaus būklė; jų gaunamoji alga yra nedidelė; pav., regentui mokama — 4000 auks., teisėjui 10.000, raštininkui 10.000, o instigatoriui — vos 1.000. Jis yra žemesniuoju teismo tarnautoju, o ne valstybės gynėju.

9.

Advokatai.

Prokuratoriai. Jau Pirm. Statute (1529 m.) užtinkame advokatus, prokuratoriais vadinamus. Matyt, advokatūra buvo gerai išsirutulojus ir jau tuomet plačiai veikusi: ir juo toliau, juo daugiau randame žinių apie juos. Įgaliojimai daromi raštu. Advokatu gali būti ir nebajoras, bet pa-

[1]) *AVAK* t. XV. Nr. 83.
[2]) *Kitowicz* I. 95 99.
[3]) *Vol. L.* VII f. 538.
[4]) *V. L.* IX, 391—2.

prastai negali juo būti svetimšalis. Beturčiams teismas pats skiria advokatą, taip pat turi būti paskirtas bylose del gaspadoriaus įžeidimo ir t.t. Už padarytuosius nusižengimus randame skiriant įvairias bausmės: pav., už perėjimą prie piešingos pusės, jeigu nebajoras, baudžiama mirtim (1529 VI. 13 1566 IV—32—37, 1588 IV 55—61).

XVII amž. advokatų reikšmė, kaipo profesionalių teisininkų, turi kilti, nes įsigalėjus bajorams, visi teisėjai renkami trumpam laikui, iš jų teisės žinių nereikalavo, tai įstatymo žinovais teisme pasidarė vieni teismo raštininkai ir advokatai. Be abejo, bajorai, nemokėdami patys patikrinti jų darbų, dažnai stengiasi apsiginti nuo nesąžiningų advokatų su naujais baudžiamaisiais įstatymais, bet vargu visuomet jie galėjo pasiekti savo tikslo.

Apie advokatų organizacijas neturime nė vieno tam tikro įstatymo. Gyvenimo reikalavimai, kaimynų pavyzdys rodė kelią, kaip turi būti advokatūra organizuota[1]).

Palestra. Pažinti teisę teorijoj ir praktikoj buvo galima palestroj. Palestra vadinosi teisininkų luomas, iš kurių vieni — stojo svetimose bylose, tai buvo patronai (advokatai), kiti — įrašinėjo į viešąsias knygas svetimus aktus, išrašinėjo iš ten, taigi buvo regentai, suscipientai, feriantai ir t. t. Pastarieji tik mokėsi raštinės darbo, tai jaunimas[2]). Kiekvienas teismas turėjo savo patronus, jų dalykas buvo stoti svetimose bylose ar susitarus ar teismui paskyrus. Raštininkai, regentai dirbo raštinėje, jie padėdavo teisėjams užrašyti sprendimą ir jį tinkamai paremti įstatymais. Kiekvienas teismas turėjo savo palestrą. Tribunolo palestrą sudarydavo atskira grupė, ji skyrėsi nuo žemės teismo palestros, ji laikė save kilnesne, aukštesnė, nes pats Tribunolas stovėjo aukščiau už anuos teismus įstatymais, galia, padėtim. Tai ir „Tribunolo palestros patronas“ stovėjo aukščiau už kitus patronus.

Advokatų skaičius buvo ribotas, todel ne taip lengva buvo patekti į jų tarpą.

Į palestrą traukė daugybė bajorų jaunimo, pasiturintieji ir beturčiai, o prasimušti galėjo gabesni, apsukresni. Buvo tai vienintelis padorus, prideramas bajorams amatas. Dalis šito jaunimo, laikui bėgant, praturtėjo, įgijo turtų sodžiuje ar mieste; kiti, kad ir turtingų tėvų, nemėgstą darbo, negabūs, nerangūs, mokslo laiką praleisdavo lėbaudami, grįždavo tuščiomis galvomis ir kiauru kišeniu. Mokėsi ar teismo raštinėj, ar dirbo pas patroną aplikantu, dependentu, ar ėjo į mokyklą. Mokėsi Statutų, Volumina Legum, bylojimo raštus rašyti.

[1]) *Car.* „Zarys historji adwokatury w Polsce.“ Zesz. I.—Warszawa 1925.
[2]) *Kitowicz* I 91—92.

Teisės mokytis buvo galima ar teismo raštinėje — Tribunole, ar prie advokatų, kuriuos kartais vadina m e c e n a s a i s[1]). Tie, kurie mokėsi, vadinosi a p l i k a n t a i s.

Mokslui laiko nebuvo paskirta.

Esti pas advokatą jo biuro aplikantais, vaikščioja į teismą ir klauso tenai rodomos iškalbos.

Iš ten grįžęs tariasi, klausinėja, ką kas reiškia[2]).

Išvažiuojant mecenasui į sesiją, su juo važiuoja ir aplikantai. Jie jam padeda, rūpinas, dalyvauja puotose, vakaruškose.

Kartais aplikantai stoja teisme, pav., kompromisiniam teisme, kur nereikėjo prisiruošimo ir leidimo.

Paskui apsipažinusius, prasitrynusius priima į savo tarpą advokatų kolegiją, jeigu yra neužimtų vietų.

Advokatams iš pradžių nebuvo nustatyta bajorystės reikalavimas, leisdavo būti ir nebajorams, tik bausmė už prasižengimus nebajorams kitokia, negu bajorams. 1726 ir 1764 m. konst. nustatė, jog advokatais tegali būti bajorai, turį žemės (bene nati ac possessionati).

Palestros jaunimas, kaip ir studentai, palikdavo pėdsakų mieste savo susidūrimais su kitais gyventojais, kariuomėne ir t.t.

Patronai nepaliko pėdsakų raštijoj, neturime iš jos tarpo teorijos ar praktikos teisės darbų. Užsiliko pasakų, anekdotų, kurie piešia jų sumanumą, apsukrumą, smailų liežuvį, sugebančius pasirodyti ir prie stiklelio, tai atvirkščiai, mokančius apdumti, apvilti ir gaišinančius laiką žmonėms ir teismui nereikalingais vilkinimais, kaip tamsus naivus bajoras tuščiu kišeniu ir dar apjuoktas grįžta iš miesto namo. Iš garsesnių vardų Lietuvoj reikės paminėti keletą advokatų: vienas iškilo XVIII amž. reformų laikais, kada visuomėnė subruzdo, tai buvo Zaleskis—Radvilų, Oginskių ir kitų advokatas. Prie Lietuvos advokatūros žvaigždžių reikės priskaityti dar Grabovskį, dirbusį Vilniaus asesorijoj[3]).

Tribunolo patronai buvo laikomi aukštesniais, didesnė buvo jų savigarba. Jie elgėsi kitaip ir prieš teismą. Būdavo susidūrimų: jeigu pirmininkas ar deputatas piktu, skaudžiu žodžiu įžeisdavo vieną iš jų, tai atsisakydavo stoti teisme. Tuomet Tribunolas turėdavo atsiprašyti prieš palestrą. Vienam padarytoji skriauda sukeldavo kitus. Jaunimui ypač buvo progos subrusti[4]).

Advokatų įtaka teisme buvo didelė, nes teisėjai ne visuomet susivokdavo įstatymuose; jų žinios galėjo būti sunaudotos blogon ar geron pusėn. Todel suprantama, kodel nuo XVI amž. turime nemaža įstatymų, kurie reguliuoja advokatų būklę, ypač jų santykius su įgaliotojais, vadinamais vėliau „principalais".

---

[1]) *Zaleski*, 31 — 32.
[2]) tenpat 33.
[3]) *Korzon*, IV 10,14; I 42.
[4]) Šitą pasakojo *Kitowicz* apie Lenkijos palestrą XVIII amž. (min. v. I 94-95).

1601 m. seime randame naują pradą. Deputatų rinkimuose „prokuratorių (advokatų) rinkti *negalima*, o jeigu išrinktų, tai jie nesėdės, kitų gi asmenų ir luomų iš to neišskiriama, remiantis Tribunolo Konstitucija“ [1]). Šitas įstatymas nustatė, jog dviejų darbų — teisėjo ir advokato — sutapimas negalimas. Vėliau, norėdami apsaugoti, kad advokatas negalėtų stoti savo įgaliotinių byloje, paskyrė laiką, kada galima išrinkti į Tribunolą, būtent, praslinkus dvejiem metam kaip nustojo advokatauti [2]).

Dažnai sutinkame įstatymų, kur nurodoma advokatų prasižengimai ir kokie to viso gali būti padariniai.

1638 m. išėjo toks įstatymas:

„Kadangi Didž. Lietuvos Kunigaikštijos kai kurie Tribunolo dekretams sugriauti ex seriis controversiis gautiems, kaltina plenipotentą susitarimu su priešu, gynimo apleidimu, iškelia bylą kitame Tribunole, pašaukę priešininką, leidžia plenipotentui evaziją, o Tribunolo dekretus naikina, tai tam užkirsti nutariame: kad, jeigu plenipotentas būtų convinctus fraudis contra suum principalem commissae, tai jis būtų baudžiamas mirtim, o šitoji byla turi būti in integrum restituta, o tas, kuris pasamdė plenipotentą, turi užmokėti šimtą lietuviškųjų kapų, neišeidamas iš teismo parti actoreae, ne Tribunolui. O jeigu kas, pradėjęs plenipotentui actionem, neįrodytų jo fraudem arba nenorėtų jo convincere, tai turi užmokėti plenipotentui kaltės šimtą lietuviškųjų kapų, o kitą šimtą kapų parti citatae, neišeidamas iš teismo, o tas dekretas jau turi likti neliečiamas“ [3]).

Advokatai ir agentai. Teismuose, bene XVIII amž. pradžioj, susidarė dvejopi šalių atstovai — vieni buvo *patronai*, arba *advokatai*, kiti *agentai*.

Patronai — tai buvo kalbėtojai, jie atpasakodavo teismui savo šalies bylą, kuri buvo jam pavesta ginti. Pas juos buvo galima rasti „teisinių žinių sandėlį“.

Kas kita *agentai*. Jie sudarė savo atskirą ratą. Šalys pirmiausia į juos kreipdavos, jiems patikėdavo savo raštus, o jie peržiūrėję pasirinkdavo, kas reikalinga, ir patiekdavo patronams, jų patarimui (consilium), kurį šalis pasirinkdavo savo interesą ginti.

Advokatų vertybė buvo įvairi. Vieni buvo tiek išsidirbę ir turėjo tokį vardą, jog rašydavo sprendimą, nors atrodė, jog jie yra atskirti nuo teisėjų kambario. [4])

Keliantis Tribunolui į kadenciją, išvažiuoja ir Tribunolo advokatai.

Tenai tekdavo palaikyti ryšius su teisėjais, klijentais puotaujant, lėbaujant.

---

[1]) *Tribunolo* įst. Gałąskos išl. šitoji vieta klaidingai išspausdinta, praleista *ue* vieton: „obierani być nie mają“, stovi „obierani być mają“. *V. L.* II 1526.
[2]) *V. L.* 1726 t. VI,480.
[3]) *V. L.* III f. 936
[4]) M. *Zaleski*, Pamiętniki, p. 31 — 32.

Kiekvienas teismas turėjo savo advokatus; taigi jų turėjo Tribunolas, Iždo komisija, pilies ir t. t.; kitų nepriimtųjų pas save neįsileisdavo.[1])

Įsileidžia advokatai patys. Naujieji turėjo turėti ryšių, pažinčių, jų tarpe įtakingų bajorų ir t. t.[2])

1726 m. randame tokį įstatymą:

„Agentai (įgaliotiniai) už krotų pereiti negali, išėmus tik Tribunolo kanceliariją, taip pat ir pačios šalys negali užsiimti nereikalingais ginčais, del kurių atsiranda trukšmas, daroma ir reverencijų teismui, skiriama bausmė sėdėti bokšte. Kad tat būtų in executione, instigatorius, Tribunolo pėstininkų leitenantas ir kiti oficialistai privalo attendere ir žiūrėti, kitaip patys oficialistai bus baudžiami, būtent: sub privatione savo funkcijų. Kad šitie bylų atendentai ateitų į teismą visai pasiruošę, su dokumentais, kad puikiai žinotų, kokie in anticessu buvo iškeltos dilacijos principalų ir jų secundario nekeltų, ir tuo teismo nevargintų sub poena turris, savo aktorių pavestąsais negotia tikrai ir ištikimai vestų, lege praesente circumscribimus, pridedame, kad jeigu kas iš tų agentų, užtikrinęs ką savo greitumu ir darbu, o paskui per praevericationem et condictamen su priešinga puse arba per negligentiam prileistų kondemnatą ir del to buvo okazija nuostoliams, toksai be kompensatos causatorum damnorum turi būti baudžiamas poenis legum pro qualitate excessus įstatymais, dargi criminalibus, baudžiamas ir be proceso, padavus nukentėjusiai šaliai teismui suppliką; bus teisiamas termino tacto in instanti, vėl in crastinum, et ex regestro causarum, mere degentium incarceratorum, o šitų agentų post praevaricationen liudymai negali turėti galios". [3])

Bajorų dauguma pikta ant advokatų. Bet apsieiti be jų negali. Priešingoji pusė, ar jos įgaliotojas (principalas), kai prakiša bylą, visuomet daro tokių įtarimų, paleidžia kalbų apie brangumą, suvedžiojimą.

Turime eilę nurodymų, kaip turi elgtis advokatai. Advokatas negali įgyti principalo (klijento) pretenzijų, turi elgtis sąžiningai, būti tik tikru įgaliotiniu. Savo keliu teisme turi elgtis dorai, atvirai, neiti kreivais keliais, nereikalingais ginčais, kalbomis nevarginti teismo. Už prasižengimą šitoj srityj jį galima pasodinti į bokštą ar net visai atstatyti iš advokatų.[4])

Priesaika. Žiūrėti į advokatus, taip reikalingus bylininkams, kaip į gaivalą, svetimą teismui, nebuvo galima. Iki šiol siekė teisėjai ir valdininkai. Vos 1726 m. įvesta priesaika Tribunolo advokatams. Advokatas siekė: „Aš, N., siekiu prieš Poną Dievą visagalintį Šventoj Trejybei vieną, jog Tribunolo teisme pavestąsias bylas ištikimai vesiu, vienai šaliai apsiėmęs ir patarimą davęs

---

[1]) *Zaleski.* Pamiętniki, p. 35—7. [2]) *Ib.* p. 43—44. [3]) *V. L.* VI, 480 p. 28, [4]) *V. L.* VI p. 58—59.

bei peržiūrėjęs dokumentus nepereisiu į kitą pusę, taip pat savosios pusės naudai nekraipysiu teisės, Statuto ir konstitucijų, skaitysiu juos taip, kaip parašyta, ir panašiai skaitysiu dokumentus".

Turi prisiekti visi esantieji ir naujai įstojantieji į advokatūrą 1727 m. pačiame Tribunole.[1])

Reformos 1764—8 m. Šitos reformos nedavė nieko naujo. Pakartoja 1736 m. įst. pradus, tik smulkiau atpasakoja, kaip turi elgtis teisme, ko nedaryti ir t. t. Leista stoti iš vienos pusės[2]) tik po du patronu, daugiau negalima.

Aiškinama buvo tuo, kad esant daug žmonių, esti ilgos kalbos, teismo darbe didelis gaištis, o kartais buvo bandymų pakviesti į vieną pusę visus Tribunolo patronus, o priešingai pusei, netokiai turtingai, nelikdavo nė vieno.

II.

Tribunolo veikimas.

1.

Tribunolo teismingumas.

Teismingumas. Kokie dalykai pridera Tribunolo teismingumui, iš karto nustatė pats įstatymas[3]).

1) Žiūrint *daikto* (objekto), Vyr. Tribunolui pridera: atšaukimai del žemesniųjų teismų sprendimų, būtent žemės, pilies ir pakamario, jeigu savo laiku ir tinkamai buvo paduotos skundos. Taip pat čionai pridera nagrinėti skundos ant valdininkų, kaip antai: žemės, pilies, pakamario, komisarų, seniūnų, teisėjų ir jų teismo valdininkų, jeigu būtų peržengę ar apleidę savo darbą.

Baudžiamose bylose eina į Tribunolą bajoro atšaukimai del pono teismo sprendimo, jeigu tas bajoras buvo po ponu, ir jeigu teismas būtų pripažinęs jį kaltą užmušimu, plėšimu ir kitais sunkiais nusidėjimais (Tret. St.: III 11; IV 40, 86; IX 7).

Iš to padaryta *išimtis*. Vyr. Tribunolui nepriklauso „artikulai majestotui ir karaliaus pirmenybei prideramieji". O jais yra tokie dalykai:

a) bylos, kuriose eina kartu apie gyvybę ir garbę (bajorystę); b) visi ginčai ir bylos del viešpaties turto, del to turto ginčai su seniūnais ir laikytojais. Jeigu byla pridera pilies teismui, tai ji negali būti išimta iš Tribunolo.

2) Žiūrint *asmenų* (subjekto), Tribunolo teismui pridera visi bajorai, taigi miestėnai, kunigai ir žydai, nekalbant jau apie valstiečius, jam nepridera. Tose kunigų bylose su bajorais, kurias išžiūrėjo žemesnieji teismai, pridera šauktis į Tribunolą.

3) Tribunolui pridera visokie pareiškimai, taigi *neginčo* bylos (laisvoji jurisdikcija); jis įrašinėja į savo knygas tą patį, ką darė

[1]) *V. L.* VI 483—4. [2]) *V. L.* VI 406—7 p. 26. [3]) *Trib. Įst.* 5, 7, 10, 17 §§.

žemės ir pilies teismai: pirkimo, pardavimo, maino, įkaito, dovanų ir kitus aktus.

Tribunolas, kaipo pirmoji instancija. Taigi Tribunolui dažniausiai pridera bylos, žemesniųjų teismų jau iššiūrėtos, taigi jisai paprastai veikia, kaipo antrosios instancijos teismas. Bet būdavo atsitikimų, kada jis žiūri bylų kaipo pirmosios instancijos teismas. Visos skundos netinkamais tarnybiniais žemesniųjų teismų valdininkų darbais, taipogi skundos ant teisėjų, kad juos įžeidė, eidami tarnybos pareigas. Taip pat Tribunolas pats nagrinėjo tuos atsitikimus, kada kas priešinos ir kalbėjo prieš Tribunolo sprendimą. Tribunolas teisia ir tuos, kurie neleido skųstis Tribunolui, ar net visai nedarė teismo, nors turėjo daryti, jeigu kas įžeis teisėją, įžeis jį žodžiu, sužeis ar užmuš gaspadoriaus kviesl ar tekūną, tokie pridera teisti Tribunolui (1588 m. Stat. I, 14, 24). Taigi Tribunolui priderėjo spręsti bylas, kurias, anų laikų nuomone, nepatogu buvo atiduoti žemesniems teismams, vadinasi, visų valdininkų ir teisėjų žygiai.

1697 m. seimas nedavė nieko naujo: patvirtino esamąjį įstatymą ir jo praktiką [1]). 1775 m. pakartoti senieji dėsniai apie tat, kam pridera teisti teismo valdininkų nusižengimai. Nustatyta, kad teisėjai ir teismo valdininkai, teisdami bylą, peržengę įstatymus, atsako Tribunole. O Tribunolo ir kiti paskutinės instancijos teismų teisėjai atsako prieš seimo teismą.

Jeigu apskųstas paskutinės instancijos teisėjas, tai dekretai, šalim esant padarytieji, ir esant peržengtai tik formai, lieka galioj, atsako tik nusidėjęs valdininkas [2]).

Instancijų eilė. Instancijų eilė ir jų santykis nebuvo išlaikyta. Taigi kildavo klausimas, bene galima pradėti bylą nuo Tribunolo, kad greičiau baigtųsi. Bajorai, nemėgdami vaikščioti po daug instancijų, stengėsi bylą pradėti ir baigti Tribunole. Kartais velydavo net pradėti Tribunole, o baigti seime. Būdavo ir tokių atsitikimų, kad varžydavosi del tos pačios bylos keli teismai, sau imdami arba kiekvienas stumdami ją nuo savęs. Įstatymas turėjo tat atitaisyti ir šalinti daromas klaidas.

Vėlesnieji įstatymai stengėsi tas klaidas pašalinti. 1638 m. seimas nutarė, jog Tribunolas negali imti bylų, kurios jam nepridera, iš kitos pusės negalima perkelti į kitą teismą (pav., į seimo teismą) tokių bylų, kurios pridera Tribunolui. Kas tat daro, moka baudos 1000 kapų lietuv. skat., o nusprendžia tat Tribunolas [3]).

Kai kurie duodavo nagrinėti savo bylas kitame, negu priderėtų, paviete; arba kiti leisdavo teisti jau įstatymo paskirtajam rakui išėjus, tai ar galioja sprendimas? Seimas 1641 m. pasisakė tais klausimais: tegalima teisti paskirtais laikais, tegalima teistis priderimuose pavietuose, kitaip sprendimai neturi galios. Bet rakui išėjus išspręstoji byla ipso facto turi būti išnagrinėta būsimam Tribunole [4]).

---

[1]) *V. L.* V. 861—2. [2]) *V. L.* VIII, 118. [3]) *V. L.* III, 935—6. [4]) *V. L.* IV, 14.

1670 m. konst. pakartoja tą, ką sakė 1641 m., bet aiškiau pabrėžia, jog kas nebuvo I instancijoj, negali prasidėti Tribunole. Taigi bajorystės išvedimas, kaip jau pasakyta 1641 m., pridera grabnytiniams seimeliams, jiems išnagrinėjus tą klausimą, galima pereiti į Tribunolą [1]).

Tribunolo teismingumas nurodytas įstatyme, taigi pats Tribunolas negali jo praplėsti. Pav., negali paimti Vilniaus miesto teisių, negali peržiūrinėti seimo paskirtųjų komisarų darbo — apie tat kalba 1667 m. konst. [2]).

Tačiau griežtos kovos su peršokimu instancijų nebuvo. Tribunolas, radęs, jog kokia byla šiaip jam nepriderėtų, bet kadangi jam jau pateko, tai nagrinėdavo.

Aiškesnį išėjimą rado 1764 m. konstitucija, kuri nustatė šitaip: visos bylos turi praeiti per prideramąją I ins., peršokti negalima; jeigu jos jau yra Tribunole, ir dar tenai nebaigtos, tai reikia persiųsti stačiai prideramam žemės ar pilies teismui. O kas ir po šio įstatymo vistiek šauksis stačiai į Tribunolą, tai tas reikia bausti [3]).

2.

Teisimo tvarka ir darbas.

Pirmininkas. Pirmininkauja Tribunole išrinktasis visiems metams maršalas. Jam sergant, pirmininkauja jo pavaduotojas.

Privalomasis teisėjų skaičius. Tribunole iš viso buvo teisėjų 42, o su Zemaičiais 45. Teisėtam posėdžiui sudaryti nebuvo nustatytas teisėjų skaičius (quorum). Dargi pamatiniame Tribunolo įstatyme numatomi tokie atsitikimai, kad gali nebūti išrinkta teisėjų iš kokio pavieto, vis delto gali teisti. Taigi buvo palinkimas nenustatinėti privalomojo skaičiaus (quorum). Kartais posėdyje būdavo permaža teisėjų. Žiūrėdami dekretus užtinkame visai nedidelį jų skaičių, vos keletą. Iš gausingo einant įstatymu organo pasidaro gyvenime visai nedidelis.

1647 m. seimas nutarė, kad prie maršalo turi sėdėti tas deputatas, kurio pavieto bylos nagrinėjamos. [4])

Bet vėlai teteko nustatyti būtinąjį posėdžiui teisėjų skaičių. Buvo tai padaryta 1792 m., bet gyvenime jau nebuvo įvykdyta; tas skaičius buvo — ne mažiau kaip 11 teisėjų. [5])

Eilė sėdėti. Teisiama nustatytąja įstatyme tvarka, žiūrint vaivadijų ir pavietų eilės. O kiekviename paviete žiūrima į bylos rejestrą neperšokant prie kitų vaivadijų ir pavietų.

Valandos sėdėti. Iš pradžių nebuvo nustatyta, kada teisėjai pradeda ir kada baigia darbą. Paprastai sėdi nuo ryto ligi vakaro su pertraukomis pietums, bet laikas nebuvo tikslias nustatytas.

1699 m. konst. nustato tą laiką, 1726 m. konst. pakartoja, būtent: kad turi pradėti dirbti 8 val. ryto, turi dirbti be pertraukos

---

[1]) *V. L.* V. p. 51 b. [2]) *V. L.* IV, 993. [3]) *V. L.* VII 183. [4]) *V. L.* IV. 106. [5]) *V. L.* IX. 392 — 3.

iki 11 val., po pietų 2 val. atsisėdę turi sėdėti ir teisti iki 6 val., prieš paskelbiant sprendimą viešai negali išeiti iš teismo buto, kitaip būsią atstatyti iš deputatų [1]).

1792 m. sumažino sėdėjimo laiką: pradeda 8 val. ir dirba iki 1 val., po pietų nedirba [2]).

Kalba. II ir III statute (IV. 1) buvo pažymėta, jog raštininkas turi mokėti gudų kalbą ir gudų raidėmis rašyti. Ir tikrai, Lietuvos statutai tąja kalba rašyti, taip pat gudiškai parašytas ir išspausdintas Tribunolo įstatymas.

Susidėjimas su Lenkija padarė atmainų. Aukštesnieji klodai persiima lenkų kalba. Ji jau įeina į teismą. Dažnai įžanga ir galas kokiame akte parašyti gudiškai, o visas turinys ar jo dalis lenkiškai. Retai randama *lietuvių* kalba. Teko rasti tik keletas priesaikų.

1697 m., padarius vadinamąjį coequatio iurium (teisių sulyginimą) su Lenkija, vieton gudų įvesta lenkų kalba [3]).

Tribunolo įst. buvo išverstas į lenkų kalbą ir išspausdintas, o gudų kalba leidimo nebepakartojo, bet tik lenkų. Bet į Volumina Legum, kaip minėta, Tribunolo įstatymas nebuvo įtrauktas.

Tik Dvasiniame Tribunole, apie kurį eis kalba žemiau, nuo pat pradžios buvo vartojama lenkų kalba, taip bent tokį reikalavimą stato III Statutas (1588), taigi būtų galima pasakyti, kad bažnyčia gyveno lotynų ir lenkų kalba, bet ne gudų.

Nagrinėjimas. Šalys su tam tikru skaičium draugų ir gynėjais įeina į teismo salę. Iš pradžių ėjo *žodžiais* abiejų pusių puolimai ar gynimaisi. Vėliau jau (XVIII amž.) įvesta buvo reikalavimas iš advokatų, kad jie tam tikrus įrodymus ir išvedžiojimus patiektų *raštu.*

Išklausęs abiejų pusių, teismas gali reikalauti dar daugiau įrodymų, pats vietoj pažiūrėti, patyrinėti su ekspertais, atidėti kitam sykiui ar išspręsti.

3.

Papildomieji įrodymai. Scrutinia. Sprendimas.

Kartais reikalinga ištirti dalyką vietoje. Tai Vyr. Trib. įstatyme pasakyta, kaip tuomet turi teismas pasielgti, būtent: turi būti padaryta kvota vietoje, arba *scrutinia.* Ji reikia daryti ten, kur eina apie garbę arba galvą, šaliai reikalaujant, ir be to, jeigu pristatytieji įrodymai ir atsikirtimai dar nėra įtikiną, būtų abejotini [4]).

Iš pradžių darė tat visas teismas (kaip žinome, galėjo būti ir keli žmonės), paskui paskirdavo iš savo tarpo keletą žmonių.

Ir tyrinėjimai vietoje galėjo būti įvairūs: liudininkų klausinėjimas, apžiūrėjimas vietoj, kalkuliacijos, verifikacijos ir t. t.

Pav., 1664 m. Rudomina buvo įžeidęs Tribunolo teisėjus už akių, tai Tribunolas nusiuntė keletą žmonių ištirti vietoj. Jie klausinėjo liudininkus, surašė protokolą.[5])

---

[1]) *V. L.* VI, 480, [2]) *V. L.* IX, 387—8, II: 3, 12, 13. [3]) *V. L.* V. p. 863. [4]) *Trib. Įst.* 6 §. [5]) *AVAK.* t. XV Nr. 83

Iš pradžių, darant kvotą, turėjo galvoje tuos atsitikimus, kurie gali įvairiais keliais patekti į seimą, į jo teismą, tai rašoma tam, kad būtų priruošta medžiaga. O paskui teismas darė ir kitais atsitikimais, kada pats rado tat reikalinga.

1667 m. buvo įvesta taisyklė, kad medžiaga, surinktoji per kvotą (scrutinia), skaitoma uždaromis durimis, pašalinus šalis ir patronus[1]).

1726 m. padaryta tokia atmaina, kad ateityje inkvizicijos (tardymus) ir kalkuliacijos, kurias iki šiol darė Tribunolo deleguotieji teisėjai, dabar pavedama žemės ar pilies teisėjams[2]).

Atidėjimas. Neišaiškinus bylos, nepabaigus rinkti visos medžiagos teisme, bylos atidedamos. Teko smulkiau nustatinėti, kada ir kaip tat daroma, 1726 m. įstatyme pasakyta: jeigu byla buvo viename Tribunole ir ji nebaigta, tai ji atidedama į tą patį Tribunolą, o ne į gretimąjį, nors čia ir būtų anksčiau, taigi Vilniaus bylos atidedamas į Vilniaus Tribunolą[3]).

Bylos baigimas. Išklausę visą bylą, šalių ir jų patronų nuomones (o bylininkų teisėjai ir be to privalo klausyti)[4]), išaiškinę visą medžiagą, šalis ir jų patronus pašalinę, pasilieka vieni teisėjai svarstyti ir jau nebeišeidami turi apsvarstyti, balsuoti ir duoti savo dekretą.

Dabar jau, jeigu byla buvo prideramai patekusi ir priežasčių ją atidėti nėra, Tribunolas turi bylą baigti. Yra vienas atsitikimas, kada jis nebaigia bylos: jeigu įstatymuose nėra atsakymo į rūpimą klausimą, tai turi atidėti[5]). Tačiau neteko rasti tokių precedentų, gal būti ir yra buvusių, bet retai.

Kuo vaduojas teisėjai. Kaip jau buvo minėta, iš teisėjų reikalauta, kad mokėtų Lietuvos įstatymus. Kitoj vietoj dar aiškiau pasakyta: teisėjai niekur negali atstoti nuo bendrosios teisės ir Lietuvos Statuto, taip pat seimo nutarimų ir Statuto pataisų. O jeigu atsirastų kas naujo žmonių reikaluose, o Statute ir Tribunolo įstatyme nėra nei pamokymo, nei paminėjimo, tuomet reikia siųsti į seimą ir bylą atidėti[6]).

Ir tikrai seimas yra padaręs nedaug papildymų ar pataisų prie esamųjų įstatymų. Iš esamos medžiagos nematyt, ar buvo Tribunolas atidėjęs del neaiškumo ir prašęs seimo įstatymo. Veliau ir tai gana retai kildavo klausimas, ar galima naudotis Lenkijos konstitucijomis? Tribunolas to daryti nenorėjo, gal kartais jos praslysdavo: 1776 m. seimas pakartojo, jog Tribunolas, spręsdamas bylas, tegali teisti, remdamasis Lietuvos Statutu ir Didž. Lietuvos Kunig. konstitucijomis[7]).

Balsavimas. Trib. Įst. (§ 4) nurodo taisykles, kaip reikia balsuoti: jeigu yra keletas nuomonių, arba nuomonės būtų pusiau pasidalijusios, balsų būtų lygu, tai turi balsuoti 1, 2 ir 3 sykius, paleisti į balsus aplinkui, ir ima viršų toji nuomonė, kur bus daugiau įrodymų ir bus daugiau balsų.

---

[1]) *V. L.* 1667 m. t. IV 1. 993. [2]) *V. L.* VI. 462. [3]) *V. L.* VI, 460. [4]) *V. L* VII, 402. [5]) *Trib. Įst.* 4§. [6]) *Trib. Įst.* § 4. [7]) *V. L.* VIII, 938.

Iš tos visos taisyklės tik viena vieta buvo neaiški, būtent ta, kuri kalba apie įrodymų stiprumą. Daryti keletą balsavimų kartais buvo nenaudinga ir nepatogu, del to 1697 m. įvedė, jog sprendimui padaryti užtenka balsų daugumos [1]).

Pačioj Tribunolo pradžioj kartais būdavo, kad, balsams pasidalijus pusiau, siųsdavo į seimą. Tat buvo nurodyta Tribunolo įstatyme (§ 4), bet kai įsiskaitė, tai pamatė, kad toji vieta telietė dvasinį teismą. Todel 1607 m. seimo konstitucija išaiškino, jog Vyriausiasis Tribunolas pasidalijus balsams lygiai, negali bylos persiųsti į seimą, o turi ją perduoti į sekantįjį Tribunolą [2]).

Šiaip jis turi baigti bylas ir jas išspręsti.

Svarstant ir balsuojant niekas negali keisti savo vietų, negali išeiti, o bylininkai tuo tarpu, kai tariasi teisėjai, negali įeiti [3]).

1792 m. įst. balsų dauguma palikta. Jeigu balsų yra lygu, tai eina į balsus du turnu (ratu) viešai, trečią slaptai; ir čia, esant lygybei, eina į Tribunolo pilnatį [4]).

Dekreto pasirašymas. Dekretą rašo raštininkas ar regentas, diktuojant teismui, o pasirašo 2-3 teisėjai. Dekretus rašo ir iš rašto skaito, to reikalavo pirmasis Tribunolo įstatymas. Vėliau praplėstos kai kurios smulkmenos.

Dekretai įrašomi į žemės knygas — to pavieto, kuriame teisė Tribunolas, prie jų pridedami žemės teismo antspaudai. 1647 m. nustatyta, jog turi pasirašyti būtinai bent vienas ir to pavieto deputatas, kurio bylas teisia [5]). Bet po dekretu turi būtinai pasirašyti raštininkas. Dekreto nuorašą išduoda raštininkas, bet tik su teisėjų žinia ir jiems perskaitęs.

Neteisusis apeliatorius. Skųstis galima ar visu sprendimu ar jo dalim. Pergalėtasis apeliatorius moka 100 kapų skatikų priešingai pusei, kitą šimtą moka teismui, be to, turi atsėdėti 6 savaites bokšte. Del to buvo galima, padavus apeliaciją, galvoti dar per 3 dienas, ar palaikyti ją ar tenkintis sprendimu. [6])

Bokšto skyrimas atrodė per žiauri bausmė. Tai 1766 m. seimas yra padaręs kai kurias atmainas. Neteisusis apeliatorius, kuris turėtų ir mokėti baudą ir sėdėti bokšte, yra baudžiamas kitaip, bausmė pakeista: Tribunolas gali paskirti bausmės ir bokštą, bet vieton bokšto gali skirti užmokėti 1000 kapų skatikų nukentėjusiai šaliai. [7])

4.
Rejestrai.

Bylininkams apsaugoti nuo savivalės ir painiavos teisme įvesti tam tikri *rejestrai.*

Įvesti jie visuose teismuose. Trečiasis Stat. (IV § 16) sako apie juos šitaip: teismas turi teisti anksčiau tuos, kas užsirašė į rejestrą prieš teismo posėdį, del to bylininkai turi anksčiau atvažiuoti. Iš rejestro šaukiami tris sykius: kas neateis ar neatsilieps

---

[1]) *V. .L* V., 862. [2]) *V. L.* VII, 402. x) [3]) *V. L.* II, 1609. [4]) *V. L.* X, p. 392-3. [5]) *V. L.* IV. 106. [6]) *V. L.* VII 393—4. [7]) *V. L.* VII 534

šaukiant, laikomas neatvykusiu. Daroma tat kasdien po vieną sykį. Kas nestos iki mišparų valandai, nuteisiamas. Jeigu abi šali būtų atvykusi, bet neatsilieptų, teismas vis delto neišspręstų bylos, tai ketvirtą dieną neprivalo laukti mišparų laiko.

Tribunolo teisme buvo tie patys pradai, bet su atmainomis. Raštininkas turi atvykti prieš 3 dienas į teismo vietą, įrašinėti į rejestrą bylas, ir dirba tat dar per ištisą savaitę teismui prasidėjus. Kas neįsirašytų šituo laiku, tai turi būti atidėta kitiems rakams. (Trib. Įst. § 16,17).

Vėliau reikėjo išplėsti tuos reikalavimus, žiūrint gyvenimo praktikos.

1609 m. konst. sako, jog teisėjai privalo teisti iš rejestro, pradėję nuo vieno pavieto, tiktai juos išvarę paskirtuoju laiku tegali eiti prie kito pavieto[1]).

Tais pačiais metais išėjusi kita konst. sako: rejestrą turi prideramojo žemės teismo raštininkas, jisai turi būti nuolatos Tribunole ir tvarkingai bylas įrašyti. Kai del šaukimo, tai iš eilės liepta šaukti bylas[2]).

Už įrašymą kaltintojas ar kaltinamasis moka po 1 kapą.

1618 m. konst. sako, kad rejestrai turi būti rašomi paeiliui, eilė negali būti keičiama, o norintieji gali dykai gauti kortelę su numeriu, kad yra įsirašę į rejestrą[3]).

Palengva išsidirbo rejestrų knygos, kuriose buvo užrašomos bylos, žiūrint jų turinį.

Vyr. Trib. išsidirbo tokie rejestrai: 1) regestrum apeliationum, 2) r. contraventionum, 3) r. officii, 4) r. obligatiorum, 5) r. casuale, 6) r. criminum recentium, 7) r. extracadentiale, 8) r. remissionum, 9) r. termini tacti, 10) r. incarceratorum, 11) r. fisci.

1726 m. del nepatogumų jų vartojime padaryta atmaina.

„Kadangi del nemažo skaičiaus rejestrų, darant šventą teisingumą, dažnai būdavo įvairumų, o šalims, einančioms tieson, nepatogumų, nes kaip atsitikdavo byloj žiūrėti iš kelių rejestrų, p. patronai, nežinodami, koks rejestras bus šaukiamas, negalėjo būti gatavi, o šalys, nebūdamos tikros, kada koks rejestras bus šaukiamas, su dideliu gaišču nuolatos turėjo budėti; taigi darant geresnę tvarką ir naikinant ant visados rejestrų daugybę, nutariame kiekvienai dienai atskirą rejestrą, būtent: pirmadienį — remisų, antradienį — kunigų (dvasininkų), o Minsko ir Naugardelio kadencijose, kur nėra compositi judicii bylų, taip pat remisų, ketvirtadienį — pavietų, penktadienį — pripuolamų, šeštadienį — obligų; tuos rejestrus galutinai sudarytus kiekvienai dienai, o kitų nesudaręs. p. Tribunolo raštininkas paduos pirmininkui šaukti ir teisti, ir nė vieno kokios dienos rejestro ne savo terminu, ne pripuolančio savo dieną, nelieps šaukti. Pačios šalys nesiteis ne rejestro terminu, kitaip dekretai bus niekingi. Išimama tačiau nuo tos rejestrų ordinacijos ypatingai grynai kalinių rejestras, tai

[1]) *V. L.* II, 1683. [2]) *V. L.* II 1676. [3]) *V. L.* III, 326.

reiškia žmonių, kalinamų už kriminalius ar kitus nusidėjimus (ekscesus) ir tikrai laikomus Tribunolo sargyboj; tai jų bylas iš rejestro kasdien prieš šaukiant arba po šaukimo paprastos dienos rejestro, greitesniam atleidimui arba kalinimui pabaigti, reikia šaukti. Bet į jį jokios kitos negali įeiti, dargi išmetimų (expulsionum) bylos, negu tiktai būtų bylos, kurios eina su asmenimis, esančiais arešte, taip pat bylos excessuum sub securitate Judiciorum patratorum, kurios ėjo paprastai termino tacto (del nusidėjimų teismo vietoj ar už mylios nuo jo), o ir su agentais del jų susitarimo su priešininkais, summarii sine dilationibus processus, viso to žemės Tribunolo raštininkas ir jokių kitų bylų į tat nelieps įrašyti...“ [1])

Juo toliau, juo mažiau buvo daroma rejestrų. 1768 m. žemės ir pilies teismuose turi būti tokie pat rejestrai, kokie yra Tribunole, o jam dabar įvesta tokie rejestrai: 1) apeliacijų, 2) pasipriešinimų, 3) officii, 4) inarceratorum, 5) taktinis. [2])

1792 m. konst. randame tokių nurodymų apie rejestrus. Senosios bylos turi 6 rejestrus: 1) apeliacijų, 2) priešinimosi, 3) oficii, 4) extra ordinem taktinis, 5) obligų, 6) taktinis ordininis. Jais nagrinėjama kiekviename rūme (I senosios Lietuvių reparticijos — Vilniuj, II Gudų repart. — Gardine), be to, pilnaty: 1) rejestras remisinis, 2) r. incarceratorum (kalinių).

O *naujieji* rejestrai yra šie: 1) apeliacinis, 2) officii, 3) ir 4) taktinis ordininis.

Pilnaty svarstoma rejestrai: 1) r. paritatum, 2) r. remisinis. 3) r. kalinių. [3])

5.

Vieta, butas, laikas, rakai arba kadencijos.

Vieta ir butas. Iš pradžių Tribunolas neturi nei nuolatinės *vietos*, nei savo buto, jisai važinėja paskirtaisiais rakais, o dirba svetimam bute.

Savo buto Tribunolas neturėjo, tai pačioj pradžioj įstatymas nustatė, jog pilies teismas turi parūpinti butus Tribunolui ir jo teisėjams. Teismui skiriama vieta pilyje ar viešpaties kieme, teisėjams duodamos padorios vietos mieste. Tik vėliau, XVIII amž. baigiantis, Tribunolui apsistojus teisti vienoj vietoj, 1792 m. seimas, paskyręs Tribunolui vieną nuolatinę būstinę Vilniuje, numatė vietą namuos, kuriuos pastatys valstybė, bet tai gyvenime liko neįvykdyta.

Kadencijos. Tribunolo įstatyme buvo paskirtos vietos, kurias jis turi apvažiuoti ir teisti. Tokių vietų buvo nurodyta 4, žadėjo būti penktoji, Žemaičiams, bet kadangi jie savo Tribunolo neįsikūrė, tai ir nebuvo skyrium vietos duodama, buvo priskirti prie esamųjų.

Tribunolas teisia Vilniuje, Trakuose, Naugardėly ir Minske.

---

[1]) *V. L.* VI. 468-9. [2]) *V. L.* II. 183. [3]) *V. L.* IX 183 p. 415-415.

Vilniuje teisiama: Vilniaus vaivadija, Ašmenos, Lydos, Ukmergės, Braslavos pavietai ir dar Polocko vaivadija;

Trakuose teisiama: Trakų vaivadija, Gardino, Kauno ir Upytės pavietai;

Naugardėlyje teisiama: Naugardėlio vaivadija, Slanimo, Vilniaus pavietai, be to, Brastos vaivadija ir Pinsko pavietas;

Minske teisiama: Vitebsko, Mstislavo, Minsko vaivadijos, Oršos, Mozyriaus ir Rečicos pavietai.

Žemaičiams iš pradžių buvo skiriama *Raseinių* miestas arba kitas, kurį patys išsirinks, bet jie tuo nepasinaudojo.

Laikas. Laikas buvo nustatytas pačiame 1581 m. įstatyme. Tribunolai turėjo pradėti veikti nuo 1582 m. Pradeda Vilniuje po Velykų į 2 savaiti, teisia 6 savaites, iš kurių Vilniaus vaiv. 4 sav., Polocko vaiv. 2; išėjus minėtoms 6 savaitėms važiuoja į Trakus, — tenai teisia 6 savaites. Iš čia, pabaigę Trakų teismus, per 2 savaiti važiuoja į Naugardėlį, teisia 12 savaičių, iš jų skiriama: 6 savaitės Naugardėlio vaiv. ir pav. ir 6 sav. Brastos vaiv. su Pinsko pav.; atiteisę 12 sav. per 2 savaiti važiuoja į Minską, čia teisia iš pradžių Vitebsko vaiv., Mstislavo, o po to Minsko vaiv. su pavietais.

Žemaičiuose išrinktieji vyriausieji teisėjai turi teisti pabaigus Minsko teismus per 2 savaiti. Bet jie, kaip žinome, nebuvo sudarę savo Tribunolo.

Vėlesni laiko ir eilės pakeitimai. Bet jau greitai po to padaryta atmainų.

1588 m., Lietuvos luomams sutikus, važiavimas į Trakus panaikintas, ir kas priderėjo Trakuose teistis, eina į Vilnių, o Guduose pakaitomis vienus metus teisia Naugardėlyj, nagrinėdami ir Minsko bylas, kitais metais — Minske, varydami ir Naugardėliui teisti prideramas bylas. Žemaičiai negavo savo vietos, — jie teisiami Vilniuje, tik jie siunčia į Tribunolą ne 2, kaip kiti, bet 3 deputatus.

Laikas teismams 1588 m. buvo paskirtas šitaip: Vilniaus vaivadijai 3 savaitės, Polocko — 2 sav., Trakų — 3, Žemaičių — 3 sav. Pabaigęs Vilniuje, teismas keliauja į Naugardėlį ar Minską 22 savaitėms po Velykų ir teisia vaivadijas paeiliui, duodamas kiekvienai po 3 sav.

Pasirodė, jog mažai laiko duota. Buvo nelygių pavietų, bylų skaičius įvairus, pav., Vilniaus vaiv. — 5 pav., Trakų — 4 pav., negali suspėti, tai bylos atidedamos į kitus metus, todel 1598 m. seimas nutarė pridėti Vilniaus vaivadijai 2 savaiti. Be to, tas pats seimas, prašant Brastos vaiv. ir Pinsko pav., nutarė perkelti jų bylas į Vilnių, atatinkamai pakeitęs eilę.

1616 m. del daugybės Minsko vaivadijos bylų jai pridėta 1 savaitė.

Smolenskas buvo atsiimtas nuo Maskvos. Šitoji vaivadija dabar vėl pridera Lietuvai. Reikia nustatyti eilė, kaip turi eiti Tribunole Smolensko bylos. 1626 m. įst. nustato tokią eilę: Smo-

lensko vaiv. bylos eis Vilniuje, tuoj po Žemaičių bylų, nagrinėja jas 2 savaiti. Pridedami Smolensko deputatai.

1653 m. pridėta 2 savaiti Brastos byloms, nagrinėjamoms senąja eile.[1])

Naujas padalijimas 1726 m. Tribunolas turi 2 kadenciji: *lietuvių* ir *gudų*.

Vilniuje eina *Lietuvių* kadencija. Čion pridera Vilniaus vaivadija ir pavietai — Ašmenos, Lydos, Ukmergės, Braslavo; Trakų vaivadija., Gardino, Kauno ir Upytės pavietai, Žemaičių kunigaikštija, Smolensko vaiv., Starodubo pav., Polocko vaiv., Brastos vaiv., Pinsko pav.

Kita kadencija, vadinamoji *Gudų* (kad. ruska), eina *Naugardėly* ar *Minske* pakaitomis. Pridera čionai: *Naugardėlio* vaiv, Slanimo ir Vilkaviškio vaiv., Vitebsko ir Oršos pav., Mstislavo vaiv., Minsko vaiv., Mozyrio ir Rečicos pav.[2])

Atmainos 1764 m. Neužteko po 22 savaiti kiekvienai kadencijai (dabar *reparticijomis* vadinama), tai tvarkoma šitaip: išrinkti 2 deputatai siunčiami stačiai į kadenciją, vienas Vilniaus, kitas Gudų kadencijai. Žemaičiai renka 4, šiaip pavietai duoda po 2 į kadenciją. Pirmieji suvažiuoja į Vilnių per Šv. Stanislovą, 22 sav. teisia be pertraukos, daro Vyr. Trib. teismus. Maršalas renkamas drauge su gudų „reparticijos" deputatais.

Pabaigęs Vilniuje, maršalas keliauja į Gudų kadenciją, o kiti deputatai neprivalo važiuoti. Gudų kadencijos pradžia 1 pirmadienį po Trijų Karalių Naugardėly ar Minske. Čionai teisia 22 sav.[3]).

1775 m. atmainos. 1772 dalis Lietuvos valstybės atimta, tai dabar tenka kitaip dalyti ir tvarkyti. Senosios kadencijos vadinamos nesenai įvestuoju vardu — *reparticijomis*.

Į Lietuvių reparticiją pridera: Vilniaus vaiv., Ašmenos, Ukmergės, Braslavos, Trakų, Kauno ir Upytės pav., Žemaičių Kunig., Smolensko vaiv., Staradubovo pav., Polocko vaiv., Oršos pav.

O kitos vaivadijos ir pavietai: Lydos pav., Gardino, Naugardėlio vaiv., Slanimo p., Vilkaviškio p., Brastos vaiv, Pinsko p., Minsko vaiv., Mozyrio p., Rečicos p.— patenka į *Gudų reparticiją*.

Pirmoji sėdi sostinėj (metropoly), Vilniaus mieste, kita nebe Minske ar Naugardėly, bet Gardine, nes atrasta, kad patogiau, nes ten seimas esti, turi daugiau butų. Pirmoji kadencija bus *Vilniuje*, o jau kita — Gardine, ir taip toliau pakaitomis.

Šitą reformą pasirūpino pravesti Tyzenhauzas, kuris norėjo iš Gardino perkelti sostinę. Vilniaus kadencija prasideda nuo gegužės 1 d. ir, neskaitant tos dienos, jeigu pasitaiko šventė, tęsiasi iki rugsėjo 30 d.[4]).

---

[1]) *V. L.* III, 498., [2]) *V. L.* VI, 460—1. [3]) *V. L.* VII. 390—391. [4]) *V. L.* VII. 607—18.

6.

Tribunolo pertraukos.

Tribunolas turi daryti savo darbą, nežiūrėdamas, ar bus seimas ar karas. Dabar neatidedama ir del karo, nes į jį nebeina bajorai visuotiniu šaukimu, o samdomi algauninkai. Dirba per karą ir kiti teismai. Bet XVII ir XVIII amž. karų buvo Lietuvos plote, tai reikėjo pertraukti. Jeigu bus paskelbtas visuotinis šaukimas, ir seimo konstitucija neatleis teisėjų nuo karo tarnybos, teismai ar visai nustoja veikę ar laikinai perkeliami į kitą vietą.

Lenkuose Liublino deputatai (1634 m.) nenorėjo del karo pertraukti Tribunolo darbų, bet kiek laiko praslinkus pamatė, kad tęsti negalima ir patys liovėsi[1]). Lietuvoj panašių atsitikimų nebuvo.

Del švedų ir pavojaus iš Maskvos pusės 1621 m. seime nutarta paskelbti visuotinį šaukimą ir Tribunolas sustabdyti. Jau prasidėję Minske jo teismai apsistoja. Bet kitais metais tuo pat laiku tie patys deputatai, ne naujai išrinktieji, teisia tą, kas buvo pasilikęs [2]).

Tas pats padaryta 1652 m. su Naugardėlio rakais, o jeigu nagrinėta ir kas nuteistas už akių, seimas leidžia bylas iš naujo nagrinėti[3]).

Taip pat del visuotinio šaukimo 1670 m. seimas nutarė, jog visai nebus Tribunolo teismo Naugardėly, o tik kitais metais eis jo bylos Vilniuje[4]).

Kartais atidedamos bylos tik kai kuriems žmonėms. Pav., 1653 m. del seimo užsitęsimo, visos senatorių ir atstovų bylos, kurios turės eiti iki Sekminių, atidedamos, o jeigu jau išnagrinėtos, tai naujai žiūrimos. Be to, del karo visai negalėjo eiti Polocko ir Brastos bylos, tai jos eis Minske, Minsko byloms pasibaigus, tam pridedama dvi savaiti, bet pridėta, kad tai daroma tik šiam atsitikimui [5]).

Kitas atsitikimas teismams pertraukti — mirus karaliui. Mirus jam, pranešama apie tat arkivyskupui (primui), o jis praneša Tribunolui; įrašius tą jo raštą į knygas, Tribunolas nustoja veikęs. Bet ne visuomet laiku pranešama. Pav., 1648 m. buvo toks atsitikimas. Karalius Vladislovas mirė Lietuvoj (Merkinėje). Lietuva sužinojo daug anksčiau, negu pranešė primas, nes žinia apie mirimą turėjo nueiti iš Merkinės į primą, o tik iš ten į Lietuvos Tribunolą [6]).

Mirus karalini, vieton paprastųjų teismų veikė *kaptūriniai* teismai, kuriuos išrinkdavo bajorai tam tikruose seimeliuose.

Pasirodė, jog tad sudaro nemaža painiavų, tai reikėjo seimui kai ką kitaip sutvarkyti ir aiškinti. Bet padaryta gana vėlai.

---

[1] *Al.Radziwiłł.* Pamiętniki I. 222. [2]) *V. L.* III. 429. [3]) *V. L.* IV. 382-3. [4]) *V. L.* V. 1. 51 b [5]) *V. L.* IV f. 411. [6]) *Radziwiłł* Pam. I. 305.

Vos 1764 m. seimas išleido tokį įstatymą: jeigu karalius mirė, primo pranešimas dar nepaskelbtas, tai padarytieji iki tam laikui dekretai turi galios. O jeigu ir bus paskelbta apie mirimą, bet teismo knygos dar atdaros, tai padarytieji ligi knygų uždarymui aktai turi galios[1]).

7.

Dekretų galia.

Dekretų tvirtumas. Tribunolo dekretai (sprendimai), sako Tribunolo įstatymas, turi tokios pat galios, kaip ir višpaties ar seimo dekretai. Kas pačiame teisme priešinsis ir kalbės prieš tai, „bus baudžiamas Statutu". O tenai (1,11) už tą skiriama bausmė sėdėti pilyje 6 sav. Be to, toks priešgina moka teisėjams baudos 100 kapų. 1647 m. šita bauda (100 kapų) atitenka bylininkui, priešingajai pusei[2])

Bet vistiek šalys, pralaimėjusios Tribunole, bando kreiptis į seimą ar į karaliaus kiemą, prašydamos naujai spręsti ar panaikinti dekretą, kad iš naujo spręstų. Seimui teko su tuo kovoti.

1618 m. pakartota veikiantieji įstatymai[3]) ir priminta, kad jų laikytųsi.

1638 m. konst. nurodo, jog negalima painioti teismų; katras sau turi savo teismingumą, tai reikia ir kreiptis į prideramąjį teismą Kas painios teismus ar del savo neramumo paduos skundą seimui ar kur kitur, turi priešingai pusei užmokėti 1000 kapų skatikų. [4])

Nepatenkintieji vistiek bandė griauti Tribunolo sprendimus, tai seimui tekdavo laikas nuo laiko pakartoti esamuosius įstatymus.

1647 m. konstitucija sako:

„Nors su daugeliu konstitucijų apdraustas Tribunolų teismų rimtumas, bet kadangi vis ateina dekretų pernagrinėti, suglausdami į vieną visas senąsias teises, tvirtiname, kad... jeigu jie pridera Tribunolui, tinkamai padaryti, negali būti naikinami nei seimo, nei kiemo dekretų"... [5])

Dekretų naikinimas. Bet būdavo atsitikimų, kad vistiek reikėdavo naikinti padarytąjį dekretą, nes atsirasdavo jame dalykų, priešingų įstatymui, ar be bylininkų žinios patekdavo į jį. Kas tuomet spręs?

Toliau, esant įvairiems aukštiesiems teismams, o nėsant vieno ant jų vyresnio, kildavo klausimas, kas tuos ginčus tarp teismų spręs, kas nustatys, kad tikrai atitinkamas teismas ištarė dekretą? Seimo konstitucijos duodavo laiks nuo laiko atsakymus į iškeltus gyvenimo klausimus.

1638 m konst. sako, jog iškėlus kaltinimą, kad įgaliotinis buvo susidėjęs su priešingąja puse, ir del to išėjęs toks negeras dekretas, ir kaltinimą įrodžius, tokį savo dekretą naikina pats Tribunolas. [6])

[1]) *V. L.* VII. 12-13. [2]) *V. L.* IV. 107. [3]) *V. L.* III t. 326. [4]) *V. L.* III, p. 925. [5]) *V. L.* IV, 106. [6]) *V. L.* III, 936.

Bet laikas nuo laiko turėjo atsidurti seime bylų su naujais klausimais. Kas išspręs, ar Tribunolas jam prideramą bylą išsprendė? Susidūrimų turėjo būti.

Ir tikrai, seimui tekdavo ne sykį pasisakyti tuo reikalu ir naikinti Tribunolo sprendimus, bet tat darė seimas, kaipo įstatymų leidėjas, o ne kaipo seimo teismas.

Pav., kartais šaukia atsakovą į Lenkijos Tribunolą, o pasižadėjimai padaryti pagal Lietuvos teisę, tai tokius dekretus panaikino seimas ir pridėjo: kas drįs šaukti iš Lietuvos į Lenkijos Tribunolą, moka 1000 kapų baudos. Šita neliečia tų, kurie turi turtą Lenkijoj.[1])

1670 m. Seimas, rūpinantis Tribunolo rato instigatoriui Siciutai ir Kmiečiui, panaikino dekretą[2]).

1673 m. seime panaikinti dekretai prieš Rudominą, padaryti Naugardėlio Tribunolo 1672 m[3]), panaikinta bausmė ir jo garbė atitaisyta.

1674 m. seimas nustatė, jog dekretai, už akių padarytieji, del karo šaliai nestojus, naikinami[4]).

Be to, seimas naikindavo ištisą eilę dekretų, žiūrėdamas, kokioje padėtyje buvo kraštas (pav., del karo)[5]).

1678 m. seimas patvirtino Tribunolo dekretus, kuriuos jis ištarė, remdamasis 1631, 1635 ir 1673 m. konstituc. apie „viderkafus", nors skundėjas buvo kunigas[6]).

1699 m. seimas primena, jog tebeveikia 1627 ir 1638 m. konst., kurios nurodė, kaip sprendžiami ginčai tarp Lietuvos ir Lenkijos piliečių, dabar tuos pradus pakartoja: atsako tame teisme, kur turi turtą (žemės), todel iš Lietuvos į Lenkiją ir atvirkščiai šaukti negalima, jei bent ir ten turėtų turtų. Taip pat asesoriniai, relaciniai teismai negali naikinti tribunolinių dekretų ir atvirkščiai[7]).

Minėta buvo, jog XVIII amž. pradžioj, švedų karo laikais, buvo susidarę du tribunolu.

Ir kilo klausimas, kas daryti, katras tikrasis. Tai 1710 m. seimas nutarė: „kadangi du atiteistu Did. Liet. Kunig. Tribunolu 1708 ir 1709 m. priešinas iuribus Majestatis ir Sandomiero konfederacijos *sancitis*, tai tuos visus Tribunolų aktus ir dekretus, o taip pat žemės ir pilies dekretus in eodem spatio teistus, kaipo neturinčius jokios galios, tos pačios konfederacijos *vigore actualiter* kasuojame ir naikiname ir pavedame iš knygų išimti (išbraukti) būsimam Tribunolui"... Pripažinimus reikia rašyti iš naujo, karaliaus vardu...[8])

Dėliai suiručių krašte 1717 m. seimas nutarė panaikinti daugeliui bajorų kondemnatas[9]).

1736 m. seimas panaikino kaptūrinių teismų dekretus prieš 5 išvardintus bajorus ir kitus neišvardintus[10]).

---

[1]) *V. L.* 1662 t. IV f. 892—3. [2]) *V. L.* 1670 t. V. pusl. 54. [3]) ten pat 148. [4]) ten pat 131. [5]) *V. L.* 1655, IV. 488. [6]) Ib. V. 639. [7]) *V. L.* 1699 VI. f. 78. [8]) *V. L.* VI, 211, [9]) *V. L.* 1717 VI, 323—4, [10]) Ib. VI, 600.

Tais pačiais metais seimas peržiūrėjo iš esmės seną Tribunolo sprendimą 1725 m. prieš Volskius, taipogi ir prieš Vyšnievskį[1]).

Sprendimų vykdymas. Sprendimus vykdo tekūnas. Kartais praktikoj sprendimą įvykdyti buvo sunku, nes duotosios tekūno pagalbos buvo permaža.

Del to dažniausiai bajoras, laimėjęs bylą, surinkęs savųjų prietelių būrį, užpuola, atsiima jam priteistąjį turtą. Jeigu anas nepasiduoda, tai būdavo susirėmimų. 1768 m. įstatymas uždraudė tat daryti: nes dabar vykdymui šalis gauna karo pagalbą, del to tai prieš tokius užpuolikus galima iškelti bylą.

Aktų knygos. Tribunolas, kaip minėta, neturi savo nuolatinės būstinės. Jo dekretai ir aktai įrašomi į to pavieto žemės knygas, kur sėdėjo Tribunolas, dedama taip pat to paties teismo antspaudas ir raštininkas iš ten paimtas[2]).

Knygos toj vietoj ir pasilieka. Vadinas, jos buvo išmėtytos po visą Lietuvą. Be Vilniaus, buvo dar trijose vietose: Naugardėly, Minske, Gardine.

Vėliau teko nustatinėti, kaip kas įrašoma ir saugojama.

1697 m. keletas smulkmenų tiksliau nurodyta: pasibaigus Tribunolo kadencijai, maršalas pasirašo teismo rejestrus ir palieka juos tame žemės teisme, kur buvo posėdžiai, ten pat palieka visus protokolus ir dekretų aktus. Protokolą pasirašo maršalas ir ir 3 deputatai, jisai įrašomas į žemės knygas[3]).

1792 m. nutarus, jog Tribunolas sėdi vienoj vietoj, būtent Vilniuje, reikėjo surinkti į vieną vietą ir senąsias knygas. Ir seimas nutarė visas knygas iš anų miestų per 3 savaites perkelti į Vilnių ir sudėti pas Vilniaus žemės raštininką.

Tokios knygos buvo renkamos ir surinktos jau valstybe žlugus.[4])

III.

Dvasinis Tribunolas.

Sąstatas. Vyriausiajam Tribunole buvo įsteigtas tam tikras skyrius dvasininkų byloms spręsti, kuris vadinos įvairiaip: Dvasinis Tribunolas, Compositi judicii Tribunolas, mažasis ratas, dvasinis ratas ir t. t. Jo darbas buvo — spręsti ginčus, ištikusius tarp bajorų ir kunigų.

Bajorai, įsigalėję Lietuvoj XVI am., rūpinos tapti vieninteliu vyraujančiu luomu. Teisės atžvilgiu jie pergalėjo ponus—didžiuosius dvarininkus. Bet buvo dar kitas luomas, su kuriuo bajorai turėjo susidurti del teisių — tai *kunigai*, kurie turėjo taip pat atskiro luomo privilegijų, turėjo savo savivaldybę, nes bažnyčia vidujiniame gyvenime gyveno savo įstatymais. Lietuvos kunigai nepasižymėjo nei karingumu nei karštu savo privilegijų gynimu,

[1]) *V. L.* 679. [2]) Trib. įst. 12, 13, 16. [3]) *V. L.* V 803 [4]) *Mienicki* p. 1—4.

(kuo pasižymėjo lenkų kunigai), nes jas gavo dykai, iš viršaus, be kovų, niekas iki šiol jų nekliudė, privilegijų nebandė naikinti, del to be kliūčių leido kai kame bajorams įsivyrauti ant savęs. Tat atsispindėjo ir Liet. Tribunolo įstatyme.

Iškilus klausimui, koks teismas spręs ginčą, iškilusį tarp bajorų ir kunigų, tenai (Trib. Įst. 4 §) randame tokį atsakymą: bylas spręs bendrieji teismai—žemės, pilies ir pakamario, bet antroji instancija bus kitokia, būtent tas pats Tribunolas, tik kitas jo sąstatas—su kunigų atstovais: iš Tribunolo parenkami 6 teisėjai, iš vyskupų ir kapitulų pusės—4. Tat ir bus *Dvasinis Tribunolas*.

Dvasiniai teisėjai, parinkti į tą Tribunolą, turi prisiekti. Užlaikymą gauna iš savo dvasininkų. Sprendžia bylas Lietuvos Statutu. Jeigu nebūtų vienos nuomonės, tai balsuoja iki trijų sykių. Sprendžia balsų dauguma. Taigi bajorai, eidami išvien, gali perbalsuoti kunigus. Gali atsitikti, kad bent vienas persimes į kitą pusę, pasidarys balsų lygybė, tai tuomet reikia nusiųsti karaliui.

Išėjus Tribunolo įstatymui kunigų luomo žmonės pamatė, jog bajorai viršija juos, juos pergalėjo be kovos. O Lenkijoj kas kita. Tenai del Tribunolo įstatymo, del šito mišraus teismo vyskupai kariavo ir pasiekė lygybės.[2]) Tenai pasaulinių ir dvasinių teisėjų yra lygus skaičius, po 6 iš abiejų pusių.[3])

Prasideda kovos prieš tat, kunigai rūpinos tat pakeisti. Tribunolo įstatyme to nebepakeitė. Pravedė tat kitoj vietoj — Lietuvos Statute, išėjusiame 1588 m. (III, 31 — 33). Tenai išdėstyti šitokie pradai.

Bajorai ir kunigai katrie sau atsako prieš savo teismą. Jeigu kunigų žmonės padarys nusidėjimus bajorams ar jų žmonėms, tai kunigai, kaipo jų ponai, turi patys juos teisti; jeigu nenorėtų atpildo padaryti arba padarytų netinkamai, tai galima skųstis jo vyskupui, o jis padarys teismą, remdamasis bendruoju įstatymu ir Statutu. Nepatenkintasis gali skųstis į Vyriausiąjį Tribunolą.

Tribunolo Statute (III 32) nurodoma kitas sąstatas, negu Trib. įstatyme. Renkami trys dvasininkai ir trys Tribunolo teisėjai, o ne 4 ir 6, kaip pirmiau. Jeigu nebūtų daugumos, balsai būtų lygūs, tai išsprendžia gaspadorius.

Jeigu bajoro žmonės nuskriaus dvasininko, ir bajoras nedarys teisybės, tai teisia viešpats, šiaip kunigas šaukia bajorą į jo teismą (žemės, pilies, pakamario), bet atšaukimas bus šitame bendrame teisme. Kunigų ginčai del turtų su bajorais eina į paprastąjį teismą, išimtis viena: ginčai del dvarų, dar seniau bažnyčiai atitekusių iš viešpaties , pridera viešpačiui teisti (1588. III. 23.).

Dvasinis Tribunolas sėdi Vilniuje.

---

[1]) *Balzer*, 304—316. [2]) *V. L.* II, f. 964.

1641 m. pakeista skaičius: pridėtas ketvirtas atstovas iš Smolensko vyskupijos, tai del lygybės pridedamas vienas iš pasaulinių. Smolensko vyskupo deputatas sėdi po Žemaičių vysk.[1]).

Tais pačiais 1641 m. buvo paskirtas laikas, kada turi nagrinėti Smolensko bylas: ta pati vieta — teisti Vilniuje, laikas — antradienį, baigus Vilniaus kadenciją.

Atmainos del teismingumo. 1726 m. įnešta naujų atmainų: tų metų konstitucija sako, kad Dvasiniam Tribunolui pridera bylos del neužmokėtų legacijų, dešimtinių, annuatų, provizijų, metinių įmokesčių kunigams užlaikyti. Visos tos bylos eina Vilniaus kadencijoj, pabaigus pilies ir žemės bylas; primenama, kad nei Gardine, nei Naugardėly to negalima nagrinėti. Balsams pasidalijus lygiomis, jau neina į viešpatį ar asesoriją, bet perkeliama į kitą kadenciją, kur gali būti kiti teisėjai.

1764 m. padaryta nauja konstitucija apie Dvasinį Tribunolą. Jis sėdi po senovės Vilniuje; bylas nagrinėja pasibaigus pasaulinėms byloms. Į tą teismą Vyr. Trib. maršalas skiria deputatus iš didžiojo rato (Vyr. Trib.), iš viso šešis. Dvasinių deputatų esti taip pat šeši, iš jų Vilniaus kapitula skiria 3, Žemaičių — 2, Smolensko — 1. Šitam teismui maršalas pačių deputatų renkamas. Posėdžiai tęsiasi 6 savaites. Jeigu balsai pasidalijo lygiomis, byla perkeliama į ateinančią sesiją. [1])

---

[1]) *V. L.* 1641. [2]) *V. L.* VI. 886.

TREČIOJI DALIS.

Politinė ir visuomeninė Tribunolo reikšmė.

I.

Tribunolo pastangos pakelti savo galią.

Ryšys su kitais valstybės organais. Vyriausiasis Tribunolas, kaipo įstaiga, nebuvo organiškai surištas su kitais valstybės organais, o jeigu ir būtų galima tat rasti, tai negalima pasakyti, kad santykiai visuomet būtų nustatyti ar nusistovėję.

Seimas ar karalius, kaip minėta, kartais kišdavos į Tribunolo darbą, bandė praplėsti savo įtaką jam, bet nuo pat pradžios jau visuomenė (ponai ir bajorai) darė pastangų, kad seimas ir Tribunolas būtų atskirti nuo kits kito. Abiejų organizacijoj buvo panašumų — ir seimas ir Tribunolas yra renkami trumpam laikui, renkami bajorų, pavietų seimeliuose. Abiejų sąstatas keitėsi. Tik seimai galėjo iširti, neįvykti, o Tribunolas nuolatos be pertraukos dirbo savo darbą. Kad nebūtų ryšių, buvo draudžiama būti vienur ir kitur tiems patiems asmenims, neleista teisėjo ir seimininko sutapimas, apie ką jau buvo kalbėta anksčiau.

Kitaip plėtėsi Tribunolo santykiai su *administracija.* Pastovus, nekeičiami buvo administracijos organai; visi valdininkai skiriami iki gyvos galvos. Valdininkai galėjo būti deputatais (Tribunolo teisėjais). Vienas kitas galingas ponas, be to, užimąs aukštą vietą administracijoj ir tapęs Tribunolo maršalu, galėjo turėti įtakos Tribunolo nusistatymui, galėjo pakreipti jo darbuotę į vieną ar kitą linkmę. Bet tai buvo pripuolamas dalykas, ryšys buvo atsitiktinis.

Administracija šituo būdu galėjo kištis į teismo darbą, ir tikrai tam naudojosi savo įtaka XVIII amž. baigiantis. Seimuose kalbėta apie šitą žalingą kišimąsi, bet bene bus perdėta kaltinimuose. [1])

Tribunolas buvo vyriausiasis teismas žemės, pilies ir kitiems teismams. Šitų teisėjai buvo neatstatomi, o Tribunolas keitėsi nuolatos.

Nebuvo organo, kuris prižiūrėtų Tribunolo darbuotę: jis pats prižiūrėjo savo teisėjus, netinkamo teisėjo seimeliai galėjo neberinkti, be to, galėjo teisti juos seimas.

[1]) *Korzon*, IV—15—16, 191—3.

XVIII amž. įsigalėjus Montesquieu teorijai apie valdžios padalijimą, pradėjus galvoti apie konstitucijų pakeitimą, reikėjo surišti vyriausiąjį teismą su kitais vyriausiais valstybės organais. 1775 m., svarstant įstatymo sumanymą apie Nuolatinę Tarybą (Rada Nieustająca), buvo daroma visokių pasiūlymų, kaip reikia ją surišti su teismais.

Vieni tenkinos tuo reikalavimu, kad Nuolatinė Taryba priiminės raportus iš Tribunolo, galės sustabdyti ar panaikinti jo sprendimus, kiti siūlė padaryti iš jos apeliacijos instanciją ant Tribunolo sprendimų, treti velijo jai (Tarybai) pavesti disciplininę priežiūrą ant teisėjų, visai neleidžiant kištis į sprendimus.

Įsteigus šitą Nuolatinę Tarybą, joje padaryta Teisingumo Departamentas. Jam pavesta žiūrėti visų teismų, taigi ir Tribunolo; jis galėsiąs perduoti pamatuotas skundas ar Tarybai ar Seimo teismui. [1])

Matyt, tas klausimas ne labai terūpėjo, nebuvo toks opus, kad iki galui to sumanymo nedagalvojo. Visų Departamentų priešakyje stovėjo atitinkamas ministeris, tik Teisingumo Departamente jo nebuvo, šitame Departamente pirmininkavo pirmasis iš eilės senatorius.

Taigi Tribunolas ir XVIII amž. baigiantis su administracija stamantriai nebuvo surištas.

Per ilgą savo gyvenimą Tribunolas stengėsi kartais būti ne tik vyriausiuoju teismu, bet ir vyriausiuoju Lietuvos valstybės organu apskritai, kartais norėdamas pašalinti kitus, ar sutrukdyti veiksmus, įsikišdamas į jų darbuotę, kartais laikydamas save vienintelių vyriausiuoju Lietuvos Kunigaikštijos organu.

Vyriausiasis Tribunolas nuo pat pradžios stengėsi padaryti save vyriausiu Lietuvos teismo organu, nuo nieko nepareinančiu. Esant Lietuvoje atskiriems nuo Lenkijos įstatymams ir teismams, darant kartais atskirus Lietuvos seimus (suvažiavimus), o irstant bendriesiems su Lenkais, Tribunolas bandė praplėsti savo įtaką visose Lietuvos gyvenimo šakose, praplėsti patį įstatymą apie savo teismingumą. Tribunolo posėdžiai, ypač Vilniuje, buvo vienintelė vieta, kur periodiškai rinkdavosi daugybė Lietuvos ponų ir bajorų. Tenai, teismo salėje, ėjo įvairios bylos del turto, gyvybės, garbės ir t. t., o mieste virė politikos kovos, kuriose kartais prieidavo iki susidūrimų. Tribunolo rakais Vilnius atgydavo. Ir Tribunolas visa darė, kad jo reikšmė nepultų.

Rūpinimasis apginti savo garbę. Kiekvienas teismas ar šiaip valdžios įstaiga patys palaikė pas save tvarką, patys baudė už jame padarytus prasižengimus, tuo reikalu neleisdavo kištis žemesniesiems teismams ar kitoms pašalinėms įstaigoms.

Berods, kiekviena įstaiga tuo laiku apgindavo save: pati spręsdavo ir bausdavo.

Tribunolas akylai dabojo savo garbę, neleisdavo jos paliesti, traukdavo savo teisman jos užpuolikus.

[1]) *Konopczyński.* Geneza Rady Nieustającej, p. 114, 213—15, 311, 348.

Pavyzdžiui gali būti toksai atsitikimas, buvęs Vilniuje 1664 m., jau trumpai aukščiau paminėtas.

Vienas bajoras, Krištupas Rudomina Dusiackis, nuėjęs į svečius pas Tribunolo teisėją Petrą Karsoką ir neradęs namie, paėmė du jo šautuvu. Karsokui prašant grąžinti, vistiek negrąžino. Karsokas, matydamas, jog Rudomina ketina išvažiuoti, ėmė reikalauti, Rudomina atsakė: „Jūsų Tribunolas dar nepasibaigė, suspėsi pasipelnyti. Juk visi jūs lupikai". Karsokas paklausė: „Kas gi ėmė kyšius?" jis atsakė: „Jūs visi Tribunolo teisėjai su maršalka paėmėte už vieną tik bylą 9000". Girdėjo tat ir kitas teisėjas. Susibarė tarnai, susimušė, į tą laiką atėjęs tekūnas gavo taip pat mušti.

Apie tą visą atsitikimą buvo pranešta Tribunolui. Bylą kėlė instigatorius. Rudomina pripažintas kaltu, nuteistas už akių. Bausmė buvo tokia: kiekvienam teisėjui turi užmokėti ketveriopos kaltės po 48 kapų skatikų, be to, nuleisti į bokšto požemius Vilniuje $1^1/_2$ metų. Del įžeidimo jisai turi viešai Tribunole, po suolu, teismo bute, susirinkus abiem pusėm, visa, ką pikta buvo sakęs, atšaukti ir atloti, jeigu to nepadarytų, tai būtų paskirtos dar didesnės baudos [1]).

Tribunolas stengėsi būti vieningu Lietuvos teismu. Tribunolas stengėsi palaikyti Lietuvos savitumą, nepriklausymą Lenkų. Minėtinas yra jo vaidmuo tame konflikte, kuris buvo iškilęs tarp Vilniaus kapitulos ir paskirto Vilniaus vyskupu lenko Maciejausko. Tribunolas gerbė kunigų privilegijas, bet neleido jiems bajorų skriausti ar vyrauti ant jų, tegali būti lygūs. Arba 1688 m. Vilniaus vyskupas kaltino vieną bajorą (Lyščynski) esant bedievį, del to vyskupas liepė jį suimti ir laikė savo kalėjime. Vietos bajorai protestavo ir sukėlė triukšmą. Žinia apie tat pasiekė Vilnių, Tribunolas 1688 m. patraukė tieson patį vyskupą [2]).

Tribunolas bandė įsikišti į kovas tarp katalikų, unitų ir graikų, tarp katalikų ir protestantų, į kovas del bažnyčios dvarų, del pačių bažnyčių, bet greitai turėjo pasitraukti iš to sūkurio, nes pačių ponų tarpe katalikų įtaka buvo stipresnė, tos kovos jų dvarų ir teisių nepalytėjo, tat leido katalikų kunigams kovoti tas kovas su savo atskalūnais, netikėliais, kreivatikiais.

Bet jeigu esmėje būtų ne tikybinė pusė, jei būdavo kovų tarp ponų ir bajorų tos pačios tikybos, tai Tribunolas tardavo savo žodį, neleisdavo dvasinei pusei sustiprėti.

1696 m. Vilniuje, Tribunolui įsakius, budelis rinkoje viešai sudegino prakeikimą, kurį buvo metęs Žemaičių vyskupas Krispinas už akių ant savo priešų, o tenai buvęs paskvilis ant jo priešų, mat, rūpėjo asmens dalykai, ne tikybiniai [3]).

Kovos del teisių praplėtimo. Tribunolui reikėjo, kaipo teismui, atkariauti savo teisės ir iš seimo ir iš karaliaus, kurie taip pat darydavo teismus, ir žinoma, stengėsi praplėsti savo įtaką.

---

[1]) *AVAK.* t. XV, Nr. 83. [2]) *Łuninski* Na stos. p. 24—7. [3]) *Zawisza,* Pam. 185.

Seimas, kuris, kaip žinome, dabar buvo bendras su Lenkais, kartais norėdavo tapti vyriausiuoju teismu, viršyti ir Tribunolą. Jis tardavo, jog jis ir esąs juo, nes leidžiąs įstatymus, del to imdavosi nagrinėti visokias bylas. Buvo paspirties tam ir iš šalies. Daug bylininkų, pralaimėję Tribunole, kreipdavos į seimą, prašydami atmainyti jo dekretus. Ypač tikėjosi atsiekti šito turėjusieji ryšių su galingaisiais ponais [1]).

Karalius taip pat dažniau įsikišdavo į teismo darbus, stengėsi apsaugoti savo žmones nuo teismo dekretų, ir galėdavo tat padaryti, tai naikindamas dekretus, tai juos sulaikydamas. Pavyzdžiui duodu keletą atsititikimų.

Karaliaus įsikišimas savo pasiekdavo, jeigu jo pusėj buvo galingas ponas. Pav., Lietuvos kancleris Alb. Radvila pasakoja tokį atsitikimą. Jisai rašo 1646 m., kad Vilniuje miestietis Melleris su studentais užpuolė ant Vilniaus burggrafo ir medicinos daktaro. Tasai apsigynė. Byla atsidūrė teisme. Melleris, anot Radvilos, papirkęs Tribunolą, ir tas už akių pasmerkė nužudyti; Radvila užtardamas tvirtino, jog byla prideranti magistratui. Karalius atmainė sprendimą [2]).

Galingas ponas Služka įžeidė bajorą Abramavičių. Vilniaus Tribunolas pasmerkė jį į baniciją (apšaukimą). Karalius pratęsė to dekreto išpildymą (1649 m.) [3]).

Karalius dažnai taip darydavo, net 1652 m. seimas reikalauja iš karaliaus, kad jis tokių infamių (begarbių) pas save nelaikytų [4]).

Gindamas Lietuvos čielybę, Tribunolas rasdavo galima nepripažinti sutarčių, karaliaus padarytų.

1648 m. sutartim su Maskva karalius įsakė atiduoti Maskvai Trubecką, priderėjusį prie Lietuvos. Oršos maršalka abudu komisaru, kurie atvyko pildyti šito įsakymo, atidavė Tribunolui, kad teistų už išdavimą. Tribunolas tikrai juos teisė ir nuteisė už akių: užmokėti 60.000 baudos ir nužudyti.

Žinoma, karalius, nors Tribunolas ir reikalavo, nedavė banicijos, kuri nuo jo pareidavo (Stat. 1588. IV 30), bet šitame visuomenė palaikė Tribunolo pusę. Todel Maskva, norėdama atgauti išderėtąjį Trubecką, o matydama, jog karaliaus valios per maža, pareikalavo, kad būtų įrašyta į seimo konstitucijas suderėtosios taikos sąlygos. Bet dabar, sąlygoms pasikeitus, šitą ir seimas atmetė [5]).

Lenkijos bajorai, pagal savo seimų praktiką, išardė 1749 m. ir savąjį Tribunolą; Lietuvoj to nebuvo atsitikę. Tai seimas 1750 m. turėjo svarstyti tą klausimą ir nutarė, kad Tribunolą plaišyti negalima [6]), jis turi likti pastovi, nuolatos veikianti įstaiga.

Kartais būdavo ir tokių atsitikimų, kad susidūrimai tarp Tribunolo ir kitų organų skaudžiai atsiliepdavo ant kitų žmonių: savo galiai parodyti net gyvybę atimdavo.

---

[1]) *Alb. Radziwiłł*, Pam., I [2]) *Radziwiłł*, Pam. II 206, 227. [3]) *Kubala*, II 29, 91. [4]) *ten pat*, 92. [5]) *A. Radziwiłł*, II 194—6, 213. [6]) *Matuszewicz*, I 217.

Kiemo maršalas 1636 m. sužinojo, kad bajoras Snarskis, jau 70 metų senis, esąs banita, tai 1636. VII. 12 maršalas liepė suimti ir įkišti į kalėjimą. O tasai dekretas apie baniciją, kurį dabar vykdė, buvo jau senas, užmirštas, mažai kas beatsiminė.

Tribunolas protestavo prieš šitą areštą, jis esąs vyriausias teismas. Maršalas su tuo nesutiko: atsakė, kad jis sprendžiąs šitas bylas apie nusidėjimus, padarytus vietoj, kurioj esąs viešpats, jis tenai palaikąs mieste tvarką.

Ginčas atsidūrė pas patį karalių. Karalius paskyrė senatorius dalykui ištirti, susidūrimui panaikinti.

Maršalas, nelaukdamas nieko, savo teismu VII.18. nuteisė nukirsti Snarskiui galvą. Karalius tuomet atsakė Tribunolui, jog nieko negalįs padaryti. Tai Tribunolas jau griežčiau prašė karaliaus gerbti Tribunolą, ir tat negelbėjo, tik karalius žada dar sykį atsakyti (VII.23).

Maršalas, nelaukdamas tarybų galo, nesirūpindamas, koks bus karaliaus atsakymas, liepė nukirsti galvą Snarskiui, prisakė tat padaryti viešai rinkoje. Kūnas su nukirsta galva paliktas rinkoje, kad visi matytų. Sujudo Vilniuje bajorai, sujudo Tribunolo teisėjai, įnirtimas buvo prieš maršalą, kam taip skubinąs žudyti. VII.23 Tribunolo atstovai buvo pas karalių, bet sužinoję, kad jau po visam, pareiškę jam protestą užsirūstinę išėjo [1]).

Valdė Lietuvoj ir galingi ponai, bet žinome atsitikimų, kad Tribunole buvo galima stojus ir prieš galingą poną bylą laimėti, nors tasai ir darė pastangų ant savo pastatyti [2]).

Ištikus naminiams karams, darant priešininkams kits kitam kliūtis, ne Tribunolo dekretui panaikinti, bet rimtumui ir teismui apginti varžė vykdymą. Einant Sapiegos-Oginskių kovoms XVIII amž. Tribunolo dekretai nevykdomi, kol nepasirašys po jais kancleris, ko iki šiol nebūdavo, bet tat daroma tik šitame atsitikime.

Tribunolo posėdžiai Vilniuje iškilmingai prasidėdavo. XVIII amž. pradėjus ponams rūpintis Tribunolo maršalkyste, naujai išrinktasis maršalas įžengia su didele iškilme, surenka kuo daugiau kariuomenės, visi vietos luomų ir savivaldybių organai turi prie to prisidėti [3]).

Tikybos kovos. Lenkuose kunigų įtaka buvo didesnė, del to Lietuvos kunigai tuo atžvilgiu sekė lenkais norėdami praplėsti savo įtaką. Kartais Vyr. Tribunolas įsikišdavo į kovas tarp bajorų ir kunigų, o taip pat ir į kovas tarp Lietuvos ir Lenkijos, bažnyčios reikalais.

1593 m. kovoje tarp Vilniaus kapitulos ir naujai paskirtojo vyskupo lenko Maciejausko, kurio kupitula nenorėjo įsileisti, Vyr. Tribunolas ragino kapitulą spirtis. Jisai čionai veikė kaipo Vyriausias Lietuvos organas. Jisai savo laišku į kapitulą 1594. VI. 15

---

[1]) *A. Radziwiłł*, II 320-321. [2]) *Matuszewicz*, III 174, 177-8. [3]) *Matuszewicz*, III 147, 169-170, IV 24-32, 55-63.

palaikė ją, kad nepasiduotų [1]), nes Maciejauskas, kaipo lenkas, esąs *svetimtautis ir čia vietos gauti negalįs.*

Tribunole įst. nieko nėra pasakyta apie teisėjų tikybą. Lietuvoj bajorų buvo trijų tikybų: lotynų, graikų ir reformatų.

Prasidėjus kovoms, paaštrėjus joms Lietuvoje, turėjo susidurti ir čionai. Katalikų kunigai aštriau spyrė prie katalikinimo.

XVI amž. pabaigoje, o ypač XVII amž. pradžioj, ištiko aštrių kovų tarp unitų ir graikų del bažnyčios ir jos turtų, vienuolynų. Unitai puolė, graikai gynėsi, Tai Vyr. Trib. 1605 m. už akių nutarė atstatyti nuo vietų unitų metropolitą ir vyskupus. Karalius panaikino, neleido vykdyti, užtarė unitus [2]).

1609 m. seime išėjo konstitucija, kuriąja ginčai del užgrobtų parapijų, bažnyčių ir vienuolynų ir jų turtų, tarp unitų ir graikų (stačiatikių) turi būti svarstomi Tribunole.

Tuojau kilo klausimas, kas svarstys tuos ginčus — didysis Tribunolas ar Dvasinis. Graikai tvirtino, kad paskelbtoji konstitucija neatatinkanti priimtosios, būk katalikai vėliau prie žodžio Tribunolas pridėję „dvasinį", lyg tikrai būtų jų nenaudai tokia konstitucija, o juk priimtoji buvo jų laimėjimas [3])

Didysis Tribunolas, nagrinėdamas bylas, tuoj atstatė unitų metropolitą nuo metropolijos, *dargi nutarė pašalint visus unitus iš* Vilniaus [4]).

Tribunolas taip buvo daręs ir 1596, 1605, 1609, bet karalius vis neleisdavo vykdyti nei seimo nutarimų, kurie pripažino graikų teises, nei Tribunolo sprendimų.

Greitai po to pavyko pravesti, kad ginčus tarp unitų ir graikų spręstų mišras teismas, kur buvo 3 katalikų kunigai ir 3 pasauliniai, taigi unitų ir katalikų laimėjimas prieš graikus buvo užtikrintas [5]).

1609 m. dvasinis Tribunolas tikrai ėmė nagrinėti tas bylas, bet pasauliniai teisėjai neatėjo į jį (1609.VI.26).[6])

Graikų tikybos žmonės matė, jog jų teisės laužomos, jie protestuoja, kam karalius naikinąs Tribunolo sprendimus; darė tat Vilniuje mažesniame skaičiuje, didesniame Minske pakartojo protestą 1609.XII.12.

Tenai buvo susirinkę 22 deputatu[7]). Bet protestai negelbėjo, neleista nagrinėti ginčų tarp graikų ir unitų Didžiajame Tribunole, o pavesta spręsti dvasiniam [8]).

II.

Kovos del Tribunolo sąstato.

Bajorų kovos seimeliuose. Buvimas Tribunole duodavo teisėjams uždarbio, berods, mažo; duodavo jisai didesnio dalyko — įtakos, galimybės būti plačiame pasaulyje ir apsitrinti, pabuvus

[1]) *Lappo.* Liubl. uuija 116-125. [2]) *Likowski,* Unija Birzeska. 214-15. *Žukovič,* Borla 462-471. [3]) *Straczewski,* II 283-5. [4]) *Likowski,* Un. B. 217-218. [5]) *Ten pat,* 268. [6]) *AVAK.* VIII Nr. 41. [7]) *Opis* IX p. V.-X. [8]) *AVAK,* t. XV. Nr. 250 (1678 m.).

akylųjų žmonių tarpe. Del to tai visuomet būdavo norinčiųjų ir sutinkančiųjų būti išrinktais į Tribunolą.

Pavieto bajorams buvo ne vistiek, ką jie pasiųs į Tribunolą. Vieniems rūpėjo išrinkti dori žmonės, bešališki teisėjai, kitiems, kurie turėjo bylų teismuose, artimesni jiems žmonės; turinčiųjų bylas visuomet seimeliuose būdavo, jiems labiausiai ir rūpėdavo rinkimai. Tiems rūpėjo, kad teisėjai žiūrėtų į bylą jų akimis, o ypatingai jų ginčus taip spręstų. Kadangi tuo pačiu reikalu susidaro kelios nuomonės, tai ir prasideda kovos del teisėjų krypsnio, pažiūrų, dorumo, asmens privalumų ir tinkamumo.

Paprastai tekdavo rinkti iš turtingųjų bajorų, kurie drauge buvo ir šviesesniais. Mažaturčiai bajorai negalėdavo ilgesniam laikui pasitraukti nuo ūkių; jie paprastai neturėjo taip pat ir reikalingų žinių. Bet jie sudarydavo balsuotojų daugumą, taigi norint pravesti šį ar kitą kandidatą, reikėjo gauti jų balsai, kaip nors juos įtikinti.

Iš pradžių tos rinkimų kovos seimeliuose rėmėsi grynai vietos dalykais; nors ir karščiausi susidūrimai neturėjo platesnės reikšmės Lietuvos gyvenime, dargi paties Tribunolo veikime. Patekę į Tribunolą, atsinešę tam tikrą nusistatymą vienu kitu klausimu, jie turėjo ištirpti dideliame kitų deputatų skaičiuje. Jiems iš pradžių atrodžiusieji vietoje svarbūs dalykai menkėjo, patekus į didesnį teisėjų būrį, ar turėjo tas pačias pažiūras vietos reikalais keisti, susipažinę su kitais panašiais atsitikimais kitur. Ir del to visi pažadai, dovanos, įsikarščiavimai seimely kartais nueidavo niekais.

Ponų kovos seimeliuose. Kitaip atrodė rinkimų kovos seimeliuose, kai įsikiša į jas su savo reikalais galingieji ponai. Ponų įtaka nebesitenkino vienu pavietu, apimdavo jų keletą, o kartais keletas ponų, sudarę vieną partiją ar artimą šeimą, apimdavo daugumą Lietuvos pavietų, tuomet visai kito pobūdžio įgydavo vietos susidūrimai; turėjo jie tam tikrą planą, tikslą, kartais kai kame programą. Žiūrėjo ir ponai savo interesų, kaip ir mažieji bajorai, tik jų mostas buvo platus, didelis, apimąs visą Lietuvą, nenykstąs smulkmenose.

Seimams ne visuomet susirenkant, ar susėjus irstant, tribunoliniuose seimeliuose, suėjusiuose nors ir trumpam laikui, atsispindėjo politinės ir socialės anų laikų kovos.

XVI amž. ponai turėjo pasiduoti bajorams, kurie prispyrė juos išsižadėti savo privilegijų, priimti uniją su Lenkais. XVII amž. baigiantis ir XVIII amž. ponai atsigavo visai, jie valdo Lietuvos reikalus, tik vartodami demagogiją: prisikvietę į seimelius plikbajorių, gali pravesti savo žmones, diktuoti savo valią „demokratijai“ — vidutiniams, pasiturintiems dvarininkams.

Priemonės paveikti bajorus, kurie susirinko į seimelį, buvo įvairios. Vienus veikia geru žodžiu, kitus prižadais, dovanomis,

daugumą girdymu, vaišinimu smuklėse, o prieš kietesnius, atkaklius pavartodavo grasinimus, prievartą ir net smurtą.[1])

Bajorų masės gausiai važiuodavo į seimelius, nes buvo progos pasižmonėti, dykai pasilinksminti.

Ilgainiui išsidirbo pas kiekvieną magnatą agitacinis ir kontrolės aparatas, kuris rūpinos, kad vaišės neitų veltui.

Nuo XVIII amž. vidurio kurį laiką tuo atžvilgiu visuomet buvo įdomūs Kauno seimelio rinkimai, nes jie visuomet duodavo maršalkas Tribunolui. Kauno seimelio rinkimai buvo rodyklė, į kurią pusę pasisuks vairas. Todel suprantama, kodel į tą seimelį besivaržančios partijos taip rimtai ruošdavos iš anksto; turėjo nuolatos vietoje savo žmonių[2]).

Tribunolo kovos. Pačioj Tribunolo pradžioj tos socialės ir atskirų grupių kovos nebuvo tokios aštrios, bet jau XVII amž. antroj pusėj ir XVIII amž. jos darosi žymesnės.

Ir čionai, Tribunole, priešingoji ponų pusė nesiliauja tęsti toliau savo planų. Tribunolo teisėjai dabar gauna naujų pagundų — bylininkai stengiasi palenkti į savo pusę, duoda dovanų, vaišina. Ponai, turėdami taip pat savų bylų tik del didelių dvarų ir plačių valdų, stengiasi taip pat paveikti, jie gali geriau pavaišinti, ir kadencijos pavirsta girtuoklių benketais. Į atkakliuosius kitaip veikia. Neretai Tribunolo teisėjams keliamos puotos, o tenai kartais prieina iki muštynių, net su kraujo praliejimu.

Įkaitinti rinkimų kovose bajorai tardavo, jog priešingos pusės išrinktieji teisėjai esą nedori, papirkti, parsidavę, kad nieko kito prieš juos nelieką, kaip smurtas, ginklas, grasinimas.

Paskirtu laiku Tribunolams įkurti Vilniaus mieste susirenka ponai, bajorų minios, ginklais apsikrovę, baidė priešus, kad nedrįstų laužyti įstatymo.

Kai kurie išdykusieji ponai vartodavo smurtą ir prieš Tribunolą. 1763 m. Karolis Radvila, vadinamas „Panie Kochanku", Vilniuje ir Minske buvo pristatęs prie Tribunolo durų savo algauninkų sargybą, buvo išstatęs net patrankas, į salę įleisdavo savo deputatus neteisėtai išrinktus, o sulaikydavo jam neištikimus ir abejotinus; tuo būdu išgaudavo sau tinkamą sprendimą[3]).

Galingieji stengėsi sutrukdyti Tribunolo veikimą, jeigu nepatogu viešai, tai griebėsi nešvarių priemonių iš pasalų. Pav., Pocienė (1644. III-6) užrašė kai kuriuos dvarus savo sūnui Tribunolo aktuose. Pusę metų ji laukė, kol jai išduos jos aktų nuorašą. Vaivada tyčia liepė neduoti. Ji mirė, o vaivada norėjo pats gauti tuos dvarus[4]).

Svarbiausios kovos Tribunole ištikdavo mieste, dažniausiai Vilniuje, prieš išrenkant *maršalą*.

Pirmininkas (maršalas) turįs būti iš ponų, priklausąs viešpataujančios ponų šeimos. Anų laikų kalboj sakydavo, kad Čar-

---

[1]) Daugybę pavyzdžių duoda savo atsiminimuose keletą sykių minėtasis *Matuszewicz*. — II-181-6, 112-116, I-117, 133-5. [2]) *Matuszewicz* įvairiose vietose. [3]) *Korzon*, IV —19. [4]) *A. Radziwiłł*, 128 — 136.

toryskiai, Sapiegos, Radvilai ir k. įkūrė savo Tribunolą, tai reiškė, kad maršalas ir deputatų dauguma buvo anos ponų šeimos šalininkai.

Atskiros ponų šeimos. Pabaigoj XVII amž. ir pradžioj XVIII amž. per 20 metų valdė Lietuvoj galingi *Sapiegos*, tai ir Vyr. Tribunolas buvo jų įtakoj.

Prieš juos ėmė kariauti Vilniaus vyskupas ir Oginskiai. Karštų žodžių kovos perėjo į tikrą namų karą su ginklais. Tos kovos atsispindėjo ir Tribunole; buvo čionai susidūrimų. Švedų ir rusų užplūdimas padidino suirutes. 1702 m. vienu laiku atsirado Lietuvoje du Tribunolu, abudu veikė. Vienas sėdėjo ir teisė Minske, susidedąs iš saksų šalininkų, pirmininkaujant Katiliui; Vilniuje, švedų okupuotame, buvo kitas, pirmininkaujant Zavišai. Šitas teisė Vilniuje ir dirbo 2 savaiti. Minsko padarė limitą, atidėjo bylas tolesniam laikui. Švedams pasitraukus iš Vilniaus ir nuėjus į Krokuvą, švedininkų priešai negalėjo leisti, kad veiktų Vilniaus Tribunolas, ir pasistengė jį išvaikyti [1]).

Šitomis ponų kovomis norėjo pasinaudoti ir *karalius Augustas* (iš Saksų dinastijos). Jisai norėjo įvesti absoliutinę monarkiją, panaudodamas savo saksų kariuomenės ginklus ir politinę bei ekonominę ponų įtaką. Jis palaikydavo silpnesnį poną, norėdamas kitą, galingesnį, pražudyti, už tai stengdamas sustiprinti savo valdžią, Augustas norėjo įsivyrauti ir Tribunole.

Jis negalėjo leisti, kad Tribunolas būtų jam priešingas ar nuo jo nepareitų, o darė ir vėliau jam pasipriešinimų. Tame pačiame kare 1704 m. Vyr. Tribunolo pirmininku išrinktas did. etmonas Pociejus. Karalius juo nepasitikėjo, jo dvariškiai sumanė padaryti Pociejui kliūčių. Rinkimai praėjo, nepavyko sulaikyti, tai rūpinas bent vėliau neprileisti Pociejaus. Jau ketino sukurstyti prieš jį Denhofą, lauko etmoną, kaipo konkurentą, kad neprileistų Pociejaus siekti. Žadėjo Denhofui atsiųsti į pagalbą saksų kariuomenės, kurios buvo gana daug Lietuvoje. Bet did. etmonas tas kliūtis pašalino, surinko daugiau, negu buvo saksų, algauninkų ir savo kariuomenės, ginkluotų prietelių, ir saksai nebedrįso pulti, Pociejus prisiekė, pasidarė Tribunolo maršalu. [2])

XVIII amž. viduryje varžosi Lietuvoj *Radvilai* su *Čartoryskiais*. Galų gale laimėjo Čartoryskiai: dabar jie statydavo daugumą deputatų, jie duodavo maršalą.[3]) Ir tik 1762 m. atrodė, jog jų laimėjimas buvo tikras, neginčijamas, o prieš tai būdavo pakaitomis.

Čartoryskiai, nebūdami tikri del savo laimėjimo, sumanė pakviesti pagalbon rusus, kad pasiektų savo tikslo. Jie buvo sumanę paskelbti konfederaciją, Tribunolą sugriauti ir eiti prie karaliaus atstatymo.

---

[1]) *Zawisza*, Pam: XXI — ir 26.
[2]) *Zawisza*, 306.
[3]) *Konopczyński*, Polska I 125—5, 155—162.

Kovo 15 d. (1763 m.) turėjo būti Tribunolo įkūrimas. Susirinko iš abiejų pusių daugybė karo jėgų. Karolis Radvila ėjo su karalium, jis pastatė savo kariuomenę, nes tuo laiku norėjęs iškilmingai padaryti savo įžengimą į vaivadas. Etmonas Masalskis buvo iš priešingos pusės, pastatė savo kariuomenę. Be daugybės ponų ir bajorų, atvyko netikėtas svečias, rusų karininkas Puškinas[1]).

Čartoryskių partija norėjo panaikinti deputatų rinkimus kai kuriuose pavietuose, padaryti sutartį del seimelių balsavimų ir t. t.

Prie susitarimo, žinoma, prieiti negalėjo, del to tai Čartoryskiai nutarė pakviesti, ir pakvietė, rusų pagalbą.

Radvila pamatė, jog Čartoryskiai kompromiso nenori, ruošia Tribunolą plaišyti, bet vistiek pasiryžo įkurti Tribunolą, nors Čartoryskiai darė visokių kliūčių. Katedra, kurioj turėjo siekti, buvo uždaryta, tai nutarė siekti salėj, kur visuomet būdavo priesaika, o tik prieštai perkelta (prieš 7 metų) į katedrą. Etmonas Masalskis nedavė garbės vartos Tribunolui, bet Radvilai galėjo be jos apsieiti.

Pasklido gandų, jog nuo Dauguvos pusės ateisią rusai, buvusieji Vilniuje rusų karininkai ėmė grasyti Radvilai del jo nepatinkamo jiems elgimosi. Radvila atsakė jiems, jog jis teatsakąs prieš savo karalių ir respubliką.

Mieste susišaudė vieni su kitais. Čartoryskio šalininkai ėjo skųstis rusų atstovui; matyt, jo įtaka buvo tokia didelė, kad prieš jį teisinas ir radviliniai...

Tribunolas dirbo savo darbą. Dvasiniai atstovai atėjo, du kitu neatėjo; Čartoryskių šalininkai taip pat nedalyvavo, jo darbas galėjo eiti ir be jų.

Jau gegužės mėn. rusai perėjo Dauguvą, ruošėsi išardyti Lietuvos Tribunolą, ketino eiti toliau, gal pavyktų paskui ir Lenkų Tribunolą padaryti kitokį. Čartoryskiai buvo įsitikinę, kad jiems pavyks įsivyrauti ateinančioj Tribunolo kadencijoj[2]). Nedaėjo iki tam, nes X. 5 mirė karalius.

Tyzenhauzas. Tyzenhauzas, Lietuvos finansų ministeris, karaliaus dvarų valdytojas, tapo galingu žmogum. Jis ketino padaryti ir bandė daryti Gardiną Lietuvos sostine, jis nemėgo senojo Vilniaus. Turėdamas daug turtų ir valdžios, griežtai vedė savo politiką. Seimeliuose pravesdavo savo žmones. Teismai atsidūrė jo rankose, Tribunolas nuo jo valios parėjo, nes bijojo jo keršto, o jis tat galėjo ir mokėjo daryti.

Bajorų tarpe prasidėjo agitacija prieš jį. Prisidėjo ne vienas iš ponų, pv., Oginskis, iš kurio atėmė Indurų grapystę, Že-

[1]) *Matuszewicz*, IV, 24—33 vadina jį Pučkov.
[2]) *Szujski*, Dzieje Polski IV, 394—6. *Matuszewicz*, Pam. IV, 24—33.

maičiuose Volmeris iuse caducis užėmė Vežaičius [1]). Ieško šalininkų, nes savo jėgomis negali jo pašalinti.

Bet ir jo priešai negeresni, kartais vartoja negeresnes kaip Tyzenhauzas priemones.

Į Tribunolo maršalus norėjo praeiti Tiškevičius, vedęs karaliaus giminaitę; jo tėvo dvarai buvo apie Alytų, greta Tyzenhauzo valdomų karališkųjų dvarų. Bet buvo kliūčių.

Tiškevičius neišbuvo vietoje dar metų, o jau norėjo dalyvauti rinkimuose į Tribunolą. Jis sudarė partiją prieš Tyzenhauzą, važinėja, kursto, pinigais žarsto, visaip bajorus vilioja.

Tyzenhauzas pajuto pavojų, turėjo savo ištikimą žmogų pilies teisėją De Raeggie. Jam jis pristatė į seimelį iš Užgirio Trakto bajorų partiją, kur buvo Alytaus Ekonomija, vedamą jos administratoriaus.

Tiškevičius agituoja ir tarp šitų Alytaus bajorų. Dabar šitie bajorai žadėjo slapta balsuoti prieš Tyzenhauzą. Ir tikrai, į Tribunolą praėjo abu deputatu Tyzenhauzo priešu.

Dabar reikėjo rūpintis, kad pačiame Tribunole į maršalus išrinktų ne Tyzenhauzo kandidatą; tuo reikalu Tiškevičius ėjo prie paties karaliaus. [3])

Tyzenhauzas buvo dar stiprus; dar vėliau, jau atstatytas, mokėjo (1780 m.) pravesti savo kandidatą, niekam nežinomą Pilsudskį [3]).

Šitose ponų kovose del Tribunolo galėjo nukentėti mažesnieji bajorai, jeigu jie buvo priešingoj stovykloj, arba jei dirbo ir veikė anų naudai, anų pastatyti.

Volodkovičius. Iš bylų XVIII amž. pabaigoj, kurios sujudino anų laikų visuomenę, dargi vėliau buvo įdomi rašytojams, tai buvo vieno bajoro, *Volodkovičiaus*, byla. Jis Minsko sesijoj pakvietė 1760.II.1 pas save teisėjus, privaišino, paskui Tribunole taip pat ūžė, o tuo tarpu regentas rašė sprendimą. Volodkovičius su kardu kapojo degančias žvakes, sužeidė Dluskį, Oršos teisėją, sako sukapojęs kryžių ir t. t.

II.12 atėjo Volodkovičius į teismą; Tribunolo vėliava, įsakius vicepirmininkui, užėmė salę; Dluskis prašė teisti jį už sužeidimą.

Tuojau pat padarytas teismas. Daugumos nuspręsta per 3 dienas sušaudyti. Patrono nebuvo, nors turėjo būti. Teismo laiku Volodkovičius norėjo šokti per langą, bet sulaikė kiti, ir sargyba suėmė jį. Vicepirmininkas, bijodamas, kad prieteliai neatmuštų, prisakė tą pačią naktį sušaudyti [4]).

Gal būti priešai naudojos gera proga jam atkeršyti. Tačiau nematyti peržengto įstatymo, jei bent vienas skubotumas tegalima prikišti. Su priešu pasiskubino apsidirbti.

---

[1]) *Zaleski*, 102 — 103.
[2]) *Zaleski*, 105 — 106, 112 — 113.
[3]) *ib.* 128 — 129.
[4]) *Matuszewicz*, III, 70—78. Tuo atsitikimu rašė Chodźko, Rubinštein ir t.

III

Teismų įvertinimas.

Teismams daromieji priekaištai. Teismas retai tepatenkina abi pusi, paprastai viena pusė būna nepatenkinta. Lietuvoj esant pilnai žodžio laisvei galėjo duoti valią savo jausmui, kalbėti visa, ką mano ir ko nemano. Kalbama seimeliuose, seimuose, randame pėdsakų ir spaudoj. Puolikai mėgsta bendrinti, visą atsitikimą liuob daryti visuotiniu. Per du amžiu Tribunolo gyvenime rasime, be abejo, visokių išsišokimų. Pav., patekdavę į teisėjus nuteistieji; girdime, kad vienas Tribunolo teisėjas iššaginęs mergelę ir t. t. Bet sužinome, kad anuos atstatė, šitą patraukė tieson ir t. t.[1]).

Aiškių atsitikimų, kada atvirai laužydavo įstatymus, turime nedaug. Ir tai ne visuomet galima užtikrinti, jog tas kaltinimas buvo teisingas. Žiūrint visokių užpuolimų, reikia stebėtis, koks mažas buvo skaičius įstatymo laužymų.

Būdavo daroma visokių priekaištų teismams, nors teisėjas kaltas būti ir negalėjo.

Kartais apsukrūs bylininkai šalindavo dovanomis advokatus ar paimdavo keletą jų iš karto, kad netektų priešams, ar vartodavo kitas priemones, įstatymo leidžiamas. Bajorai seimuose, spaudoje puldavo juos, rašydavo prieš juos konstitucijas, bet vargu galėjo atsakyti už tai Tribunolas. Taip pat bajorai puldavo raštininką ir raštinę, kad klaidiną, brangiai imą. Suprantamas užsipuolimas, kai visuomenėj yra maža teisės žinių, negali patikrinti profesionalų, gali pulti teisingai ir neteisingai, bet pataisyti negalima. Ypač sunku buvo XVII — XVIII amž., kada švietimas apskritai buvo puolęs[2]) ir negalėjo pagaminti išlavintų teisininkų.

Bajorai mėgdavo tampytis del mažmožio ir būtinai baigti savo bylas Tribunole. Seimeliai, teismai turėjo tokios pat visuomeninės reikšmės, kaip pokyliai, jomarkai. Daugybė bajorų susirinkdavo į juos, ar yra bylų ar ne. Bylų prisirinkdavo tiek daug, jog Tribunolui sunku buvo beatlikti visi reikalai, bylos vis atidėliojama, šalims ir jų prieteliams tat apsieina brangiai, kelionė tolima, varginanti.

Išaugus bylų skaičiui, pasikeitus gyvenimui, pradėjus labiau ir labiau rinktis vienoj vietoj, reikėjo galvoti apie paties Tribunolo pertaisymą kitais pamatais. Ir tat tikrai bandoma daryti XVII amž. baigiantis.

XVIII amž. Tribunolas, visuotinės suirutės laikais, kada seimai neįvykdavo ar iširdavo, buvo vienas, kuris dirbo savo darbą. Ir į jį įsistygę žiūrėjo. Bet puolant valstybei turėjo kentėti ir jo reikšmė.

Ponų kovos del įtakos, ypač gi pavojingos priemonės, kaip smurtai, papirkimai, girdymai, turėjo blogai atsiliepti į bajorų

---

[1]) *Radziwiłł*, I 318. 1663 m.

[2]) *M. Skibiński*, Europa a Polska w. l. 1740-45, t. I. 73-76.

masę, jų nuomonė apie Tribunolą turėjo keistis, ir tat negalėjo nepalikti pėdsakų pačiame Tribunole. Bet Lietuvos gyvenimas negalėjo be jo apsieiti, jis buvo vienintelė ir paskutinė aukštai stovinti įstaiga.

Skaitydamas XVIII amž. atsiminimus tik ir rasi liūdnų dejavimų, kad viskas iširę, nupuolę, sugedę. Nedidelis bajoras Matuševičius, vėliau gerokai pakilęs, tarnaudamas tai vienam tai kitam ponui, paliko atsiminimų, kuriuose matai teismų gyvenimą, bet jisai pats dalyvis, tad jo tvirtinimus apie priešą reikia priimti su tam tikru atsargumu.

Jis tvirtina, jog bylos sprendžiamos ne teise, bet dovanomis. Vartojama visokių priemonių, švarių ir nešvarių, kad tik ant savo pastačius. Tribunolas bus tai Čartoryskių, tai Radvilų. Jeigu partijos susitaiko (Čartoryskiai su Radvilais), tuoj pasidaro atmainos Tribunole, dalijasi savitarpyje vietomis. Jeigu koks deputatas tam netinka, tai jį šiai bylai visokiais būdais nori prašalinti. Į teisėjus veikia visaip, papirkimais, ašaromis. Kartais kovos eina juridinės, ginčai žodžiais, o kartais tuo nesitenkina. Pasitaiko, kad svarstomos bylos—tai ponų kovos, o nuo tų kovų tik kenčia jų palaikomieji žmonės [1]). Buvo ponų, imančių kyšius iš svetimų valstybių, rasime tokių ir teisėjų tarpe.

Vis tat buvo, bet žiūrint paprastų gyvenimo bylų, politinės ponų kovos kartais praeidavo pro šalį. Posėdžių viešumas pripratino viešai nagrinėti, išdėstyti savo argumentus, nieko neslėpti, ir del to išsidirbo viešoji nuomonė.

Tribunolas atitinka savo visuomenę. Lietuvos teismai tai jos bajorų padaras. Beveik visuose teismuose vyrauja renkamumas. Be abejo, tas nepadėjo išdirbti teismo technikos, sukurti jurisprudencijos, pagaminti garsių teisininkų, užtat buvo nepriklausomų teisėjų. Jie atvaizdavo visuomenę, kokia ji buvo.

Teismo darbai eina viešai, daroma žodžiu, medžiaga nenyksta popierių krūvose, teismas buvo ten pat, kaltina ir gina — tokie pradai, kurie Europoj įsivyravo vos XIX amž. Europos vakaruose vyravo tardomasis bylojimas (inkvizicinis) su paslaptimis, su kankinimais, vyliais, apgaulingais klausimais ir rašytais protokolais.

Posėdžiai ėjo viešai, įstatymai leidžia įsivesti keletą savo prietelių, bei faktiškai būdavo daugiau. Bylose stoja advokatai. Kiekvienas teismo žygis žinomas šalims, ko nebuvo dar kaimynų valstybėse, nei rytuose, nei vakaruose.

Tačiau sulaukė kuo daugiau papeikimų ir priekaištų kaip tik teismai.

Visi Tribunolo teisėjai renkami, jie buvo tokie, kokiais buvo patys rinkėjai, kokie bajorai norėjo, kad jie būtų.

Ponų vyravimas ir ju kišimasis į teismus aiškiai girdimas tik XVIII amž. Bet tie patys ponai akylai dabojo savo pareigų. Buvo ir tokių atsitikimų, gal būti negirdėtų kitur: A. Čartoryskis,

[1]) *Matuszewicz*, Pamięt. t. I-IV. 1876.

būdamas Tribunolo maršalu, nuteisė savo tėvą užmokėti kokiam bajorui, pripažindamas teisingomis jo iškeltas pretenzijas.

Prasidėjus reformų gadynei, keičiasi daug įpročių. Gėrimas nyksta. Jau 1785 m. kalbama, kad Tribunolas buvo blaivus [1]).

Daug pasakojama apie teisėjų *papirkimus*. Bet sunku tarti, kad būtų tai masinis reiškinys. Sunku papirkti tiek daug žmonių, kad būtų galima dažnai laužyti teisę, esant šalims, dalyvaujant patronams. Taigi priekaištas teisingas keliems asmenims ir atsitikimams *negali* būti padarytas bendru. Teisėjus rinkdavo turtingesnius, taigi papirkimui daug reikėtų padėti.

Tribunolas taiko įstatymą prie gyvenimo. Lietuvos Statutas, šisai žymus XVI amž. teisininkų kūrinys, gana dažnai skirdavo, atitinkamai savo gadynei, sunkias bausmes, daugelyje atsitikimų buvo skiriama mirties bausmė. Naujesniuose Įstatymuose jau rečiau užtinkame ją beskiriant.

O gyvenime žmonių smerkimas pasitaiko rečiau, teismai patys skirdavo švelnesnę bausmę. Jeigu lyginti su tuo, kas dėjosi Europos vakaruose su jos kartais daromais masiniais žudymais, su jos raganų deginimais, kankinimais, tai rasime, jog Lietuvos bajorai buvo švelnesni, gailėjos žmonių gyvybės, kurie galėjo būti naudingi darbui.

Dažniau pasitaiko mirties dekretas sprendžiant už akių, kuris nebuvo vykdomas, jis buvo ištariamas pagąsdinti; puola į akį ta ypatybė, jog tat atsitikdavo ginčuose del bažnyčios turtų, kuriuose abi pusi tarė esanti teisi.

Lietuvos teismai buvo bajorų luomo teismai, todel saikas buvo įvairus — bajorams švelnus saikas, kitoks nebajorams.

Lietuvos teismai, o ypač Tribunolas, pasižymėjo švelnumu. Mirties bausmė bajorams retai pasitaikydavo. XVIII amž. žinomi du atsitikimu Tribunolo praktikoj.

1768 m. per puotą girtas bajoras Galimskis užmušė Vidževičių. Tribunolas pasmerkė nužudyti. Dekretas viešai išpildytas.

XVIII amž. baigiantis prasidėjo kova prieš girtybę, sumažėjo girtuokliavimai per Tribunolus.

Kitas atsitikimas buvo su minėtuoju Volodkovičium.

Budelis retai žudydavo bajorą. Ar buvo daugiau atsitikimų XVIII amž. per paskutinių 40 m., nežinome.

Sunkiausia būdavo bajorams bausmė, jeigu patekdavo į apatinį bokštą $1^1/_2$ metų. Baisus kalėjimas, 6 mastai po žeme, beveik tamsus. Tik stipresnieji galėjo išlaikyti tokį kalėjimą.

Kas kita bausmės kitiems luomams, su jais to švelnumo nerodė. [2])

Jeigu nebajorai, tai mažiau žiūrėdavo. Gal būti buvo ir daugiau atsitikimų su bajorais, negu minėtieji.

Brastos pilies teismas pasmerkė nužudyti 3 žmogžudžius. Gardino Tribunolas patvirtino sprendimą. Ir greitai po to 2 iš jų

---

[1]) *Korzon*, IV 12 — 03. [2]) *A. Janulaitis*, Valstiečių sukilimas.

nužudė. Trečią žmones atėmė, ir jis paspukęs. Sako tai padarę Tribunolo žmonės, ar jis liepęs. Bent Tribunolas neieškojęs ir nieko nedaręs. Visuomenę ramino tuo, kad kai pagausiąs, nukirsiąs galvą [1]).

Ukrainoj aidamakus šimtais žudydavo sunkiomis mirtimis, draskydami odą, kaldami ant kuolo ir t. t.[2]).

Kiti teismai nebajorams galėjo skirti ir skyrė sunkias bausmes.

XVIII amž. baigiantis, reformų laikais jau girdėtis balsai prieš mirties bausmę. Kai kur ima mažinti. Bet 1789 m. sukilėlius valstiečius Valuinėj (taigi Lenkų valdžioj) daug išžudė [3]). Juk jie griovė iš pamatų esamąją socialę tvarką.

Lietuva ir Lenkija. Sulyginus vienos ir kitos šalies teismus pasirodo, jog Lietuva stovėjo aukščiau. Lenkija neturėjo tokio teisyno, kokį turėjo Lietuva savo Statute [4]).

Statutai tai XVI amž. kuriamos gadynės padaras. Vienas anų laikų publicistas, Wybicki[5]), sako: Lietuvoj vienas dekretas bematant baigia ginčus, o pas mus, Lenkijoj, kur yra atsitikę, kad kas kokią bylą baigtų? Ir šitokiame įstatymo ir teismo gerbime yra padaręs nemaža Tribunolas.

Dar XIX amž. norintieji unijos siūlė Lenkijai priimti Lietuvos Statutą, sudarytą XVI amž., nes geresnio neturėjo, o Tribunolas savo praktika padarė jį tinkamą ir vėlesnei gadynei.

Taigi priekaištai, daromi Lietuvos Tribunolui ir teismams, nėra pamatuoti; užmiršta, kuriam amžiuj tat buvo, kuriam klodui tarnavo. XVI-XVIII amž. ir ankščiau žmogus ir pilietis prasideda nuo bajoro. Bajoriškoji demokratija buvo nuosakiai pravesta. Lietuvos bajorai sugebėjo sudaryti sau tinkamus teismus; radę spragą, ją taisė, ir būtų pašalinę, kad ne valstybės žlugimas, kurį padarė grobštieji kaimynai.

---

[1]) *Zaleski*, 94. [2]) *Korzon*, IV, 16—17 [3]) *Korzon*, IV 19, [4])*Korzon*, IV, 16, [5]) Listy Patryotyczne — II 82 (*Korzon* IV, 10).

KETVIRTOJI DALIS.

Tribunolo likimas rusams užimant ir užėmus Lietuvą.

Rusai pradėjo grobti Lietuvos žemes nuo 1772 m. Tais pačiais metais užėmė žemes anapus Dauguvos ir Dniepro, gudų gyvenamas. Ryšiai atskirtose vietose tarp žemesniųjų teismų ir Vyriausiojo Tribunolo visai nutrūko.

Antras grobimas buvo padarytas 1792 m., užimtos gudų ir iš dalies lietuvių žemės. 1792 m. gruodžio 8 d. ukazas nustato naujas sienas; prijungta naujos žemės 1793. III. 27, ukazas duotas senatui 1793. IV. 13. Tenai, kalbant apie teismą, pasakyta, jog visi nepaprastieji teismai, organizuotieji ketverių metų seimo, ir įstatymai, jo išleistieji, naikinami, grąžinami senieji žemės, pilies ir kiti teismai, teismas turi vaduotis senaisiais Lietuvos įstatymais. Bet ir čia nutrūko anų ryšiai su Vyr. Tribunolu, nes jis atsidūrė šiapus sienos. Veikiant žemesniems teismams, o nėsant Vyr. Tribunolo, reikėjo išspręsti klausimą, kam reikės skųstis, kam duoti atšaukimai. Pasakyta tik, jog apeliacijos teismas turės būt organizuotas, o tuo tarpu reikia kreiptis į gubernatorius [1]). Iš pradžių nespėjo nieko padaryti, nes tuoj prasidėjo karas. Laisvoji Lietuvos dalis pradėjo kovą, o rusų užimtojoj daly įvyko sukilimas. Rusai, susitarę su Prūsais, pergalėjo. Rusai užėmė Vilnių 1794 m. VII. 31.

Dėliai dalybų rusai padarė sutartį su Prūsais 1795 m. X. 13. Dabar Rusams atiteko visa Lietuva iki Nemuno, o kita dalis anapus Nemuno Prūsams. Laikinieji teismai, veikusieji karo laiku, panaikinti, grąžinti senieji.

Dabar po Rusais didesnė Lietuvos dalis, iš jos padaryta Lietuvos general-gubernatorija. Nelengva buvo ją įterpti į Rusiją, kaip tat buvo padaryta 1772 metais. Sumanyta buvo ir carienės ukazu Lietuvos valdovui prisakyta 1794. X. 30 padaryti dvi apeliacijos instanciji: Lietuvos Tribunolą ir Vyriausiąją Lietuvos Valdybą (Verchovnoje Litovskoje Pravlenije). Į Tribunolą eis skundos del žemės, pilies teismų ir magistratų; į jį bus paskirtas iš valdžios prokuroras. Del Tribunolo sprendimų bus galima skųstis į visuotinį Vyriausios Lietuvos Valdybos susirinkimą [2]).

Rusai užėmę nenorėjo pripažinti nepriklausomų teismų, prie kurių buvo pripratę Lietuvos bajorai. Kova su jais buvo

[1]) *Sbornik*: 133-4, *Žukovič*: Upravlenije *Lehtonen:* Polnische Prov. Russlands.

[2]) *Rubinštein* Nr. 612 (P. S. Zak. Nr. 17.264).

pradėję gudų žemėse, ką tik užimtose. Pav., gubernatorius reikalauja, kad tokia ir tokia byla eitų greičiau, o teismas žiūri eilės; paskui gubernatorius jau reikalauja, kad išspręstų rytojaus dieną, primena teismui, kad jis „turi išpildyti tą, ką liepia jam vyriausybė“ [1]).

Teismai buvo nepriklausomi nuo administracijos: Rusų valdžia užėmus likusią Lietuvos dalį, norėjo įvesti tą patį, ką turėjo pas save, būtent: padaryti iš Tribunolo klusnų organą. Carienė Kotryna norėjo pavesti jį prokuroro priežiūrai ir įvesti deputatų dienyną. Vilniaus gub. Bulgakovas (jau prie Povilo) rašo Repninui: „Šitos formos, čionai visai negirdėtos, prives prie desperacijų, padidins rašinėjimą, bylą nepagreitins, bet sutrukdys. Ir kadangi čionai visi tarnauja be algos ir be vilties ką nors gauti, kaip antai: seniūnijas, činus, kaspinus, tai į būsimą aukščiausią teismą niekas neis į deputatus. Be to, kas ves dienynus? Prokurorų niekur nėra, o pavesti raštininkui arba vienam iš deputatų būtų tas pats, ką pasėti jų tarpe vaidus, skundus, denunciacijas, ir dar bylas. Tribunole to viso negalima išpildyti, nes dažnai jie sėdi po keletą dienų ir naktų paeiliui ir dargi čionai pat, neišeidami, valgo, tai kaip iš jų reikalauti, kad ant rytojaus susirinktų 8 val. Ir kaip išsilaikys senieji Lietuvos teismai ir teisės (kuriose betgi buvo *didelė tvarka*, be mėnesinių raportų ir užrašymo į dienyną apie dalyvius), jeigu su šiomis formomis jų sudarymas naikinamas [2])."

Bet Lietuvos Tribunolo, kuris primintų senovę, neįsteigė. Carienė savo reskriptu iš 1795. II. 22 Repninui liepė apeliacijas duoti stačiai į Vyriausiąją Valdybą, apie tą Repninas ir paskelbė visuomenei 1795. III. 26, o apeliacijos del jos sprendimų ėjo į Senatą, į tretįjį jo departamentą.

Šitos Valdybos būstinė buvo Gardine [3]). Ji įsteigta iškilmingai 1795. VI. 28.

Mirus Kotrynai, jos sūnus Povilas padarė Lietuvoj kai kurių atmainų. Padalijimą Lietuvos į dvi guberniji (Vilniaus ir Slanimo) ukazu 1797. II. 6. [4]) panaikino, padarė vieną Lietuvos guberniją, kurios Valdyba bus Vilniuje. Veikia senieji teismai (žemės, pilies, pakamario) ir ant jų buvęs Lietuvos Tribunolas, bet vadinasi *Aukščiausias Lietuvos Teismas* (Glavny Litovski Sud). Šito teismo sesijos esti Vilniuje ir Gardine. Bet negrąžintos senos jo teisės, sprendimai nėra galutini, galima skųstis į rusų Senatą.

Caras Povilas buvo 1801 m. nužudytas. Įvyko vėl atmainų Lietuvos valdyme, panaikinta tai visa, kas priminė Lietuvos savitumą. 1801 m. vėl padaryta dvi guberniji: Vilniaus ir Gardino, kiekvienoj iš jų įkurta 1801. XII. 31 ukazu po vieną aukščiausiąjį teismą [5]).

Žuvus Lietuvos Valstybei, žuvo ir Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas.

---

[1]) *Sbornik* Nr. 108-1794 m. [2]) *De-Pule* laikr. „Zaria“ 1875 Nr. 7 p. 264—5 m. [3]) *Žukovič* V, 58—9. [4]) *P. S. Zak.* 17788, [5]) *P. S. Z.* Nr. 20096.

Priedai.

I.

Vyr. Lietuvos Tribunolo Statutas parašytas ir išleistas gudų kalba. Jis buvo priimtas 1581 m., išspausdintas pirmą ir paskutinį sykį Vilniuje brolių Mamoničių spaustuvėje 1586 m.

Pasirašė ir liepė išspausdinti didysis Lietuvos kancleris Eustakas Valavičius (miręs 1587 m.).

Vyr. Lietuvos Trib. Statute nėra pažymėta straipsnių, bet mokslininkų tarpe jau tat buvo padaryta. Aš iš savęs esu įrašęs skaitmenis, kad lengviau būtų surasti raikalingąjį straipsnį.

Pas lenkus tat buvo.

Kaipo istorinis dokumentas perspausdintas buvo Maskvoj XIX amž., būtent 1857 m., laikr. „Временникъ Московскаго Общества исторіи и древностей", 25 knygos II skyriuje, p. 1—27.

Perspausdintas iš Mamoničiaus leidimo ir iš vieno XVII amž. rankraščio.

Į lenkų kalbą jisai buvo išverstas ir išspausdintas Vilniuje 1623 m. Leono Mamoničiaus spaustuvėje. Liepė išspausdinti did. kancleris Levas Sapiega († 1623).

Paėmiau iš Gałązkos leidinio, keletą sykių perspausdintojo; paskutinis perspausdinimas buvo Vilniuje 1744 m.

Į lietuvių kalbą jis iki šiol nebuvo išverstas, dabar tai aš padariau, tardamas, kad tat pravers, nes ne visi supranta gudų ar lenkų kalbą.

II.

Sulyginimui pridėjau Vyr. Lenkijos Tribunolo statutą, paėmęs jį iš „Volumina Legum", Ohryzkos išleistų Petrapilyje 1859 m.

III.

Tribunolo teisėjų priesaikos rotos paimtos iš Antrojo Lietuvos Statuto ir „Volumina Legum".

1. Priesaikos rotos: a) 1566 m.
   b) 1601 „
   c) 1792 „

TRIBUNOLAS

Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos piliečiams duotas Varšuvos seime 1581 metais.

Išspausdinta Vilniuje, Mamoničių spaustuvėje, 1586 metais.

ТРИБУНАЛЪ

обывателямъ Великого Князства Литовскаго на соиме Варшавскомъ даны року 1581.

Въ Вилни. Вдрукарни Мамоничов. Року 1586.

TRYBUNAŁ

obywatelom Wielkiego Xięstwa Litewskiego na seymie Warszawskim dany roku tysiąc pięcset osmdziesiątego pierwszego.

Lietuvos Tribunolo Statutas.

Tribunolo tiesos tvarka.

Stęponas iš Dievo malonės Lenkų karalius, Lietuvos, Rusų, Prūsų, Žemaičių, Mozūrų, Livonijos ir kitų didysis kunigaikštis, Septynpilio ir kitų kunigaikštis ir t. t. ir t. t.

Duodame žinoti visiems bendrai ir kiekvienam atskirai, kam tat žinoti privalu, jog prieš tai praėjusiame visuotiname Varšuvos seime praėjusiais tūkstantis penki šimtai septynios dešimtys devintais metais Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos mūsų tarybos ponai ir žemės atstovai buvo įteikę mums prašymus del tvarkos

---

Списокъ правъ трибунальскихъ.

Стефанъ Божіею Милостію Король Польскій и Великій Князь Литовскій, Рускій, Прускій, Жемоитскій, Мазовецкій, Ифлянскій, Княже Седмикгродское и иныхъ.

Чинимъ знаменито всѣмъ посполите и кождому зособна, кому то вѣдати налѣжитъ, ижъ што перво сего на прошломъ вальномъ соимѣ Варшавскомъ в року минуломъ, тысяча пять сотъ семдесятъ девятомъ, были до насъ донесены прозбы отъ пановъ радъ нашихъ, и пословъ земскихъ Великаго Князства Литовскаго, около порядку справедливости, то есть отправованя апеляцеи на судъ нашъ Господарскій належачихъ, абы тотъ таковый порядокъ около справедливости

Sposob praw trybunalnych.

Stefan z Bożey łaski Król Polski, Wielkie Xiąże Litewskie, Ruskie, Pruskie, Zmudzkie, Mazowieckie, Inflantskie etc. Xiąże Siedmigrodzkie, y innych. etc. etc.

Czyniemy znamienito wszem pospolićie y każdemu z osobna, komu to wiedźieć należy, iż co wprzod tego na przeszłym, walnym Seymie Warszawskim, w Roku przeszłym Tysiąc pięćset śiedmdźiesiąt dźiewiątym, były do Nas doniesione prozby od Panow Rad Naszych, y Posłow Ziemskich Wielkiego Xsięstwa Litewskiego, około porządku sprawiedliwości, to iest, odprawowania appellacyi na Sąd Nasz Krolewski należących, aby ten takowy porządek około sprawiedliwoś-

teisingumui, būtent del žiūrėjimo mūsų Viešpaties teismui priklausančių apeliacijų; kad šitoji tvarka teisingumui būtų mūsų duota ir seimo patvirtinta, tai mes su tuo sutikome, remdamies artikulais, priimtais renkant Karalių Indriką, o ir mūsų prisiektais, kad toji tvarka, kuriąja tokių apeliacijų teisimas mums priklauso, nuo mūsų nuimama, o būtų tokia tvarka, kad tos apeliacijos būtų teisiamos asmenų, kuriuos tam išrinktų iš savo tarpo visi susiėję Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos luomai, tai mes raštu buvome liedę išduoti, kaip sutiks ir patvirtins tą dalyką seimas savo konstitucija, dargi šitą parašytą statutą apie tuos teismus buvome pasirašę savo ranka, bet kadangi nė viena seimo konstitucija aname Varšuvos seime nepraėjo, nebent tik vienas seimo universalas, tai del to ir šita bylojimo tvarka apeliacijoms žiūrėti nebuvo išduota. O po to

---

былъ отъ насъ выданъ, и мочью оного сойму ствержонъ, якожъ есмо на то позволили, водле артыкуловъ, при обиранью Короля Генъриха постановенныхъ, а черезъ насъ поприсяжонныхъ ижъ о отъсужене таковыхъ апеляцыи, з насъ тотъ порядокъ зложивши, которымъ обычаемъ таковые апеляцыи черезъ особъ, которыхъ бы вси станы Великаго Князства Литовскаго межи собою на то обрали, мели быть отсужываны, то есмо имъ на письмѣ выдать были росказали за варункомъ и змоцненьемъ тое речы конъстытуцыею соймовою, якожъ есмо вжо и рукою нашею тотъ порядокъ списанный коло тыхъ судовъ подписали были, Але ижъ констытуцыя соимовая на ономъ Варшавскомъ соиме жадная недошла окромъ универсалу соймоваго, про то тежъ и тотъ порядокъ справедливости отъсуживане апеляцій не выдалъ. А панове рады наши духовные и свѣтские, княжата, панята маршалки, врядники земские, и дворные и вси станы рыцерство,

---

ći był od Nas wydany, y mocą onego Seymu stwierdzony, iakożeśmy na to pozwolili, wedle Artykułow przy obieraniu Krola Henryka postanowionych y przez Nas poprzyśiężonych, iż o odsądzenie takowych appellacyi z Nas ten porządek złożywszy, ktorem obyczaiem takie appellacye przez Osoby, ktorychby wszystkie stany Wielkiego Xsięstwa Litewskiego między sobą na to obierali, miały być odsądzywane, tośmy im na piśmie wydawać byli roskazali, za warunkiem y zmocnieniem tey rzeczy Konstytucyą Seymową, iakożeśmy iuż y ręką Naszą ten porządek spisany koło tych Sądow podpisali byli. Ale iż Konstytucya Seymowa na onym Warszawskim Seymie żadna nie doszła okrom samego Uniwersału Seymowego, przeto też y ten porządek sprawiedliwości odsądzywania appellacyi nie wydany, a Panowie Rada Nasi Duchowni, y Swietcy: Xsiążęta, Panięta, Marszałkowie , Urzędnicy Ziemscy, y Dworni, y wszystkie Stany,

mūsų tarybos ponai, dvasiniai ir pasauliniai, kunigaikščiai, ponai, maršalai, žemės ir kiemo valdininkai ir visi luomai, vyčiai mūsų valstybės Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos piliečiai, susivažiavę į konvokaciją mūsų laiškais ir pakvietimu į Vilniaus miestą, šios Didžiosios Kunigaikštijos sostinę, pasitarti karo dalykais ir reikalais, visi išvien bendrai priminė mums ir prašė mūsų išduoti jiems tą naująją teisingumo tvarką apie apeliacijų darymą ir sprendimą, su kuo mes jau prieš tai Varšuvos seime mielai buvome sutikę, ir aną jau savo ranka buvome pasirašę, del to tai tuomet, toj Vilniaus konvokacijoj, patenkindami mūsų tarybos ponų ir visų luomų reikalavimą ir norą ir šitame juos užtikrindami, patvirtinome tat savo laišku, ir dar jiems pažadėjome tatai, jog būsimame pirmiausiame visuotiniame seime, kurį surinksim mes, Viešpats, respublikos reikalams spręsti, ketinome suteikti Didžiosios

---

обыватели паньства нашего Великого Князства Литовскаго, съѣхавшися за листы и вызваньем нашимъ до мѣста Виленского столечного оного Великого Князства на конъвокацію ку намовамъ въ справахъ и потребахъ военныхъ, вси згоднѣ и одностайнѣ чинили намъ припоминанье и прозбу о выданье имъ того новаго порядку справедливости около отправованья и отъсуживанья апеляціи, на што яко есмо перво сего на сойме у Варшаве хугливе были зазволили, и оный вжо рукою нашею подписали, такъ и на онъ часъ на той конъвокацыи Виленской жаданью и прозбѣ пановъ радъ нашихъ и всихъ становъ досытъ чинечи и втомъ ихъ всихъ упевняючи, варовали есмо то имъ листомъ нашимъ и то имъ обецали, ижь на сойме вальномъ пришломъ который бы на первей отъ насъ Господара для потребъ и справъ речи посполитое зложонъ былъ, мѣли есмо станомъ Великого Князства Литовскаго тотъ порядокъ новый около от-

---

Rycerstwa, Obywatele Panstwa Naszego Wielkiego Xięstwa Litewskiego, ziechawszy się za listami y wezwaniem Naszym do Miasta Wileńskiego onego Wielkiego Xięstwa na Konwokacyą ku namowom w sprawach, y potrzebach woiennych, wszyscy zgodnie iednostaynie czynili Nam przypominanie, y prożbę o wydanie im tego nowego porządku sprawiedliwośći około odprawowania, y odsądzywania appellacyi, na co iakośmy y pierwiey tego na Seymie w Warszawie chętliwie byli zezwolili, y ony iuż ręką Naszą podpisali, tak y na on czas na Konwokacyi tey Wileńskiey, żądaniu y prożbie Panow Rad Naszych y wszystkich stanow dosyć czyniąc, y w tym ich wszystkich upewniaiąc, warowaliśmy to im listem Naszym, y to im obiecali, iż na Seymie walnym przyszłym, ktoryby naypierwiey od Nas Krola dla potrzeby spraw Rzeczypospolitey złożony był, mielismy stanom Wielkiego

Lietuvos Kunigaikštijos luomams tą naująjį įstatymą apie mūsų teismui priklausančių apeliacijų nagrinėjimą ir tuojau įrašyti jį į seimo konstituciją, kaip tat plačiau isdėstyta apie mūsų prižadą aname laiške. Taigi dabar šitame visuotiniame bendrame Varšuvos seime prašomi Jų Malonybių Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos tarybos ponų ir atstovų iš Kunigaikštijos vaivadijų ir pavietų, norėdami išpildyti šitą padarytą savo prižadą, atmindami savo viešpaties prievolę ir dabodami, kad del didelių vilkinimų teismo ir teisingumo nuskriaustieji žmonės nebūtų prispausti, o savivaliavimas galėtų būti suvaržytas ir sulaikytas, Mes, Viešpats nuėmę nuo savo asmens visus tuos teismus, kurie del atšaukimo ar apeliacijos, remiantis Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos statutu ir teisėmis, visais laikais priklausė teisti ir

---

правованья апеляцій на судъ нашъ припадаючихъ выдати, и въ констытуцію соймовую то за разъ въписати, яко то ширей на томъ листе обетницы нашое есть доложоно. А такъ теперь вжо и на семъ соймѣ вальномъ съполномъ Варшавскомъ и за прозбою ихъ милостей пановъ радъ и пословъ Великаго Князства Литовскаго, учинечи досытъ той приреченой обетницы нашой взглядомъ повинности нашое Господарьское, постерегаючы того, абы долгимъ задержаньемъ розсудку и справедливости люди укривжоные небыли утиснены а своволенство погамовано и завъстегнено быти могло, Мы Господаръ зложивши з особы своее тые вси суды, которые за отозвами або за пеляцыями по вси ты часы водлугъ статуту и правъ Великого Князства Литовскаго намъ Господару судити и справовати належало, порядокъ новый отправованья тыхъ всихъ судовъ, кромъ

Xięstwa ten porządek nowy około odprawowania appellacyi na Sąd Nasz przypadaiących wydać, y w Konstytucyą to Seymową zaraz wpisać, iako to szerzey na tym liscie obietnicy Naszey iest dołożono. A tak iuż teraz na tym Walnym Seymie spolnym Warszawskim, y za prozbą Ich Mości Panow Rad, y Posłow, z Woiewodztw, y Powiatow Wielk: Xięst: Litewsk: czyniąc dosyć tey przyrzeczoney obietnicy Naszey, względem powinności Naszey Hospodarskiey postrzegaiąc tego aby długim zadzierżeniem rozsądku y sprawiedliwości ludzie ukrzywdzeni nie byli uciśnieni, a swawolenstwo pohamowane y zawsciągnione być mogło. My Hospodar złożywszy z Osoby swey te wszystkie Sądy, ktore za odezwami abo za appellacyami po wszystkie te czasy według Statutu y praw Wielkiego Xięstwa Litewskiego Nam Hospodarowi sądzic y sprawowac należało, nowy porządek odprawowania tych wszystkich Sądow, krom niektorych

nagrinėti mums Viešpačiui, nustatome šito seimo valia naują tvarką tiems visiems teismams daryti, be kai kurių tam tikrų straipsnių, žemiau tiksliau išskaitytų, ir visiems Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos piliečiams leidžiame ja naudotis tinkamu laiku, toliau pakankamai ir aiškiai aprašytu, ir duodame ją su paaiškinimu ir pataisymu šitame šeime, tuo būdu ir tomis sąlygomis, kaip apie šituos vyriausiuosius teismus, dabartiniame Seime nustatytus, yra aprašyta ir išdėstyta šito dabartinio Seimo konstitucijoj. Šitų naujųjų, vyriausiųjų teismų būdas ir tvarka yra šitokie.

1. Pirmiausia tvarka teisėjams rinkti.

Kiekvienoj vaivadijoj, žemėj ir paviete, kur esti žemės teismai, paskiriame pirmus seimelius tam tikru laiku ir diena, būtent

---

нѣкоторыхъ певныхъ артыкуловъ, нижей меновите описаныхъ мочью сего сойму уставуемъ и всимъ обывателемъ Великого Князства Литовскаго часовъ певныхъ, нижей по достатку и порядне описанныхъ, уживать позволяемъ и даемъ, з обясненьемъ и поправою на теперешнемъ соймѣ нѣкоторыхъ артыкуловъ на соймѣ прошломъ поданыхъ, подъ такимъ способомъ и варунъкомъ, Яко о тыхъ судехъ головныхъ на теперешнемъ соймѣ выданыхъ в конъстытуцыи сегожъ теперешнего сойму естъ описано и доложоно, который жо обычай и порядокъ тыхъ судовъ новыхъ, головныхъ такъ ся в собѣ маетъ.

Напервей порядокъ обиранье судей.

В каждомъ воеводстве, земли и повѣте, гдѣ кольвекъ суды земскіе отправованы бываютъ, назначаемъ першые сой-

---

pewnych Artykułow niżey mianowicie opisanych, mocą tego Seymu ustawuiem, wszystkim Obywatelom Wielk: Xięstwa Litewskiego, czasow pewnych niżey po dostatku y porządnie opisanych używać pozwalamy y daiemy, z obiasnieniem y poprawą na teraznieyszym Seymie niektorych Artykułow na Seymie przeszłym podanych, pod takim sposobem y warunkiem, iako o tych Sądach głownych na teraznieyszym Seymie wydanych w Konstytucyi tegoż teraźniyszego Seymu iest opisano, y dołożono, ktory iuż obyczay y porządek tych Sądow nowych głownych, tak się w sobie maią.

Nauypierwey porządek obierania Sędźiow.

W każdym Woiewodztwie, Ziemi y Powiecie, gdziekolwiek Sądy ziemskie odprawowane bywaią, naznaczamy pier-

Romos katalikų Grabnyčių šventėj, kurie turi įvykti ateinančiais tūkstantis penki šimtai aštuoniasdešimt antraisiais metais, o po to tokie seimeliai turi būti kasmet tą pačią Grabnyčių šventę. Šitam laikui tos vaivadijos ir pavieto, kur kas turi sėslumą, tarybos ponai, žemės ir kiemo valdininkai, ir visi bajorai vyčiai, piliečiai turi susivažiuoti, ir turės tat daryti kasmet, ir taip susivažiavę turės išrinkti teisėjus į tuos vyriausiuosius teismus, o jeigu kas nors, ar tai iš tarybos ponų arba valdininkų ar iš bajorų tarpo, į šitą seimelį neatvyktų, tai jis tuo negali sulaikyti šito teisėjų rinkimo, bet tie, kurie bus susirinkę, turi rinkti.

2. Būdas teisėjams rinkti.

Tuose viršum minėtuose seimeliuose kiekviena vaivadija, žemė ar pavietas turės ir privalės išrinkti iš savo tarpo tokius asme-

---

мики на часъ и день певный то естъ о громницахъ, святе римъскомъ, которое быти маетъ в року пришломъ тысеча пять сотъ осмъдесятъ второмъ. А потомъ каждого року на такое жъ свято громницы таковые соймики бывати маютъ.

На который часъ вси панове рады вярядники земскіе и дворные и вся шляхта рыцерство обыватели онаго воеводства и повѣту, гдѣ хто оселость свою маетъ, зьежджатись маютъ в кождомъ году и повинни будутъ, а такъ съѣхавшися судей до тыхъ судовъ головныхъ обирати маютъ, а который бы на таковый соймикъ не прибылъ, будь с пановъ радъ або врядниковъ и тежъ шляхты, того ничего шкодити тому обиранью судей не маеть, але тые которые ся съберуть обирати маютъ.

Способъ обиранья судей.

На тыхъ соймикахъ вышей менованныхъ кождое воеводство земля або повѣтъ обирати маютъ, и будуть повинни,

---

wsze Seymiki na czas y dźień pewny, to iest, o Gromnicach Swięcie Rzymskim, ktore być ma w Roku przyszłym Tysiąc pięcset ośmdźieśiąt wtorym, a potym każdego Roku na takież Swięto Gromnic takie Seymiki bywać maią, na ktory czas wszyscy Panowie Rada, Urzędnicy Ziemscy, y Dworni, y wszystka Szlachta, Rycerstwo, Obywatele onego Woiewodztwa, y Powiatu, gdźie kto ośiadłość swą ma, zieżdżać się maią, y w każdym Roku powinni będą, a tak ziechawszy się Sędźiow do tych Sądow głownych obierać maią, a ktoryby na takowy Seymik nie przybył, bądź z Panow Rad, abo y Urzędnikow, y też Szlachty, to nic szkodźić temu obieraniu Sędźiow nie ma, ale ci ktorzy się zbiorą, obierać maią.

Sposob obierania Sędźiow.

Na tych Seymikach wyżey mianowanych każde Woiewodztwo. Ziemia abo Powiat obierać maią y będą powinni

nis, kurie yra verti, dievobaimingi, dori ir žiną Didž. Lietuvos Kunigaikštijos teises ir įpročius, moką Tribunolo teisę ir yra sėslūs, iš vaivadijos po du asmeniu, o iš pavieto, kur nėra vaivadijos, taip pat po du asmeniu; o Žemaičiu žemė, kadangi ji turi savo atskiras laisves ir įprotį, tai jie skyrium iš Žemaičių žemės, jeigu panorės, turės sau pasirinkti tam tikrą skaičių asmenų vyriausiems teismams sudaryti, ir tąja pačia tvarka sudarys Žemaičiuose vyriausiuosius teismus tam tikroj vietoj, būtent Raseinių mieste, arba kitoj, kur sutiks. O tuos teisėjus galės rinkti, nežiūrint į tat, kas jie, kokio luomo būtų, ar tai iš tarybos ponų ar iš žemės valdininkų, ar kunigaikščių, ponų, bajorų, rinks tą, ką tik panorės, tiktai žmogų vertą, neatmesdami asmens. O šitie teisėjai tebus tik vienerius metus, o į jų vietą šitiems vyriausiems teismams sudaryti bus renkami

---

межи собою особъ годныхъ Богобойныхъ, цнотклывыхъ правъ и звычаевъ оного паньства Великаго Князства Литовскаго, умеетныхъ правъ трибунальскихъ и оселыхъ, то есть за воеводство по двѣ особы, а с повету гдѣ воєводства нѣтъ такъ же по двѣ особы, а земля Жомойтьская ижъ свои волности и звычаи особливые маютъ, тогды они особливе в земли Жомойтск й, естли похочутъ, певную личбу особъ на отправованье тыхъ судовъ головныхъ собе обрати маютъ, и тымже порядкомъ суды свои головные у Жомойти на мѣстцу певномъ у мѣстѣ Росейняхъ, албо гдѣ ся зезволятъ, отъправовати будутъ. А ты судей обранье быти маетъ кого кольвекъ якого колвекь стану, будь с пановъ радъ албо врядниковъ земскихъ або князевъ, пановъ, шляхты, кого сами похочуть, были бы человѣка годного, не бракуючи особами. Которые жъ то судьи до году толко трывати маютъ, а на ихъ мѣстца иншіе ку отъправованью таковыхъ

---

między sobą Osob godnych, bogoboynych, cnotliwych, praw y zwyczaiow onego Państwa Wielkiego Xięstwa Litewskiego Trybunalnych umieiętnych, y osiadłych, to iest, z Woiewodztwa po dwie Osoby, a z Powiatu gdźie Woiewodztwa niemasz, także po dwie Osoby. A Ziemia Zmudzka, iż swe wolnośći y zwyczay osobliwy maią, tedy oni osobliwie w Ziemi Zmudzkiey ieśli zechcą, pewną liczbę Osob na odprawowanie Sądow Głownych sobie obrać maią, y tymże porządkiem Sądy głowne we Zmudźi na mieyscu pewnym w Rosieyniach w Mieście, albo gdźie śię zezwolą odprawować będą. A tych Sędźiow obranie być ma, ktokolwiek y iakiegokolwiek stanu, bądź z PP. Rad, albo y Urzędnikow Ziemskich, albo Xiążąt, Panow, Szlachty, kogo sami zechcą, tylkoby Człowieka godnego, nie brakuiąc Osobami, ktorzy ci Sędziowie do roku tylko trwać maią, a na ich mieysce insi ku odprawowaniu tych Sądow głownych obierani być maią,

kiti tuose pačiuose teisėjų renkamuose seimeliuose, laiku ir diena aukščiau paminėtais. O nė vienas iš tų, kas buvo išrinktas į pirmus ar į antrus teismus, negali būti renkamas iki dviejų metų, nebent tiktai kokioj vaivadijoj ant jo visi vienu balsu sutiktų ir patys prikalbėtų, kad jis apsiimtų. O jeigu kokioj vaivadijoj del kokios priežasties neįvyktų tų teisėjų rinkimas, arba mirtis ar liga ištiktų kurį išrinktąjį teisėją, tuomet iš kitų vaivadijų išrinktieji teisėjai turės išspręsti visas anos vaivadijos ar pavieto bylas, o jų nebuvimas negali nieku trukdyti.

Be to, jeigu kuriam iš tų vyriausiųjų teisėjų pasitaikytų vyriausiame teisme jo paties byla, tai kiti teisėjai turi spręsti jo bylą, o jis pats balsuojant toj jo byloj negali būti, bet turi išeiti. O jeigu kuris iš žemės teismo valdininkų būtų išrinktas į tuos

---

судовъ головныхъ обираные быти маютъ так же на соймикахъ часу и дня до обиранья тыхъ судей вышей означеного. А ни хто зъ електовъ першихъ на суды повторе не маетъ быти обиранъ до двухъ годъ, опрочъ того гдѣ бы ся в которомъ воеводствѣ на того жъ вси одностайне згодили, а ижъ бы ся того подънялъ сами упросили. Естли бы тежъ въ которомъ воеводствѣ для которое причины обиранье тыхъ судей не дошло, албо смерть хороба съ котораго обраного судю зашла, ино зынишихъ воеводствъ обранье судей вси справы оногожъ воеводства албо повѣту отправовати маютъ, а в небытности другихъ ничего тому шкодити немаетъ. Ку тому естли бы которому с тыхъ головныхъ судей его властная тамже въ суду головного справа припала, тогды другіе судьи отъправовати тую его справу маютъ, а онъ самъ при вотованью тое справы свое быти не маетъ але повиненъ будетъ вонъ выйти. А где бы которыи з

---

także na Seymikach czasu y dnia do obierania tych Sędźiow wyżey naznaczonego, a żaden z Elektow pierwszych na Sądy powtore nie ma być obierany do dwuch lat, oprocz tego gdźieby się w ktorym Woiewodztwie na tegoż wszyscy iednostaynie zgodźili, a iżby się tego podiął, sami uprosili. Jeśliby też w ktorym Woiewodztwie dla ktorey przyczyny obranie tych Sędziow nie doszło, abo śmierć, choroba ktorego obranego Sędźiego zaszła, tedy z innych Woiewodztw obrani Sędziowie wszystkie sprawy onegoż Woiewodztwa, abo Powiatu odprawować maią, a w niebytności drugich nic temu szkodźić nie ma. Ku temu ieśliby ktoremu z tych głownych Sędźiow iego własna tamże u Sądu głownego sprawa przypadła, tedy drudzy Sędziowie odprawować tę iego sprawę maią, a on sam przy wotowaniu tey sprawy swey być nie ma, ale powinien będźie precz wyniść. A gdźieby ktory z Urzędnikow Ziemskich do tych Sądow głownych był obrany,

vyriausiuosius teismus, tai tas valdininkas savo žemės teismo sesijoj turi pasodinti sėdėti savo vietoj bajorą, sėslų, tame paviete kur bus skiriami posėdžiai.

3. Teisėjų priesaika.

O šitie išrinktieji teisėjai, susivažiavę savo laiku į vietą, teismui paskirtą, prieš pradedami teisti, prie tos vietos žemės teisėjų ir pilies urėdų ir bajorų, kurie bus tuo laiku tenai, turi padaryti priesaiką, kurios žodžiai nurodyti ketvirtame perskyrime pirmajame straipsnyje, su tuo priedu, jog jokių praktikų su nieku neturės, nei patarimų, nė įspėjimų neduos, be to, dar ir del to turės prisiekti, kad nesirūpino būti išrinktais.

урядниковъ земскихъ до тыхъ судовъ головныхъ былъ обранъ тогды тотъ врядникъ до отправованя роковъ судовыхъ земскихъ мѣстьцо свое шляхтичомъ въ томъ повѣсте оселымъ, гдѣ роки таковые судити будутъ, заседати маеть.

Присего судей.

А оные судьи обраные, зъѣхавшихся на часъ и мѣстцѣ судом назначоное, наипервей нижли судити почнутъ, при судьяхъ земскихъ оное земли и при вряде кгродскомъ и шляхте, которые тамъ будутъ на онъ часъ, ротою судьи и земского, въ статуте въ роздѣле четвертомъ, артыкуле первомъ описанную, присегу учинити маютъ, с тимъ докладомъ ижъ ни якихъ практыкъ з никимъ чинити не маеть, ани рады ани престрокги давати, такъ же и на томъ маетъ присегнути, ижъ ся о тое обиранье себѣ нестаралъ.

---

tedy ten Urzędnik do odprawowania Rokow Sądowych, Ziemskich, mieysce swe Szlachcicem w tym Powiecie osiadłym, gdźie Roki także sądźić będą, zasadźić ma.

Przysięga Sędźiow.

Oni Sędźiowie obrani ziechawszy się na czas y mieysce Sądowi naznaczone, naypierwiey niżli sądźić poczną, przy Sędźiach Ziemskich oney Ziemi y przy Urzędźie Grodskim y Szlachcie, ktorzy tam będą na ten czas, Rotą Sędźiego Ziemskiego w Rozdźiale czwartym Artykule pierwszym opisaną przysięgę uczynić maią z tym dokładem, iż nijakich praktyk z nikim czynić nie maią, ani rady, ani przestrogi dawać: także y na tym ma przysiąc, iż się o to obieranie siebie nie starał.

4. Kokiu būdu turi sėdėti ir teisti.

Šitie vyriausieji teisėjai tur sėdėti toj vaivadijų eilėje, kurioj jos po kita kitos eina, taip pat ir duoda savo balsus, ir turi teisti teisingai iš rejestro, pradėję nuo vyriausiųjų vaivadijų, nenutoldami nuo visuotinės teisės ir Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos Statuto, taip pat seimo nutarimų ir statuto pataisų, turėdami prieš akis Dievą ir jo šventą teisingumą, o dekretus daryti ne iš galvos, bet iš rašto, po dekretu turi pasirašyti du arba trys teisėjai. O jeigu, kokią bylą nagrinėjant, pasitaikytų balsų įvairumas arba vėl būtų lygu abiejose pusėse, tai turi apeiti balsai dar sykį, du ir tris, ir byla po to turi būti užbaigiama tos pusės nuo-

---

Якимъ способомъ заседати и судити маютъ.

Тые судьи головные заседати маютъ по воеводствахъ порядкомъ тымъ, яко которое воеводство по которомъ идеть, а такъ вжо и вота ихъ быти маютъ, а судити маютъ справедливѣ з рейстру по воеводствахъ старьшихъ, ни в чомъ не отъстреляючися отъ права посполитого и статуту Великаго Князства Литовскаго, такъже уфалъ соймовыхъ и поправы статутовое, бога и его святую справедливость передъ очима маючи, а декрета не з головы але с писма чиниги а подъ декретомъ два албо три судьи подписатися маютъ. А где бы ся трафило которую колвекъ справу разбираючи розности вотованья, албо тежъ естли бы тежъ ровно на обе стороне было, маютъ знову разъ два и три вотами своими обыйтися, а при тыхъ замъкненье речи заставати маеть, которая сторона за собою доводовъ и

Jakim sposobem zasiadać y sądźić maią.

Ci sędźiowie głowni zasiadać maią po Woiewodztwach porządkiem tym, iako ktore Woiewodztwo po ktorym idźie, a tak iuż wota ich być maią, y sądźić maią sprawiedliwie z reiestru po Woiewodztwach starszych w niczym nie odstrzelaiąc się od prawa pospolitego y Statutu Wielkiego Xięstwa Litewskiego, także uchwał Seymowych y poprawy Statutowey, Boga y iego świętą sprawiedliwość przed oczyma maiąc, a dekreta nie z głowy, ale z pisma czynić, a pod dekretem dwa abo trzy Sędźiowie podpisać się maią. A gdźieby sie trafiła ktorąkolwiek sprawę rozbieraiąc rożność wotowania, albo ieśliby też rowno na obie strony było, maią znowu raz, dwa, y trzy wotami swemi obeyść się, a przy tych zamknienie rzeczy zostawać ma, ktora strona za sobą dowodow y Artykułow prawnych więcey mieć będźie, a potym większą

mone, katra pusė po savim turės daugiau įrodymų ir įstatymo straipsnių, tai tuo dauguma balsų turi užbaigti to teismo sprendimą.

O kadangi dvasiniai ponai turi savo bylų žemės, pilies ar pakamario teisme, tai šitoms visoms jų byloms spręsti dvasiniai ponai turi išrinkti iš savo tarpo keturis dvasinius asmenis, kurie tame teisme ir tais pačiais minėtais priesaikos žodžiais taip pat turės prisiekti Evangelija, o ponai teisėjai išrinktieji, pasirinkę iš savo tarpo šešis asmenis, pasodins juos greta tų dvasinių asmenų ir su jais kartu turės spręsti visas tas bylas, kurios tiktai ištiktų tarp dvasinių asmenų ir pasaulinių, remdamiesi teise ir Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos statutu, o turės balsuoti taip, kaip ir pirmiau; jeigu iš pirmo karto nesutiko, turi balsuoti antrą ir trečią sykį. O katroj pusėj buvo daugiau balsų,

---

артыкуловъ правныхъ большъ мети будеть, а потомъ большая часть згодная выровъ судовый замыкати маетъ.

А ижъ панове духовные передъ судомъ земскимъ и кгродъскимъ и подъкоморскимъ справы свои меваютъ, про то до отправованья тыхъ своихъ всихъ справъ мають панове духовные чотырохъ духовныхъ особъ с посродку себе обрати, которые такъ же при томъ суде и тоюжь ротою верху мененою на Евангелію присегу учинити маютъ. А панове судьи высажоные обравши межи собою шесть особъ до тыхъ духовныхъ присадити и з ними вси справы свои, которые бы ся толко межи духовными особами светскими станы точили, судити маютъ во длугъ права и статуту Великого Князства Литовского, а вотовати такъ же, естъли бися за першимъ разомъ не згодили разъ другій и третій мають, а закоторою бы стороною большь ихъ съгодилося за тымъ сказаньемъ выйти маеть, а где бы ся тая шесть особъ для

---

część zgod na wyrok sądowy zamykać ma. A iż Panowie Duchowni przed Sądem Ziemskim, y Grodźkim, y Podkomorskim sprawy swe miewaią, przeto do odprawowania tych wszystkich swych spraw, maią Panowie Duchowni czterech Duchownych Osob, z pośrodku siebie obrać, ktorzy także przy tym Sądzie, y tąż rotą wzwyż mienioną na Ewangelii przysięgę uczynić maią, a Panowie Sędziowie wysadzeni obrawszy między sobą sześć Osob, do tych Osob Duchownych przysadźić, y z nimi wszystkie sprawy swe, ktoreby się tylko między Duchownemi Osobami y Swieckimi toczyły stany, sądźić maią, według prawa y Statutu W. X. L. a wotować także, ieśliby się za pierwszym razem nie zgodźili, raz y drugi y trzeci obeyść się maią. A za ktorąby stroną więcey zgodźiło się ich, za tym skazanie wyiść ma, a gdźieby się te

pagal tąja ir turi būti sprendimas. O jeigu tie šeši asmenys, paskirti dvasinėms byloms, nesusitartų ir į abi pusi balsų būtų lygu, tai turi pasiųsti į mus, Viešpatį prie kiemo, paskyrę raką. O dvasinių teisėjų išlaikymą turi parūpinti dvasiniai ponai.

Jeigu kas rastųsi naujo žmonių reikaluose, o apie ką nei statute nei dabartiniame įstatyme nebūtų jokio pamokymo nei būtų jokio paminėjimo, tuomet turi bylą atidėti, iki Seimas pataisys. O šitų visų teisėjų sprendimai turi būti tiek pat verti, kaip ir mūsų, Viešpaties ir seimo, o kas tokiam dekretui priešintųsi, o užsispyręs teisme sakys ką nors atžagario, tai tas turi būti baudžiamas, einant Statutu, kaipo priešingas mūsų, Viešpaties, sprendimui, o tat turės ten pat padaryti, o jeigu to nepadarys, tai pašauktas į tą teismą griežtuoju raku užmokės šimtą kapų skatikų tiems vyriausiems teisėjams.

духовныхъ справъ высожоные не зъгодили, а на обе стороне ровные бы вота были, то маютъ до насъ Господара за двором рокъ положившы отослати.

А опатренье судей духовныхъ панове духовные маютъ отъправовати теды бы тежъ што нового в справахъ людскихъ показалося, о чемъ бы въ статуте и въ томъ теперешнемъ постановенью науки якое або зменьки не было, тогъды то на сеймъ для поправы отложити маютъ, а выроки вси тыхъ судей маютъ быти такъ важны, яко наши Господарскіе и соймовые. А хто бы ся таковому декрету спротивилъ и упорне што противного тамъ у суду молвилъ, таковый маетъ быти каранъ водлугъ статуту, яко противникъ выроку нашого Господарского, а то учинить будетъ повиненъ тамъ же заразомъ, чого и гды бы не вчинилъ, тогды за припозваньемъ на рокъ завитый до того суду сто копъ грошей заплатити будетъ виненъ (тымъ) судьямъ головнымъ.

---

sześć Osob, dla Duchownych spraw wysadzeni, nie zgodźili, a na obie strony rowneby wota były, to maią do Nas Krola za Dworem rok położywszy odesłać, a opatrzenie Sędźiow Duchownych Panowie Duchowni maią odprawować. Gdźieby też co nowego w sprawach ludzkich pokazało się, o czymby w Statućie, y w tym teraznieyszym postanowieniu nauki iakiey, albo zmianki nie było, tedy to na Seym dla poprawy odłożyć maią. A wyroki wszystkich tych Sędźiow maią być także ważne, iako Nasze Krolewskie y Seymowe, a ktoby się takowemu Dekretowi sprzeciwił, a upornie co przeciwnego tam u Sądu mowił, takowy ma być karany według Statutu, iako Przeciwnik wyroku Naszego Krolewskiego, a to uczynić będźie powinien tamże zarazem, czego gdyby nie uczynił, tedy za przypozwaniem na rok zawity do tego Sądu, sto kop groszy zapłacić będzie winien, tym Sędźiom głownym.

5. Ką turi teisti.

Turi teisti visas bylas del apeliacijų, atsiųstas iš žemės, pilies, pakamario teismų, taip pat del visų atšaukimų, kurie turi būti persiųsti ar atidėti į Seimą, prie mūsų, Viešpaties, kiemo, taip pat skundas ant žemės ir pilies valdininkų, kurie nedarė teismo ir nebaigė, arba ką nors buvo nuteisę ne pagal teisę ir statutą, be to, visas senąsias bylas, kurių mes, Viešpats, ir mūsų pirmatakai neišsprendėme, ir visos bylos ateityje, kurios turėtų atitekti mūsų, Viešpaties, teismui, priderės šitam vyriausiam teismui, taip su šalim, taip ir su mūsų valdininkais: vadinas, galės siųsti apeliacijas ant pakamario teismų, ėjusiais į kaštelaną arba maršalą, ir kitų komisarų bylas ten baigti, remiantis Statutu. Bet jeigu kas turėtų bylą

Што судити мають.

Судити мають вси справы за пеляцыями в отосланье судовъ земскихъ подъкоморскихъ (къгродскихъ) и тежъ за позвы, которые колвекъ на сеймъ альбо за дворомъ нашимъ господарскимъ отосланы или лимитованы быти мають, такъ же отъ врядниковъ земскихъ и къгородскихъ которые б.ı судови своему отправы и конца не вчинили, альбо не водле права и статуту кого будуть осудили, ктому вси справы прошлые, которыхъ мы Господаръ и продки наши не отсудили есмо, и вси справы пришлые, которые кольвѣкъ на судъ нашъ Господарскій припадати бы мели, тому вжо суду головному належати будуть такъ сторонамъ яко тежъ и з урядниками нашими. А меновите за апеляцыею отъ судовъ подъкоморскихъ до каштеляна або маршалька и иныхъ комисаровъ на сконченье речи вод-

---

Co sądźić maią.

Sądźić maią wszystkie sprawy za appellacyami odesłane z Sądow Ziemskich, Grodzkich, Podkomorskich, y też za pozwy ktorekolwiek na Seym, abo za Dworem Naszym Krolewskim odesłane y limitowane być maią, także od Urzędnikow Ziemskich, Grodzkich, ktorzyby Sądowi swemu odprawy y końca nie uczynili, abo nie wedle prawa y Statutu kogo by osądzili, ktemu wszystkie sprawy przeszłe, ktorych My Krol y Przodkowie Naśi nie odsądźiliśmy y wszystkie sprawy przyszłe ktorekolwiek na Sąd Nasz krolewski przypadać by miały, temuż Sądowi głownemu należeć będą, tak z stroną, iako też y z Urzędnikami Naszymi: a mianowicie za appellacyą od Sądow Podkomorskich do Kasztelana albo Marszałka, y inszych Kommissarzow na skończenie rzeczy według Statutu odsylać moc mieć będą. A wszakże ieśliby kto miał

su žemės, ar pilies ar pakamario valdininku del nepraleidimo apeliacijos praėjusiose bylose, o jau tuos asmenis mes, Viešpats, dar prieš dabartinį seimą būtume pašaukę savo teisman, tik bylos atidėtos, tai tokias bylas mes, Viešpats, turime teisti, tik nebeatidėdami ilgesniam laikui, o po to visas tokias bylas del neperleidimo apeliacijos turi teisti šitas vyriausiasis teismas. O tenai, prieš tą teismą, visos šalys, kur bus, turės savo teismą visose savo teismo bylose, ir į jį eis visos skundos del jų apeliacijų ir atšaukimų ant visų teismų valdininkų, del limitacijų ir visų kitų teisinių priemonių, kurios eidavo arba į seimą arba prie mūsų, Viešpaties, kiemo, kokius turėjo turėti bet kurios vaivadijos, nieko neišimant; pridera ten visi šaukimai, ginčai ir bylos, sprendimai, apeliacijos, kėlimai, persiuntimai, išrašai, limitacijos ir kiti teismi-

---

лугъ статуту отсылати моць мѣти будутъ. А ведже естли бы хто мѣлъ справу з урядникомъ земскимъ або кгродскимъ и подъкоморскимъ о недопущенье апеляціи въ речахъ прошлыхъ, меновите тые особы, которые ся вжо передъ насъ Господара теперъ передъ соймомъ нинешнимъ за позвами а въ лимитацыю впали, таковые справы мы Господаръ отсудити маемъ не откладаючы на часъ далшый, а потомъ вжо и таковые справы о недопущеньи апеляціи тотъ же судъ головный отправовати маетъ. А тамъ вжо передъ тымъ судомъ вси стороны въ своихъ справахъ судовыхъ рокъ и роки гдѣ будутъ мети водлугъ ихъ апеляцыи и позвовъ отосланья отъ судовъ всихъ врядовъ лимитацыи и иншыхъ всихъ поступковъ правныхъ яко на сойме альбо за дворомъ нашимъ, которые кольвѣкъ воеводства мети мели, жадныхъ невыймуючы водлѣ ихъ позвовъ споровъ и справъ выроковъ апеляцыи рушенья отосланья росписовъ лимитацыи и иныхъ поступковъ правныхъ никоторого не выимуючи и

---

sprawę z Urzędnikiem Ziemskim, abo Grodzkim y Podkomorskim o niedopuszczenie Appellacyi w rzeczach przeszłych, mianowicie te Osoby, ktore się iuż przed Nas Krola teraz przed Seymem teraznieyszym zapozwały, a w limitacyą wpadły takie sprawy My Krol odsądźić mamy, y nie odkładaiąc na czas dalszy, a potym iuż y takie sprawy o niedopuszczenie appellacyi, tenże Sąd głowny odprawować ma. A tam iuż przed tym Sądem wszystkie strony w swoich sprawach sądowych rok y Roki gdzie będą mieć, y według ich appellacyi y pozwow odesłania od Sądow wszystkich Urzędnikow, limitacyi, y inszych wszystkich postępkow prawnych, iako na Seymie abo za Dworem Naszym, ktorekolwiek Woiewodztwa mieć mieli, żadnych nie wyimuiąc, według ich pozwow, sporow, y spraw, wyrokow, appellacyi, ruszenia, odesłania, rospisow, limitacyi i inszych postępkow praw-

niai žygiai, nieko neišimant, ir visi tų bylų žygiai ir aktai, nelaužant nė vienai šaliai teisės, išėmus tiktai artikulus mūsų Majestotui ir Viešpaties pirmenybei prideramus, būtent tokios kruvinosios bylos, kur eitų del gyvybės ir garbės, del šito teismas turi nusiųsti ne kur kitur, kaip tik į mus, Viešpatį. Ir be to, išimam bylas, prideramas mūsų, Viešpaties, skobniui, iždui ir turtui, kurias paliekam savo, Viešpaties, teismui, remdamiesi statutu. O jeigu kas turėtų bylą su mūsų seniūnu ar laikytoju del mūsų, Viešpaties, žemių, tai jau savo ruožtu turi elgtis Didž. Liet. Kunig. statutu. O komisarus turi imti iš mūsų, Viešpaties, ant kurių apeliacija turi eiti į mus, Viešpatį. O jeigu kas, darydamas iš pa-

---

всихъ справъ ихъ поступки и акта не нарушаючы ни которые стороны права окромъ вынемъши только артыкулы маистатови и зверьхности нашое Господарьское належачые тое естъ в речахь таковыхъ кривавыхъ кому бы шло заразомъ о горло о почстивость, о то судъ нигдѣ инъдей толко до насъ Господара отослати маетъ. А к тому выймуемъ справы столу и скарбу нашому Господаръскому належачые и добръ нашихъ, которые судови нашому Господарскому зоставуемъ подлѣ статуту.

А если бы кому шла справа съ старостою або державьцою нашимь о кгруньты наши Господарскіе, то вжо своимъ порядкомъ водле статуту Великаго Князства Литовского заховатися, а комисары от насъ Господара брати мають, отъ которыхъ апеляціа до нас Господара быти мает. А если бы хто з речи простое чынечы крывавую на сеймъ альбо за дворомъ нашимъ кого вызвалъ, и гды будеть узнана

---

nych, niktorego nie wyimuiąc, y wszystkich spraw ich, postępki y akta; nie naruszaiąc żadney strony prawa, krom wyiąwszy tylko Artykuły Maiestatowi y Zwierzchności Naszey Krolewskiey należące, to iest, w rzeczach takich krwawych, komuby szło zarazem o gardło, o poczciwość, o co Sąd nigdźie indźiey, tylko do Nas Krola odesłać ma. A ktemu wyimuiemy sprawy stołowi y skarbowi Naszemu Krolewskiemu należące, y Dobr Naszych, ktore Sądowi Naszemu Krolewskiemu zostawuiem, wedle Statutu. A ieśliby komu szła sprawa z Starostą abo Dzierżawcą Naszym o grunty Nasze Krolewskie, to iuż swym porządkiem wedle Statutu Wielk: Xsięst: Litewsk: zachować się. A Kommissarzow od Nas Krola brać maią, od ktorych appellacya do Nas Krola ma być. A ieśliby kto z rzeczy prostey czyniąc rzecz krwawą na Seym, abo za Dworem Naszym kogo wyzwał, y gdy będzie uznana

prasto dalyko kruvinąjį, šauks ką į seimą arba prie mūsų kiemo, ir jeigu tenai pripažins jį paprastu dalyku ir neliečiančiu nei garbės nei gyvybės, tuomet tas, kas šaukė, turi užmokėti mums, Viešpačiui, kaltės penkias dešimtis kapų skatikų, o šaliai antras penkias dešimtis kapų skatikų, o dar užmokėti įrodytus nuostolius, kurie atsirado del to šaukimo, ir bokšte sėdėti dvylika savaičių ten, kur mes, Viešpats, prisakysim, o toji byla turi būti nusiųsta į tinkamą teismą, jei del žemės dalykų,—tai į žemės teismą, o jeigu del dalykų, priklausančių pilies teismui, tai į pilį. Betgi žmones, pagautus ant karštų pėdų, pilies teismas turi drauge teisti ir pasmerkti, remdamasis Didž. Liet. Kunigaikštijos statutu, o nesėsliųjų anoj valstybėje neprileisti prie apeliacijos.

речъ простая а не тыкаючая ся подчстивости и горла. Тогды токовый, хто вызвалъ, маеть вины намъ Господару пятьдесятъ копъ грошей заплатити, а стороне другую пятьдесятъ копъ грошей, и к тому шкоды што под тымь часомъ яко его будеть вызвалъ за дворомъ заплатити и у вежы двянадцать недель седети, тамъ гдѣ мы Господаръ раскажемь, а справа тая маетъ отослана до права приналежачаго, а естли въ речахъ земскихъ то до суду земского, а если въ речахъ суду къгродскому належачыхъ то до къгроду, ведже людей пойманыхъ на горячомъ учинку врядъ къгродъскій за разомъ судити и ска-[1])

---

rzecz prosta, a nie tykaiąca poczciwości y gardła, tedy takowy kto wyzwał, ma winy Nam Hospodarowi pięćdźiesiąt kop groszy zapłacić: a stronie drugą pięćdźiesiąt kop groszy, ktemu szkody, co pod tym czasem iako go będzie wyzywał, za dowodem zapłacić, y w wieży dwanaście niedźiel siedźieć, tam gdźie My Hospodar roskazem, a sprawa ta, ma być odesłana do prawa przynależącego. A ieśli w rzeczach Ziemskich, to do Sądu Ziemskiego, a ieśli w rzeczach sądowi Grodzkiemu nalerzących, to do Grodu. Wszakże ludzi poimanych na gorącym uczynku, Urząd Grodzki zarazem sądźić y skazować ma wedle statutu Wielkiego Xięstwa Litewskiego, a nieosiadłym w onym Państwie, y appellacyi nie dopuszczaiąc.

---

[1]) Žodžiais „судити и ска-“ baigiasi 9 puslapis „Временинка московскаго общества“ ir sakinio pabaigos nėra. Puslapiai numeruoti visi tvarkoje. Matyt praleista perspausdinant.

6. Skrutinia ir paskyrimas dienų žiūrėti kruvinomsioms byloms, priklausančioms mūsų Viešpaties teismui.

Skrutinia, o mūsiškai kvota, turi būti padaryta ten, kur kokia šalis to pareikalaus, tik tokiose bylose, kuriose kalbama del kieno garbes ar gyvybės, ir tai tuomet, kai skundžiančioji pusė pašauks priešingąją tokiuose dalykuose į pilį, o būtų įrodymai ar atrodymai abejotini, o tai del to, kad teismui pasiuntus bylas del garbės į seimą, o del gyvybės, esant apeliacijai, į vyriausiąjį teismą, idant abi pusi su savo teisėmis stotų ten pasirengusios, o kad seime tokios bylos apie garbę, kaip jam priklausančioms, visuomet būtų galima nagrinėti, tai seimo pradžioj, kurio diena bus mūsų laiškuose paskirta, visuomet turi pradėti nuo propozi-

---

Шкрутыния и назначнье дне до справъ крывавых суду нашому Господарскому належачихъ.

Шкрутынія, а по нашому выведанье, маеть быти чынено, гдѣ бы которая сторона потребовала того, только в сихъ речахъ: коли кому идеть о почстивость або о горло, а то въ тотъ часъ кгды сторона жалобная сторону противную въ такихъ речахъ до кгроду позоветъ а были бы доводы албо отъводы вонтъпливые. А то для того, кгдыся таковые справы о почтивость за отосланьемъ врядовымъ на съемъ, а о горло за опеляціею до суду головного приточать: тогды абы обе двѣ стороны зъ справами своими готовы были. А ижбы ся таковые справы о почстивость на сеймъ припалые завжды судити и отправовани на сойме могли; тогды отъ початку сойму, который на день назначоный за листами нашими пропозыціею завжды зачинатися маеть, а пропо-

---

Skrutynia, y naznaczenie dni do spraw krwawych Sądowi Naszemu Hospodarskiemu należących.

Skrutynia, a po Naszemu wywiadowanie ma być uczynione, gdzieby ktora strona potrzebowała tego, tylko w tych rzeczach kiedy komu idzie o poczciwość abo o gardło, a to w ten czas, gdy strona żałobna stronę przeciwną w takich rzeczach do Grodu pozwie, a byłyby dowody abo odwody wątpliwe, a to dla tego, gdy się takie sprawy o poczciwość za odesłaniem Urzędowym na Seym, a o gardło za appellacyą do Sądu głownego przytoczą, tedy aby obie strony z prawami swemi gotowe były, a iżby się takie sprawy o poczciwość na Seym przypadle, zawżdy sądzić y odprawować na Seyme mogły, tedy od początku Seymu, ktory na dzień naznaczony za listami Naszymi, propozycya zawżdy zaczynać

cijos, o ją atlikus, paduos balsus žemės atstovai, tarybos ponai, turės būti ištisa savaitė, diena po dienos, paskirta tiems teismams daryti tokiose bylose, taip Lenkijos taip Lietuvos, o po to, kol bus seimas, turime atlikti tokias bylas kas trečiadienį, penktadienį ir šeštadienį.

7. Apie apeliacijas kruvinose bylose į Vyriausiąjį Teismą.

Kas, būdamas sėslus Didžiojoj Lietuvos Kunigaikštijoj, turi tokią bylą, kurioj eina apie gyvybę, bus teistas pilies teismo ir, būdamas nuteistas mirtim, norėtų apeliuoti į vyriausiąjį teismą, kiekvienam tokiam turi būti leista apeliuoti, bet tąja sąlyga, kad tas, kurį teismas pasmerkė mirti, turi duoti tam tikrą laidą iš sėsliųjų žmonių, bajorų, trims ar dviem asmenims užtikrinus,

---

зыцыи отправованью при послѣхъ земскихъ в томъ пановъ радъ цалый тыж день подле дня до судовъ таковыхъ речей маемъ мети такъ Польскихъ яко и Литовскихъ. А потомъ покуль одно сеймъ будеть, маемъ отъправовати таковы справы на каждую середу пятницу и суботу.

О апеляцыяхъ въ речахъ крывавыхъ до суду головнаго.

Хто бы оселый у Великомъ Князстве Литовскомъ в справе такой, которая идетъ о горло, по сказанью суду къгродского и будучы на горло сказанымъ, хотелъ апелевати до суду головного, таковому кождому апеляцыя маетъ быть допущона; ведже под тымь обычаемъ ижъ тотъ, кого бы врядъ на горло сказалъ, маетъ по собе певное рукоемъство дати людми оселыми шляхтою трема або двема особами, же ся ку росправе передъ судомъ головнымъ становить будетъ, а сторона жалобливая до скончења права

---

się ma, a po propozycyi odprawowaniu przy Posłach Ziemskich wot, Panów, Rad, cały tydźień wolny dźień podle dnia do Sądow takowych rzeczy ma mieć, tak Polskich iako y Litewskich, a potym poki iedno Seym będźie, mamy odprawować takowe sprawy na każdą Srzodę, Piątek y Sobotę.

O Appellacyach w rzeczach krwawych do Sądu Głownego.

Ktoby osiadły w Wielkim Xięstwie Litewskim w sprawie takiey, ktora idzie o gardło po skazaniu Sądu Grodzkiego, y będąc na gardło skazanym, chciał appellować do Sądu głownego, takowemu każdemu appellacya ma być dopuszczona, wszakże pod tym obyczaiem, iż ten, kogoby Urząd na gardło skazał, ma po sobie pewne rękoiemstowo dać ludźmi osiadłymi, Szlachtą, trzema abo dwiema Osobami, że się ku

jog nagrinėjant bylą prieš vyriausiąjį teismą, jisai stos, ir jog skundžiančioji pusė, iki tiesai pasibaigus, nieko nesibijotų iš priešingos pusės ir būtų rami del savo sveikatos. Jeigu jisai, pristatęs laiduotojus, nestotų prieš vyriausiąjį teismą, tai vyriausiasis teismas pasmerkęs jį mirti, turi apie tat savo laišku mums, Viešpačiui, pranešti, kad apšauktume: o mes, Viešpats, turėsime tuojau liepti apšaukti jam amžiną apšaukimą, ir jau tokiam mūsų gleitas negali būti duotas tam apšaukimui sulaikyti, ir šitokį apšaukimį kiekvienas pilies teismas, skundžiantis ir padedant nukentėjusiai šaliai, kur tik pavytų, turi liepti jį pagauti ir nubausti mirti, o galvinę, kitus nuostolius ir išlaidas del nepildymo sprendimo vyriausiasis teismas turi išreikalauti iš pačių laiduotojų, nusprendęs išieškoti tat iš jų dvarų ir nusiuntęs del to į tą pilies teismą, kur jie turi sėslumą. Šitas pilies teismas turės tai atlikti

---

абы была от стороны противное здоровья своего безпечна. А гдѣ бы таковый поручниковъ выдавши передъ судомъ головнымъ не сталъ, тогды судъ головный такового сказавши на горло маеть черезъ листъ свой его до насъ Господара на выволанье отослати: а мы Господаръ будемъ повиньни заразъ его казати выволати вечнымъ выволаньемъ, ижъ вжо таковому окглейтъ нашъ на поднесенье выволанья даванъ быти не маеть. Которого токового выволаньца кождый врядъ кгродскій гдѣ колвекъ пристегнувши за жалобою и помощью стороны укрывжоное поймати и горломъ его карати разсказати, а головщыну и иншіе шкоды и презыски судъ головный на самыхъ поручникахъ сказавши ку отправе того на ихъ именьяхъ до того вряду кгродского, подъ которымъ они оселости свои мети будуть, отосланги маеть што врядъ тотъ поступкомъ вышей описаннымъ выконати будеть повиненъ

---

rosprawie przed Sądem głownym stanowić będźie, a strona żałobliwa do skończenia prawa, aby była od strony przeciwney, zdrowia swego beśpieczna, a gdźieby takowy Poręczników wydawszy przed Sądem Głownym nie stał, tedy Sąd Głowny takowego skazawszy na gardło, ma go przez List swoy na wywołanie do Nas Hospodara odesłać: a My Hospodar będźiem powinni zaraz go kazać wywołać wiecznym wywołaniem, y iuż takowemu Gleyt Nasz na podniesienie wywołania dawany być nie ma, ktorego takowego Wywołańca każdy Urząd Grodzki gdziekolwiek przyśćignąwszy, za żałobą y pomocą strony ukrzywdzoney poimać, y gardłem go karać roskazać ma, a głowszczyznę, insze szkody y przezyski Sąd głowny na samych Poręcznikach, skazawszy ku odprawie tego na ich imionach, do tego Urzędu Grodzkiego, pod ktorym oni osiadłośći swe mieć będą, odesłać ma. Co Urząd ten postępkiem niżey opisanym wykonać będzie powinien, a

nurodytuoju būdu, o laiduotojai gali ieškoti tų visų nuostolių iš tojo dvaro ir turto, už ką yra davę laidą.

O jeigu tasai kaltininkas, kuris buvo pasmerktas mirti ir del laido paleistas, padarys mirtį kaltintojui, tai laiduotojai užmuštojo giminių pašaukti prieš vyriausiąjį teismą, padarius teismą, patys turi būti nubausti mirti. O jeigu sužeistų, tai žaizdas ir nuostolius visokius, kurie atsitiktų del užmušimo ar sužeidimo, turės dvigubai atlyginti ir atsiteisti. O to viso laiduotojai ir jų ainiai sau ieškos patys iš ano kaltininko, už kurį laidą dėjo, iš jo nekilnojamo turto ir mantos. O jeigu kaltininkas, nuteistas mirti, nebūtų pristatęs laidos, tai teismas turi laikyti kalėjime iki keturių savaičių, o tuo tarpu anas rūpinas del laidos; o jeigu per tas keturias savaites neduotų del savęs laidos

---

А поручники з тыхъ всихъ своихъ шкодъ на имѣнью и маетности того, по комъ поручили, поискивати мають.

А пакли тотъ истый на горло сказанный за порукою будучій сторону свою поводовою о смерть приправилъ; тогды поручники будучи о то отъ повинныхъ забитого припозваны передъ судъ головный за доводомъ правнымъ сами горломъ мають быти караны, а естли бы ранилъ, ино раны и шкоды всякіе, штобы ся при забитью або ранахъ стало совито навязывати и нагорожати будуть повинни. А того всего поручники и ихъ потомки смотрети собе будуть на ономъ местьцу, по комъ ручыли, и на маетности его лежачой и рухомой. А гдѣ бы таковый кому идетъ о горло, рукоемства не далъ, тогды черезъ врядъ маетъ быти у везенью задержанъ до чотырохъ недѣль, а въ томъ часе о рукоемство старатися маеть, а если бы в тыхъ чотырохъ неделяхъ рукоемства по собе не далъ тогда предся обвине-

---

Poręcznicy tych wszystkich swych szkod na imieniu y maiętności tego, po kim ręczyli pozyskiwać maią. A ieśliby ten Iśćiec na gardło skazany za poręką będąc, stronę powodową o smierć przyprawił, tedy Poręcznicy będąc o to od powinnych zabitego przypozwani przed Sąd głowny, za dowodem prawnym sami gardłem maią być karani. A ieśliby ranił, tedy rany y szkody wszelkie, coby się przy zabiciu abo ranach stalo, sowito nawiązywać y nagradzać będą powinni. A tego wszystkiego Poręcznicy y ich Potomkowie patrzać sobie będą na onym Istcu, po kim ręczyli, y na maiętności iego leżącey y ruchomey. A gdźieby takowy, komu idźie o gardło, rękoiemstwa po sobie nie dał, tedy przez Urząd ma być w więzieniu zatrzymany do czterech niedźiel, a w tym czasie o rękoiemstwo sobie starać się ma: a ieśliby w tych czterech niedźielach rękoiemstwa po sobie nie dał, tedy przecię obwi-

tuomet apskųstasis pasilieka kalėjime, o vyriausiasis teismas, parodžius kaltinančiajai pusei pilies teismo dekretą, jeigu tas dekretas bus einant teise padarytas, tai jo išpildymui iki galo turės nusiųsti į tą patį pilies teismą, o jeigu tiesoj pergalėtas, užsispyręs priešinsis teismui ir nesiduos vykdyti ir pabėgs iš pilies arba iš mūsų kiemo, tuomet tokį teismas savo atviru raštu apie jį pasiųs į mus, Viešpatį, kad apšauktume, o susidariusias del to išlaidas turės duoti skundėjui išieškoti iš jo turto, kokį turės.

Taip pat ir ieškančiai šaliai, jeigu ji laikytų pilies teismo dekretą ne pagal tiesos padarytą, galima apeliuoti į vyriausiąjį teismą, o kaltinamasis jau be laido turės stoti prieš vyriausiąjį teismą, kaip aukščiau aprašyta.

ный у везенью зоставаетъ, а судъ головный по оказанью от стороны поводовое декрету суду кгродскаго, будетъ ли тогъ декретъ водлугъ права учиненъ, вжо на выконанье тое справы до коньца до того жъ суду кгродского отослати ее маеть. А панъ ли бы правом поконаный не даючысе вряду загамовать прочь упорнѣ съ замку альбо съ двора нашого зышолъ, тогды токового врядъ на выволанье до насъ Господара черезъ листъ свой отвороный отослати, а за презыски за разомъ жалобнику отправу на маетности его, якую мети будеть, учинити будеть повиненъ. По тому жъ и стороне поводовой, естли бы ся декретъ суду кгродского не водлугъ права виделъ до головъного жъ суду апелевати вольно, а позванны вжо безъ рукоемства яко вышей описано передъ судомъ головънымъ ку росправѣ становитися маеть.

---

niony w więzieniu zostawa, a Sąd głowny po skazaniu od strony powodowey dekretu Sądu Grodzkiego, będźieli ten dekret według prawa uczyniony, iuż na wykonanie tey sprawy do końca do tegoż Sądu Grodzkiego odesłać ią ma: a ieśliby prawem pokonany nie daiąc się Urzędowi zahamować, precz upornie z Zamku abo z Dworu Naszego zeszedł, tedy takowego Urząd na wywołanie do Nas Hospodara przez list swoy otworzony odesłać, y za przezyski za razem Załobnikowi odprawę na maiętności iego, iaką mieć będźie, uczynić będźie powinien. Po temuż y stronie powodowey ieśliby się Dekret Sądu Grodzkiego nie według prawa widźiał, do Głownego Sądu appellować wolno, a pozwany iuż bez rękoiemstwa, iako wyżey opisano przed Sądem Głownym ku rosprawie stanowić się ma.

8. Vietos, paskirtos Vyriausiems Teismams Didžiojoj Lietuvos Kunigaikštijoj.

Vilniaus miestas: Vilniaus vaivadija ir Ašmenos, Lydos, Ukmergės bei Braslavo pavietai ir dar Polocko vaivadija.

Trakų miestas: Trakų vaivadija ir Gardino, Kauno, Upytės pavietai. O Žemaičiuose vyriausieji teismai turi būti daromi Raseinių mieste arba ten kur sutiks.

O *Naugardely*: Naugardėlio vaivadija, Slanimo ir Vilkaviškio pavietai, Brastos vaivadija ir Pinsko pavietas.

O *Minske*: Vitebsko vaivadija, Oršos pavietas, Mstislavo vaivadija, Minsko vaivadija, Mozyrio ir Rečicos pavietai.

Местца судомъ головнымъ у Великомъ Князстве Литовскомъ назначоные.

Место Вильна. Воеводство Виленьское, повѣтъ Ошменьскій, Лидьскій, Вилькомирскій, Браславскій, а къ тому воеводство Полоцкое.

Место Троки. Воеводство Троцкое, повѣтъ Городненскій, Ковенскій, Упитъскій, а в Жомойти у месте Росеняхъ суды головные отправованы быти маютъ, альбо тамъ, где ся зезволятъ.

А въ Новгородку. Воеводство Новгородское, повѣтъ Слонимскій, Волковыскій, воеводство Берестейкое, и повѣтъ Пиньскій.

А въ Меньску. Воеводство Витебьское, повѣтъ Оршаньскій, воеводство Мстиславское, воеводство Менское, повѣтъ Мозырскій и Речыцкій.

Mieysca Sądom głownym w Wielkim Xięstwie Litewskim naznaczone.

Miasto Wilno. Woiewodztwo Wileńskie, Powiat Oszmiański, Lidzki, Wilkomirski, Bracławski, a ktemu Woiewodztwo Połockie.

Miasto Troki. Woiewodztwo Trockie, Powiat Grodzieński, Kowieński, Upitski. A w Zmudźi w Mieście Rosieynach, Sądy głowne odprawowane być maią, abo tam gdźie się zezwolą.

A w Nowogrodku. Woiewodztwo Nowogrodzkie, Powiat Słonimski, Wołkowyski. Woiewodztwo Brzeskie, y Powiat Piński.

A w Minsku. Woiewodztwo Witebskie, Powiat Orszański, Woiewodztwo Mscisławskie. Woiewodztwo Mińskie, Powiat Mozerski y Rzeczycki. A w tych wszystkich Miastach

O tuose visuose miestuose kiekvienas pilies urėdas, kai atvažiuos vyriausieji teisėjai, turės užleisti teismams kokius namus ar pilyje ar mūsų, Viešpaties, kieme, taip pat turės duoti ir užrašyti tiems teisėjams padorius butus mieste.

9. Seimelių saugumas renkant tuos teisėjus ir tvarka stoti prieš Vyriausiąjį Teismą.

Prieš šitąjį teismą negali stoti nė vienas asmuo, vistiek kokio luomo, urėdo ar garbės, kuris neturi savo bylos, kol jo nepašauks prie bylos iš rejestro: jis negali nei stoti, nei įeiti į rūmus su gauja draugų, daugiausia tegali įeiti pats ketvirtas, būtent: jis pats su prokuratorium ir dviem prieteliais. Jeigu vienoj byloj ir reikale šaukiama keletas dalyvių, tai jie gali įeiti: o tie visi dalyviai tegali turėti vieną prokuratorių ir du prieteliu. O jeigu

---

А въ тыхъ всихъ местехъ кождый врядъ кородскій, кгды судьи головные приедуть, повиненъ будеть для судовъ з замку або у дворе нашомъ Господарскомъ домъ якій поступити, такъ же и господы в месте пристойные тымъ судьямъ маетъ казати дати и записати.

Способъ безпечности соймиковъ, на обиранье тыхъ судей, и порядковъ прихоженья передъ тотъ судъ головный.

Передъ который тотъ судъ особа жадная якогожъ кольвекъ стану достоенства и годности, который бы справы своее не мелъ, приходити не маеть, ажъ кого з рейстру закличуть до справы, не зь жадною зъ кграею приступити и до кгмаху въходити маеть, толко на болей самъ четвертъ, то есть самъ съ прокураторомъ а зъ двема приятели увоити маеть, нижли если бы колько участниковъ водлѣ позву до одное речы и справы тоежъ належало и тые увойти мають,

---

każdy Urząd Grodzki, gdy Sędźiowie głowni przyiadą, powinien będźie dla Sądow w Zamku abo Dworze Naszym Hospodarskim dom iaki postąpić, także y gospody w mieśćie przystoyne tym Sędźiom ma każdy dać y zapisać.

Sposob beśpieczności Seymikow na obieranie tych Sędziow, y porządek przychodzenia przed ten Sąd Głowny.

Przed ktory to Sąd Osoba żadna iakiegożkolwiek stanu, dostoieństwa, godności, ktoryby sprawy swoiey nie miał, przychodźić nie ma, aż kogo z reiestru zawołaią do sprawy, nie z żadną zgraią przystąpić, y do gmachu wchodźić ma, tylko naywięcey samoczwart, to iest, sam z Prokuratorem, a z dwiema Przyiaciołami wniść ma. Niźli ieśliby kilka Uczestnikow wedle pozwu do iedney rzeczy y sprawy teyże

kas užsispyręs, neturėdamas bylos, įeitų, o priminus nenorėtų išeiti, arba teismo namuose šūkautų, tai kiekvieną tokį reikia bausti dvylika kapų lietuviškų skatikų kaltės, kurią turės tuojau gresiant kita tokia kalte, neišeidamas iš teismo, teismui padėti ir užmokėti, o užmokėjęs turės išeiti laukan. O jeigu kas bus tam priešingas, tai iš to turės išieškoti vykdymu. O balsuojant, kad nepasiliktų niekas, be pačių vyriausiųjų prisiekusiųjų teisėjų.

Be to, kad niekas ar tai vaivadijoj ar paviete į seimelį teisėjams rinkti, ar toj vietoj, kur vyriauseji teismai rinksis vyriausiojo teismo daryti, nedrįstų atvažiuoti ar ateiti ginkluotas, kad neturėtų nė jokio ginklo nei šautuvo, išėmus kalaviją, kar-

---

а тые вчастники вси только одного прокуратора а двухъ пріятелей мети маютъ. А если бы который упорный не маючи справы вшолъ, а будучы напомненъ выйти не хотелъ, альбо въ дому судовомъ воланье чинилъ; таковый кождый маеть быти виною дванадцатьма копами грошей Литовскихъ каранъ, которую за разъ подъ тоюжъ другою виною не сходечы с права судови положити и заплатити повиненъ будеть, а заплативъшы предся вонъ выйти. А хто бы тому былъ противенъ; на таковомъ заразомъ отъправа вделана быти маеть. А при вотованью абы нихто незоставалъ опрочъ самыхъ судей головныхъ присяглыхъ. Къ тому жаденъ яко на сойму обиранья тыхъ судей у воеводстве и повете, такъ и на местьцо тое гдѣ суды тые головные ку отправе судовъ заседати будуть, абы несмелъ приездчати и приходити збройне с жадными бронями и з никоторую стрельбою окромъ меча корда шабли и шпады, и для того кождый приѣждчаючы до места того судомъ назначоного

---

należało, y ci wniść maią: a ci Uczestnicy wszyscy tylko iednego Prokuratora, a dwuch Przyiacioł mieć maią. A ieśliby ktory uporny nie maiąc sprawy wszedł, a będąc napomniony wyniść niechciał, albo w Domu sądowym wołanie czynił, takowy każdy ma być winą dwunastą kop groszy Litewskich karany, ktorą zaraz pod takąż drugą winą nie schodząc z prawa sądowi położyć y zapłacić powinien będzie: a zapłaciwszy przecię precz wyniść. A ktoby temu był przeciwnym, na takowym zarazem odprawa uczyniona być ma, a przy wotowaniu aby nikt niezostawał, oprocz samych Sędziow głownych przysięgłych. Ktemu żaden iako na Seymiku obierania tych Sędźiow, w Woiewodztwie y Powiecie, tak y na mieysce to, gdzie Sądy te głowne ku odprawie Sądow zasiadać będą, aby nie śmiał przyieżdżać y przychodźić zbroynie, y z żadnemi innemi broniami, y z nijaką strzelbą, okrom Miecza, Korda,

dą, šoblę, špadą, ir del to kiekvienas, važiuojantis į tą miestą, kur teismai paskirti, turės šautuvą prieš miestą iššauti, ir kai atvažiuos, tai šautuvą ir arkebuzus, kaip ir saidokus, palikti bute ir su jais ne tik į teismą, bet ir po miestą taip dieną taip naktį negalės nei vaiksčioti nei jokio šaudymo daryti. O jeigu kas ką su tokiu šautuvu sužeistų, tai jis už tą turi būti nubaustas mirti, o jeigu užmuštų, tai dar nustos garbės ir gyvybės, o jeigu kas išdrįstų kitaip padaryti, su šautuvu po miestą vaikščioti arba vaikščioti į teismo vietą, tai turi būti baustas kalte dvylika kapų skatikų tuojau, neišeidamas nei iš teismo nei iš seimelio. O jeigu kas, priminus, kad užmokėtų tas kaltes, užsispyręs nuo teismo išeitų arba išvažiuotų neužmokėjęs tų visų kalčių, kurios jam paskirtos, arba kurios vienos iš jų, tai apie jį, kad išpildytų, turi būti pasiųstas vyriausiųjų teisėjų laiškas į ano pavieto vaivadą arba seniūną, ku-

---

виненъ будетъ ручницы передъ местомъ томъ выстрелити и скоро пріѣхавши такъ ручницы гаркабузы яко и луки въ господе поховати, и з ними нетолько до суду але и по месте такъ въ день яко в ночи ходити и стрельбы жадное чинити не маеть. А гдѣ бы хто кого якою стрельбою ранилъ; тогды за то горломъ каранъ быти маеть, а если бы забилъ ино почстивость и горло тратитъ. А хто бы смелъ иначей учинити и стрельбою по месту альбо на местце судовое ходити, абы виною дванадцатма копами грошей былъ каранъ заразомъ не сходечы отъ суду альбо отъ соймику. А естли бы хто будучи о заплату тыхъ винъ упомненъ упорно прочъ отъ суду отшолъ альбо отъѣхалъ, не заплативши тыхъ винъ всихъ, вколько бы упалъ альбо одное которое з нихъ; тогды таковый маеть быти отосланъ черезъ листъ судей головныхъ на екъзекуцыю до воеводы або старосты оного повѣту, гдѣ оселость маеть, а въ небытности ихъ самыхъ до наместъниковъ ихъ. А гдѣ бы хто на сеймику въ которую

Szabli, Szpady y dla tego każdy przyieżdżaiąc do miasta tego Sądom naznaczonego winien będźie rusznicę przed miastem wystrzelić, y skoro przyiechawszy, tak rusznice y arkabuzy, iako y łuki w gospodźie pochować, y z nimi nie tylko do Sądu ale y po mieście tak w dźień iako y w nocy chodźić, y strzelby żadney nosić nie ma. A gdzieby kto kogo iaką strzelbą ranił, tedy za to gardłem karany być ma: a ieśliby zabił, tedy poczciwość y gardło traci: a ktoby śmiał inaczey uczynić, a strzelbą po mieśćie chodźić, abo na imeysce sądowe chodził, aby winą dwunastą kop groszy był karany zarazem, nie schodząc od Sądu abo od Seymikow. A ieśliby kto będąc o zapłatę tych win upomniony, upornie precz od Sądu odszedł abo odiechał nie zapłaciwszy tych win wszyst-

riame gyvena, o jų nesant, į jų vietininkus; o jeigu kas seimelyj patektų į kurią iš tų kalčių, vieną arba keletą, tuomet tas pilies teismas, kur buvo seimelis, turi išieškoti šitokiu būtent būdu: skubotu raku, raginimu už dviejų savaičių, pašaukęs jį pas save, ir jeigu stos, tai jau nepaleisdamas iš vietos turi išieškoti iš jo paties tą kaltę, o jeigu nestos, tai turės išieškoti iš jo dvaro, nedarydamas jokių palengvinimų. Šitos kaltės pusė turi tekti pilies teismui, o kita pusė vyriausiems teisėjams; teisėjas, išieškojęs tas kaltes, siunčia pusę tiems vyriausiems teisėjams, kuriuos renkant arba kurių valdžiai esant tas prasižengimas pasidarė, kitaip pats mokės kaltės į vyriausiąjį teismą dvylika kapų skatikų; del šitos kaltės vyriausiasis teismas turės galios pašaukti iš jo gyvenimo

---

с тыхъ вину одну альбо вколько ихъ впалъ; тогды тотъ врадъ кгродскій, где ся сеймикъ отправованъ будеть, маеть на таковомъ тые вины отправовати таковымъ способомъ, то есть позвавши его передъ себе въ такой речи на рокъ завитый позвомъ на двѣ недѣли, и заразомъ не спускаючы з местца на немъ самомъ, кгды станетъ, тую вину отправовати, а кгды не станетъ, тогды на имѣнью его кромъ вшелякое фолькги отправу въдѣлати повиненъ будеть. Которое вины вряду кгродскому половица а другая половица судьямъ головнымъ належати маеть, которыхъ винъ врядъ заразомъ скоро по отправѣ половицу судьямъ головнымъ тымъ, подъ которыхъ обираньемъ альбо владзою тотъ выступокъ станется, отсылати маеть под виною на судъ головный дванадцатма копами грошей, о которую вину судъ головный тотъ врядъ з оселости его передъ себѣ позвати будетъ мо-

---

kich, w kilkaby wpadł, abo w iedną ktorą z nich, tedy takowy ma być odesłany przez list Sędźiow głownych na Exekucyą do Woiewody abo Starosty onego Powiatu, gdzie osiadłość ma, a w niebytność ich samych do Namiestnikow ich, a gdźieby kto na Seymiku w ktorą z tych winę, w iedną abo w kilka ich wpadł, tedy ten Urząd Grodzki, gdzie się Seymik odprawować będźie, ma na takim winy odprawować takim sposobem, to iest, pozwawszy go przed się, w takowey rzeczy na rok zawity, pozwem na dwie niedźiele, y zarazem nie spuszczaiąc z mieysca, na nim samym gdy stanie, tę winę odprawić, a gdy nie stanie, tedy na imieniu iego krom wszelkiey folgi odprawę uczynić powinien będźie, ktorey winy Urzędowi Grodzkiemu połowica, a druga połowica Sędźiom głownym należeć ma, ktorych win Urząd zarazem skoro po odprawie, połowicę Sędźiom głownym tym, pod ktorych obraniem abo władzą ten występek stanie się, odsyłać ma pod winą na Sąd głowny, dwanastą kop groszy, o ktorą winę Sąd głowny ten Urząd z osiadłośći iego przed siebie pozwać będźie moc na

prieš save griežtuoju raku ar teisėjus ar pačius ponus vaivadas, seniūnus, arba jų vietininkus.

O jeigu kas neleis pilies teismui daryti išieškojimo tų kalčių savo dvare, tai toksai neklaužada įkrinta dar dvigubai į tokias kaltes, o pilies teismas, išieškodamas iš tokio tas visas kaltes, turi toliau elgtis taip, kaip žemiau yra aprašyta ir nustatyta del išieškojimo dalykų, tų vyriausiųjų teisėjų priteistųjų, o pats teisėjas, darydamas tam visam užganą [netinkamai], gali patekti po tąja pačia kalte, kaip aukščiau aprašyta. Tokia pat tvarka turi būti laikoma žemės teismuose, ir teisėjas turės elgtis tokiu pat būdu su tais, kas šito neklauso.

10. Šito Vyriausiojo Teismo saugumo užtikrinimas.

Užtikrindami tų vyriausiųjų teismų saugumą ir gerbimą, nes jie tose bylose sėdės mūsų, Viešpaties, vietoje, taip pat užtikrin-

---

чи на рокъ завитый, будь самыхъ пановъ воеводъ старостъ альбо ихъ намѣстниковъ.

А если бы хто на именью своемъ за тые вины вряду кгродскому отправы вчынити не допустилъ; тогды таковый непослушный еще удвое въ таковые вины въпадываеть, а врядъ кгродскій противъ таковаго в отъправе тыхъ всихъ винъ далѣ поступовати маеть такъ, яко нижей о отправахъ речей черезъ тыхъ судей головныхъ отсужоныхъ естъ описано и доложоно, чынечы врядъ тому всему досытъ подъ такою жъ виною вышей описаною; а таковый тежъ порядокъ при судехъ кгродскихъ и земскихъ заховатися маеть и противъ выступныхъ таковымъ же способомъ поступовати врядъ будеть повиненъ.

Варунокъ на беспечность того суду головнаго.

А варуючы безпечность тыхъ судей головныхъ, кгдыжъ они в тыхъ справахъ судовыхъ местцо нашо Господарское

---

rok zawity, bądź samych Panow Woiewodow, Starostow, albo ich Namiestnikow. A ieśliby kto na imieniu swym za te winy Urzędowi Grodzkiemu odprawy uczynić nie dopuścił, tedy takowy nieposłuszny ieszcze we dwoie w takowe winy wpada, a Urząd Grodzki, przeciw takowego w odprawie przez tych Sędziow głownych odsądzonych iest opisano i położono, czyniąc Urząd temu wszystkiemu dosyć pod takąż winą wyżey opisaną: a takowy też porządek przy Sądach Ziemskich zachować się ma, y przeciw występnym takowymże sposobem postępować Urząd będźie winien.

Warunek na niebespieczność tego Sądu głownego.

Waruiąc bespieczność y uczciwość tych Sędźiow głownych gdyż oni w tych sprawach sądowych mieysce Nasze

dami saugų atvažiavimą į tuos teismus, nustatome: kad jeigu kas, vistiek kokio luomo žmogus, tuo laiku, kai eis vyriausieji teismai, ir tame mieste, kur paskirta, teisėjams suvažiuoti prieš dvi savaiti, o jiems ir išvažiavus iš ten, po dviejų savaičių smurtu užpuls ką nors važiuojantį ar jau atvažiavusį į vyriausiuosius teismus, ar tai kelyj, ar mieste gatvėje, kame nors sutikęs ar perėmęs, ar tai bute ir kitoj vietoj užpuls jį patį ar jo tarnus ar ką nors kitą iš jų, užmuš arba sužeis, arba bent kokią žalą padarys, tai teismas pašauks per tekūną jį patį del šitokio kaltinimo, ir jis turės be šaukimo teisintis prieš tą vyriausiąjį teismą nukentėjusiajai šaliai ir turės mokėti dvigubą kaltę, Statuto nurodytąją. Tačiau nukentėjusi pusė tokiam kaltinamajam, jeigu to pa.eikalaus,

---

заседати будутъ. Къ тому обезъпечное приѣханье тыхъ судовъ уставуемъ, ижъ коли бы хто якогожъ кольвекъ стану человѣкъ подъ тымъ часомъ, кгды суды головные отправованы будуть и передъ часомъ пріѣханья судей головныхъ до того места, гдѣ зъѣханье судьямъ назначоно, у двухъ недѣляхъ такъ же и по отъѣханью ихъ отътуль двухъ же неделяхъ, того, хто до судовъ головныхъ едеть албо пріѣдетъ, будь на дорозе альбо въ мѣстѣ на улицы гдѣ кольвекъ подкавши и перенявши будь па господу и на кое становище кгвалтомъ нашедши, самого або слугу его и кого кольвекъ с таковыхъ забилъ або ранилъ будь тежъ толко шкоду якую вчинилъ; тогды таковыи будучи очевисте черезъ возного зозваный въ такомъ обвиненю виненъ будетъ передъ тымъ судомъ головнымъ безъ позову стороне жалобливо усправедливитись совито вине статутовой подлегаючи, ведже сторона жалобливая таковому обвиненому, гдѣ того

Hospodarskie zasiadać będą, ktemu y bespieczne pryiechanie do tych Sądow. Ustawuiemy iż kiedyby iakiegożkolwiek stanu Człowiek pod tym czasem, gdy Sądy głowne do tego miasta gdźie ziechanie Sędźiom naznaczono we dwuch niedźielach, także y po odiechaniu ich ztamtąd we dwuchże niedźielach tego, kto do Sądow głownych iedźie abo przyiedźie, bądź na drodze abo w mieście na ulicy gdziekolwiek potkawszy y przeiąwszy, bądź na gospodę y na iakie stanowisko gwałtem naszedszy, samego abo sług iego, y kogokolwiek z takowych zabił abo ranił, bądź też tylko szkodę iaką uczynił, tedy takowy będąc oczywisto przez Woźnego zazwany w takim obwinieniu winien będźie przed tym Sądem głownym bez pozwu stronie żałobliwey usprawiedliwić się, sowitey winie Statutowey podlegając. Wszakże strona żałobliwa takowemu obwinionemu, gdźie tego potrzebować będźie, żałobę swą na piśmie pod pieczęćią swą przez Woźnego dać

turi įteikti raštu savo skundą su savo antspaudu per tekūną. O apkaltintasis po to į trečią dieną del to, kuo jį kaltina, turės teisintis. O jeigu, prisakius tekūnui, nestodamas tieson, išvažiuotų šalin, tuomet vyriausiasis teismas turės priteisti iš jo keturiskart už smurtą, atlyginimą, žaizdas ir nuostolius, o jeigu bus nusidėjimas kruvinas, tai išnagrinėjęs bylą jį nubaus mirti, o apšaukimui atsiųs į mus, Viešpatį. O jeigu jo paties neužtiks ir nepašauks, tai pašauks į vyriausiąjį teismą su raginimu į grieztąjį raką dviem savaitėm tokiu pat būdu, kaip aukščiau parašyta, už akių ar prie akių bus nuteistas, ir išieškojmas turi būti padarytas iš jo turto remiantis žemiau nurodytuoju straipsniu apie išieškojimą, kai vyriausiasis teismas nusiųs apie tat pilies teis-

---

потребовати будеть, жалобу свою на письмѣ подъ печатью своею черезъ возного дати маеть, а обвиненый потомъ третего дня о то, в чомъ ему вину дадуть, усправедливитися будеть виненъ. А естли бы по сказанью черезъ вознаго нестановечыся ку росправѣ прочь съѣхалъ; тогды судъ головный кгвалтъ навязъки раны и шкоды чворако совито на таковомъ, а будетъ выступокь кривавый, тогды и на горло его за доводомъ сказати а на выволанье до насъ Господара отослати маеть. А небудетъли очевисто пристигненъ а зазванъ; тогди за позваньемъ передъ судъ головный позвомъ на рокъ завитый на двѣ недѣли заочна и очевисте таковымъ жо способомъ яко выше описано поконыванъ, и отправа водлугъ артыкулу о отправахъ нижей постановленого на маетъности его за отосланьемъ отъ суду головнаго черезъ врядъ кгродскій чинена быти маеть. А неоселый у Великомъ Князствѣ Литовскомъ хто кольвекъ естли бы збытокъ гдѣ при бытности тыхъ судей якій учынилъ: таковый хотя бы и пана у себѣ

---

ma. A obwiniony potym trzeciego dnia o to, w czym mu winę dadzą usprawiedliwić się winien będźie. A ieśliby po zakazaniu przez Woźnego nie stanowiąc się ku rosprawie precz ziechał, tedy Sąd głowny, gwałt, nawiązki, rany y szkody czworako sowito na takowym: a będzieli występek krwawy, tedy go y na gardło za dowodem skazać, a na wywołanie do Nas Hospodara odesłać ma. A nie będźieli oczywisto przyśćigniony y zazwany: tedy za przypozwaniem przed Sąd głowny pozwem na rok zawity na dwie niedźieli zaocznie y oczywiśćie takowymże sposobem iako wyżey opisano pokonywany, y odprawa według Artykułu o odprawach niżey postanowionego na maiętności iego za odesłaniem od Sądu głownego przez Urząd Grodzki czyniona być ma. A nieosiadły w Wielkim X. Litewskim ktokolwiek, ieśliby zbytek gdźie przy bytnośći tych Sędźiow iaki uczynił, takowy chociayby

mui. O jeigu nesėslus padarytų kokią žalą Didžiojoj Lietuvos Kunigaikštijoj prie tų pačių teisėjų, kad ir sakytų turįs poną, tai prie jo jam atsišaukt neleisti, o turi būti vyriausiojo teismo teistas ir, žiūrint prasižengimo, rūsčiai nusmerktas ir nubaustas, išėmus tokį atsitikimą, jei tą nusidėjimą bus padaręs esant jo ponui toj vietoj ar ant kelio, tai jo ponas ten pat ir tuojau turės jį nubausti. O jeigu nenorės padaryti teisingumo, tuomet nuskriaustajam turi būti tat padaryta ant paties tokio tarno pono aukščiau minėtu straipsniu, įrodžius aprašyta statute tvarka.

11. Laikai, paskirtieji vyriausiesiems teismams.

Tų viršum minėtųjų vaivadijų ir pavietų teismai turi prasidėti tuojau pirmą sykį aštuoniasdešimt antrais metais, ir šiaip vi-

---

менилъ, не допущаючы ему до него отозву тамъ заразомъ черезъ судъ головный моцно сужонъ и водлугъ выступу своего сказыванъ и каранъ быти маеть, выимуючы то, естли бы што при бытности пана своего тамъ на томъ местцу альбо на дорозе учынилъ, тогды панъ его с него справедливость тамъ же заразомъ учынити повиненъ будеть; а где-бы справедливости учинити нехотелъ, тогды на самомъ пане такового слуги укривжоному за доводомъ в статуте описаннымъ сказанье обычаемъ въ арыкулѣ вышей помененомъ чынено быти маеть.

Часы назначоные судовъ головныхъ.

Суды тыхъ воеводствъ и повѣтовъ вышей помененныхъ вжо за разомъ на первей в року осьмьдесятъ второмъ початися и такъ завжды тымъ порядкомъ сужоны быти маютъ у двѣ недели по велико дню у Вилни, а тамъ до того

---

y Pana u siebie mienił nie dopuszczaiąc mu do niego odezwu tam zarazem przed Sąd głowny mocnie sądzony, y według występku swego skazywany y skazany być ma, wyimuiąc to, ieśliby co przy bytności Pana swego na tym mieyscu abo na drodze uczynił, tedy Pan iego z niego sprawiedliwość tamże zarazem uczynić winien będźie. A gdźieby sprawiedliwości uczynić niechciał, tedy na samym Panu takowego sługi ukrzywdzonemu za dowodem w Statućie opisanym wskazanie obyczaiem w tym Artykule wyżey pomienionym czyniono być ma.

Czasy naznaczone Sądow głownych.

Sądy tych Woiewodztw y Powiatow wyżey pomienionych iuż zarazem naypierwey w roku ośmdźieśiąt wtorym począć się, y tak zawżdy tym porządkiem sądzone być maią

suomet šita eile turi būti teismai: į dvi savaiti po Velykų bus Vilniuje, į kurį miestą turi suvažiuoti iš visų šitos Vilniaus vaivadijos ir taip pat Polocko vaivadijos vietų su savo bylomis, ir ten, Vilniuje, teisiejai turi gyventi šešias savaites ir teisti Vilniaus vaivadijos bylas keturias savaites, o po to Polocko vaivadijos dvi savaiti. O išėjus šešioms savaitėms turi nuvažiuoti į Trakus, ir tenai turi teisti per šešias savaites visus anos vaivadijos pavietus, o atiteisę Trakuose šešias savaites, turi keliauti į Naugardėlį, ir tenai turi atvykti pasibaigus Trakų teismams už dviejų savaičių, ir čia turi teisti dvylıką savaičių, būtent: šešias savaites Naugardėlio vaivadiją ir pavietus jo priklausančius, o kitas šešias savaites Brastos vaivadiją su Pinsko pavietu. O atiteisę tą dvylika savaičių,

---

местца зо всихъ панствъ оного воеводъства Виленского и тежъ воеводства Полоцкого съ правами своими съѣхатись, и тамъ же судьи шесть недель у Вильни помешкати воеводства Виленского справы чотыри недѣли а потомъ воеводства Полоцкого двѣ недѣли судити маютъ. А по выйстью шести недель до Трокъ ехати и тамъ же вси повѣты оного воеводства судити шесть недѣль маютъ. А отсудившы в Трокахъ недѣль шесть маютъ отъѣхати до Новагогородка, а тамъ становитися маютъ по скончены Троцкихъ судовъ за двѣ недѣли, и судити дванадцать недѣль, то есть шесть недѣль справы воеводства Новгородскаго и повѣтовъ до него належачыхъ, а другую шесть недѣль воеводство Берестейское с повѣтомъ Пиньскимъ. А отсудивши тую дванадцать недѣль маютъ ѣхати до Менска, а тамъ становитися по отъсуженью справъ Новгородскихъ за двѣ недѣли, а судити маютъ порядкомъ найпервей воеводъство Витебское

---

we dwie niedźiele po Wielkieynocy w Wilnie, a tam do tego mieysca ze wszystkich Państw onego Woiewodztwa Wileńskiego, y też Woiewodztwa Połockiego z sprawami swemi ziechać się, y tamże sądźić sześć niedźiel, w Wilnie mieszkaiąc, Woiewodztwa Wileńskiego sprawy cztery niedźiele sądźić maią, o po wyśćiu sześćiu niedźiel do Trok iechać, y tamże wszystkie Powiaty onego Woiewodztwa sześć niedźiel sądźić maią: a osądźiwszy w Trokach niedźiel sześć, maią iechać do Nowogrodka, y tam stanowić się maią po skończeniu Trockich Sądow za dwie niedźiele, y sądźić dwanaśćie niedźiel, to iest, sześć niedźiel Woiewodztwo Nowogrodzkie y Powiaty do niego należące, a drugą sześć niedźiel Woiewodztwo Brzeskie z Powiatem Pińskim. A odsądziwszy te dwanaśćie niedźiel, maią iechać do Mińska, a tam się stanowić po osądzeniu spraw Nowogrodzkich za dwie niedzie-

turi keliauti į Minską, o tenai turi atvykti už dviejų savaičių atiteisę Naugardėlio bylas; o turi teisti šitokia eile: iš pradžių eina Vitebsko, Mstislavo valvadijos ir pavietai, jų priklausą; po to Minsko su jo pavietais taip ilgai, kol neišteis visų bylų. O Žemaičių vyriausieji rinktieji teisėjai turi pradėti teisti pasibaigus Minsko teismams už dviejų savaičių. O tiems vyriausiems teismams ir laikams, aniems paskirtiems, nei seimas, nei karas, jeigu jis eina ne visuotiniu ištisos respublikos šaukimu, bet bus vedamas su už pinigus pasamdytaisiais kariais, negali nei trukdyti, nei jų nukelti, taip pat tuo laiku kituose pavietuose turės būti ir teisti žemės, pilies, taip pat ir pakamario teismai rakais ir laikais, jiems paskirtais, išėmus tuos, kurie neatleidžiami nuo karo einant seimo' konstitucija.

Мстиславское и повѣты до нихъ належачые, а потомъ воеводство Менское и с поветами его такъ долго пакуль вси справы отсудятъ.

А в Жомойти судьи головные обранные маютъ почати судити ажъ по скончению судовъ Менскихъ за двѣ недѣли. А тымъ судомъ головнымъ и часомъ ихъ назначонымъ сеймъ ани война таковая, которая ся не посполитымъ всей речы посполитой рушеньемъ але за пенези людми служебными отъправовати будетъ, ничого шкодити и переказывати не маетъ. Веджe под тымъ у иншихъ повѣтехъ суды земскіе кгродскіе такъ же и подкоморскіе сужоны и отправованы на роки и часы свои назначоные быти маютъ, выимуючы тыхъ которыхъ отъ войны констытуція соймовая вызволяетъ.

---

le, a sądźić maią porządkiem, napierwiey Woiewodztwo Witebskie, Mścisławskie, y Powiaty do nich należące: a potym Woiewodztwo Mińskie y z powiatami iego, tak długo poki wszystkie sprawy odsądzą: a w Zmudzi Sędźiowie głowni obrani maią począć sądźić po skończeniu Sądow Mińskich za dwie niedźiele, a tym Sądom głownym y czasom ich naznaczonym Seym, ani woyna takowa, ktora się nie pospolitym wszystkiey Rzeczposp: ruszeniem, ale za pieniądze ludźmi służebnymi odprawować będźie, nic szkodzić i przekazać nie ma wszakże pod ten czas w inszych Powiatach Sądy Ziemskie, Grodzkie, także y Podkomorskie sądzone y odprawowane na Roki y czasy swe naznaczone być maią, wyimuiąc tych, ktorych od woyny konstytucya Seymowa nie wyzwala.

12. Laikai, kada raštininkas ir šalys turi suvažiuoti bylų įrašyti.

Tos vaivadijos žemės raštininkas, kurioj šitie teismai išpuls, turi atvažiuoti už trijų dienų prieš posėdžių laiką į tuos teismus, į paskirtąją jiems vietą, ir turi įrašyti į rejestrus visas šalių bylas; per tas tris dienas ir po to prasidėjus teismams kiaurą savaitę kiekvienas, kam yra byla toj vaivadijoj, gali pas jį įrašinėti į rejestrą savo bylas. O jeigu kas per tą savaitę praleistų įrašyti į rejestrą savo bylą, tai šitai savaitei praslinkus raštininkas nebegali priiminėti tokios bylos, o ji turi būti atidėta kitam rakui. O jeigu vyriausieji teisėjai bus užbaigę visas įregistruotąsias bylas greičiau, negu auksčiau buvo skirtas laikas, ir teismo laiškus yra davę šalims, ir visame tinkamai užbaigę, tuomet, ne-

---

Часы на которые писары стороны для упоминанья (уписанья) справъ съеждчати винни.

Писарь земскій того воеводства, въ которомъ суды таковые припадати будуть, за три дни перед часомъ заседанья до тых судов на местцо назначоное приѣхать и до рейстру вси справы сторонъ вписати маеть, у которого въ тыхъ трехъ днехъ и потомъ по зачатью судов цалый тыи день каждыи тотъ, кому справа в томъ воеводствѣ припадаеть, до рейстру вписывати справы свои могуть, а хтобы в томъ ты дню справы свои до рейстру вписати омешкалъ, такового справы потомъ ты дню писаръ до реистру приймовати не повиненъ, лечъ то вжо до другого году отложити ся маетъ. А естьли бы судьи головные за меньшый часъ, нижли есть вышей назначонъ, справы зрейстрованые отсу-

---

Czasy na ktore Pisarz y strona dla wpisowania spraw zieżdżać się powinni.

Pisarz Ziemski tego Woiewodztwa, w ktorem Sądy takowe przypadać będą, za trzy dni przed czasem zasiadania do tych sądow na mieysce naznaczone przyiechać, y do reiestru wszystkie sprawy stron wpisować ma, u ktorego w tych trzech dniach y potym po zaczęciu sądow cały tydźień, każdy ten, komu sprawa w tym Woiewodztwie przypada, do reiestru sprawy swey wpisać omieszkał, takowego sprawy po tym tygodniu Pisarz do reiestru przyimować nie powinien: lecz iuż to do drugiego roku odłożyć się ma. A ieśliby Sędźiowie głowni za mnieyszy czas niżli im iest wyżey naznaczony sprawy zreiestrowane odsądźili, y listy sądowe stronom podawali, y we wszystkim słusznie odprawili, tedy nie

laukdami išeinant aukščiau minėtojo laiko, gali iš anos vietos išvažinėti, tačiau važiuoja iš Vilniaus į Trakus, o išėjus tiems teismams paskirtoms šešioms savaitėms, į kitas vaivadijas, bet išėjus ištisai visam viršum minėtam laikui į dvi savaiti turi stoti, o tai del to, kad kiekvienas galėtų turėti tikrą žinią apie teisėjų atvažiavimą.

13. Vyriausiųjų teisėjų dekretų išdavimo būdas.

Visi anų teisėjų dekretai turi būti antspauduojami tos vaivadijos žemės antspaudu, kur yra daromi teismai, vadinas: Vilniuje Vilniaus žemės antspaudu, Trakuose — Trakų, Naugardėly — Naugardėlio antspaudu, o Minske — Minsko; prie šitų

дили и листы судовые сторонамъ подавали и вовсемъ ихъ слушне отправили; тогды нездучы выштья часу вышей назначоного могутъ ся прочь з оного местца розъѣхати, ведже до Трокъ з Вильни а по выйштью шести недѣль до другихъ воеводствъ ку таковымъ судомъ назначонымъ предся ажъ тежъ по выштью сполного часу вышей замероного у двухъ недѣляхъ становитися маютъ, а то для того абы каждый певную вѣдомость о приѣханью судей мети могъ.

Способъ выданья декретовъ судей головныхъ.

Вси декреты оныхъ судей маютъ быти печатованы печатью земскою оного воеводства, гдѣ ся суды отправуютъ, то естъ у Вильни печатью земскою Виленскою. а въ Трокахъ Троцкою, а в Новгородку Новгородскою печатью а въ Менску печатью Менскою, до которыхъ листовъ судо-

---

czekaiąc wyśćia czasu wyżey naznaczonego, mogą się precz z onego mieysca roziechać, wszakże do Trok z Wilna, a po wyśćiu sześćiu niedźiel do drugich Woiewodztw ku takowym Sądom naznaczonym, przecię aż też po wyśćiu spełna czasu wyżey zamierzonego we dwuch niedźielach stanowić się maią, a to dla tego, aby każdy pewną wiadomość o przyiechaniu Sędźiow mieć mogł.

Sposob wydania Dekretow Sędźiow głownych.

Wszystkie Dekreta onych Sędźiow maią być pieczętowane Pieczecią Ziemską onego Woiewodztwa. gdzie się Sądy odprawuią, to iest, w Wilnie Pieczęcią Ziemską Wileńską: a w Trokach Trocką: w Nowogrodku Nowogrodzką Pieczęcią: a w Mińsku Mińską: do ktorych listow sądowych Sędźiowie głowni z każdego W[illegible]iewodztwa po iedney Oso-

teismo lapų vyriausieji teisėjai iš kiekvienos vaivadijos turi pasirašyti po vieną žmogų savo ranka, o taip pat žemės raštininkas, kuris tas bylas įrašinės į žemės knygas, turi pasirašyti savo ranka ir niekam bylų neišduoti, o tik vyriausiems teisėjams leidus ir perskaičius prieš juos.

14. Vyriausiųjų teismų dekretų galia.

Tų visų teisėjų dekretai ir sprendimai turi būti tokie svarbūs, kaip ir mūsų, Viešpaties, seime padarytieji; o jeigu kas išnagrinėjus nesiliautų del tų teisėjų dekretu, atkakliai šauktų perteisti seime arba kieme prieš Viešpatį ir kokiu nors būdu stengtųsi sulaužyti tokį dekretą, vyriausių teisėjų duotąjį, tuomet

---

выхъ судьи головные съ каждого воеводства по одной особѣ руки свое подписовати мають, такъ же и писары земскіе, которые тые справы у книги земскіе записывати будуть, мають подписовати рукою своею, а никому справъ не выдавати ажь за вѣдомостью судей головныхъ и прочитавши передъ ними.

Умоцненье декретовъ судовъ головныхъ.

Декреты выроки тыхъ судей всихъ мають быти такъ важъные яко наши Господарскіе на сойме учинены. А хто бы кольвекъ на декрете тыхъ судей не переставаючы по разсудку ихъ упорьне на съемъ альбо за дворомъ передъ насъ Господара кого кольвекъ и якимъ кольвекъ обычаемъ ку скаженью такового декрету от судей головныхъ выданого позвалъ; тогды каждый таковый позваный от позвовъ и отъ речей, хотя бы и не сталъ, за тымъ позвомъ албо

---

bie ręce swe podpisować maią, także y Pisarz Ziemski, ktory te sprawy w księgi Ziemskie wpisować będźie, ma podpisować ręką swoią, a nikomu spraw nie wydawać, aż za wiadomośćią Sędźiow głownych, y przeczytawszy przed niemi.

Umocnienie Dekretow Sądow głownych.

Dekreta, wyroki, tych Sędźiow wszystkich maią być tak ważne, iako Nasze Hospodarskie na Seymie uczynione, ktobykolwiek na Dekrecie tych Sędźiow nie przestawaiąc po rozsądku ich upornie na Seym albo za Dworem przed Nas Hospodara kogokolwiek, y iakimkolwiek obyczaiem ku skażeniu takowego dekretu od Sędźiow głownych wydanego pozwał, tedy każdy takowy pozwany od pozwow y od rzeczy chociayby nie stał za tym pozwem, abo Mandatem Na-

kiekvienas toksai pašauktasis, nors ir nestotų, nelaikomas patrauktu teisman, nors ir būtų pašauktas raginimu arba mūsų mandatu; o kas dar būtų toks atkaklus, kad šitokį šaukimą palaikytų, arba del šalies nestojimo ką nors laimėtų, tai toks laimėjimas neturi jokios galios, ir negali kuo nors kenkti, ir mūsų urėdas [teisėjas] niekam negali jo vykdyti. Jeigu gi pašauktasis tuo šaukimu prieš mus, Viešpatį, stotų, tai tas, kas pašaukė, ar jis pats arba jo prokuratorius (advokatas), neišeidamas iš tiesos, turės užmokėti kaltės šimtą kapų skatikų; šitos kaltės viena pusė eis šaliai, o kita pusė turi eiti į mūsų iždą, o byloj, vyriausiųjų teisėjų išteistoj, jeigu nebūtų padaryto užgano, reikia nusiųsti į mūsų atitinkamą urėdą (teismą), kur kaltininkas yra sėslus, priteistojo dalyko išpildyti. O be to, toksai prokuratorius, kuris apsiėmė tokią bylą remti teisme prieš

мандатомъ нашимъ воленъ быти маетъ. А хтобы еще надъ то такъ упорнымъ быти хотелъ, а таковый позовъ попиралъ, або за нестаньемъ стороны што одержалъ; тогды таковое удержанье въ жадной владности не маеть и не можеть быти ку жадной шкоде и ни кому через врядъ нашь отъ права чынена быти не маеть. А естли бы тежъ позваный передъ насъ Господара на таковый позовъ сталъ; тогды тотъ хто вызвалъ, повиненъ будеть самъ або прокураторъ его несходечы с права заплатити вины сто копъ грошей, которые вины половица стороне а друполовица до скарбу нашого быти маеть. А въ справѣ осужоной через судьи головные, если бы ся досытъ не стало, маеть быти отослано до вряду нашого приналежачаго, гдѣ виноватый оселость свою мети будеть, ку выконанью отправы речи сужоное, а над то прокураторъ таковый, который бы ся таковое речи черезъ судъ противъ тыхъ декретовъ поднялъ отъ кого попирати, маеть

---

szym wolny być ma: a ktoby ieszcze nad to tak upornym być chciał, a takowy pozew popierał, abo za niestaniem strony co odzierżał, tedy takowe odźierżenie żadney władzy nie ma, y nie może być ku żadney szkodźie, y nikomu przez Urząd Nasz odprawa czyniona być nie ma. A ieśliby też pozwany przed Nas Hospodara na takowy pozew stał, tedy ten kto wyzwał, powinien będźie sam abo Prokurator iego nie schodząc z prawa zapłacić winy sto kop groszy, ktorey winy połowica stronie: a druga połowica do skarbu Naszego być ma: a w sprawie osądzoney przez Sędźiow głownych ieśliby się dosyć nie stało, ma być odesłano do Urzędu Naszego przynależnego, gdźie winny osiadłość swą mieć będźie, ku wykonaniu odprawy rzeczy sądźoney. A nad to Prokurator takowy, ktoryby się takowey rzeczy przed Sąd przeciw tych dekretow podiął od kogo popierać, ma być skazany do wieży

tuos dekretus, turi būti nubaustas bokšto viena savaite toj vietoj, kur tokia byla prieš mus bus patekus.

15. Žemės raštininko pareigos prie Vyriausiojo Teismo.

Tos vaivadijos žemės raštininkas, kur bus daromi šitie vyriausieji teismai, turės ir privalės būti prie tų teismų, o tai šitoms byloms įrašyti į žemės knygas, tačiau tuose teismuose neturės balso. O jeigu besėdint vyriausiems apeliaciniams teismams išpultų šitame paviete kokie žemės rakai (sesijos), tai kad tokie žemės rakai nebūtų teisiami, bet išteisus savo bylas vyriausiems teismams, į dvi savaiti po to, tais pačiais šaukimais turi būти atlikti žemės rakai. Bet čia reikia suprasti tik tas vietas, kur paskirta daryti ši-

---

быти сказанъ до вежы на тый день тамъ гдѣ бы ся передъ нами таковая справа притрафила.

Повинность писара земского при судѣ головномъ.

Писаръ земскій оного воеводства, гдѣ таковые суды головные отправованы будуть, маеть и повиненъ будеть при тыхъ судехъ быти, а то для писованья таковыхъ справъ до книгъ земскихъ, а ведьже на тыхъ судехъ воту не маеть мѣти. А если бы под тымъ часомъ отправованья тыхъ судовъ головныхъ апеляцый иныхъ роки которые земскіе у вономъ повете припали; таковые роки земскіе абы не были сужоны, але по отсуженью правъ и судовъ головныхъ въ двухъ недѣляхъ за тымижъ позвы роки земскіе отъправованы быти маютъ, а ведьже то только разумѣтися маеть о тыхъ местьцахъ, гдѣ таковые судьи головные отправовати назначоны, то есть у Вильни у Трокахъ у Новгородку и въ

---

na tydźień, tam gdzieby się przed Nami sprawa takowa przytrafiła.

Powinność Pisarza Ziemskiego przy Sądźie Głownym.

Pisarz Ziemski onego Woiewodztwa, gdzie takowe Sądy głowne odprawowane będą, ma y powinien będźie przy tych Sądach być, a to dla wpisowania takowych spraw do Ksiąg Ziemskich, a wszakże na tych Sądach votum nie ma mieć, a ieśliby pod ten czas odprawowania tych Sądow głownych appellacyinych Roki ktore Ziemskie w onym Powiecie przypadły, takowe Roki Ziemskie, aby nie były sądzone, ale po odsądzeniu spraw y Sądow głownych we dwuch niedzielach za tymiż pozwy Roki Ziemskie odprawowane być maią. A wszakże to tylko rozumieć się ma o tych mieyscach, gdźie takowe Sądy głowne odprawować naznaczono, to iest, w Wilnie, w Trokach, w Nowogrodku, y w Mińsku. A w in-

tie vyriausieji teismai, taigi Vilnių, Trakus, Naugardėlį ir Minską. O kitose vaivadijose ir pavietuose rakai turi būti teisiami savo eile.

16. Apie šaukimus prieš tą teismą.

Šaukimai į teismą turi būti mūsų, Viešpaties, titulu ir su tos vaivadijos ar pavieto antspaudu, kur turi savo sėslumą tasai, kurį šaukia ir kur tą bylą pradėjo prieš žemės ar pilies teismą. O griežtasis rakas į aukščiau minėtus vyriausius teismus turi būti iš anksto duotas visiems raginimais, skaitant prie akių keturias savaites, o už akių padedant raginimus dvaruose šešias savaites, tik ne mažiau, išėmus tik tuos aukščiau aprašytuosius straipsnius, kuriuose teisingumui pagreitinti šaukimo rakas yra dvi savaiti.

Меньску, у выншихъ воеводствахъ и повѣтѣхъ роки мають быти сужоны своимъ порядкомъ.

О позвехъ передъ тотъ судъ.

Позвы передъ тотъ судъ маюгь быти подъ печатью оного воеводства або повѣту, гдѣ оселость свою маеть тотъ, кого позываютъ, гдѣ тую справу передъ судомъ земскимъ або кгродскимъ зачалъ. А рокъ завитый вшелякимъ позвомъ быти маеть передъ часомъ на суды головные верху означоные очевисто за чотыре недели, а заочне на именью позвы покладаючи за шесть недель а неближей, выймуючи толко тые артыкулы, которые для прудшое справедливости рокъ позванью двѣ недѣли вышей естъ описанъ.

---

szych Woiewodztwach y Powiatach Roki maią być sądzone swoim porządkiem.

O Pozwach przed ten Sąd.

Pozwy przed Sąd maią być pod tytułem Naszym Hospodarskim, y pod pieczęcią onego Woiewodztwa abo Powiatu, gdzie osiadłość swoię ma ten, kogo pozywaią y gdzie tę sprawę przed Sądem Ziemskim abo Grodzkim zaczął, a Rok zawity wszelakim pozwom być ma przed czasem na Sądy głowne wzwyż naznaczone, oczywiśćie na cztery niedźiele, a zaocznie na imieniu pozwy pokładaiąc za sześć niedźiel a nie bliżey, wyimuiąc tylko te Artykuły, o ktore dla prędszey sprawiedliwośći rok pozwaniu dwie niedziele wyżey iest opisany.

17. Apie įrašus ir protestacijas.

Visokių laiškų ir užrašų įrašai, pareiškimai ir pripažinimai ir visokie tekūnų pareiškimai, prieš tą teismą padaryti, turi tokios pat galios, kaip ir prieš mus, Viešpatį, arba prieš žemės teismą.

18. Tokių teismų vykdymas priteistuose dalykuose.

Kai šitie vyriausieji teisėjai išteis kokią bylą del apeliacijos ar del atšaukimo ir by kokiam rake, ir ką priteis skundžiančiai pusei, tai jie, priteisdami, nustatys iš priešingos pusės įkaitą, triskart didesnį, negu vertas pats priteistasis dalykas. O jeigu skun-

---

О записехъ и протестацыяхъ.

Записы осветченья и сознанья всякихъ листовъ записовъ и сознанья возныхъ вшелякіе такъ маютъ быти важны передъ тымъ судомъ учинены яко передъ нами Господаремъ або передъ судомъ земскимъ.

Отправа таковыхъ судовъ въ рѣчахъ осужоныхъ.

Судьи тые головные кгды которую справу за апеляцыею або запозвы и на якомъ кольвекъ року отъсудять и што стороне жалобной присудять; тогды при сказанью своемъ положивши на сторону противную заруки по три кроть такъ много, яко речы самое скажуть. А гдѣ бы увязанье и отъправы вряду по томъ ихъ сказанью не поступилъ; ма-

---

O zapisach y Protestacyach.

Zapisy oświadczenia y zeznania wszelakich listow, zapisow, y zeznania Woźnych wszelakie tak maią być ważne przed tym Sądem uczynione, iako przed Nami Hospodarem, abo przed Sądem Ziemskim.

Odprawa takowych Sądow w rzeczach odsądzonych.

Sędźiowie ci głowni, gdy ktorą sprawę za appellacyą abo za pozwy, y na iakimkolwiek roku odsądzą, y co stronie żałobney przysądzą, tedy przy skazaniu swym położywszy na stronę przeciwną zaręki potrzykroć tak wiele, iako samey rzeczy skażą, a ten gdzieby wwiązania y odprawy Urzędu po tym ich skazaniu nie postąpił, maią na uwiązanie y odpra-

dėjui urėdas negalėtų padaryti įvedimo ir išpildymo, remdamasis tuo nusprendimu, tai del įvedimo ir išpildymo priteistojo dalyko pažymėdamas tat ant to paties teismo rašto turi nusiųsti į vaivadą, arba seniūną, o nesant jų pačių, tai į jų vietininkus, kuriems ir priderės šitą dalyką įvykdyti, jeigu tai bus pilies dalykai; o bylose, prideramose žemės teismui, į tos vietos žemės teismą, kuriame paviete šitoji byla iš pat pradžių turėjo savo pradžią — prieš žemės, pilies arba pakamario teismą. O mūsų žemės ar pilies urėdas, kuriam iš jų persiuntus priderės, turės šitaip pasielgti, būtent: jeigu būtų tokia byla, kurioj vyriausiasis teismas bus paskyręs statuto rakais mokėti pinigus, tai kaip tik praeis pirmoji rata kokiai nors pinigų sumai mokėti, tai tas urėdas už tą pinigų sumą, kuriai išeis rakas, o taip pat ir išėjus kitoms ratoms, po kiekvienos ratos skyrium ar

---

ють на увязанье и отправу речи осужоное заразомъ на томъ же листе своемъ судовомъ того докладаючы отослати до пана воеводы або старосты, а въ небытности ихъ самихъ ино наместъникомъ ихъ тая справа отправовати належати будеть въ речахъ кгродскихъ, а въ речахъ суду земскому належачыхъ до суду земскаго оного местца, въ которомъ повѣте тая справа первей передъ судомъ земскимъ або кгродскимъ або подъкоморскимъ початокъ свой мела. А врядъ нашъ земскій або кгродскій которому то с тыхъ врядовъ за отосланьемъ будеть належать, таковымъ обычаемъ заховатися будетъ повиненъ, то естъ гдѣ бы ся таковая справа приточила, въ которые роки статутовые заплате сумы пенезей отъ суду головнаго будутъ зложоны, тогды скоро первая рата заплате сумы пенезей якоежъ кольвекъ выйдетъ, маеть тотъ врядъ за тую суму пенезей, которой рокъ минетъ, потомужъ и по выйштью иншихъ рать по каждой рате, албо поколку

---

wę rzeczy osądzoney zarazem na tymże liście swym sądowym tego dokładaiąc odesłać do Woiewody, abo Starosty: a w niebytności ich samych, tedy Namiestnikom ich, ktorym tę sprawę odprawować należeć będźie, a to w rzeczach Grodzkich: a w rzeczach sądowi Ziemskiemu należących do Sądu Ziemskiego onego mieysca, a w ktorym Powiecie ta sprawa pierwey przed Sądem Ziemskim abo Grodzkim, abo Podkomorskim, początek swoy miała: a Urząd Nasz Ziemski abo Grodzki, ktoremu to z tych Urzędow za odesłaniem będźie należeć, takowym obyczaiem zachować się będźie powinien, to iest, gdzieby się takowa sprawa przytrafiła, w ktorey Roki Statutowe zapłacie summy pieniędzy od Sądu głownego będą złożone, tedy skoro pierwsza rata summy pieniędzy iakieyżekolwiek wynidzie, ma ten Urząd za tę summę pieniędzy ktorey rok minie, po temuż y po wyiściu inszych

po kelių jų skundėjui reikalaujant iš valdžios, iš žemės valdininkų—teisėjo ar pateisėjo, o iš pilies—vaivado, seniūno arba jų vietininkų, tai jie, kai gaus žinią, neilgiau kaip už keturių savaičių po vyriausiųjų teisėjų nusprendimo, eile ir įkainojimu, statute nurodytais, turės padaryti tvirtą įvedimą ir išpildymą ant kaltininko turto, tai reiškia jo žmonių ir visokios žemės, o nesant žmonių ir žemės, ir į pačią sėdybą, teisingai apskaičius, ir į visas ano turto ir sėdybos gerybes. O jeigu kokia pinigų suma būtų paskirta vyriausiojo teismo, nenurodžius statutinių rakų, tai atnešus aną bylą tam urėdui, kuriam ji bus persiųsta, jisai taip pat neilgiau kaip po keturių savaičių turi padaryti įvykdymą aukščiau nurodytąja tvarka. O darydamas tokį įvykdymą, kiekvienas urėdas visuomet turi turėti prie savęs penkis bajorus, Didž. Lietuvos Kunigaikštijos sėsliuosius, gerus žmones, niekuo neįtariamus, ir du to paties pavieto

---

ихъ, яко того сторона жалобная по вряде потребовать будеть, з врядникомъ земскимъ судья або подсудокъ а кгродскій воевода староста або наместникъ ихъ заразомъ скоро взявши о томъ вѣдомость, надалей до чотырохъ недѣль водлугъ сказанья судей головныхъ порядкомъ и шацункомъ в статуте описанымъ на именью виновитаго, то естъ на людехъ и кгрунтехъ всякихъ. а въ недостатку людей и кгрунтовъ и дворъ самый шацункомъ слушнымъ и во вси добра оного двора и имѣнья увязенье моцное и отъправу учинитъ. А гдѣ бы которая сума пенезей без складанья роковъ статутовыхъ отъ суду головнаго на комъ была всказана; тогды скоро по принесенью оное справы тотъ врядъ, до которого то отослано будеть, такъже надалѣй до чотырохъ недѣль маеть отправу вчинити порядкомъ выше описаннымъ. А при каждой таковой отправѣ врядъ кождый маеть при собѣ мѣти пяти шляхтичовъ у Великомъ Князствѣ Литовскомъ оселыхъ, людей добрыхъ ни въ чомъ неподойзреныхъ, а

---

rat, po każdey racie abo po kilku ich, iako tego strona żałobliwa po Urzędzie potrzebować będzie z Urzędnikow Ziemskich, Sędźia abo Podsędek: A Grodzki, Woiewoda, Starosta, abo Namiestnicy ich, zarazem skoro wziąwszy wiadomość naydaley do czterech niedźiel według skazania Sędźiow głownych porządkiem y szacunkiem w Statucie opisanym na imieniu winnego, to iest, na ludźiach y gruntach wszelakich: a w niedostatku ludzi i gruntow y w Dwor sam, szacunkiem słusznym, y we wszystkie Dobra onego Dworu y imienia, wwiązanie mocne y odprawę uczynić. A gdźieby ktora suma pieniędzy bez składania rokow Statutowych Sądu głownego na kim była wskazana. Tedy skoro po przyniesieniu oney sprawy, ten Urząd. do ktorego to odesłano będźie, także naydaley do czterech niedźiel ma odprawę uczynić porządkiem wyżey opisanym: a przy każdey takowey od-

tekūnu, kuriame tat visa eis; del šitų bajorų turi rūpintis ir juos gauti pats skundikas, o už darbą tam pačiam urėdui, kuris darys vykdymą, turės mokėti įvedybų, skaitant nuo kapos po šešis skatikus, tasai, kuriam daromas vykdymas. O kai ateis įvesti į savąjį pasiskundžiusios pusės turtą, tiesoj prakištą, ar į žmones ar į žemes, tuomet ieškovo pusė turi mokėti urėdui įvedybų nuo tarnybos arba nuo valako, žmonių apgyvento, po šešis skatikus, o nuo tuščios ariamos žemės, arba valako, po du skatiku, o nuo kitų žemių nieko neturės mokėti. O šitą įvykdymą turi daryti urėdas aukščiau minėtu laiku, kitaip mokės šimtą kapų skatikų vyriausiajam teismui, o del šitos kaltės tas urėdas, kuris nenorės

---

возныхъ двухъ тогожъ повету, въ которомъ ся то дѣти будеть, о которую шляхту сторона поводовая сама старатися и набывати ихъ маеть, а за працу тому вряду самому, который отправу чынити будетъ, увяжчого от копы по шести грошей тотъ, на комъ отправу чинятъ, платити маеть; а кгды придетъ увязывать у властное именье стороны жалобливое правомъ презысканое албо въ люди и кгрунты, тогды сторона поводовая увяжчого вряду отъ службы або отъ волоки оселое людьми по шести грошей а отъ пустое пашное земли або волоки по два гроши платити маеть, а отъ иншихъ кгрунтовъ ничого платити небудеть винна. Тую отправу врядъ в томъ часе вышей замерономъ выкопывати маеть под виною стома копами грошей на судъ головный, которую вину врядъ тотъ, который бы отправы вчинити нехотелъ до тыхъ же головныхъ судей позванъ быти маеть.

А если бы сторона тая, на комъ врядъ земскій кгродскій або подъкоморскій отправу вчинити всхочеть, тому вря-

---

prawie, Urząd każdy ma przy sobie mieć piąciu Szlachcicow w Wielk: X. L. osiadłych, ludzi dobrych, niwczym niepodeyrzanych, y dwuch Woźnych tegoż Powiatu, w ktorym się to dźiać będźie, o ktorą Szlachtę strona powodowa starać się sama y nabywać ich ma: a za pracą temu Urzędowi samemu, ktory odprawę czynić będzie uwiązczego od kopy po sześćiu groszy, ten, na kim odprawę czynią, płacić ma. A gdy przyidzie uwiązywać w własne imienie strony żałobliwey, prawem przezyskane, abo w ludźie, y w grunty, tedy strona powodowa uwiązczego Urzędowi od służby abo od włoki ludźmi osiadłey płacić ma po sześćiu groszy, a od pustey paszney ziemi abo włoki po dwa grosze: a od inszych gruntow nic płacić nie będzie winna. A tę odprawę Urząd w tym czasie wyżey zamierzonym wykonywać ma pod winą sta kop groszy na Sąd głowny, o ktorą winę Urząd ten, ktoryby adprawy uczynić niechciał, do tychże głownych Sędźiow pozwany być ma. A ieśliby strona ta, na ktorey Urząd

padaryti įvykdymo, turi būti pašauktas prieš tuos vyriausiuosius teisėjus. O jeigu toji pusė, ant kurios žemes, pilies arba pakamario urėdas norės daryti vykdymą, šitam mūsų urėdui neleistų vykdyti ant savo turto, kame nors jam priešintųsi, tuomet tas urėdas, kuriam pasipriešintų, atsiųs mums, Viešpačiui, adarame laiške su savo antspaudu ir su tų bajorų ir tekūnų antspaudais ir dar su jų rankos parašais, kas iš jų mokės rašyti, ir apie tą užsispyrimą duos mums žinią, o mes, Viešpats, kur tuo laiku būsime su savo kiemu, turėsime ir privalėsime tokį priešingą ir mūsų urėdo neklausantį apšaukti ištremti iš mūsų valstybių, o ant to priešginos turto liepsime per savo kiemiškį padaryti nuskriaustajam griežtą išpildymą iš karto, be gaiščio, kaip priteistame dalyke, taip ir visuose laiduose, parankose, kaltėse ir nuostoliuose: šitas kiemiškis, darydamas šitą pildymą, turės prie savęs taip pat penkis bajorus ir

---

ду нашому отправы вчинити на именью своемъ не допустилъ и чымъ кольвекъ спротивился; тогды тотъ врядъ, которому бися спротивено, до нас Господара на листе своемъ отворономъ подъ печатью своею и подъ печатьми тыхъ шляхтичовъ и возныхъ къ тому и съ подписаньемъ рукъ ихъ, хто з нихъ писати мѣти будетъ, отослати и о томъ упоре ознаймити намъ маеть; а мы Господаръ на тотъ часъ, гдѣ дворомъ нашимъ будемъ таковаго упорного и вряду нашого непослушного казать выволать с панствъ нашихъ, а по именью противного чрезъ дворянина нашого укривжоному мощную отправу вдѣлати разсказати за разомъ кром вшелякое проволоки, такъ въ речи осужоной яко и въ зарукахъ закладахъ у винахъ и въ шкодахъ всихъ, маемъ и повинни будемъ, который дворянинъ при таковой отъправе пяти тежъ шляхтичовъ и двухъ возныхъ при собѣ мѣти маетъ. А за тую вину и противенье праву посполитому и звирхно

Ziemski, Grodzki, abo Podkomorski, odprawę czynić zechce, temu Urzędowi naszemu odprawy uczynić na imieniu swym nie dopuśćiła, w czymkolwiek sprzeciwiła się, tedy ten Urząd, ktoremuby się sprzeciwiono, do Nas Hospodara na liśćie swym otworzonym pod pieczęcią swą, y pod pieczęćmi tych Szlachcicow y Woźnych, ktemu y z podpisaniem rąk ich, kto z nich pisać umieć będźie odesłać, y o tym uporze oznaymić Nam ma, a My Hospodar gdźie na ten czas Dworem Naszym będźiemy, takowego upornego y Urzędu Naszego nieposłusznego kazać wywołać z Państw Naszych, a na imieniu sprzeciwnego przez Dworzanina Naszego ukrzywdzonemu mocną odprawę uczynić roskazać zarazem krom wszelakiey zwłoki, tak w rzeczy osądzoney, iako y w zarąkach, zakładach, winach, y w szkodach wszystkich mamy y powinni będziemy, ktory Dworzanin przy takowey odprawie piąciu też Szlachci-

du tekūnu, už tą kaltę ir priešinimąsi visuotinei teisei ir mūsų, Viešpaties, pirmenybei, priešginos turtų likučių, kas būtų likę Didžiojoj Lietuvos Kunigaikštijoj, viską, nuo mažo iki didelio, paimti ir prie mūsų, Viešpaties, skobnio (mitybinių) pridėti, šito viso tasai priešgina amžinai nustos, ir jau mes, Viešpats, turėsime galios ir valios dalinti žmonėms bajorų luomo, mums ir Respublikai užsitarnavusiems, kaipo savo tikrą turtą, o šitam apšauktajam negrąžinant, nebent išėmus tą atsitikimą, kad jisai nuskriaustajai šaliai būtų užganą padaręs už visa, ką jis per teismą būtų gavęs, o mūsų, Viešpatie, prašytų malonės, tuomet nuo mūsų, Viešpaties, valios ir malonės pareis nuimti nuo jo šitą apšaukimą. Bet jeigu kas būtų taip užsispyręs ir mūsų kviesliui priešintųsi, neprileistų daryti vykdymo, arba tą turtą perleistų į kitas rankas, vengdamas tiesos, ko, remiantis straipsniu, priimtuoju seime per karaliaus Indriko vainikavimą, negalėjo

---

сти нашой господарской остатокъ маетъности противнаго, што бы кольвекъ его у Великомъ Князствѣ Литовскомъ остало, вся отъ мала до велика лежачую до столу нашего Господарского взяти и привернути маемъ, которую вжо тотъ истый таковый спротивникъ вѣчнѣ тратити повиненъ будетъ, и всю мы Господаръ тую маетность раздавати моцни и вольни будемъ людемъ народа шляхетского намъ и речы посполитой заслужонымъ яко властные єпадки свои, а тому выволанцу не ворочаюгы, вынявши то естли бы таковый стороне укривъжоной за вси презыски досытъ учинилъ, а до насъ Господара о милосердье бы ся утекъ, тогды привернење ему оное маетности и знесенье з него оного выволанья будетъ при воли и ласце нашой господарской. А естли бы тотъ же такъ упорный былъ, и тому посланьцу нашому спротивился и отъправы вдѣлати не допустилъ, або тое именье уникаючы права кому иному в руки пустилъ, чого водлугъ артыкулу на сойме коронацыи Короля Генрика

---

cow y dwuch Woźnych przy sobie mieć ma, a za tę winę y sprzeciwienie prawu pospolitemu y zwierzchności Naszey Hospodarskiey ostatek maiętnośći sprzeciwnego cobykolwiek iey w Wielkim X. Litew: zostało, wszystkę od mała do wiela, leżącą do stołu Naszego Hospodarskiego wziąć y przywrocić mamy, ktorą iuż ten Isty Sprzeciwnik wiecznie tracić powinien będźie, y iuż My Hospodar tę maiętność rozdawać mośni y wolni będziemy ludźiom narodu Szlacheckiego, Nam y Rzeczyp: zasłużonym, iako własne spadki swoie: a temu Wywołańcowi nie wracaiąc wyiąwszy to, ieśliby takowy stronie ukrzywdzoney za wszystkie przezyski dosyć uczynił, a do Nas Hospodara, o miłosierdzieby się uciekł, tedy przywrocenie iemu oney maiętnośći y zniesienie z niego onego wywołania, będźie przy woli y łasce Naszey Hospodarskiey: a ieśliby tenże tak uporny był, y temu Posłańcowi Nasze-

padaryti, šitokį, kaipo priešingą Dievo teisingumui ir mūsų, Viešpaties, majestotui pašaukus nukentėjusiai pusei prieš mus, Viešpatį, su mandatu į griežtąjį raką ir įrodžius užsispyrimą ir neklausymą, pristatęs raštu mūsų kvieslio, bajorų ir tekūnų ten buvusių pripažinimą, kur tuo laiku būsime su savo kiemu, neprileidę jokio atidėliojimo, kaip pašauktasis stosis, liepsime jį nubausti mirti. O jeigu nestos, tuomet seime, pirmiausia tai bylai einant, tuo pačiu mandatu ketiname atimti garbę ir nuteisti mirti, o skundžiančiai pusei visą vykdymą padaryti ir paimti priešginos turtą prie mūsų, Viešpaties skobninių neatideliodami iki seimui, bet nurodytu raku, kaip aukščiau parašyta, per mūsų kvieslį, mes, Viešpats, turėsime išpildyti be jokios gaišaties. O jeigu tas, kam dvaras perleistas,

---

фаленого учинити не могъ; таковаго противника справедливости божое и зверхности маестату нашого Господарского за припозваньемъ отъ стороны укривьжоное передъ насъ Господара маньдатомъ на рокъ завитый и по отказанью на письмѣ того упору и непослушенства сознаньем посланца нашого шляхты и возныхъ при немъ будучыхъ, тамъ гдѣ на тотъ часъ дворомъ нашимъ будемъ въ жадную лимитацію невпущаючы кгды позваный станетъ, горломъ его карати кажемъ, а естьли нестанетъ тогды на сойме по тои справе первей за тымъ же манъдатомъ чти отъсудити и на горло его сказати маемъ, а поступокъ весь отправы стороне жалобной и приверненье маетности упоръного до столу нашого Господарского неоткладаючы до сойму але заромъ на року за манъдатомъ припалымъ такъ яко вышей описано черезъ посланца нашого выконаги мы Господаръ безъ кождое проволоки повинни будемъ. А естли бы тотъ, кому именье по

---

mu sprzeciwił się, y odprawy uczynić nie dopuścił, abo to imienie komu innemu, unikaiąc prawa, w ręce puścił, czego według Artykułu na Seymie Koronacyi Krola Henryka uchwalonego uczynić nie mogł, takowego iako Sprzeciwnika sprawiedliwośći Bożey y zwierzchnośći Maiestatu Naszego Hospodarskiego za przypozwaniem od strony ukrzywdzoney przez Nas Hospodara Mandatem na rok zawity, y po okazaniu na pismie tego uporu y nieposłuszeństwa zeznaniem Posłańca Naszego, Szlachty y Woźnych przy nim będących tam, gdźie na ten czas Dworem Naszym będziemy w żadną limitacyą nie wpuszczaiąc gdy pozwany stanie, gardłem go karać każemy. A ieśli nie stanie, tedy na Seymie po tey Sprawie pierwey za tymże Mandatem czci odsądzić, y na gardło skazać mamy, a postępek wszystek odprawy stronie żałobney y przywrocenie maiętnośći upornego, do stołu Naszego Hospodarskiego, nie odkładaiąc do Seymu, ale zarazem

įteikus šaukimą, neleido įvedimo, tuomet skundžiančioji pusė tokį turi šaukti griežtuoju raku už akių po šešių savaičių, o prie akių po keturių savaičių į vyriausiąjį teismą, ir kai įrodys ant jo tą priešinimąsi su valdišku liudymu, kaip aukščiau aprašyta, tuomet įvedimą į aną turtą pripažinti kaip dalyką atliktą, o be to, turės pats užsimokėti smurtą, įkaitą, teismo laiške aprašytus su atpildu, kuris bus priteistas ant jo turto nelaukiant statuto rakų, ir išpildymas turi būti padarytas aukščiau nurodyta tvarka prieš patį kaltininką. Žinoma, tat reikia suprasti taip, kad jeigu tat padarytų, kas yra sėslus Didžiojoj Lietuvos Kunigaikštijoj, o jeigu tas, kuris gina įvedimą, nėra sėslus Didž. Lietuvos Kunigaikštijoj, ir įvedima gintų stipriai, tuomet pats kaltininkas aukščiau aprašytąja tvarka visame kame turi būti pergalėtas, o apie nesėslųjį

заложенью на немъ позвовъ пущоно, у везанье боронилъ; тогды сторона жалобливая такового на рокъ завитый заочне за шесть недѣль а очевисто за чотыре недѣли до суду головного припозвати маеть, и гды на него того спротивенья свядецствомъ врядовымъ яко вышей описано доведеть, тогды увезанье у оное имѣнье за речь осужоную поступити, а к тому кгвалтъ заруки въ листе судовомъ описаные з навязкою самъ заплатити повиненъ будетъ, што на властной маетъности его безъ складанья роковъ статутовыхъ сказана и отправа порядкомъ вышей противъ самого истца описанымъ учинена быти маеть. А то се маеть розумети коли бы хто оселый у Великомъ Князстве Литовскомъ тое учинилъ, а гды бы тотъ который увезанья боронилъ у Великомъ Князстве Литовскомъ былъ неоселый а увезанья боронилъ моцно; тогды самый истецъ поступъкомъ вышей описанымъ во всемъ поконыванъ быти маеть, а о томъ неоселымъ противнику

---

za Mandatem na roku przypadłym, tak iako wyżey opisano przez Posłańca Naszego wykonać My Hospodar bez żadney zwłoki powinni będźiemy. A ieśliby ten, komu imienie po założeniu pozwu puszczono, wwiązania bronił, tedy strona żałobliwa takowego na rok zawity zaocznie za sześć niedziel, a oczywisto za cztery niedziele, do Sądu głownego przypozwać ma, y gdy na niego tego sprzeciwienia świadectwem Urzędowym, iako wyżey opisano, dowiedzie, tedy uwiązanie w ono imienie za rzecz osądzoną postąpić, a ktemu gwałt, zaręki w liśćie sądowym opisane z nawiązką sam zapłacić powinien będźie, co na własney maiętności iego bez składania rokow Statutowych skazano, y odprawa porządkiem wyżey przeciw samego Istca opisanym uczyniona być ma. A to się ma rozumieć, kiedyby kto osiadły w Wiel. — X. Lit: to uczynił: a gdyby ten, ktory wwiązania bronił w W. X. L. był nieosiadły, a wwiązania bronił mocno, tedy sam Iściec

priešginą vieną, arba kiek jų bus, taipogi ir apie kaltininką urėdas turi duoti žinoti mums, Viešpačiui, o ir tuos priešginas drauge su pačiu kaltininku turime paliepti apšaukti visose mūsų valstybių žemėse ir kad nė vienas to nedrįstų daryti, nei šitąjį dvarą imti į savo apgynimą, nei su tokiu apšauktuoju bendrauti ir namuose juos laikyti. Taigi nustatome, jeigu kas kokio luomo žmogus, nuo žemiausio iki vyriausio, neišimant iš to jokio asmens, žinodamas apie tokį tiesos ištarimą ant priešginos ir apšaukus tokį dekretą tame paviete, kur apšauktasis turi sėslumą, turėtų su juo bendravimą, arba jį po mūsų, Viešpaties, dekreto namuose savo dvare laikytų, toksai, būdamas pašauktas prieš vyriausiąjį teismą į gręžtąjį raką, jeigu jis teisintųsi nežinojimu apie mūsų dekretą, arba neprisipažintų laikęs, tuomet ne tuščiomis, bet priesaika atsi-

---

одномъ обо колько ихъ будетъ яко и о самомъ истцу врядъ намъ Господару ознаймити маеть, а мы тыхъ противниковъ посполу съ самымъ истцомъ съ земли всихъ панствъ нашихъ выволати разсказати маемъ. А ижъ бы жаденъ того ся важыть а такового именья под оборону свою брати ани тежъ съ таковымъ выволанцомъ общованья жадного мѣти и въ дому своемъ переховывати ихъ не смелъ; про то уставуемь, гдѣ бы хто якогожъ кольвекъ стану чоловѣкъ отъ нижнихъ ажъ до наивышъшого не выймуючи с того жадное особы, вѣдаючи о таковомъ переводѣ права противнаго и по обволанью таковаго декрету въ томъ повѣтѣ, гдѣ оный выволаный оселость маеть, общованье з нимъ мѣлъ або его въ дому и наименью своемъ по декрете нашомъ Господарьскомъ переховалъ, таковый будучи передъ судомъ головнымъ припозваный на завитый рокъ, гдѣ бы ся невѣдомостью о декрете нашомъ вымолвлялъ або до переховыванья незнался,

---

postępkiem wyżey opisanym we wszystkim pokonywany być ma, a o tym nieosiadłym Sprzeciwniku iednym, abo kilka ich będzie, iako y o samym Istcu Urząd Nam Hospodaru oznaymić ma: a My y tych Sprzeciwnikow pospołu z samym Istcem z ziem wszystkich Państw Naszych wywołać roskazać mamy, a iżby żaden tego się ważyć, a takowego imienia pod obronę swą brać, ani też z takowym Wywołańcem obcowania żadnego mieć y w Domu ich przechowywać nie śmiał. Przeto ustawniemy, gdzieby kto iakiegożkolwiek stanu Człowiek od niszszych aż do wyszszego, nie wyimuiąc z tegoż żadney Osoby, wiedzą o takowym przewodzie prawa na sprzeciwnego, y po obwołaniu takowego dekretu w tym Powiecie, gdzie on wywołany osiadłość ma, obiecowanie z nim miał, abo go w domu na imieniu swym po dekrecie Naszym Hospodarskim przechowywał, takowy będąc przed Sąd głowny przypozwany na zawity rok, gdzieby się niewiadomością

gynęs, bus nuo to laisvas. O jeigu nenorėtų prisiekti, tuomet turi būti baustas mirti. O jeigu kam pasitaikytų tokį apšauktinį užmušti, tuomet tas, kas jį užmuštų, neturi nei galvinės mokėti, nei kaltės duoti.

19. Vyriausiųjų teismų atlyginimas.

Vyriausieji teismai turi imti nuo kiekvieno savo dekreto teisybų nuo sumos, pinigais priteistos, nuo kapos po vieną skatiką, o nuo tarnybos ir apgyvento valako po dešimtį lietuviškų skatikų, o nuo tuščios tarnybos ir valako, nuo krūmų, miškų ir kitų tuščių žemių ir nuo ežerų nieko neturi imti. O tas, kuris neteisingai apeliavo, turės užmokėti vyriausiajam teismui šešias kapas skatikų,

---

тогды незгола але присегою отъведшися будеть отъ того воленъ, а естли бы присегнути не хотелъ тогды горломъ каранъ быти маеть. А пакъ ли бы кому придалося таковаго выволанца забити; догда тотъ, хто его за бьетъ, головщины платити, и ни которые вины за то на себѣ поносити не маеть.

Опатренье судей головныхъ.

Судьи головные отъ каждого декрету своего пересуду маютъ брати отъ сумы пенезей присужоное, отъ копы по гро́шу одному, а отъ службы и отъ волоки отъ тыхъ гаевъ лѣсовъ и иншихъ грунтовъ пустыхъ и отъ озеръ ничого брати судьи не маютъ. А тотъ, который неслушне апелевалъ, виненъ будетъ судови шесть копъ грошей, а сторонѣ другую шесть копъ грошей заплатити. А естьли же хто

---

o dekrecie Naszym wymawiał, abo do przechowywania nie znał się, tedy nie z goła, ale przysięgą odwiodszy się, będźie od tego wolny. A ieśliby przysiądz niechciał, tedy gardłem karany być ma. A ieśliby komu przydało się takowego Wywołańca zabić, tedy ten kto go zabije, głowszczyzny płacić y żadney winy za to na sobie ponosić nie ma.

Opatrzenie Sędziow głownych.

Sędziowie głowni od każdego dekretu swego przesądu maią brać od summy pieniędzy przysądzoney, od kopy po groszu iednemu, a od służby y włoki osiadley po dziesiąciu groszy Litewskich: a od pustey służby y włoki, od gaiow, lasow, y inszych gruntow pustych, y od Jezior, nic brać nie maią. A ten, ktory niesłusznie appellował, winien będzie Sądowi głownemu sześć kop groszy, a stronie drugą sześć kop

o šaliai kitas šešias kapas skatikų. O jeigu kas bus išteisintas, tasai turi duoti vieton žimybų vyriausiajam teismui kapą skatikų. Tačiau ieškant paskolintos pinigų sumos, tai turi mokėti teisybų ne tas, kuris savo sumos ieško, bet tas, kuris nenorėjo mokėti: raštininkui už įrašymą į knygas vieną skatiką, už teismo išrašą ir už visą teismo bylą po dvyliką lietuviškų skatikų, o viršum to daugiau niekas neprivalo ir neturės duoti. O jeigu raštininkas bylos vilkinimu ištrauktų iš ko nors daugiau, negu šitame įstatyme nurodyta, tai pašauktas į tą patį vyriausiąjį teismą turi užmokėti kaltės, įrodžius skundėjui, dvyliką kapų skatikų.

20. Šito Teismo ir Statuto pataisos.

O jeigu tai mūsų valstybei Didžiajai Lietuvos Kunigaikštijai kartais būtų reikalas pataisyti ką šitoj teisingumo tvarkoje arba

---

воленъ встанетъ, таковый мѣсто пометного суду головному копу грошей дати маетъ. А ведже хтобы на комъ сумы пенезей позыченое позыскивалъ; тогды не тотъ, который своей сумы ищетъ, але тотъ, который бы заплатити не захотелъ, пересудъ платити маетъ. А писарови за уписованье до книгъ грошъ одинъ, за выписъ судовый и за всю справу судовую по двадцати грошей Литовскихъ плачоно быти маеть, а надъ то больше больше никто ему давать не маетьи и не будеть повиненъ. А еслибы больше писарь надъ сю уставу насилу на комъ задержаньемъ справы што вытянулъ; тогды до тогожъ суду головного будучи заказанный вины за доводомъ жалобнику двадцать копъ грошей заплатити маеть.

Поправа того суду и статуту.

А гдѣ бы тому панству нашему Великому Княжству Литовскому чего напередъ въ томъ порядку справедливости

---

groszy zapłacić. A ieśli że kto wolnym zostanie, takowy miasto pamiętnego Sądowi Głownemu kopę groszy dać ma: a wszakże ktoby na kim summy pieniędzy pozyskiwał pożyczoney, tedy nie ten, ktory swey summy szuka, ale ten, ktoryby zapłacić niechciał, przesąd płacić ma: a Pisarzowi za wpisowanie do Ksiąg grosz ieden, za wypis sądowy y za wszystkę sprawę sądową po dwanaście groszy Litewskich płacono być ma, a nad to więcey nikt iemu dawać nie ma, y nie będźie powinien. A ieśliby więcey Pisarz nad tę ustawę Naszą na kim zadzierżaniem sprawy co wyciągnął, tedy do tegoż Sądu głownego będąc zakazany, winy za dowodem Załobnikowi dwanaście kop groszy zapłacić ma.

Poprawa tego Sądu y Statutu.

Gdźieby temu Państwu Naszemu Wielk: X. Lit: czego naprzod w tym porządku sprawiedliwośći abo y w Statucie

anos valstybės Statute, arba jeigu visi susitarę atsisakytų nuo šito vyriausiojo teismo, o savo teismus norėtų uždėti mums, Viešpačiui, tai šita jiems visuomet bus leista daryti, tą jiems pasižadame ir užtikriname, kad tokias pataisas tenai, toj valstybėje, Didžiojoj Lietuvos Kunigaikštijoj, seimeliuose ar suvažiavime darydami, paskui patieks patvirtinti mums, Viešpačiui, į seimą. Šitą naują tų vyriausiųjų teismų tvarką davėme visiems anos mūsų valstybės Didž. Liet. Kunigaikštijos piliečiams, pridėję savo majestotinį antspaudą ir savo tikros rankos parašą. O idant tat visų žiniai pasiekti galėtų, del to turi mūsų žemės ir pilies urėdai visose teismo vietose, o taip pat prie bažnyčių, turguose, taip pat seimeliuose ir žemės rakuose tų teismų įstatymą papasakoti ir paskelbti ir į žemės bei pilies knygas, žodis į žodį turi įrašyti, o kas reikalaus jo

---

або въ статутѣ онаго панства поправити была потреба, або еслибы тежъ отступивши вси згодне того суду головнаго суды свои опять на насъ Господаря вточить хотячи, абы то имъ вольно было завжды учинити; того варуемъ и упевняемъ, ижъ бы таковые поправы тамъ во ономъ Панствѣ Великомъ Князствѣ Литовскомъ на соймиковъ або на съѣздѣхъ своихъ чинечи, потомъ тое для утвержденья чрезъ насъ Господара на сеймъ приносити будуть. Который уже порядокъ тыхъ судовъ новыхъ головныхъ дали есмо всимъ обывателемъ оного панства нашого Великаго Княжства Литовскаго за нашою печатью маестатною и съ подписомъ власное руки нашое. А ижъ бы то ку вѣдомости прійти могло, для того вряды наши земскіе кгродскіе вездѣ на мѣстцахъ судовыхъ и тежъ при костелехъ и на торгахъ потомужъ на соймикахъ рокохъ земскихъ тое выданье тыхъ судовъ оповѣдати и обволати и до книгъ земскихъ и кгродскихъ слово отъ слова то вписати дати мають. А хтобы выпису на то книгъ по-

---

onego Państwa poprawić było podszeba, abo ieśliby też dostąpiwszy wszyscy zgodnie tego Sądu głownego, Sądy swe zaś na Nas Hospodara włożyć chcieli, aby to im wolno było zawżdy uczynić, to im waruiemy y upewniamy, że takowe poprawy tam w onym Państwie W. X. Lit: na Seymikach abo ziazdach swych czyniąc, potym to ku utwierdzeniu przed Nas Hospodara na Seym przynosić będą, ktory iuż porządek tych Sądow głownych nowych, daliśmy wszystkim Obywatelom onego Państwa Naszego W. X. Lit. Naszą pieczęcią Maiestatną y z podpisem własney ręki Naszey. A iżby to ku wiadomości wszystkim przyiść mogło. Dla tego Urzędy Nasze Ziemskie, Grodzkie, wszędzie na mieyscach sądowych y też przy Kościołach, na targach, po temuż na Seymikach y Rokach Ziemskich, to wydanie tych Sądow opowiadać y obwołać, y do Ksiąg Ziemskich, Grodzkich, słowo od słowa to

išrašo iš knygų, tam turi būti iš knygų duota. Rašyta Varšuvoj Dievo gimimo metais tūkstantis penki šimtai aštuoniasdešimt pirmais kovo mėnesio pirmą dieną.

Eustakas Valavičius
Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos
Kancleris.

требовати будеть, таковому до книгъ выдано быти маеть. Писанъ у Варшавѣ лѣта Божіего нарожденья тысяча пятьсотъ восемдесять перваго, мѣсяца марта перваго дня.

Остафей Воловичь
Канцлеръ Великаго Князства Литовскаго.

---

wpisać dać maią: a kto wypisu na to z Ksiąg potrzebować będzie, takowemu to z Ksiąg wydawano być ma. Pisan w Warszawie Lata Bożego Narodzenia. Tysiąc pięćset ośmdziesiątego pierwszego. Miesiąca Marca pierwszego dnia.

Za wolą i rozkazaniem Jasnie Wielmożnego Pana Jegomości Pana Leona **Sapiehi** Kanclerza Wielkiego Xięstwa Litewskiego ten Trybunał jest wydrukowany.

II.

Vyr. Lenkijos Tribunolo Statutas.

Konstytucya seymu walnego Warszawskiego, roku Pańskiego 1578.

Stephan z łaski Bożey Krol Polski, Wielkie Xiąże Litewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie, Żmudzkie, Inflantckie, Wołyńskie Kijowskie, y Siedmigrodzkie, etc.

1. Oznaymuiemy, wszem wobec, y każdemu zosobna, komu to wiedzieć należy: iż My wedle powinności naszey Krolewskiej, opatrując potrzeby Korony tey, ktorey Nas P. Bog przełożyć raczył, a o tym myśląc, aby w niey tak domowy rząd, iako y bezpieczeństwo od nieprzyjaciela było, iżebyśmy doma dobry porządek postanowiwszy, snadniey nieprzyiacielowi odpor dać mogli, y krzywd dawnych ktore cierpi Rzeczpospolita spolna narodu Polskiego y Litewskiego, za okupowaniem y oderwaniem zamkow y ziem przez nieprzyiaciela powetować: złożyliśmy Seym Walny wszem stanom tu do Warszawy, na ktorym za radą Panow Rad naszych oboyga narodu, y zezwoleniem Posłów Ziemskich, naprzod podle konstytucyi dawney przed panowaniem naszym uczynioney, y recessow Seymow przeszłych około sprawiedliwości, na ktorey wszystek rząd domowy należy, y z ktorey wszystkie dobre obyczaie w każdey Rzeczypospolitey pochodzą, postanowienie niżey opisane uczyniliśmy.

Porządek do obierania Sędziow.

2. W każdym Woiewodztwie y ziemi, na tym mieyscu gdzie wedle starego zwyczaiu obieraią osoby sądowe: naznaczamy *authoritate praesentis Conventus*, dzień y czas to iest, pierwszy Poniedziałek po Narodzeniu P. Maryi w tym ninieyszym roku, a potym na każdy rok tegoż czasu do obierania Sędziow do sądów judiciorum generalium ordinariorum Tribunalis Regni: a Poznańskiemu, Kaliskiemu, Woiewodztwom, we Srzedzie: Sędomierskiemu w Opatowie: Sieradzkiemu w Sieradzu: Brzeskiemu y Inowłocławskiemu w Radzieiowie: Płockiemu w Raciążu: Mazowieckiemu w Warszawie: Rawskiemu w Bolemowie: Lwowskiey, Przemyślskiey, Sanockiey, Ziemiom w Wiśni, a Chełmskiey w Chełmie y Haliczu, Sędzie obierać maią. Wszakże Chełmska naprzod w Chełmie, a potym Halicka w Haliczy, obchodzić się tym porządkiem maią. Woiewodztwo, Podlaskie w Drohiczynie,

a ziemi Dobrzyńskiey w Lipnie, w Poniedziałek przed ś. Bartłomieiem czas do tego naznaczamy: a w inszych Woiewodztwach y ziemiach, kędy Sędzie ziemskie obieraią, Sędziowie do tych sądow generalium judiciorum obierani być maią.

Obieranie Sędziow.

3. Na ktorych Seymikach wyższey mianowanych, każde Woiewodztwo obrać spolnie ma, y będzie powinno, między sobą osobę iedną godną, bogoboyną, cnotliwą, prawa y zwyczaiow sądowych onego kraiu umieiętną, osiadłą. A z Woiewodztw większych, to iest, Poznańskiego, Sędomierskiego, Kaliskiego, Płockiego, po dwu, z Ruskiego także dwu, z ktorych ieden w Wisni, a drugi alternatą w Chełmie, a w Haliczu iako wyższey napisano: z Mazowieckiego trzy, pro hac vice tantum, a potym po dwa, z Rawskiego dwu, z Podlaskiego dwu. A z Ziem, Wieluńskiey, y Dobrzyńskiey, po iednemu, z Oświęcimskiey y Zatorskiey, także iednego do tychże Sądów judiciorum ordinariorum generalium Regni obierać maią. A tych Sędziow obieranie ma bydź, kogokolwiek godnego być naydą. A gdyby ktory takowy był obran z tych ktorzy na inszych sądziech siedzą, ieśliby się przytrafiła akcya z mocy abo apellacyi od ktorego z nich: tedy ten na ten czas na sądzie w tey sprawie wotować nie ma, y wyniść gdy insi wotować będą, powinien będzie.

4. Ciż obrani Sędziowie do drugich tylko sądow trwać maią, a inni na ich mieysca ad hoc idem judicium sive Tribunal generale, obierani być maią, czasu y dnia obierania tych Sędziow wyższey oznaczonego. A żaden z elektow powtore na sądy nie ma bydz obran do lat czterech, oprocz tego, gdzieby się w ktorym Woiewodztwie na tegoż wszyscy, nemine contradicente, zgodzili, a izby się tego podiął uprosili.

5. Item. Ieśliby też w ktorym Woiewodztwie dla ktoreykolwiek przyczyny elekcya nie doszła, abo śmierć, abo choroba ktorego elekta zakroczyła: z inszych Woiewodztw obrani Sędziowie akcye onegoż Woiewodztwa odprawować będą, non obstante absentia iudicum, ieśliby z ktorych Woiewodztw obrani nie byli.

Przysięga Sędziow.

6. Tamże przerzeczeni Sędziowie w Woiewodztwach y Ziemiach obrani, ziachawszy się na czas y mieysce Sądom naznaczone, maią przy Sądzie Ziemie oney, y przy Urzędzie Starościm, rotą Sędziego Ziemskiego w statucie opisaną przysiądz, tego dołożywszy, iż praktykowania żadnych kauz z nikim czynić nie maią, ani przestrogi, ani rady dawać, ani podarkow brać, y też iż się o to nie starał, aby był na te sądy obran.

Iako sądzić maią, y o akcyach duchownych.

7. Sądzić maią sprawiedliwie z regestru po Woiewodztwiech iako wotuią nie odstrzelaiąc się od prawa pospolitego, iakiego ktora Ziemia używa, Boga i sprawiedliwość iego świętą przed oczyma maiąc. A Sędziowie dekret ex scripto ferować maią, na ktorym skrypcie, dwa abo trzey Sędziowie podpisać się maią. A gdzieby się trafiła rożność abo też paritas votorum, maią raz, dwa, trzy znowu per vota puścić, y przy tey stronie konkluzya zostawać ma, ktora za sobą dowodow prawnych więcey będzie miała, a potym major pars konkludować ma. A iż wszystkie panow duchownych, ktorekolwiek w Ziemstwie, w Grodzie, w Urzędzie Podkomorskim prawa pisanego sądzone były y będą z mocy abo appellacyi, y iakimkolwiek inszym obyczaiem przypadły, abo przypadać będą, przed tymże Trybunałem podług prawa pospolitego odprawowane bydź maią. Przeto do tych samych odprawowania, panowie duchowni, sześć duchownych Sędziow sami z poyśrzodku siebe obrać maią ktorzy przysięgą obowiązani tamże przy tym Tribunale w też rotę na Ewangelią być maią, z ktoremi do tychże tylko akcyi duchownych, sześć świeckich, onychże Sędziow z poyśrzodku świeckich wysadzonych przysadzeni bydź, y te kauzy sądzić maią. A tam podług prawa sądząc, iterum atque iterum per vota puszczaiąc, iako pierwey, konkluzyą uczynić major pars z tych dwunastu maią. A gdzieby była paritas votorum, tedy ma bydź remissia na Seym pro decreto. Która paritas deputatorum, tych gdzieby się do drugiego Seymu Stanom nie podobała, wolno iey będzie poprawić. A gdzieby na poprawę zgoda nie doszła tedy ten sposob Trybunału ma zostać, dokąd się co lepszego przez wszystkie stany nie naydzie. Dziesięciny po imionach szlacheckich in eodem statu, iako teraz są, nikogo nie wzruszaiąc, do kompozycyi, ktora ma bydź na Seymie, odkładamy. A iuż takowy dekret, abo dekreta tego Trybunalu, takiey ważności bydź maią iako Seymowe. A ieśliby chciał contravenire decreto tali, y akcyą sobie ożywić na Seym, albo z dworem przed Nas, tedy taki karan bydź ma, iako contemptor decreti nostri Regij. A iż się panowie duchowni skarżą, że stantibus illorum protestationibus, że judicijs ultimae instantiae nie podlegali, przeciw im y imionach ich per lucra przewodzono: tedy Starostowie ab exeqvutione takowych perlucrorum supersedować maią, do uznania naszego tych perlucrorum na Seymie.

Co sądzić maią.

8. Sądzić maią causas omnes et singulas, od Sądow Ziemskich, Grodzkich, Podkomorskich, Kommissarskich, in causis divisionis bonorum, Wiecowych, permotiones, appellationes, remissiones, limitationes et alio quovis modo, y wszystkie insze gene-

raliter, ktorekolwiek na Seym, albo za dworem naszym Krolewskim, tam ab officijs, quam ex officijs occasione non factae exeqvutionis decreti, vel decretorum, judicij Tribunalis generalis Regni, hujus ultimae instantiae in his rebus quae judicio hujus Tribunalis judicandae incumbunt, et judicatae fuerint: et aliorum gravaminum ex judiciis, sive officiis Capitaneorum, et eorum officialium, circa administrationem justitiae illatorum. Tych wszystkich kauz, ktore bądź in judicijs ultimae instantiae, bądź w Ziemstwie albo w Grodzie przesądzone, y ad locorum Capitaneos pro exeqvutione facienda odesłane, gdzieby podług tychże remissyi bez wszelkich przewłok exequowane nie byly, także kauzy ktore od ktorychkolwiek Trybunałow ultimae instantiae przeszłych, w Woiewodztwach uchwalonych przypadały, y insze wszelkie sprawy, ktorekolwiek tak z dawnych iako y z nowych pozwow, przypozwow, przypadać będą, a temu Trybunałowi należeć będą. A tam iuż przed tym sądem, wszystkie strony w swoich sprawach sądowych, Rok y Roki będą miały, według ich appellacyi, y mocy, pozwow, przypozwow, tak zawitych, iako y niezawitych, remissyi, limitacyi y inszych wszelakich stopniow prawnych, iako to na Seymie, albo za dworem, także y na sądzie ultimae instantiae, ktorychkolwiek Woiewodztw mieć miały, żadnych nie wyimuiąc, wedle ich pozwow, przypozwow, kontrowersyi, kauz, dekretow, appellacyi, mocy, remissyi, rospisow, limitacyi, y inszych punktow prawnych, żadnego nie wyimuiąc et omnium causarum earum acta, nullius partium jure laeso.

9. Exceptis causis mere criminalibus ktore sądowi naszemu na Seymie należeć maią. A gdzieby kto ex civili causa criminalem czyniąc, na Seym, albo za dworem kogo wyzwał, tedy gdy będzie uznana przez Nas na Seymie bydź causa civilis ma takowy evocans poena sessionis turris et centum marcarum, ac damna według konstytucyi luere: a causa ma bydź odesłana ad forum competens. A wszakże in articulis criminalibus, in judicijs et terminis Castrensibus, appellacya ma bydź ad judicia generalia ordinaria Tribunalis hujus: exceptis etiam causis fisci, juxta constitutiones annorum, millesimi, quingentesimi, sexagesimi, secundi, et millesimi, quingentesimi, sexagesimi septimi factas, atque exemptionis bonorum Regalium, ktore sądowi naszemu zostawuiemy.

10. A ieśliby kto Starostę abo dzierżawcę pozwał o grunty nasze, z ktorych dzierżawca abo Starosta kwartę dawa, abo pod rewizyą, y lustracyą podpadły: także ktore w starych summach są inscriptae, o takie dobra ma sąd odesłać na Seym pro cognitione nostra. A Nam samym o dobra nasze juxta praescriptum statuti czynić, y onych dochodzić wolno zawsze będzie.

11. Także o niewydanie kwarty, y o dobra nullo jure recepta, na Seymie Sądy bydź maią. Exceptis quoque causis iuris Maidemburgensis, Theutonici et Culmensis, ktore z ostrzeżeniem rzeczy w statucie opisanych sądowi naszemu należeć

będą. Z strony przezyskow interim otrzymanych przeciw miastom, także też mieszczan przeciw szlachcie, to się zachować ma, do uznania naszego, iako około przezyskow duchownych.

Scrutinium y oznaczenie dni ad causas criminales.

12. Scrutinia in causis criminalibus maią bydź za przypozwaniem strony przez stronę, na Ziemskich, albo Grodzkich Rokach illius districtus ubi crimen patratum est, co pierwey będzie post obductionem patrati criminis wyprawowane. A to dla tego, gdy strona stronę pozwie na Seym aby tam iuż obie stronie były cum scrutinijs gotowe, dla prędkiego odprawowania spraw. A iżeby się criminales actiones na Seymie zawsze odsądzić y odprawować mogły, tedy od poczęcia Seymu, ktory na dzień naznaczony listy Seymowemi, propozycyą zaczynać się ma zawzdy. A po propozycyi y odprawieniu przy Poślech Ziemskich wo- Senatorskich, tydzień cały podle dnia mamy mieć wolny do sąt dow criminalium actionum: a potym poki iedno Seym będzie, mamy odprawować te criminalia, na każdą Srzodę, Piątek y Sobotę, nie omieszkiwaiąc innych spraw Seymowi należącychi A zwłaszcza nullo jure, y kwarty sądzenia, wedle konstytucyi Lubelskiey, anni millesimi quingentesimi, sexagesimi noni.

Mieysca Sądom.

13. W Wielkiey Polszcze Piotrkow, do ktorego te Woiewodztwa należeć będą: Poznańskie, Kaliskie, Sieradzkie, Ziemia Wieluńska, Łęczyckie, Brzeskie, Inowrocławskie, Ziemia Dobrzyńska, Mazowieckie, Płockie, Rawskie.

14. W Małey Polszcze Lublin, do ktorego te Woiewodztwa należeć będą: Krakowskie, Sandomierskie, Ruskie, Podolskie, Lubelskie, Bełskie, Podlaskie, z tym dokładem: iż ci Sędziowie wszyscy, odsądziwszy Wielkiey Polski Woiewodztwa w Piotrkowie, maią zasię iachać na czas niżey naznaczony do Lublina y także tam odsądzić wszystkie Woiewodztwa Małey Polski.

Bespieczeństwo Sądow y Seymikow.

15. Przed ktory to sąd osoba żadna cujuscunque dignitatis et praeeminentiae, ktoraby akcyi prawney nie miała chodzić nie ma. A kogo z regestru zawołaią do sprawy iego, nie z żadnym tumultem do sprawy swey przystąpić, y do gmachu wchodzić ma, tylko samoczwart nawięcey chodzić ma, to iest, sam z Prokuratorem, a dwa przyiaciele. A ieśliby ktory upornie wszedł abo napomniony wyniść nie chciał, abo w domu sądowym wołanie czynił, tedy ma bydź na nim skazana poena duplex quatuordecem marcarum, ktorą zaraz sub alia poena simili nie odchodząc od sądu, sądowi położyć powinien będzie, et contra rebellem

exequutio rei judicatae iść ma. Przy wotowaniu aby żaden nie zostawał, oprocz tych ktorzy do tego sądu przysięgli.

16. Item. Żaden tak na Seymik ku obieraniu Sędziow, iako y na mieysce gdzie sądy będą sprawowane, aby nie śmiał przyieżdżać y przychodzić zbroynie, y z żadnemi innemi broniami, okrom miecza, korda, szable, szpady. A ktoby śmiał z strzelbą abo z iaką inszą bronią wszelaką przyiachać abo z nią chodzić, aby piąciądziesiąt grzywień winą był karan peremptorie nie odchodząc od sądu, abo od Seymiku, sub poena quatuordecem marcarum: a ieśliby temere odszedł, tedy ma być odesłan na exekwucyą, wedle prawa, ad loci Capitaneum. A gdzieby kto na Seymiku obierania Sędziego abo Sędziow, abo też we trzech niedzielach przed zaczęciem sądu tego, abo też w trzech niedzielach po osądzeniu, iaką osobę szlachecką ranił abo zabił: tedy podług statutu postąpić przeciw iemu, nie inaczey iedno, iakoby to na Seymie przy Nas uczynił.

Czasy Sądow.

17. Sądy naprzod począć się maią zawsze w Piotrkowie w Poniedziałek bliski po S. Marcinie, a kończyć się maią aż do kwietniey Niedziele. W Lublinie w Poniedziałek bliski po Przewodniey Niedzieli, a kończyć się maią dokąd się nie skończą. A wszakże aby insze Sądy inferiorum subselliorum pod tym czasem sądzenia ultimae instantiae judiciorum generalium odprawowały się. A Mazowieckie sądy ultimae instantiae ktore teraz sądzą, iako się zaczęły, skończyć się maią. Dekreta y sprawy tych sądow, w Piotrkowie pieczęcią Ziemską Sieradzką, a w Lublinie pieczęcią Ziemską Lubelską maią być popieczętowane, tak iako się to zachowało przy sądziech Krolewskich.

Utwierdzenie dekretow.

18. A dekreta tych wszystkich sądow, tak ultimae instantiae w Woiewodztwach osądzone, y ktore napotym odsądzone in hoc generali judicio Tribunali będą, opatruiemy y utwierdzamy takim warunkiem, iako są opatrzone sądy nowe pro una vice, za Krola Zygmunta Augusta uchwalone, dekretem Seymowym Warszawskim ostatecznego dnia Marca, anno, millesimo, quingentesimo, sexagesimo quarto uczynionym, iako ten dekret Seimowy sam w sobie obmawia, w te słowa: iż ktobykolwiek na Seym, abo też przed Nas za dworem iakimkolwiek obyczaiem był pozwan ex cujuscunque instantia, ku skażeniu takowey skaźni, podług ordynacyi, y według uchwały Seymu przeszłego Piotrkowskiego uczynioney, od pozwow y od rzeczy wolen być ma, y iest. A ktoby więc ieszcze tak uporny bydź chciał, a przypowiedział się na takowe pozwy, y na nie ieśliby co in contumaciam otszymał, takowe otszymanie nie ma mieć żadney ważności, y

bydź nie może ku żadney szkodzie nikomu, ani przez Urząd Starości exekwowane bydź ma. A ieśliby też za przypowiedzeniem do sądu czyim pozwany na takowy pozew stanął, tam nie odchodząc sam, abo Prokurator iego, będzie powinien odłożyć winy sto grzywien, pod winą czternaścia grzywien. Ktorey winy sto grzywien, połowica stronie, a druga do skarbu naszego bydź ma. In causa autem non satisfactionis pro praemissis, causa debet remitti ad officium ubi bona actoris consistunt, pro ultima et finali exequutione poenarum, a Prokurator ma bydź skazan do wieże na tydzień siedzieć na dnie, tam, gdzieby takowe rzeczy przez Nas były sądzone.

Powinność Sądu Ziemskiego.

19. Przychylaiąc się do prawa pospolitego, y zwyczaiow zdawna zachowałych, gdyż ten sąd odprawować ma, co przedtym przy sądziech naszych Krolewskich odprawowano bywało: maią się do tego sądu ziachać, Sędzia, Podsędek, Pisarz onego Woiewodztwa w ktorym odprawowan będzie, y tam przysiągszy ad secreta acta iudicij, wszystkę tę powinność na sobie odnosić maią, ktorą nieśli przedtym przy Sędziach Seymowych abo Dworskich, y koce Sędziow inszych za approbacyą dekretow odbierać y odsyłać maią. Wszakoż votum na tych sądziech mieć nie maią.

O pozwiech przed ten sąd.

20. Pozwy maią bydź sub titulo nostro Regio, et sigillo Terrae illius in qua citatus est possessionatus: a kładzione bydź maią namniey dwie niedzieli ante terminum.

O zapisiech y protestacyach.

21. Zapisy, protestacye, rekognicye, y relacye wszelakie, tak maią bydź ważne przed tym sądem zeznane, iako Seymowe, albo Ziemskie.

O exekucyi dekretow.

22. Starostowie, y urzędnicy ich, wszelakie dekreta powinni wedle prawa exequować, sub poenis in statuto descriptis.

Opatrzenie Sędziow.

23. Sędziowie, od każdego dekretu za kim wynidzie, po piętnaście groszy brać maią, a od extraktow płacenie ma bydź wedle statutu. A panowie duchowni Deputatom swoim opatrzenie dać maią.

Poprawa Trybunału.

24. A Trybunału tego pospolitego Koronnego poprawa zawzdy ma bydź wolna, za zezwoleniem spolnym na Seymie.

III. Priesaikos rotos.

1.

1566 m. (Iš antrojo Lietuvos Statuto IV, I).

Я присегаю Пану Богу во Троицы единому, ижъ въ томъ повѣтѣ водле Бога справедливе подле права и статуту сего писаного Великого Князства Литовского, водлугъ жалобы и отпору, ничого не прикладаючи ани уймуючи, буду сознавати и записы пріймовати, не фолкгуючи высокимъ и подлымъ станомъ на достойностяхъ и на врядехъ седячимъ, на богатого ани на вбогого, на пріятеля кровного заховалого, ани на непріятеля, на тутошнего, не на гостя не смотречи, не съ пріязни не зъ вазни не зъ боязни не за посулы и дары, ани сподеваючися на потомъ дарованья и якого нагороженья, и не радечи сторонѣ, а ни боячися казни помсты и погрозокъ, але самого Бога и его светую справедливость и право посполитое и сумнѣнье свое передъ очима маючи, тежъ роковъ николи не омѣшкиваючи, кромъ великое, правдивое и зложное хоробы; а якъ то справедливе присегаю Богу, такъ ми Боже помози; а естли несправедливе, — Боже ми не поможы.

2.

1601 m.

Ja N. przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu w Troycy iedynemu, iż na tych Sądach Trybunalnych wedle Boga sprawiedliwie, wedle prawa Statutu Wielk. X. Litewskiego, Konstytucyi Trybunalnych, według żałoby y odporu stron, nic nie przykładaiąc ani uymuiąc będę sądził, zeznania y zapisy przyimować będę, zasiadać na tych Sądach z boiaźnią Bożą, nie folgując wysokim y podłym stanom na dostoynościach y Urzędzie siedzącym, na bogatego ani ubogiego, na przyiaciela, krewnego, zachowałego, na Kolegę swego, ani na dobrodzieystwo żadnej osoby, na nieprzyiaciela, na tutecznego, ani na gościa nie patrząc, nie z przyiaźni, nie z waśni, nie z boiaźni, ani za posuły, y dary, sam przez się, ani przez żadną osobę ich nie biorąc, ani spodziewaiąc się napotym darów y nagrody y podarkow żadnych, ani miasto pamiętnego, przesądu, a zgoła naymniey nad Konstytucyą brać nie mam, y Kolegom swym tego nie pomagać, nie radziłem też nikomu w sprawach na te Sądy po obraniu moim na nie, y radzić nie będę pokim iest Sędzią, nie boiąc się kaźni, pomsty, y pogrożek, ale samego Boga, iego sprawiedliwość y prawo po-

spolite, y sumnienie swe przed oczyma maiąc, praktyk żadnych z nikim w tych Sądach czynić nie mam, rady ani przestrogi dawać nie będę, a tych sądow wszelakimi zabawami swemi nie omieszkiwać, krom wielkiey, prawdziwey obłożney choroby mey, abo własney gwałtowney potrzeby, a iżem o to obieranie siebie, sam ani przez kogo innego się nie starał, y za żadną praktyką kwoli komu, albo swey sprawie na te sądy nie wstąpił iako to sprawiedliwie przysięgam, tak mi Panie Boże dopomoż w Troycy iedyny: a ieśli niesprawiedliwie, Boże mię ubiy na duszy y na ciele.

3.

1792 m.

Ja N. przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu w Troycy ś. Jedynemu, na to: iż wybrany na deputata wedle Boga, i wedle praw Xięstwu Litt. służących, według żałoby i odporu stron, a nie według wiadomości moiey, nic nie przykładaiąc, ani uymuiąc, sprawiedliwie i sumiennie sądzić będę, nie folgując wysokim i nizkim stanom na dostoynościach i urzędach będącym, bezwzględu na bogatego i ubogiego, na przyiaciela, krewnego, i na nieprzyiaciela, na kraiowego, czy cudzoziemca, nie powoduiąc się ani boiaźnią, ani ponętą, darów iakich bądź nie wymagaiąc, ani spodziewaiąc się żadney nagrody, nie radząc stronie, ani się lękaiąc pogróżek lub pomsty, lecz samego Boga, sprawiedliwość, prawa kraiowe przed oczyma maiąc i bez uprzedzenia czystym, a własnym sumnieniem rządząc się, i wszelkie nawet instancyonalne listy u laski składać przyrzekaiąc, żadney też nie opuszczę sądowey sessyi, i w każdey z nich pilnie słuchać spraw będę, oprócz iedyney obłużnej choroby, i kiedy w myśli prawa dla nagłey a nie zmyśloney potrzeby wolność oddalenia się na czas otrzymam. W przypaść mogącey na mnie z losu kolei tak prezydencyi, iako też censoryi, ściśle opisy tego urzędowania dopełniać, z całą gorliwością będę. A iako sprawiedliwie przysięgam, tak mi Panie Boże dopomoż i niewinna Syna Jego męka.

Turinys.

Pu .

Prakalba 3
Šaltiniai ir literatūra 5
I. Šaltiniai 5
II. Literatūra 5
III. Pasiteiraujamos knygos 7

Pirmoji dalis.

Vyriausiųjų teismų įsteigimas

A. **Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo atsiradimas** 8
I. **Kunigaikščio teismas** 8
Viešpaties teismas 8
Finansinė nauda 8
Politinė nauda 9
Atmainos teisme 9
Bylų teismingumas 10
Teismo vieta 11
Ponų Tarybos teismas: a) Su viešpačiu 12
b) Be viešpaties 12
Bajorų teismai 13
Savieji kitų luomų teismai 13
Santrauka 14
II. **Apeliacija, arba atšaukimas** 14
Atšaukimas 14
Teisėjo skundimas 14
Į ką skųstis 15
Dekreto galia apsiskundus 15
Galutinių sprendimų galia 16
Rakai. Kvorumas 16
1563 — 64 m. reformos 16
Neskųstini sprendimai 17
Teismų gerinimas 18
Vyriausiojo teismo reikalas 18
Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas 19
Lietuva traukiasi nuo Lenkijos 20
B. **Vyriausiasis Lenkijos Tribunolas** 21
I. **Karaliaus teismas** 21
Jo atsiradimas 21
Karaliaus teismo kompetencija 22
Nepaprastoji jurisdikcija 22

Pusl.

Paprastoji jurisdikcija 22
Karaliaus paties ar jo valdininkų teismas 22

II. **Seiminis teismas** 23

Atsiradimas 23
Teisingumas 23
Seiminio teismo nepatogumai 24
Atšaukimas 25
Bandymai mažinti seiminio teismo bylų skaičių 26

III. **Nauji teismo pamatai** 27

Užsilikusių bylų išsprendimas 28
Bajorų iškilimas 29
Vakarų Europos pavyzdžiai 30
Kovos tarp karaliaus ir bajorų 30
Tarpkaralė 31
Vieningojo teismo ribos 32
Kunigų privilegijos teisme 32
Miestų teismai 33
Pirmajai tarpkaralei pasibaigus 33
Indriko sąlygos 34
Antroji tarpkaralė 34

IV. **Vyriausiojo Tribunolo įsteigimas** 35

Seimeliai imasi reformos 35
Naujieji teismai 35
Opozicija jiems 36
Centro teismas 37
Steponas Batorys ir teismų reforma 37
Vyriausiasis Tribunolas 38

C. **Lietuvos Tribunolo Statutas sulyginus su kaimynų vyr. teismų įstatymais** 39

I. **Lietuvos ir Lenkijos Tribunolų statutai** 39

II. **Lietuvos bei Lenkijos Tribunolai ir Imperijos Rūmų Teismas** 40

Antroji dalis.

Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo sudarymas ir veikimas.

Teisės šaltiniai 42
Pavadinimas 42
Skaičius 42
Žemaičiai 43

Pusl.

Vyriausiasis Tribunolas 44

I. **Vyriausiojo Tribunolo sąstatas** 44
Sąstatas 44
Teisėjai renkami 44

1. **Tribunoliniai seimeliai** 44
Seimeliai 44
Rinkėjai 44
Rinkimų diena 44
Seimelio vieta 45
Seimelio tvarka 45
Skaičius 45
Pavietas be deputato 45
Seimelio saugumas 45
1792 m. reformos 46

2. **Teisėjo privalumai** 47
Kas gali būti išrinktas 47
Ko negalima rinkti 47
Urėdų sutapimas 48
Mokslo cenzas 48
Vilniaus akademija 49
Amžius 50
Turtas 51
Tikyba 51
Laikas 52
Sutikimas 52
Priesaika 52
Rugos 53
Atsakomybė 53

3. **Maršalas** 53

4. **Teisėjų atlyginimas ir teismo išlaidos. Iždas. Iždininkas** 55
Teismo įmokėjimai 55

5. **Raštininkas. Raštinė** 57
Raštininkas 57
Pareigos 58
Raštinė 58
Priesaika 58
Regentai. Kanceliarija 59
1764 m. reformos 59
Savo raštininkas 59
Ketverių metų reformų seimas 59
Reikšmė. Bajorų užsipuolimai 60
Atlyginimas. Baudos 60
Raštinės išlaidos 61

Pusl.

6. **Tekūnas** 61

7. **Tribunolo sargyba** 62

Bokštas 63

8. **Kaltinimas. Instigatorius** 63

Kaltintojas 63
Instigatorius 64

9. **Advokatai** 65

Prokuratoriai 65
Palestra 66
Advokatai ir agentai 68
Priesaika 69
Reformos 1764 — 8 m. 70

II. **Tribunolo veikimas** 70

1. **Tribunolo teismingumas** 70

Teismingumas 70
Tribunolas, kaipo pirmoji instancija 71
Instancijų eilė 71

2. **Teismo tvarka ir darbas** 72

Pirmininkas 72
Privalomasis teisėjų skaičius 72
Eilė sėdėti 72
Valandos sėdėti 72
Kalba 73
Nagrinėjimas 73

3. **Papildomieji įrodymai. Scrutinia. Sprendimas** 73

Atidėjimas 74
Bylos baigimas 74
Kuo vaduojas teisėjai 74
Dekreto pasirašymas 75
Neteisusis apeliatorius 75

4. **Rejestrai** 75

5. **Vieta, butas, laikas, rakai arba kadencijos** 77

Vieta ir butas 77
Kadencijos 77
Laikas 78
Vėlesni laiko ir eilės pakeitimai 78
Naujas padalijimas 1726 m. 79
Atmainos 1764 m. 79
1775 m. atmainos 79

Pusl.

6. **Tribunolo pertraukos** 80
7. **Dekretų galia** 81
Dekretų tvirtumas 81
Dekretų naikinimas 81
Sprendimų vykdymas 83
Aktų knygos 83

III. **Dvasinis Tribunolas** 83
Sąstatas 83
Atmainos del teismingumo 85

Trečioji dalis.

Politinė ir visuomeninė Tribunolo reikšmė.

I. **Tribunolo pastangos pakelti savo galią** 86
Ryšys su kitais valstybės organais 86
Rūpinimasis apginti savo garbę 87
Tribunolas stengėsi būti vieningu Lietuvos teismu . . . 88
Kovos del teisių praplėtimo 88
Tikybos kovos 90

II. **Kovos del Tribunolo sąstato** 91
Bajorų kovos seimeliuose 91
Ponų kovos seimeliuose 92
Tribunolo kovos 93
Atskiros ponų šeimos 94
Tyzenhauzas 95
Volodkovičius 96

III. **Teismų įvertinimas** 97
Teismams daromieji priekaištai . . . . . .
Tribunolas atatinka savo visuomenę 98
Tribunolas taiko įstatymą prie gyvenimo 99
Lietuva ir Lenkija 100

Ketvirtoji dalis.

Tribunolo likimas rusams užimant ir užėmus Lietuvą 101

Priedai 103

I. Vyr. Lietuvos Tribunolo Statutai (lietuvių, gudų ir lenkų kalbomis) 105
II. Vyr. Lenkijos Tribunolo statutas 158

III. **Priesaikos rotos** 165
1. 1566 m. 165
2 1601 m. 165
3. 1792 m. 166

LIETUVOS UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO DARBAI.
II Tomas. 5 Knygos.
MÉMOIRES de la FACULTÉ DE DROIT de L'UNIVERSITÉ de LITHUANIE.
Tome II Livr. 5
Prof. *Elemer Balogh:* Nature juridique des intérêts moratoires.

Sofoklis, Antigona 523:
Οὔτοι συνέχθειν, ἀλλὰ συμφιλεῖν ἔφυν

Prof. **Elemeris Baloghas**

Palyginamosios ir tarptautinės privatinės teisės studijos

I SĄSIUVINIS.

Teisinė pralaikėjimo palūkanų prigimtis.

Kaunas Valstybės Spaustuvė 1928 m.

DEDIKACIJA.

Šį darbelį skiriu, kaip dėkingas mokinys,
savo didžiojo mokytojo

EMIL SECKEL,

buvusio Berlyno universiteto profesoriaus,
nemirštamajai dvasiai.

Teisinė pralaikėjimo palūkanų prigimtis.

Palūkanų pareiga būna pagrįsta arba įstatymu arba teisės santoriu. Įstatymais pagrįstųjų palūkanų yra kelios rūsys[1]. Ypatingą įstatyminių palūkanų rūšį sudaro pralaikėjimo palūkanos[2]. Pralaikėjimo palūkanų sąvoka išsiplėtojo vad. romėnų teisės „iudicia bonae fidei" sprendimuose. Šiais sprendimais pralaikėjęs skolininkas nuo pat pralaikėjimo pradžios turi atsakyti už daiktą, pralaikėjimui prasidėjus, pagamintus vaisius ir šalutinius daiktus. Be to, jis privalo, esant piniginei arba prekinei skolai, kur skolininkas negali atsikirsti negalimumu išpildyti duotąjį pasižadėjimą — pradėti mokėti palūkanas, jei jų nebuvo mokama jau anksčiau[3]. Esant vad. „stricta iudicia", pralaikėjimas jokios teisės nei į palūkanas, nei į vaisius nesuteikdavo. O kiek liečia vad. „actio certae creditae pecuniae", tai jau jos mums pilnai išlikusios formulės redakcija[4] atimdavo iš sprendėjo galimumą priteisti, be pagrindinės skolos, dar antraeilių dalykų. Kituose skunduose, vedančiuose prie „iudicium strictum", kliūčių darydavo, tiesa, ne pati formulė, o greičiau sprendėjo apribota teisė. Esant minėtiems iudicia stricta, nė litiskontestacija palūkanų augimo neįvykdydavo[5]; tuo tarpu vaisiai, jei į juos iš pradžios ir nebuvo turėta teisės, tai bent pagal vėlesniųjų laikų teisę, būdavo priskaitomi prie skolos nuo pat litiskontestacijos momento[6].

Pralaikėjimo palūkanos romėnų teisėje skiriasi nuo sutartinių ir tuo, kad jas pamatuoja tik sprendėjo teisė įkainoti priteistiną sumą[7]. Todėl nėra savarankiško ieškinio joms ieškoti, jei buvo užmiršta, kokiu būdu reikia ieškoti, arba jei sprendėjas pamiršo jas priteisti, remdamasis sutarčių ieškiniais[8]. Joms romėnų teisėje nebuvo nustatyta tam tikro nuošimčio. Tad teisėjai vadovavosi kiekvienu atveju vietiniais nuošimčiais. Palūkanų dydis teisėjo būdavo nustatomas vietos, kur buvo sudaryta sutartis, papročiais toks, kad jis neperžengtų įstatymo[9]. Pralaikėjimo palūkanų pareiga jau romėnai pasirūpino, kad skolininkas negalėtų, nedarydamas žalos sau pačiam, atidėti, kiek norėdamas, mokamąjį terminą. Jie išėjo iš to samprotavimo, kad pralaikėjęs skolininkas grąžintų mažiau, negu buvo pasiskolinęs, jei jis tebeprivalėtų grąžinti tą sumą, kurią jis privalėjo grąžinti laiku[10]. Vienintelis pralaikėjimo palūkanų pagrindas yra įstatymas. Pralaikėjimo palūkanos yra mokėtinos ir nuo

bepalūkaninių skolų. Skolininkas, pradėjęs pralaikėti piniginę palūkaninę skolą, turi mokėti nustatytas įstatymu palūkanas net tada, jei anksčiau mokėtos palūkanos buvo mažesnės. Skolintojas, gavęs prieš pralaikėjimą didesnių nuošimčių negu sudaro įstatyme numatytos, tebeturi teisės šitų didesnių palūkanų ieškoti, ir pralaikėjimui prasidėjus. Vis delto nereikia manyti, kad pralaikėjimo palūkanos turi dvejopą teisinį pagrindą, būtent įstatymą ir susitarimą[11]. Teisės santoriu pagrįstos palūkanos nustoja augti mokamąją dieną[12]. Apie priežastį, del kurios didesnės palūkanos aukščiau minėtu atsitikimu reikia mokėti ir skolininko pralaikėjimo metu, kalbėsime žemiau.

Pralaikėjimo palūkanos sudaro tą įstatyminių palūkanų rūšį, kurią skolininkas privalo mokėti pagal savo piniginę skolą nuo to laiko, kuriuo jis pradeda pralaikėti skolą. Jau čia pabrėžiame, kad pralaikėjimo palūkanos nėra tolygios nuostolių atlyginimui. Pralaikėjimo palūkanos skolininko yra mokamos kaipo atpildas už pasiskolinto kapitalo naudojimą, kitaip sakant, skolintojas jas gauna kaipo atpildą už negalėjimą naudotis paskolintąja suma. Pralaikėjimo palūkanos yra tokie pat kapitalo vaisiai kaip ir kitos įstatyminės ir sutartinės palūkanos[13]. Jos reikia mokėti ir tuomet, jei skolintojas del skolininko pralaikėjimo jokių nuostolių neturėjo.

Kad ir „Code civil" laikosi šios nuomonės, yra visai aišku iš jo 1836 str. 1 dalies, kuria bendrovės narys, turėjęs įnešti bendrovėn tam tikrą pinigų sumą ir to nepadaręs, turi mokėti šios sumos palūkanas, skaitant nuo dienos, kuriai pinigai reikėjo įmokėti. Vadinasi, pralaikėjusio bendrovės nario palūkanų pareiga yra neapribota. Ji esti net tuomet, kai jo pralaikėjimas jokių nuostolių nepadarė. Be to, Code civil pabrėžia, jog pralaikėjęs skolininkas yra skolingas skolintojui pralaikėjamųjų palūkanų, pastarajam neprivalant įrodyti jokių nuostolių[15]. Bet, kaip dar matysime, ir skolininkas neturi teisės įrodinėti, kad skolintojas neturėjęs del pralaikėtos skolos grąžinimo jokių nuostolių. Taigi ir tatai įrodo, jog kreditoriui yra mokėtina pralaikėjimo palūkanos, nors jis faktinai jokių nuostolių neturėjo. Bet jei ir Code Civil iš tikrųjų laikosi teisingos nuomonės, kad pralaikėjimo palūkanos reikia mokėti, nežiūrint to, ar skolintojas turėjo nuostolių ar ne, jis vis delto daro klaidą, nagrinėdamas pralaikėjamąsias palūkanas, kaipo neva nuostolių atlyginimo rūšį skyriuje „apie kylančių iš pareigos nepildymo nuostolių atlyginimą" (3 kn. 3 antr. 3 skyr. 4 dalis)[16]. Mano nuomone, nuostolių atlyginimas be tikrai buvusių nuostolių yra didžiausia juridinė nesąmonė[17]. Bet, kad Code Civil iš tikrųjų pralaikėjamąsias palūkanas nelaiko nuostolių atlyginimo rūšimi[18], aišku matyti, sulyginus jo 1205 str. 2 d.[19] su 1207 str.[20]. 1205 str. 2 dalimi, skolintojas gali reikalauti nuostolių atlyginimo ne iš

visų solidarių skolininkų, bet tik iš tų, del kurių kaltės paskolintas daiktas žuvo, ir iš tų, kurie pralaikėjo; 1207 straipsniu visi solidarūs skolininkai atsako bendrai, jei vienas iš jų pralaikėjo. Tad, mūsų nuomone, 1205 str. 2 d. ir 1207 str. nėra jokio prieštaravimo[21].

Tą pačią klaidą, kurią Code Civil padarė mūsų klausimu, daro ir italų civilinių įstatymų kodeksas, Codice civile del regno d'Italia, sekdamas ir šiuo klausimu prancūzų civilinių įstatymų kodeksu. Bet ir italų civilinių įstatymų kodeksas laikosi teisingos nuomonės, būtent, kad pralaikėjimo palūkanos yra mokėtinos, ir skolintojui neturint del pralaikėtos skolos grąžinimo nuostolių. Tas aiškiai matyti iš jo 1710 str. 1 dalies[22], kuria nustatoma bendrovės nario, turėjusio įnešti į bendrovę tam tikrą pinigų sumą ir to nepadariusio, pareiga mokėti už tą sumą palūkanas, skaitant nuo dienos, kurią pinigai reikėjo įmokėti. Tad pralaikėjusiojo bendrovės nario pareiga yra nustatyta be jokio apribojimo, vadinasi, ir tam atsitikimui, kai nuostolių visai nebūta. Italų civilinių įstatymų kodeksas ypatingai pabrėžia, kad pralaikėjimo palūkanos yra mokėtinos pralaikėjusiojo skolininko skolintojui, šiam neprivalant įrodyti jokių nuostolių[23]. Pamatysime, kad ir skolininkas neturi teisės įrodinėti, jog skolintojas neturėjęs jokių nuostolių del pralaikėto paskolinto kapitalo grąžinimo. Tai rodo, jog kreditoriui pralaikėjimo palūkanos yra mokėtinos, jam faktinai nustolių ir neturint. Jei ir italų civilinių įstatymų kodeksas faktinai laikosi teisingos nuomonės, — kad pralaikėjimo palūkanos reikia mokėti, nežiūrint, ar skolintojas turėjo nuostolių ar ne, jis vis delto daro klaidą, laikydamas pralaikėjimo palūkanas nuostolių atlyginimo rūšimi. Ir šiuo atveju jis seka Code Civil[24]. Tačiau, kaip jau minėta, nuostolių atlyginimas, be tikrai buvusių nuostolių, yra didžiausias juridinis absurdas[25]. Kad ir italų civilinių įstatymų kodeksas iš tikrųjų pralaikėjimo palūkanas nelaiko kokia nuostolių atlyginimo rūšimi, aiškiai matyti, sulyginus jo 1191 str. 2 d.[26] su 1192 straipsniu[27]. 1191 str. 2 dalimi, skolintojas gali reikalauti nuostolių atlyginimo ne iš visų solidarių skolininkų, bet tik iš tų, del kurių kaltės skolintasis daiktas žuvo, ir iš tų, kurie pralaikėjo; o 1192 straipsniu visi solidarūs skolininkai atsako bendrai, jei vienas iš jų pralaikėjo. Ir Mirabelli yra klaidingos nuomonės, kad, būtent, pralaikėjimo palūkanos yra nuostolių atlyginimo rūšis[28].

Minėtą klaidą daro ir austrų A. b. G. B. Ir austrų A. b. G. B. traktuoja pralaikėjimo palūkanas, kaipo neva nuostolių atlyginimo rūšį, savo antros dalies skyriuje: „Apie nuostolių atlyginimo teisę ir atpildą“[29]. Bet, kaip žemiau pamatysime, ir austrų literatūroje [30] ir judikatūroje vyrauja nuomonė, kad skolininkui pralaikėjant, skolintojas gali reikalauti pralaikėjamųjų palūkanų, nežiūrint, ar jis del skolininko pralaikėjimo nuostolių turėjo ar

ne. Nuostabu, kad ir Unger'is laikosi klaidingos nuomonės, kad pralaikėjimo palūkanos yra nuostolių atlyginimo rūšis[31].

Ką tik minėtąją aukščiau išvardytų kodeksų klaidą daro ir rumunų civilinių įstatymų kodeksas, taip pat šiuo sekdamas Code Civil. Tačiau ir rumunų civilinių įstatymų kodeksas iš tikrųjų yra nusistatymo, kad pralaikėjimo palūkanos reikia mokėti ir skolintojui del skolininko pralaikėjimo nuostolių neturėjus. Tai aišku matyti iš jo 1504 str. 1 dalies, kuria bendrovės narys, turėjęs įmokėti įnašą ir to nepadaręs, privalo mokėti, einant pačiu įstatymu, ir neparagintas, nežiūrint be to, dar galimos pareigos atlyginti nuostolius, tos sumos palūkanas, skaitant nuo dienos, kurią įnašas reikėjo įmokėti. Kaip nurodyto straipsnio tekstas skamba, pralaikėjusio bendrovės nario palūkanų pareiga yra nustatyta be jokio apribojimo, vadinasi, ir tam atsitikimui, kada faktinai nuostolių nebuvo. Be to, rumunų civilinių įstatymų kodeksas ypatingai pabrėžia, kad pralaikėjimo palūkanos priklauso skolintojui iš pralaikėjusio skolininko, skolintojui neprivalant įrodyti kokių nors nuostolių[32]. Kaip dar pamatysime, ir skolininkas neturi teisės įrodinėti, jog skolintojas neturėjęs jokių nuostolių del pralaikėto paskolinto kapitalo grąžinimo. Ir tatai rodo, kad kreditoriui pralaikėjimo palūkanos yra mokėtinos, jam faktinų nuostolių ir neturėjus. Bet, jei rumunų civilinių įstatymų kodeksas faktinai laikosi teisingos nuomonės, kad, būtent, pralaikėjimo palūkanos reikia mokėti, nežiūrint ar skolintojas turėjo nuostolių ar ne, jis vis delto daro tą klaidą, kad jis ir šiuo atžvilgiu, kaip jau minėta, sekdamas Code Civil, jas vadina nuostolių atlyginimo rūšimi[33]. Kaip jau minėta, didžiausias juridinis nonsensas yra nuostolių atlyginimas be tikrai buvusių nuostolių[34]. Kad ir rumunų civilinių įstatymų kodeksas iš tikrųjų pralaikėjimo palūkanas nelaiko nuostolių atlyginimo rūšimi, darosi aišku, sulyginus jo 1044 str. 2 ir 3 dalis[35] su 1046 straipsniu[36]. 1044 str. 2 ir 3 dalimis, skolintojas gali reikalauti nuostolių atlyginimo ne iš visų solidarių skolininkų, o tik iš tų, del kurių kaltės paskolintasis daiktas žuvo, ir iš tų, kurie pralaikėjo, nes šie visumet yra kalti; o 1046 straipsniu už pralaikėjimo palūkanas atsako visi solidarūs skolininkai, jei vienas iš jų pralaikėjo.

Klaidingai ir trečiasis, įneštas 1913 metų spalių mėn. 14 dieną į Valstybės Dūmą, rusų civilinių įstatymų pareigų teisės sumanymas laiko pralaikėjimo palūkanas nuostolių atlyginimo rūšimi[37]. Tačiau ir jis iš tikrųjų yra teisingos nuomonės, kad, būtent, pralaikėjimo palūkanos yra mokėtinos, nežiūrint, ar skolintojas del skolininko atidėliojimo turėjo nuostolių ar ne. Nes jis, nustatydamas atskirais atsitikimais pralaikėjimo palūkanų pareigą, tai daro be jokio apribojimo. Tad pralaikėjimo palūkanos, ir einant juo, yra mokėtinos pralaikėjusio skolininko

skolintojui ir tais atvejais, kai šis jokių nuostolių neturėjo. Remiantis atitinkamais nuostatais, kurie pamatuoja pralaikėjimo palūkanų pareigą atskirais atsitikimais, nei skolintojas neprivalo įrodyti, jog jis turėjęs nuostolių, nei skolininkas neturi teisės įrodinėti, kad del pralaikėto skolos grąžinimo skolintojas neturėjo nuostolių[38]. Tačiau jau kelis kartus esame pabrėžę, kad nuostolių atlyginimas, nesant visai nuostolių, yra nesąmonė. Jei peržiūrėti aukščiau minėtąjį Livijos, Estijos ir Kuršo privatinės teisės 3320 straipsnį atskirai, galėtų atrodyti, lyg toji teisė priduodanti pralaikėjimo palūkanoms nuostolių atlyginimo pobūdį, kaip tai klaidingai tvirtino Erdmann[39]. Kaip kalbamas straipsnis sako, skolininkas del skolos pralaikėjimo turi mokėti kreditoriui visą jo „interesą". O prie intereso priklauso vaisiai ir kiti šalutiniai daiktai[40]. Vadinasi, esant pinigų arba kitų pakeičiamųjų daiktų reikalavimams[41], prie jo priklauso ir pralaikėjimo palūkanos[42]. Bet, turėdami galvoje, kad kiekvienas įstatymas sudaro vieningą visumą, mes, aiškindami jį, turime nagrinėti jo nuostatus ne kiekvieną atskirai, bet sąryšy su kitais. Todel visai klaidinga būtų mūsų klausimui remtis vien minėtu straipsniu. Norėdami eiti teisingu keliu, mes turime išnagrinėti visus tą klausimą liečiančius kodekso straipsnius. Iš jų bendro sąryšio mes lengvai įsitikinsime, jog ir šis kodeksas laikosi teisingos nuomonės ir nepritaria aukščiau nurodytai klaidingai minčiai. Jis nustato pralaikėjimo palūkanų pareigą, esant pinigų arba kitų pakeičiamųjų daiktų reikalavimams, be jokio apribojimo. Tad palūkanų pareiga egzistuoja ir tuomet, kai del pralaikėjimo jokių nuostolių nebuvo[43]. Remiantis atitinkamais Livijos, Estijos ir Kuršo privatinės teisės nuostatais, kuriais nustatoma įvairiais atsitikimais pralaikėjimo palūkanų pareiga, nei skolintojas neprivalo įrodyti, jog jis turėjo nuostolių, nei skolininkas neturi teisės įrodinėti, kad skolintojas neturėjo nuostolių del pralaikėto skolos grąžinimo[44]. Nėra reikalo ypatingai pabrėžti, kad, nenorint pasakyti didžiausio absurdo, negalima kalbėti apie nuostolių atlyginimą ten, kur niekas nuostolių neturėjo. Klaidinga yra taipogi laikyti pralaikėjimo palūkanas kokia magaryčių rūšimi. Negalima ir kalbėti apie kreditoriaus nesąžiningumą, jei jis, neturėjęs nuostolių, reikalauja pralaikėjimo palūkanų. Šitą klaidingą nuomonę gina Pothier[45], kuriam pritaria ir Polacco[46].

Nors pralaikėjimo palūkanos, kaip mes matėme, sudaro įstatyminių palūkanų rūšį, atitinkant romėnų teisei, ir pagal vokiečių BGB, Code Civil, Codice civile del regno d'Italia, Livijos, Estijos ir Kuršo privatinę teisę, austrų A. B. G. B., o taip pat pagal Šveicarijos 1911 m. kovo 30 dienos prievolių teisę, rumunų BGB, rusų civilinį kodeksą ir trečiąjį, įneštą į Valstybės Dūmą 1913 m. spalių 14 d. rusų civilinių įstatymų kodekso pa-

reigų teisės sumanymą, vengrų teisę ir jos sumanymą, — vis delto teismo sprendimais jos nėra priteisiamos, jei jų nebuvo reikalauta ieškomajame prašyme, kadangi teisėjas negali išeiti iš ieškinio ribų[47]. Žinoma, palūkanų galima reikalauti vėliau. Jei jų ieškinio prašyme nebuvo prašyta priteisti ir todel jos nebuvo teismo priteistos, jos vis delto pridera skolintojui. Jis turi teisę į palūkanas nuo dienos, kurią skolininkas pradėjo pralaikėti skolą, o ne tik nuo dienos teismo paskirtos pagrindinei skolai sumokėti. Šios nuomonės teisingumas aiškėja iš to, kad pareiga mokėti pralaikėjimo palūkanas yra skolininko pralaikėjimo, o ne ieškinio iškėlimo padarinys. Tai turi didžiausios svarbos keliant papildomąjį ieškinį del palūkanų[48]. Šiuo klausimu klysta Burckhard, kuris tvirtina, jog, kiek liečia austrų teisę, pareiga mokėti pralaikėjimo palūkanas prasidedanti tik teismo paskirtą pagrindinei skolai sumokėti dieną, jei ieškinio prašyme nebuvo reikalauta palūkanų[49].

[1]) Plgk. Romėnų teisė: D. 3, 5, 18 (19), 4; 30 (31), 3; 37 (38); 5, 3, 20, 11; 51, 1; 16, 3, 24; 28, 17, 1, 10, 3; 12, 9; 17, 2, 60 pr.; 67, 2; 19, 1, 13, 20; 49, 1; 19, 2, 54 pr. 20, 2, 8; 22, 1; 1; 17 §§ 45, 7; 32, 2; 34; 37; 43; 26, 7, 7 §§ 3—4, 10—13; 15; 27; 4, 3, 1, 4; 31, 87, 1; 49, 14, 6; 50, 8, 13 (9, 10) 50, 10, 5 pr. (= 22, 1, 17, 8 šis posakis, tačiau, kaip matyti iš bendro teksto, yra interpoliuotas. Tos nuomonės yra jau Cuiacius. Plgk. Mommsen — Krüger pusl. 322 past. 18), 50, 12, 1 pr. C. 1. 3. 45 (46), 4, 2, 18 (19), 18; 20, 1; 3, 31, 1, 1; 4, 32, 13; 24, 4, 34, 2; 4, 35, 1; 4, 49, 5 (iunge 2, 40 (41), 3); 5; 13, ir § 7 b; 5, 37, 24, 1 = C. Th. 3, 30, 6; 5, 56, 2; Nov. 156, 4.

Vokiečių teisė: BGB §§ 27 III, 86, 256, 288, 290, 291, 327, 347, 452, 543 II, 641 II, 668, 675, 681, 687 II, 698, 713, 820 II, 849, 1133, 1146, 1834, 1915, ZVG § 49 (Verzinsung des Bargebots); HGB §§ 110, 111, 218, 353, 354 II, 355, 687.

Anglų teisė: Statute 3 ir 4 Gulielmi IV c. 42 s. 28, 29; plgk. be to, Phillips su Homfray bylos sprendimą, paskelbtą pirmame tome G. W. Hemming'o 1892 metais išleisto veikalo Law Reports of the incorporated council of Law Reporting. Supreme Court of Judicature. Cases determined in the Chancery Division and in Lunacy, and on appeal therefrom in the Court of appeal psl. 465; St. 1 2 Victoriae c. 110 s. 17; 8 ir 9 Victoriae c. 18 (Lands Clauses Consolidations Acts 1845) s. 85; plgk ir Chancery Division byloje Pigott and Great Western Railway Company sprendimą, paskelbtą 18-tame tome G. W. Hemming'o Law Reports. Under the superintendence and Court of the incorporated council of Law reporting for England and Wales. Supreme Court of Iudicature. Cases determined in the Chancery Division and in Lunacy. And on appeal therefrom in the Court of Appeal. 1880 — 1881. XLIV XLV Victoriae psl. 146 ir sek.; St. 23 u. 24 Victoriae c. 127 s. 27; 33 ir 34 Victoriae c. 28 (The Attorneys and Solicitors Act 1870) s. 17; 37 ir 38 Victoriae c. 78. (Vendor and Purchaser Act) s. 9.; žiūr., be to, Court of Appeal byloje Hargreaves &. Thompsons contract sprendimą, paskelbtą 32-tame tome G. W. Hemming'o Law Reports. Uunder the superintendence and Control of the incorporated council of Law reporting for England and Wales. Supreme Court of Judicature. Cases determined in the Chancery Division and in Lunacy. And on appeal therefrom in the Court of Appeal. 1886. XLIX ir L Victoriae psl. 454 ir sek.; Chancery Division byloje Higgins and Percival sprendimą 59-ame tome Law Times Reports of cases decided in the House of Lords, the Privy Council, the Court of Appeal, the Chancery Division, the Queen's Bench Division, the Probate, Divorce and Admiralty Division, the Queen's Bench Division in Bankruptcy, the Court for the Consideration of crown cases reserved, and the Railway and Canal

Commission Court pusl. 213 ir tol.; be to Court of Appeal byloje Walker and Oakchott's Contract sprendimą antrame tome Sir Frederic Pollock'o, bendradarbiaujant A. P. Stone'iui, 1901 m. išleistųjų Law Reports of the incorporated council of law reporting. Supreme Court of Iudicature. Cases determined in the Chancery Division and in Lunacy and on appeal therefrom in the Court of appeal psl. 383 ir sek.; Rule 7 of the General Order, made under the Solicitors Remuneration Act 1881 (44 ir 45 Victoriae c. 44); St. 45 u. Victoriae c. 61 (Bills of Exchange Act 1882) s. 57; 46 ir 47 Victoriae c. 52 (Bankruptcy Act 1883) second schedule r. 20; s. 40, 5 d.; St. 53 ir 54 Victoriae c. 39 (Partnership Act 1890) s. 42 P. 1. Kiek liečia įstatymais numatytas palūkanas anglų teisėje, čia paminėsime dar pagrįstą „Billigkeitsrecht" palūkanų pareigą pirkėjo, kuris pirktąjį daiktą paėmė valdyti nesumokėjęs dar perkamosios kainos. Žiūr. sprendimus bylose: Fludier su Cocker, paskelbtą 12-me tome Francis Vescy jaunesniojo išleistųjų Report of cases argued and determined 29 to 57 Geo III. The second edition. London 1827. psl. 27, 28; The Attorney — General su the Dean and Chapter of Christ Church, Oxford. Ex parte Maddox paskelbtą 13-ame tome Nicholas Simons'o išleistųjų Reports of cases decided in the High Court of Chancery by the Right Hon. Sir Lancelot Shadwell, Vice — Chancellor of England psl. 214 ir tol.; Blinks su Lord Rokely, paskelbtą antrame tome Swanston'o išleistųjų Reports of cases argued and determined in the High Court of Chancery etc. psl. 226; Neath New Gas Company su Swyn, paskelbtą savaitrašty The Weekly Notes etc 1873 Prt I p. 200; Ballard su Shutt, paskelbtą 15-ame tome G. W. Hemming'o Law Reports. Division I. — Chancery Cases determined by the Chancery Division of hte High Court of Justice and by the Chief Judge in Bankruptcy and by the Court of Appeal from the Chancery Division and the Chief Judge and in Lunacy. 1880. XLIII ir XLIV Victoriae. psl. 122 — 124; Birch su Joy, paskelbtą III-čiame tome Ch. Clark'o išleistųjų Law Raports. Equity Cases, including Bankruptcy Cases, before the Master of the Rolls, the Vice — Chancellors and the Chief Judge in Bankruptcy 1874 — 1875. XXXVIII Victoriae psl. 93 ir tol.; Firth su Midland Railway Company, paskelbtą 20-ame tome G. W. Hemming'o išleistųjų Law Reports. Equity Cases, Including Bankruptcy Cases, before the Master of the Rolls, the Vice - Chancellors and the Chief Judge in Bankruptcy. 1875 XXXVIII ir XXXIX Victoriae psl. 100 ir tol.; byloje Pigott and the Great Western Railway Company, paskelbtą 18-ame tome G. W. Hemming'o išleistųjų Law Reports. Under the Superintendence and Court of the incorporated council of Law reporting for England and Wales. Supreme Court of Judicature. Cases determined in the Chancery Division and in Lunacy. And on appeal therefrom in the Court of Appeal. 1880 — 1881 XLIV ir XLV Victoriae psl. 146 ir tol.; byloje Shaw and the corporation of Birmingham, paskelbtą 27-ame tome G. W. Hemming'o išleistųjų Law Reports. Under the Superintendence and Court of the incorporated council of Law reporting for England and Wales. Supreme Court of Judicature. Cases determined in the Chancery

Division and in Lunacy. And on Appeal therefrom in the Court of Appeal. 1884 XLVII und XLVIII. Victoriae psl. 614 ir tol.; Marsh su Sones, paskelbtą 40-ame tome G. W. Hemming'o išleistųjų Law Reports. Under the superintendence and Court of the incorporated council of Law reporting for England and Wales. Supreme Court of Judicature. Cases determined in the Chancery Division and in Lunacy. And on appeal therefrom in the Court of Appeal 1889. LII Victoriae psl. 563, ir Fletcher su Lancashire and Yorkchire Railway Company, paskelbtą 1-me tome išleistųjų Sir Frederick Pollock'o, bendradarbiaujant A. P. Stone'iui, 1902 metais Law Reports of the incorporated council of Law reporting. Supreme Court of Judicature. Cases determined in the Chancery Division and in Lunacy and on appeal therefrom in the Court of Appeal psl. 908.

Prancūzų teisė. Code Civil. artt. 455, 456, 474, 609 II, 612 III, 856, 958 II, 1014 II, 1015, 1153, pakeista 1900 metų balandžio 7 d. įstatymu redakcija, 1154, 1207, 1378, 1440, 1473, 1548, 1570, 1620, 1652, 1682, 1846, 1904, pakeista 1900 m. balandžio 7 d. įstatymu redakcija, 1936, 1996, 2001, 2028 II — III.

Italų teisė: Codice civile del regno d'Italia artt. 291 II, 308, 507 I, 509, 864, 865, 1013, 1089, 1147, 1231, 1232, 1397, 1415, 1476, 1509, 1535, 1710, 1750, 1755, 1852, 1915.

Austrų teisė: A. B. G. B. § 1333. Austrų A. B. G. B'e pralaikėjimo palūkanos yra vienintelės įsakmiai įstatyme numatytos palūkanos. A. B. G. B. 514, 947 ir 954 straipsniuose, kuriuos Winiwarter (Das österreichische bürgerliche Recht systematisch dargestellt und erläutert. IV[1] Wien 18 S. 201) ir Stubenrauch (Kommentar zum österreichischen allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuche. Unter Mitwirkung von Dr. Alfred Freiherrn von Seiler, Dr. Alfred Bloch, Karl Krapf, Dr. Albrt Wehli, Dr. Gustav Schuster von Bonnot, Dr. Camillo Edlen von Ohmeyer, Dr. Erich R v. Cramer, Dr. Heinrich Mück herausgegeben von Dr. Max Schuster von Bonnot und Dr. Karl Schreiber. II[8] Wien 1903 Past. 2 prie § 995 pusl. 211) laiko atsitikimais, kuriais įstatymas numatąs palūkanų pareigą, mes iš tikrųjų neturime reikalo su palūkanomis, nustatytomis įstatymu, nes mokėtini minėtais straipsniais kasmetiniai mokesčiai nėra pagrįsti kapitalo reikalavimu. Tačiau, kaip yra žinoma, palūkanų pareiga gali būti tik esant pagrindinei skolai.

Kalbamuose straipsniuose terminas „Gesetzliche Zinsen" reiškia „teisėtos palūkanos" ir nustato tik kasmetinių mokesnių dydį; vadinasi, jis nėra pavartotas tikra prasme, kaipo savaiminga sąvoka.

Pagal 947-ąjį straipsnį dovanotojas, jei jis vėliau patenka į tokį vargą, kad jam trūksta lėšų užsilaikyti, turi teisės reikalauti iš apdovanotojo asmens kasmet dovanotosios sumos teisėtų palūkanų tol, kol dovanotasis daiktas arba jo vertė egzistuoja. Šis straipsnis negali būti taikomas, jei ir pats apdovanotasis asmuo atsidūrė lygiame varge. Iš keleto dovanotojų pirmesnis teturi tik tiek prisidėti, kiek vėlesniųjų mokesčių neužtenka dovanotojui užlaikyti.

Panaši teisė priklauso ir bevaikio dovanotojo vaikams, gimusiems dovanojimui įvykus. („Dadurch, dass einem kinderlosen Geschenkgeber nach geschlossenem Schenkungsvertrage Kinder geboren werden, erwächst weder ihm noch den nachgeborenen Kindern das Recht, die Schenkung zu widerrufen. Doch kann er oder das nachgeborene Kind, im Notfalle sowohl gegen den Beschenkten als gegen dessen Erben das oben angeführte Recht auf die gesetzlichen Zinsen des geschenkten Betrages geltend machen (§ 947)"). Tačiau nei pagal 947 str., nei pagal 954 str. negalima reikalauti dovanotų pinigų grąžinimo; vadinasi, šiais atvejais mes turime reikalo su rentomis. Panašus į nagrinėtuosius pavyzdžius yra atsitikimas, kada savininkas daikto, kurio vaisiais turi teisės naudotis kitas asmuo, rūpinasi savo lėšoms statybos darbais, kurie del trobesio senumo arba del kitos priežasties pasirodė esą reikalingi. Tokiu atveju, būtent, savininkas turi teisės reikalauti iš besinaudojančio vaisiais kasmetinių mokesnių, atitinkančių padidintai statybos darbais naudai. Šių mokesnių didumą nustato teisėti sunaudoto statybos darbams kapitalo nuošimčiai. Tačiau ir čia savininkas negali reikalauti grąžinti jam sunaudotą kapitalą. (Plgk. a. b. G. B. § 514). Negaliu taip pat pritarti Unger'iui (žiūr. Haimerl, Österr. Vierteljahrsschrift für Rechts- und Staatswissenschaft XIV pusl. 120 past 3) ir Randai (Zur Lehre von den Zinsen und der Conventionalstrafe. Mit Rücksicht auf das Gesetz vom 14. Juni 1868, Z. 62 R. G. Bl 7. Allgemeine Oesterreichische Gerichtszeitung XX. Wien 1869. Nr. 72. psl. 285, 286; Nr. 73 Psl. 289: Zur Lehre von den Zinsen und der Conventionalstrafe Mit Rücksicht auf das österreichische Gesetz vom 14. Juni 1868 und norddeutsche Bundesgesetz vom 14. November 1867. Separatabdruck aus der Allgemeinen Oesterreichischen Gerichtszeitung. Wien. 1869 S. 17—18, kurie, be pralaikėjamųjų palūkanų, įstatyminių palūkanų mato dar ir šiais atsitikimais: savų pinigų sunaudojimas svetimai naudai (§§ 1012, 1014, 1036—1038, 1043, 837, 1190), toliau atvirkščiai — svetimų pinigų neteisėtas apvertimas savo naudai (§§ 958, 1009, 335, 338), ir pagaliau, svetimų pinigų nepanaudojimas, priešingai esamoms pareigoms, svetimai naudai (§§ 228, 235, 282, 1008, 1009, 1039, 1190). Kiek liečia pirmą atsitikimą, Unger'iui pritaria ir Krainz (System des österreichischen allgemeinen Privatrechts. II[1] vollständig umgearbeitet von Dr. Armin Ehrenzweig. Wien 1915 § 300 III 2 d. psl. 24), Ehrenzweig (System des österreichischen allgemeinen Privatrechts. Sechste Auflage des von Prof. Dr. L. Pfaff aus dem Nachlasse des Prof. Dr. Josef Krainz herausgegebenen Systems des österreichischen allgemeinen Privatrechts II[1]. Wien 1920 § 300 III 2 d. psl. 320) ir von Schey (die Obligationsverhältnisse des österreichischen allgemeinen Privatrechts 1 Band 2. Heft. Wien 1895 § 72 prie antro sakinio, pusl. 585). Bet šita nuomonė nėra teisinga, nes Unger'io ir Randos minėtuose straipsniuose nekalbama apie įstatymines palūkanas. Tiek tėra tikra, kad minėtais atvejais galima reikalauti nuostolių atlyginimo. Bet palūkanos nesudaro jokios nuostolių atlyginimo rūšies, apie ką dar kalbėsim toliau. Dalykas turi ir praktiškos reikšmės, nes, ieškant įstatyminių palūkanų, visai nėra svarbu, ar skundėjas patyrė

palūkanų netekimą arba kitų kurių nuostolių ar ne. Šitos palūkanos pridera turinčiam teisę kiekvienu atsitikimu, jei tik dalykas liečia įstatyminių palūkanų pareigą. Tačiau, reikalaudamas nuostolių atlyginimo, skundėjas (ieškovas) turi įrodyti, kad jis tikrai turėjo nuostolių, o taip pat jis turi įrodyti nuostolių dydį.

Šveicarijos teisė: Z. G. B. Art. 753 I. 917 II; O. R. Art, 104, 105, 173 I, 195 I, P. I, 208 II, 213 II, 312, II, 400 II, 402 I, 412 II, 422 I — II, 423 II, 424, 499 I, 505 I, 573 II, 555 II, 556 II, 594 II, 634 I, 768 I P. 1, 769 I P. 1, 770, 827 P. 7, 836, 837, 838.

Rusų teisė: Zivilgesetzbuch nach der amtlichen Ausgabe vom Jahre 1914 (žiūr. Klibanski. Handbuch des gesamten russischen Zivilrechts I — III. Berlin 1911, 1918) Art. 589 I, 614, 2039, 2115, 2022 („Die Zinsen werden nur vom Kapitale selbst berechnet. Wenn aber zu dem in der Schuldurkunde bestimmten Termin die Zahlung der Zinsen für nicht weniger als 1 Jahr nicht erfolgt, so werden auf Verlangen des Darlehnsgebers von der ihm vom Schuldner für die Kapitalsbenutzung zustehenden Summe, vom oben bezeichneten Termin gerechnet, die gesetzlichen Zinsen, d. h. 6% für das Jahr berechnet"). Tesie čia pat pabrėžta, kad, prekybinės teisės praktika, kredito įstaigos moka nuošimčius už deponuotus pinigus, kurie iki metų galo nėra paimti. Čia išeita iš to samprotavimo, kad tas, kuris deda bankan indėlį paprastomis sąlygomis, tuo pat iš pat pradžių visais atvejais pareiškia reikalaujamą 2022-uoju straipsniu nuošimčių reikalavimą. Žiūr. Šeršenevičius „Prekybinės teisės kursą", II. 1908 (rusų kalba), cituotą pas Klibanskį minėtame veikale (III psl. 208 2 past. prie 2022 str.). Str. str. 103, 104, 141, 218, 232, 268, 381 II, 382 I, S. 3, 383, 397, 412, 492 II, 513, 573 II, 577, 628 II, 651, 687 I, 688, 725 II, 830, 1076 P. 101, 1121, 1131 I, 2 ir 4 d. trečiojo 1913 metų spalių 14 dieną įnešto į Valstybės Dūmą Rusų Civilinių Įstatymų Kodekso Pareigų teisės sumanymo, kuris kodifikuoja ypač veikiamąją teisę ir atspindi Valdančiojo Senato Kasacijos Departamento praktiką, labai prisilaikydamas vokiečių teisės. (Sumanymas, žodis žodin išverstas, yra atspausdintas Klibanskio minėt. veik. II — III. Jis, komentuodamas veikiamojo įstatymo tekstą, pridėjo prie atskirų įstatymo straipsnių atitinkamus naujojo projekto nuostatus).

Rumunų teisė: Bürgerliches Gesetzbuch (Im Auftrag der Militärverwaltung in Rumänien übersetzt von A. Baum und Dr. M. Bucov. Bukarest 1917). Art. 399, 400, 420, 549, 552, 762, 834 II, 899 II, 900, 994, 1046, 1088, 1089 I, 1090, 1241, 1278, 1279, 1331, 1363, 1504, 1544, 1550, 1586, 1608 II, 1669 II — IV.

Livijos, Estijos ir Kuršo privatinė teisė: 1864 metų leidinys ir 1890 m. tęsinys (Išleista H. v. Brücker'io Jurjew (Dorpat) 1902). Ši teisė dabar veikia Estijoj, Latvijoj ir mažoj dabartinės Lietuvos dalyj. Str. str. 1495, 3046, 3282, 3320, 3412, 3416, 3420, 3426, 1890 metų gruodžio 19 dienos redakcija, (žiūr. Pilną Įstatymų Sąvadą, Nr. 7303, Įstatymų ir Įsakymų Rinkinį. Iš tikrųjų šis įstatymas buvo pakeistas 1882 m. gruodžio 28 d. įstatymo (1281) 2 ir 3 straipsniais.

[2]) Plgk. D. 22, 1, 32, 2; C. 4, 34, 2(a. 238); irgi D. 16, 3, 24; 17, 1, 10, 3; 12, 9; 17, 2, 60 pr.: 19, 1, 49, 1; 19, 2, 5, pr., 22, 1, 1, 1; 17, 4; 31, 87, 4; 31, 87, 1; 50, 12, 1 pr.; Pauli Sent. II, 12, 7 = Coll. 10, 7, 7. C. 1, 3, 45 (46) 4; **vok. BGB:** §§ 288, 290, 1146; **Code Civil:** art. 1153 balandžio 7 dienos įstatymu pakeista redakcija, žiūr. taip pat Art. 474, 958 II, 1014 II, 1154, 1155, 1207, 1652, 1864 I[1] 1904 m. balandžio 7 dienos įstatymu pakeista redakcija, 1936, 1996; **Codice civile del regno d'Italia:** Art. 1231; žiūr. ir jo Art. 308, 864, 1089, 1192, 1232, 1233, 1710, 1750, 1852 II; Chironi klysta manydamas, kad apie pralaikėjimo palūkanas kalbama ir straipsniuose: 865 (apsunkintojo legatu palūkanų pareiga), 1013 (privalančių padaryti kolaciją palūkanų pareiga), 1397 (kraičio užsakytojo palūkanų pareiga), 1415 (vyro palūkanų pareiga kraičio atžvilgiu, žmonai mirus, toliau vyro įpėdinių palūkanų pareiga kraičio atžvilgiu, vyrui mirus), 1509 (pirkėjo palūkanų pareiga perkamosios kainos atžvilgiu, jei perduotasis pirktas daiktas yra vaisingas) ir 1755 (komitento palūkanų pareiga) (G. P. Chironi: Instituzioni di diritto civile italiano. II. Torino 1889 § 279 psl. 39; to pat: La colpa nel diritto civile odierno. 2 a edizione interamente rifatta. Opera premiata della R. accademia dei Lincei col premio Reale per le Scienze giuridiche, Colpa contrattuale. Torino 1897 n. 280 psl. 626; n. 282 psl. 628—629). Ir šios palūkanos, tiesa, yra įstatyminės, bet vis delto jos nėra pralaikėjimo palūkanos. Nes šitos palūkanos yra mokėtinos ir skolininkui nepralaikėjus. Tuo tarpu pati sąvoka neleidžia kalbėti apie pralaikėjimo palūkanas ten, kur nėra skolininko pralaikėjimo. Visai klaidinga yra sakyti palūkanų pralaikėjimą esant visur ten, kur palūkanos įstatymu skaitomos nuo tam tikros dienos. Tokiais atsitikimais palūkanos skaitomos ne būtinai del skolininko pralaikėjimo. Tai gali pareiti nuo visai kitų priežasčių. **Austrų A. B. G. B.** § 333; žiūr. ir „Hofdekret vom 18. Jänner 1842", -paskelbtą rinkiny Justizgesetzsammlung Nr. 592; § 65 Gesetz vom 6. März 1906. R. G. Bl. Nr, 58;

Šveicarijos 1911. III. 30 d. prievolių teisė: Art. 104, 105, 400 II, 634 I; žiūr. ir to pat įst. Art. 213 II, 499 I, 676 I, 768 I, p. 1, 827 p. 7; 836, 838; **Rusų Civilinis Kodeksas,** 1914 m. oficialinis leidinys: §§ 641, 2022 su mūsų aukščiau minėta pastaba; 2115; žiūr. irgi Valdančiojo Senato (Kasacijos Departamento) sprendimą Nr. 48 1890, paskelbtą Klibanskio: Handbuch des gesamten russischen Zivilrechts III Band, Berlin 1918, past. 2 prie 2020 str. psl. 206—207; trečiojo, įnešto 1913 m. spalių 14 d. Valstybės Dūmon rusų civilinių įstatymų kodekso pareigų teisės sumanymo str. str. 141; 268; 382 I pusl. 3; 383; 573 II; 687 I; 830; žiūr. taip pat to pat sumanymo 412, 651, 725 II, 1121 str. str. **Rumunų civilinių įstatymų Kodeksas:** 1088 str., žiūr. ir to pat kodekso 420, 834 II, 899 II, 1046, 1089 I, 1090, 1363, 1504 I, 1544, 1586, 1608 II, straipsnius.

Livijos, Estijos ir Kuršo privatinė teisė, 1864 m. leidinys ir 1890 m. tęsinys: str. 3416, 3668; žiūr. ir str. 3046,3282, 3320, 3426 1890. XII. 19 d. redakcija, psl. 3; žiūr. ir „Königlich schwed. Placate vom 14. November 1666 und vom 16. Dezember 1687".

[3]) Plgk. D. 22, 1, 32, 2: In bonae fidei contractibus ex mora usurae debentur. Marciani regularum lib. IV. Lenel: Palingenesia iuris civilis. I Lipsiae 1889 Sp. 685 fr. 264; C. 4, 34, 2: **Imp. Cordianus A. Celsino militi.** Usurae in depositi actione sicut in ceteris bonae fidei iudiciis ex mora venire solent. D. k. Nov. Pio et Pontiano conss. a. 238; žiūr. ir D, 16, 3. 24; 19, 2, 54 pr.: plgk. taip pat D. 17, 1, 10, 3; 12, 9; 17, 2, 60 pr.; 19, 1, 49, 1; 22, 1, 1, 1; 17, 4;

[4]) Ji skambėjo šitaip: IVDEX (Plgk. Lex (VII. tabulae Heracleensis, dicta) Julia municipalis (a. 709 = 45) lin. 44, 45 (Bruns — Mommsen — Gradenwitz: Fontes iuris Romani antiqui. I. 7. Tubingae 1909 pusl. 104, 105); Cic. pro Roscio Com. c. 4 § 10, 11) ESTO SI PARET NVMERIVM NECIDIUM AVLO AGERIO SESTERTIVUM X MILIA DARE IPORTERE. (Plgk. Gai IV 41, 33; Cic. pro Rosc. Com. 4, 11; Divin. 17, 56; in Vern. 2, 2, 12, 31; 3, 22, 55; 3, 28, 69; Fest. v. parret p. 223; parret. p. 221 (Bruns-Mommsen — Gradenwitz 1. c. 0. II 7 Tubingae 1909 psl. 21); Petron. Satir. 137; Theoph. 4, 6, 6 (p. 420 Ferrini) IVDEX NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO SESTERTIVM DECEM MILIA CONDEMNA, SI NON PARET, ABSOLVE (Plgk. Gai IV 49, 50, 43; Cic. pro Rosc. Com. 5, 14; Quintil. Inst. orat. 4, 2, 6) žiūr. ir Lenel: Das edictum perpetuum. 2 Leipzig 1907. § 97 psl. 226 — 228; 230 — 231.

[5]) Kitas yra dalykas, kad litiscontestatio nesustabdo jau skaitomų palūkanų augimo. (Plgk. D. 22, I, 35: Lite contestata usurae currunt. Pauli ad edictum lib. LVII. Quib. ex caus. in pors. eatur. Qui absens iudicio defensus non fuerit. Lenel Pal. I Sp. 1074 fr. 696. žiūr. ir Basil. XXIII. t. 3. c. 35. Tom. III p. 384). Klaidingai kai kurie iš senesniųjų rašytojų, taip pav. Franc. Hotomannus (Commentar'e in Institut. iur. civ. lib. IV. tit. VI, § 24 p. 459), 10. Matth. Magnus (Ration. et. Differentiar, iuris civ. lib. I C. 4 in Thesaur. Meermann. Tom. III. p. 271), Ulr. Haber (Praelect. iur. civ. ad Pandect. lib. XXII. tit. I § 17) ir Sam. de Cocceji (Iur. Civ. controv. P. II lib. XXII tit. I. Quaest. 3) aiškino šį posakį taip, būk jis įrodąs, kad ir esant „stricta iudicia" sprendimams, palūkanos esančios skaitomos nuo litiskontestacijos. Kad toks aiškinimas yra nepamatuotas ir griežtai klaidingas, įrodė jau Ant. Faber. (De errorib. Pragmaticor. decat. XI Err. Coniectur. iur. civ. 1; b. XV c. 1), Hugo Donellus (Tr. de usuris cap. III circa fin.), Cuiacius (Observat. lib. XVIII c. 3) ir Ger. Noodt (Tr. de foenore et usur. lib. III c. 12). Šiuo, tarp kita ko (Plgk. D. 46, 2, 29; 46, 2, 18 sąryšy su 1. D. 1, 13, 4; C. 8, 40 (41), 28 (a. 531) glūdinčioji litiskonetstacijos pagrinde novatio necessaria, apie kurią mes kalbėsime toliau, skiriasi nuo sutartinės novacijos, nes novacija, pagrįsta sutartimi, nutraukia palūkanų augimą; žiūr. (D. 46, 2, 18: Novatione legitime facta liberantur hypothecae et pignus, usurae non currunt. Pauli ad edictum lib. LVII. Quib. ex caus. in poss. eatur. Qui absens iudicio defensus non fuerit. Lenel Pal. I. Sp. 1074 fr. 696. Kaipo įvadą į šitą fragmentą, kuriame, be šito posakio, yra dar aukščiau minėtasis: 1. D. 22, 1, 35, Lenel (l. c. past. 1) visai teisingai nurodo šiuos sakinius: Praetor ait: „Iudicio de-

fensus". Non videtur recte defendere, qui obligationem suscipere paratus est: multum enim interest inter litiscontestationem et novationem.)

[6]) Plgk. D. 22, 1, 38, 7: Si actionem habeam ad id consequendum quod meum nun fuit, veluti ex stipulatu, fructus non consequar, etiamsi mora facta sit: quod si acceptum est iudicium, tunc Sabinus et Cassius ex aequitate fructus quoque post acceptum indicium (perceptus ins. Mommsen, žiūr. Mommsen — Krüger 13 p. 323 past. 19) praestandos putant, ut causa restituatur, quod puto recte dici. Pauli ad Plautium lib. VI. de re uxoria. Lenel Pal. I Ap. 1157 fr. 1132. Kaip iš šito teksto matyti, Paulus čia laikosi palankesnės Sabino ir Cassijaus nuomonės. Žiūr. ir D. 12, 1, 31 pr. Pauli ad Plautium. De iure domum revocandi. Lenel Pal. Sp. 1175 fr., 1235; plgk. Glück: Ausführliche Erläuterung der Pandecten nach Hellfeld IV[1] Erlangen 1796 psl. 249 past. 51; XIII Erlangen 1811 psl. 164 — 165 past. 57). Mes čia tenorime pabrėžti, kad Paulus čia sako tą pat, ką jau imperatoriai L. Septimius Severus ir M. Aurel. Caracalla, kuriems viešpataujant jis gyveno, l. c. 3, 1, 1 pripažino esant teisinga, ir kas atitinka tą prasmę, kurią mes davėme minėtam posakiui. Tai aiškėja iš pačio kalbamos konstitucijos teksto, kuris šitaip skamba:

Impp. Severus et Antoninus AA. Clementi. Iudicio coepto usurarum stipulatio non est perempta. Superest, ut debitorem eius temporis, quod non est in iudicium deductum, convenire possis. **PP. k. April Antonino A. II et Geta II conss. a. 205.** Peržiūrėjus, be to, šį posakį, būtent 1. D. 22, 1, 35, sąryšy su kitu, būtent 1. D. 46, 2, 18, kuris, kaip ir pirmasis, yra paimtas iš Pauliaus ediktams komentaro 51-os knygos, ir kurio dalį jis, tur būt, sudarydavo, mes pastebėsime, jog Paulus norėjo nurodyti į litiskontestacijos novacijos (novatio necessaria) ir sutartinės novacijos skirtumą. Sutartinė novacija naikina kartu su pagrindine pareiga ir visas šalutines pareigas, vadinasi, ji pertraukia ir palūkanų augimą. Tuo tarpu novatio necessaria turi visai kitą ypatybę. Nes kadangi paduodant skundą (keliant ieškinį) negalima pakenkti savo padėčiai, o tik ją pagerinti, palūkanos turi būti skaitomos toliau, nežiūrint įvykusios litiskontestacijos. Iš daugybės palūkanų techniško išskaičiavimo pavyzdžių čia teminėsiu: Lex (VII quae dicitur) Rubria de Gallia Cisalpina c. XXI, XXII (Bruns — Mommsen — Grabenwitz: Fontes iuris Romani antiqui I[7]. Tubingae 1909 psl. 99 — 100); lex (VII tabulae Heracleensis dicta) Julia municipalis (a. 709 = 45) lin. 44 — 45 (Bruns — Mommsen — Gradenwitz l. c. 3 § 14; = XII, 10 § 70. Seneca de benef. III. 7, 1; Gai IV 13; 171; Triphonin (27) D. 20, 5, 12, 1; Scaevola (215). D. 3.370; Papinianus (457); D. 14, 3, 19, 3; Gordianus C. 8, 41 (42), 2, (a. 238). Toliau plgk. Gai IV 50; Pomponius (352): D. 12, 1, 8; Scaevola (14): D. 12, 6, 67, 4; Africanus (92): D. 17, 1, 34 pr.; Paulus (1296): D. 45, 1. 126, 2; Alexander C. 4, 30, 5; žiūr. ir Lenel: Das edictum perpetuum. 2. Leipzig 1908 psl. 228 past. 1 su daugiau sitatų; A. Pernice: Labeo III$_1$ Halle 1892 psl. 212 — 213 past. 3. Del actio certae creditae pecuniae tapatybės, kurią klaidingai ginčija Karlowa (römische Rechtsgeschichte II. Leipzig 1892 psl. 594—598) ir W. Stinzing (Beiträge zur römischen Rechtsgeschichte 1901 psl. 1. ir sek.) plgk. vietoj visų kitų: Iobbe — Duval: Etu-

des sur l'hist. 1896. I psl. 78 ir sek.; von Mayr Z. S. St. XXIV (1903) psl. 260 — 267; I. von Koschembahr—Lytkowski: Die condictio als Bereicherungsklage im klassischen römischen Recht. II 1907 psl. 39 ir kit.; Lenel 1. c. ypač psl. 228 past. 3.

[7]) Plgk. D. 16, 3, 24; 19, 2, 54 pr. Quaero an fideiussor conductionis etiam in usuras non illatarum pensionum nomine teneatur nec prosint ei constitutiones quibus cavetur eos, qui pro allis pecuniam exsolvunt, sortis solummode damnum agnoscere oportere. Paulus respondit, si in omnem causam conductiones etiam fideiusor se obligavit, cum quoque exemplo coloni tardius illatarum per moram coloni pensionum praestare debere usuras: **Usurae enim in bona fidei iudiciis etsi non tam** (tamen F. Mommsen — Krueger 13 psl. 290 past. 4) **ex obligatione proficiscantur, quam ex officio iudicis appelicentur,** tamn, cum fideiussor in omnem causam se applicuit, aequum videtur ipsum quoque agnoscere onus usurarum, ac si ita fideiusisset: „in quantum illum condemnari ex bona fide oportebit, tantum fide tua esse iubes?" vel ita: „indemnem me (indemneme F. Mommsen) Krueger 13 psl. 290 past. 5) praestabis?" Pauli responsorum lib. V. Ex locato et conducto. Lenel: Pal. I Spr. 1230 — 1231 fr. 1485 fr. 1485; žiūr. ten pat past. 2: „Libro quinto hunc titulum adscribit rubrica coll. 10, 9, quod firmat inscr. 19, 2, 54. Nolui igitur mutare inscriptionem; suspicor autem pro „Quinto" (V) utroque loco scribendum esse sexto (VI), cum Paulum hunc titulum collocasse ante titulum de empto vendito veri sit dissimile" (žiūr. ir Lenel: Das edictum perpetrum. 2. Leipzig 1907 § 110 (111). Empti venditi. § 111 (112) Locati conducti. pusl. 289 — 290).

[8]) Plgk. 1. D. 19, 1, 49, 1; Pretii, sorte licet, post moram soluta usurae peti non possunt, sum hae non sint in obligatione, sed officio iudicis praestentur. Hermogeniani iuris epitomarum. Empti venditi. Lenel Pal. I Sp. 269 fr. 38; C. 4, 34, 4.

[9]) Plgk. D. 22, 1, 1 pr.: Cum iudicio bonae fidei disceptatur, arbitrio iudicis usurarum modus ex more regionis ubi contractum est, constituitur, ita tamen, ut legi non offendat. Papiniani questionum lib. II. De vadimoniis. Lenel; Pal. I Sp. 816 fr. 82. (Fortasse Papinianus ad legem municipalem de usuris egit quae a debitoribus civitatium praestantur. Cf. D. 22, 1, 17, 7; žiūr. ir Lenel 1. c. past. 3.

[10]) Plgk. D. 50, 16, 16, 12, 1; Inst. 4. 6, 33 b.).

[11]) Klaidingai Hinschius tvirtina priešingą (žiūr. Zeitschrift für Gesetzgebung und Rechtspflege in Preussen Bd. II. psl. 27.

[12]) Plgk. ir Dr. Friedrich Schollmeyer: Recht der Schuldverhältnisse. Allgemeiner Teil des Rechts der Schuldverhältnisse. = Dr. Eduard Hölder u. a.: Kommentar zum bürgerlichen Gesetzbuch vom 18. August 1896 nebst Einführungsgesetze. II, München 1900. past. 2. prie § 288 psl. 129.

[13]) Plgk. D. 22, 1, 34; Usurae vicem fructuum optinent et merito non debet a fructibus separari: et ita in legatis et fideicommissis et in tutelae actione et in ceteris iudiciis bonae fidei servatur. Hoc idem igitur in ceteris obventionibus dicemus. Ulpiani ad edictum lib. XV. Da his quae cuiusque in bonis sunt. Si hereditas petatur. Lenel Pal. II Sp. 505 fr. 530 Nega-

lime nepaminėti, kad roménų teisei palūkanų, kaipo vaisių, sąvoka buvo svetima, Plgk. D. 50, 16, 121: Usura pecuniae, quam percipimus, in fructu non est, quia non ex ipso corpore, sed ex alia causa est, id est nova obligatione. Pomponii ad Quintum Mucium lib. VI. De legatis. Lenel Pal. II Sp. 65 fr. 250. Quaeritur ut opinor, an ususfructus retineatur, si usufructuarius cum vendiderit pretiique usuras ab emptore perceperit. Žiūr. Lenel 1. c. past. 3.

[14]) „L' associé qui devait apporter une somme dans la société, et qui ne l'a point fait, devient, de plein droit et sans demande, débiteur des intérêts de cette somme, à compter du jour où elle devait être payée".

[15]) Plgk. Art. 1153 II: Les dommages et intérêts sont dus sans que le créancier soit tenu de justifier d' aucune perte Plgk. Cass. 10. Juill. 1895, paskelbtą pas Dalloz 1896 I psl. 119; pas Sirey 1895 I psl. 312.

[16]) „Des dommages et intérêts resultant de l'inexécution de l'obligation".

[17]) Plgk. ir Art. 1147: **Le débiteur est condamné, s' il y a lieu, au payement de dommages et intérêts, soit à raison de l'inexécution de l'obligation, soit à raison du retard dans l'exécution** toutes les fois qu'il ne justifie pas que l'inexécution provient d'une cause étrangère qui ne peut lui être imputée, encore qu'il n'y ait aucune mauvaise foi de sa part. 1149: **Les dommages et intérêts dus au** créancier sont, en général, de la perte qu' il a faite et du gain dont il a été privé, sauf les exceptions et modification ci-après.

[18]) A.A.G Baudry-Lacantinere: Précis de droit civil contenant dans une première partie l'exposé des principes et dans une deuxième les questions de détail et les controverses II. Paris 1909 Nr. 201 psl. 145 — 146; Cass. 10. Juillet 1895 pas Sirey 95, 1, 312.

[19]) „Le créancier peut seulement répéter les dommages et intérêts tant contre les débiteurs par la faute desquels la chose a péri, que contre ceux qui étaient en demeure".

[20]) „La demande d'intérêts formé contre l'un des débiteurs solidaires fait courier les intérêts à l'égard de tous".

[21]) A. A. G. Baudry-Lacantinerie (minėtoje vietoje Nr. 119 psl. 89—90; Nr. 201, psl. 145—146).

[22]) „Il socio che doveva conferire alla società uno somma e non l'ha conferita, è di diritto debitore degli interessi di tale somma dal giorno in cui doveva eseguirsi il pagemento, salvo il risarcimento dei danni (1231; c. co. 63).

[23]) Plgk. Art. 1231 II: Questi danni sono dovuti dal giorno della mora (1223 s.), senza che il creditore sia tenuto a giustificare alcuna perdita (c. co. 41).

[24]) Plgk. Art. 1231: In mancanza di patto speziale, nelle obligazioni che hanno per obgetto una somma di danaro, i danni derivanti dal ritardo nell'esseguirle cinsistono sempre nel pagemento degli interessi legali (1831), salve le regole particolari al commercio (per es., c. co., 83, 311 e 319, 358 ecc. ecc.) alla fideiussione (1911) ed alla società (1710). —

Questi danni sono dovuti dal giorno della mora (1223 s.), senza che il creditore sia tenuto a giustificare alcuna perdita (c. co. 41).

[25]) Plgk. ir Art. 1225: **Il debitore sarà condannato al risarcimento dei danni § (1227 s.), tanto per l'inadempimento dell' obligazione quanto pel ritardo dell'essecuzione** ove non provi che l'inadempimento o il ritardo sia derivato du una causa estranea a lui non imputabile, ancor che non sia per sua parte intervenuta mala fede. 1227: **J danni sono in genere dovuti al creditore per la perdita sofferta** a pel guadagno di cui fu privato, salve le modificazioni ed eccezioni in appresso stabiliti.

[26]) „Il creditore può ripetere tale risarcimento soltanto dei debitori, per colpa dei quali la cosa è perita, o che erano in mora (1298)".

[27]) „La domanda degli interessi proposta contro uno dei debitori in solido fa decorrere gli interessi riguardo a tutti (1231 s.)".

[28]) Contratti Speziali. Secondo tiraggio. Napoli in P. Fiore: Il diritto civile Italiano secondo la dotrina e la giurisprudenza. Parte dodicesima. Pusl. 65 p. 8".

[29]) Plgk. § 1333: Der Schade, welchen der Schuldner seinem Gläubiger durch die Verzögerung der bedungenen Zahlung des schuldigen Kapitals zugefügt hat, wird durch die von dem Gesetze bestimmten Zinsen vergütet (§ 995).

[30]) Plgk. vieton visų kitų: Randa: Zur Lehre von den Zinsen und der Konventionalstrafe. Mit Rücksicht auf das österreichische Gesetz vom 14. Juni 1868 und das norddeutsche Bundesgesetz vom 14. November 1867. Separatabdruck aus der allgemeinen österreichischen Gerichtszeitung. Wien 1869 psl. 13; Hasenöhrl: Das Österreichische Obligationenrecht. In systematischer Darstellung mit Einschluss der handels-und wechselrechtlichen Lehren. I Wien 1881, 1886 § 20 I 3 aa. psl. 274.

[31]) Über die Haftung des Staates für Verzugs-und Vergütungszinsen. Ein Beitrag zum öffentlichrechtlichen Vermögensrecht, iš: Grünhuts Zeitschrift für das Privat- und öffentliche Recht der Gegenwart XXXI, psl. 116, 132 past. 39.

[32]) Plgk. Art. 1088 II psl. 1.

[33]) Plgk. Art. 1088; Bei den Verbindlichkeiten, die einen Geldbetrag zum Gegenstand haben, besteht der Schadenerastz wegen Nichterfüllung, vorbehaltlich der besonderen Vorschriften für Handels-Bürgschafts- und Gesellschaftssachen, nur in den gezetzlichen Zinsen. **Dieser Schadenersatz gebührt dem Gläubiger, ohne dass er einen Schaden zu beweisen braucht.** Es ist aber mit Ausnahme der Fälle, wo nach dem Gesetz von Rechtswegen Zinsen laufen, nur seit dem Tage der Erhebung der Klage geschuldet.

[34]) Plgk ir Art 1082: **Der Schuldner wird gegebenenfalls wegen Nichterfüllung zur Zahlung von Schadenersatz verurteilt,** auch wenn er sich nicht in schlechtem Glauben befand, sofern er nicht beweist, dass die Nichterfüllung auf einem ihm fremden und nicht zurechenbarem Grunde beruht. 1084: **Der Schadenersatz, der dem Gläubiger gebührt, umfasst im allgemeinen den Verlust, den er erlitten hat,** und den Gewinn,

der ihm entgangen ist, vorbehaltlich der nachstehend genannten Ausnahmen und Einschränkungen.

[35]) Geht der geschuldete Gegenstand durch Verschulden eines oder mehrerer Gesamtschuldner zugrunde, so werden die anderen Schuldner von der Verpflichtung, den Wert des Gegenstandes zu zahlen, nicht frei, abr auch nicht aus Schadenersatz haftbar. Die Schuldner, die im Verzug sind, trifft immer Verschulden. Schadenersatz kann der Gläubiger nur von den Schuldnern verlangen, denen ein Verschulden zur Last fällt".

[36]) „Wird gegen einen Gesamtschuldner auf Zinszahlung geklagt, so beginnen gegen alle Schuldner Zinsen zu laufen".

[37]) Plgk. 141 str.: Der Schuldner, der mit der Zahlung einer Geldsumme in Verzug gekommen ist, hat dem Gläubiger als Schadenersatz die gesetzlichen Zinsen (Art. 103) von dem fälligen Betrage für die ganze Zeit des Verzuges oder die im Vertrage festgesetzten Zinsen zu zahlen, wenn diese höher sind als die gesetzlichen, wobei der Gläubiger das Recht nicht verliert, den Ersatz des die gesetzlichen Zinsen übersteigenden Schadens zu verlangen.

[38]) Plgk. 141, 268 str.: Der Schenker, der eine Verbindlichkeit nicht erfüllt, haftet für die Früchte und die anderen Einkünfte der geschenkten Sachen und hat Verzugszinsen zu zahlen nur vom Zeitpunkt der Klageerhebung gegen ihn. 382 str. I sakinys 3: (Die Zinsen sind nur auf das Kapital selbst gerechnet. Eine früher getroffene Vereinbarung über die Verzinsung fälliger Zinsen ist ungültig). Wenn jedoch zu dem im Vertrage bestimmten Termin die Zahlung der Zinsen für wenigstens ein Jahr nicht erfolgt, so sind auf Verlangen des Darlehnsgebers für den ihm gegen den Darlensnehmer zustehenden fälligen Zinsbetrag von diesem Termin an die gesetzlichen Zinsen su berechnen. 383: Der Darlehnsschuldner, der mit der Zahlung von Zinsen für weniger als ein Jahr im Verzuge ist, ist zur Zahlung der gesetzlichen Zinsen für sie nur vom Tage der Klageerhebung verpflichtet. 573 II: Für alle vom Bevollmächtigten rechtzeitig nicht zurückgezahlten Beträge sind vom Tage des Verzuges die gesetzlichen Zinsen zu berechnen und für die Beträge, mit denen er zwar nicht im Verzuge ist, die er aber unrechtmässig in seinem Nutzen verwendet hat, vom Tage ihrer Verwendung. 687 I: Ein Gesellschafter der die vereinbarte Geldeinlage nicht rechtzeitig eingezahlt, oder für Rechnung der Gesellschaft erhaltene Gelder nicht abgeliefert, oder Gelder der Gesellschaft für seine eigenen Bedürfnisse verwendet hat, hat die gesetzlichen Zinsen von demjenigen Tage an zu zahlen, an welchem die Einlage zu zahlen, oder die Gelder abzuliefern, oder die Gesellschaftsgelder vom ihm verwendet waren; er hat ausserdem den Schaden zu ersetzen, sofern dieser die Zinsen übersteigt. 830: Ein Aktionär, der eine von ihm zu leistende Zahlung auf einen Interimsschein zum Termine nicht gemacht hat, hat der Gesellschaft die gesetzlichen Zinsen des fälligen Betrages sowie eine Vertragsstrafe, wenn eine solche in den Statuten festgesetzt ist, zu zahlen. Žiūr., be to, dar to pat įst. 651, 725 II, 1121 straipsn.

[39]) System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-Est- und Kurland. IV Riga 1894 § 297 II past. psl. 22 § 312 II[2] b. psl. 164.

[40]) Plgk. D. 6, 1, 17, 1; 22, 1, 3 pr. § 1; 8; 14 pr.; 36; 38 §§ 1, 5, 6, 11; 39; 30, 23.

[41]) Plgk. 3405 str.: plgk. C. 4, 32, 23.

[42]) Plgk. 3320 str., sak. 1.

[43]) Plgk. 3416 str.: Ohne ausdrückliche Übereinkunft, Kraft des Gesetzes ist ein Jeder zur Entrichtung von Zinsen verpflichtet, der mit der Zahlung einer (auch an sich unverzinslichen) Schuld sich im Verzuge befindet. Solche Zinsen werden Verzugszinsen oder Weilrenten genannt). (Žodžių esančių skliaustelėse rusų tekste nėra). Žiūr. be to 3405 str.: Unter Zinsen (auch Renten oder Interessen genannt) ist dasjenige zu verstehen, was für den verstattenen oder verhinderten Gebrauch einer Geldsumme oder einer Quantität anderer vertretbarer Sachen (532 str.), im Verhältnisse des Betrages und der Gebrauchsdauer, zu entrichten ist.

[44]) Plgk. 3283 str.: Zur Verzinsung einer versprochenen Summe ist der Promittent nicht verbunden, wenn er die Zahlung nicht böswillig verzögert hat. 3426 str., 1890. XII. 19 d. įstatymo redakcija, sak. 3: Wenn aber im vereinbarten Termin die Zinsen für nicht weniger als ein Jahr nicht bezahlt werden, werden auf Verlangen des Gläubigers von dem ihm schuldigen Zinsbetrag gesetzliche Zinsen von diesem Termin an berchnet. 3668 str.: Zinsen sind von einem Darlehen blos dann zu entrichten, wenn sie ausdrücklich bedungen worden sind, oder wenn der Schuldner im Verzuge ist. Žiūr. irgi jau minėtą 3416 str.

[45]) Tr. des obligations n. 172 p. 46.

[46]) Žiūr. Le Obligazioni nel diritto civile italiano. Corso di lezioni. Padova 1890 n. 143 p. 410.

[47]) Plgk. D. 10, 3, 18: Ut fundus hereditarius fundo non hereditario serviat, arbiter disponere non potest, quia ultra id quod in iudicium deductum est excedere potestas iudicis non potest. Iavoleni epistolarum lib. II. Lenel. Pal. I Sp. 287 fr. 81; vokiečių ZPO § 308 I: Das Gericht ist nicht befugt einer Partei etwas zuzusprechen, was nicht beantragt ist. Dies gilt insbesondere von Früchten, Zinsen und anderen Nebenforderungen. Šia proga atsiminkime, kad šalutinio reikalavimo sąvoka reikalauja, kad tas reikalavimas būtų priklausomas nuo pagrindinio reikalavimo, ir kad jis nebūtų pareikštas savaimingai ir atskirai nuo pagrindinio reikalavimo, bet kartu su juo. Žiūr. vok. ZPO § 4 I: Für die Wertsberechnung ist der Zeitpunkt der Erhebung der Klage entscheidend; Früchte, Nutzungen, Zinsen, Schäden und Kosten bleiben unberücksichtigt, wenn sie als Nebenforderungen geltend gemacht werden. Plgk. ir Reichsgericht'o sprendimus, paskelbtus: rinkiny Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen XVIII. 373, LV, 82; savaitrašty Juristische Wochenschrift 1889, 167[1]; 1889, 3[2], 353[17]; 1909, 691[21]; pas Warneyer'i: Rechtssprechung des Reichsgerichts 1909, 163. Plgk. ir Livijos, Estijos ir Kuršo privatinę teisę 1864 m. leidiniu ir 1890 m. papildymu, 3421 str.:

Gesetzliche Zinsen aller Art (Art. 3416—20) können nicht besonders, sondern müssen zugleich mit der Hauptforderung geltend gemacht, und dürfen daher auch nicht nachgefordert werden, wenn sie mit Stillschweigen übergangen sind oder wenn die Hauptschuld ohne Vorbehalt angenommen worden ist. Žiūr. ir D. 19, 1, 49, 1: Pretii sorte licet post moram soluta, usurae peti non possunt, cum hae non sint in obligatione, sed officio iudicis praestentur. Hermongeniani iuris epitomarum lib. II Empti venditi. Lenel. Pal. I. Sp. 269 fr. 38; C. 4, 34, 4: **Imp. Gordianus A. Timocrati militi.** Si deposita pecunia is qui eam suscepit usus est, non dubium est etiam usuras debere praestare. Sed si, cum depositi actione expertus es, tantummodo sortis facta condemnatio est, ultra non potes (expertus es... potes **dett.** cum BE n. II. expertus est... potest **PCR.** Plgk. Krüger[9] psl. 174 N. 5) propter usuras experiri: non enim duae sunt actiones alia sortis alia usurarum, sed una, ex qua condemnatione facta iterata actio rei iudicatae exceptione repellitur. Žiūr. ir D. 19, 2, 54 pr.; C. 4, 32, 13). Nereikalauja ypatingo paaiškinimo, kad vokiečių ZPO minėtuose abejuose nuostatuose, nesant jokių apribojimų, žodžiu „palūkanos" pavadinta kaip sutartinės taip ir įstatyminės, taigi ir pralaikėjamosios, palūkanos. Code de procedure civile Art. 480, punktas 3: Les jugements contradictoires vendus en dernier ressort par les tribunaux de première instance et d'appel et les jugements par défaut rendus aussi en dernier ressort, et qui ne sont plus susceptibles d'opposition, pourront être retractés, sur la requête de ceux qui y auront été parties ou dûment appelés, pour les causes ci-après... 3° s'il a été pronocé sur choses non demandées;... Codice di procedura civile del regno d'Italia Art. 517 punktai 4, 5: La sentenca pronunziata in grado d'appello può essere impugnata col ricorso per cassazione:... 4° se abbia pronunziato su cosa non domandata; 5° se abbia aggiudicato più di quello ch'era domandato; austrų ZPO § 405: Das Gericht ist nicht befugt, einer Partei etwas zuzusprechen, was nicht beantragt ist. Dies gilt insbesondere von Früchten, Zinsen und anderen Nebenforderungen. Vengrų Z. P. O. 1911 m. leidinys. Sankcionuota 1911. I. 8 d. Paskelbta „Orszagos Törveny tär (Krašto Įstatymų Rinkinys) 1911. I. 15 d. § 394: Die Verurteilung kann nicht über den Antrag hinausgehen. Die Vorschrift hat auch auf Zinsen, Früchte und anderen Nebenforderungen Anwendung zu finden. Über die Verpflichtung, die Prozesskosten zu tragen, erkennt das Gericht auch ohne Antrag.

[48]) Plgk. ab. G. B. §§ 1333: Des Schade, welchen der Schuldner seinem Gläudiger durch Verzögerung der bedungenen Zahlung des schuldigen Kapitals zugefügt hat, wird durch die von dem Gesetze bestimmten Zinsen vergütet. 1334: Eine Verzögerung fällt einem Schuldner überhaupt zur Last, wenn er den durch Gesetz oder Vertrag bestimmten Zahlungstag nicht innehält; oder wenn er in dem Falle, dass die Zahlungszeit nicht bestimmt ist, nach dem Tage der geschehenen gerichtlichen oder aussergerichtlichen Einmahnung sich nicht mit dem Gläubiger abgefunden hat. Pilnumo dėliai čia paminėsime, kad aukščiau nurodytas teismo keliu

raginimas skaitomas įvykusiu ne tuoj, ieškinį iškėlus, bet tik tuomet, kai skundas yra laikomas įteiktu atsakovui. Arg. a. b. G. B. § 338: Auch der redliche Besitzer, wenn er durch den richterlichen Ausspruch zur Zurückstellung der Sache verurteilt wird, ist in Rücksicht des Ersatzes der Nutzungen und des Schadens, wie auch in Rücksicht des Aufwandes, **von dem Zuitpunkte der ihm zugestellten Klage** gleich einem unredlichen Besitzer zu behandeln; doch haftet er für den Zufall, der die Sache bei dem Eigentümer nicht getroffen hätte, nur ir dem Falle, dass er die Zurüskgabe durch einen mutwilligen Rechtsstreit verzögert hat. Z. P. O. § 232 I: Die Rechtsanhängigkeit der Streitsache (Streitanhängigkeit) wird durch die Zustellung der Klageschrift an den Beklagten §§ 106, 107 (skundų—ieškomųjų prašymų nuorašų—įteikimas §-o 16 atveju asmenims, kuriems įteikimas del jų nežinomos gyvenamosios vietos galėtų būti atliktas tik skelbimo keliu) rūpintojui, teisėtam atstovui § 5, įgaliotiniui § 31 p. 1, 93) begründet. Zur Wahrung einer Frist sowie zur Unterbrechung des Ablaufes einer Frist genügt, wenn nicht anderes vorgeschrieben ist, die Uberreichung der Klage bei Gericht. Mūsų klausimu austrų teisė atitinka ir vengrų teisę (Arg. ZPO. § 147: Mit der Zustellung der mit einem Ladungsbescheide versehenen Klageschrift treten die Wirkungen der Klageerhebung ein, diese sind: 1) es kann während der Dauer des angestrengten Prozesses wegen desselben Rechtes weder bei demselben, noch bei einem anderen Gerichte ein neuer Prozess angestrengt werden (Streitanhängigkeit); 2) die mit der Klagezustellung verbundenen privatrechtlichen Wirkungen. — (Jene privatrechtlichen Wirkungen, die an die Einreichung der Klage gebunden sind, treten bereits mit der Einreichung der Klageschrift, beziehungsweise mit der Aufnahme der Klage zu Protokoll ein. — Kann die Klageschrift dem Beklagten, weil er gestorben ist, oder aus anderen Gründen nicht zugestellt werden, so erlöschen die mit der Einreichung der Klageschrift verbundenen privatrechtlichen Wirkungen, wenn der Kläger nicht binnen dreissig Tage, vom Tage seiner Verständigung über den erfolglosen Versuch der Zustellung an gerechnet, die Ladung im Wege öffentlicher Bekanntmachung beantragt, oder die zur Bewerkstelligung der Zustellung nötigen Daten anmeldet. — In Ansehen einer mittels Klageschrift nicht mitgeteilten Klage treten die Wirkungen der Klageerhebung, sowie jene der Einreichung der Klageschrift in dem Zeitpunkte ein, in welchem die Klage zwecks Beischluss an das Verhandlungsprotokoll eingereicht wird, im bezirksgerichtlichen Verfahren aber mit dem Zeitpunkte der Aufnahme der Klage zu Protokoll) ir Vengrų civilinių įstatymų kodekso sumanymą (§ 922 II: Die Zustellung der Klage auf die Leistung oder eines Zahlungsbefehls gilt als Mahnung). Priešingai austrų teisei, kuri, kaip aukščiau matėme, matyti, laikosi tos nuomonės, kad skundo įteikimas atsakovui labiau atitinka raginimo teisinę prigimtį, negu vien ieškinio iškėlimas, vokiečių teise ieškinio iškėlimas yra lygus atsakovo paraginimui. (Plgk. BGB § 284 I žiūr. ir ZPO §§ 253, 281, 500 II, 510 c II). Tik raginimo tvarka skolininko paraginimas, nuo kurio skaitomas jo pralaimėjimas, gali būti atliktas įteikiant jam įsakymą mokėti. (Plgk. BGB § 284 I; žiūr. ir

ZPO §§ 693, 695, 696). Ieškinio iškėlimas laikomas teismo keliu atliktu raginimu ir pagal code civil (Arg. 958 II: Dans le cas de révocation, le donataire sera condamné à restituer la valeur des objets alienés, en égard au temps de la demande, et les fruits à compter du jour de cette demande. 1014 II: Néanmoins le légataire particulier ne pourra se mettre en possession de la chose légnée, ni en pretendre les fruits ou intérêts qu'à comper du jour de sa demande en délivrance formée suivant l'ordre établi par l'article 1011 ou du jour auquel cette délivrance lui aurait été volontairement consentie. 1154: les intérêts échus des capitaux peuvent produire des intérêts, ou par une demande judiciare, ou par une convention speciale, pourvu que, soit dans la demande, soit dans la convention il s'agisse d'intérêts dûs au moins pour une année entière. 1155: Néanmoins les revenus échus, tels que fermage, loyers, arrérages de rentes perpétuelles ou viagères, produisent intérêt du jour de la demande ou la convention. — La même règle s'applique aux restitution de fruits, et aux intérêts payés par un tiers aux créanciers en acquit du débiteur, 1207: La demande d'intérêts formée contre l'un des débiteurs solidaires fait courir les intérêts a l'égard de tous. 1904 str. 1900. IV. 7 d. pakeistąja redakcija: Si l' emprunteur ne rend pas les choses prêtées ou leur valeur au terme convenu, il en doit l' intérêt du jour de la sommation ou de la demande en justice. Kaip matyti iš aukščiau nurodytų nuostatų, priešingoji pažiūra, kurios yra Toullier (Le droit civil français suivant l'ordre du Code Civil continué et complété par I. B. Duvergier. Paris 1846 — 1848 VI 6 N. 272), Demolombe (Cours de Code Napoleon XXIV Paris 1870. N. 626, 627 p. 618 — 620) Aubry ir Rau (Cours de droit civil français d' après la méthode de Zacharie IV 5. IV Paris 1902 § 308 past. 12 psl. 154 — 155) griežtai prieštarauja įstatymams. Mūsų nuomonei pritaria ir judikatūra (Plgk. pav. Sirey 49, I, 429; 77, I, 209; 91, I, 120, 216). Codice civile del regno d' Italia (Arg. 308 II: Gli interessi dela somma che dal minore fosse dovuta altutore, non decorreranno se non dal giorno della domanda guidiziale fatta doppo l'ultimazione del conto. 864: legatario, non può pretendere i frutti o gli interessi, che dal giorno della domanda giudiziale o dal giorno in cui la prestazione del legato fosse stata promessa. 1089: Rivocata la donazione, il donatario deve restituire il valore delle cose alienate, avuto riguardo al tempo della domanda, insieme coi frutti dal giorno della medesima. 1192: La domanda degli interessi proposta contro uno dei debitori in solido fa decorrere gli interessi riguardo a tutti (1231 s.). 1232 I: Gl' interessi scaduti possono produrre altri interessi o nella tassa legale in forza di giudiziale domanda e dal giorno di questa, o nella mistura che verrà pattuita in forza di una convenzione posteriore alla scadenza dei medesimi. 1233: Le rendite scadute, come i fitti, le pigioni ed i frutti maturati delle rendite perpetus o vitalizie, producono interessi dal giorno della domanda giudiziale o della convenzione. — Le stessa regola si osserva per le restituzioni dei frutti o per gli interessi pagati da un terzo el creditore a scarico del debitore). Livijos, Estijos ir Kuršo privatinė teisė pagal 1864 m. leidinį ir 1890 metų tesinį (Arg. 3046: Wenn bei Schulverschreibungen das Stempelgesetz in der angegebenen Weise (3045 str. 1890. XII. 19 d. redakcija)

übertreten wird, so werden abgesehen von der im Artikel 3045 (1890. XII. 19 d. redakcija) verordneten Geldstrafe — Zinsen der darin verschriebenen Forderungen nur von dem Tage der erhobenen Klage an berechnet; der Gläubiger verliert überdies jeden Anspruch auf die für nicht rechtzeitige Zahlung etwa vereinbarte Konventionalpön, und erhält im Konkurse seines Schuldners seine Befriedigung nicht eher, als nach vollständiger Befriedigung aller Gläubiger, deren Forderungen auf gesetzlich vollzogenen Urkunden beruhen), Rumunų BGB (Arg. 834 II: Im Falle des Widerrufes wird der Beschenke verurteilt, den Schätzungswert der veräusserten Gegenstände zurzeit der Erhebung der Klage sowie die Einkünfte vom Tage der Erhebung der Klage ab zu erstatten. 899 II: Der Einzelvermächtnisnehmer kann jedoch erst von dem Tag der Erhebung der Klage oder von dem Tage ab, wo die Auslieferung des Vermächtnisses ihm gütlich bewilligt wurde, in den Besitz des vermachten Gegenstandes treten und die Nutzungen oder Zinsen beanspruchen. 1089 I: Die Zinsen für einen verflossenen Zeitraum können entweder auf Grund ihrer Einklagung bei Gericht oder kraft besonderer Vereinbarung wiederum Zinsen tragen, sofern es sich bei der Klage wie bei der Vereinbarung um Zinsen für wenigstens ein ganzes Jahr handelt. 1890: Einkünfte für einen verflossenen Zeitraum wie Miet — und Pachtzinsen oder Gefälle von ewigen oder lebenslänglichen Renten, tragen jedoch von dem Tage der Klageerhebung oder der Vereinbarung ab Zinsen. — Das Gleiche gilt für die Erstattung von Nutzungen und für die Zinsen, die dem Gläubiger durch einen Dritten auf Rechnung des Schuldners gezahlt werden. 1586: Erstattet der Empfänger die dargeliehenen Sachen oder deren Wert nicht rechtzeitig zurück, so hat er von dem Tag der Erhebung der Klage ab auch Zinsen davon zu bezahlen. Žiūr. ir aukščiau nurodytus straipsnius 1046 ir 1088 II). Žiūr. Rusų Civilinį Kodeksą, 1914 m. oficialiną leidinį) Arg. 2115 str.: Wer des Verwahrungsgut nicht auf die erste Aufforderung zurückgibt. ist verpflichtet, ausser der Rückgabe des ihm zur Verwahrung gegebenen Vermögens selbst alle vom Kläger infolge der Zurückbehaltung dieses Vermögens arlittenen Verrluste zu bezanlen, darunter auch die gesetzlichen (d. h. 6% für das Jahr) Zinsen von den bei ihn zur Verwahrung befindlichen Geldern vom Tage der Klageerhebung), ir trečiąji įnešta 1913 X. 14 dieną į Valstybės Dūmą rusų civilinių įstatymų kodekso pareigų teisės sumanymą. Arg. str. str. 268: Der Schenker, der seine Verbindlichkeit nicht erfüllt, haftet für die Früchte und die anderen Einkünfte der geschenkten Sache und hat Verzugszinsen zu zahlen nur vom Zeitpunkt der Klageerhebung gegen ihn. 383: Der Darlehensschuldner, der mit der Zahlung von Zinsen für weniger als ein Jahr im Verzuge ist, ist zur Zahlung der gesetzlichen Zinsen für sie nur vom Tage der Klageerhebung verpflichtet), ir pagaliau Šveicarijos 1911. III. 20 d. pareigų teisę (Arg. Art. 105 I Ein Schuldner, der mit der Zahlung von Zinsen oder mit der Entrichtung von Renten oder mit der Zahlung einer geschenkten Summe im Verzuge ist, hat erst vom Tage der Anhebung der Beitreibung oder der gerichtlichen Klage an Verzugsszinsen zu bezahlen).

[49]) System des österreichischen Privatrechts II. Wien 1884. § 122 Nr. 32 psl. 536.

LIETUVOS UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO DARBAI
II Tomas. Knygos 6.

MÉMOIRES de la FACULTÉ DE DROIT de L'UNIVERSITÉ de LITHUANIE.
Tome II. Livr. 6.
Herman Gummerus (Helsinki): Avènement du système capitaliste dans la Rome antique.

Herman Gummerus
Helsinki

PINIGINIO ŪKIO KILIMAS SENOVĖS ROMOJE.

KAUNAS AKC. „SPINDULIO" B-VĖ 1928

Šį savo darbą, pavadintą vokiškai „Der Übergang der Naturalwirtschaft zur Geldwirtschaft", skaitė pats autorius Kaune Lietuvos Universiteto salėje 1926 m. birželio mėn. 2 d.

H. Gummerus, Romėnų filologijos specialistas, drauge su kitais suomių mokslininkais aplankė Lietuvą vasarą 1926 metais.

Iš vokiečių kalbos, šį raštą, lietuviškai išvertė pris. adv. pad. Petras Juknevičius.

Gerbiamas Susirinkime!

Žmonijos ūkio išsiplėtojimas savo apsireiškimais įvairiose šalyse ir įvairiais laikotarpiais yra tiek įvairus ir suteikia stebėtojui tiek gausių formų ir kombinacijų, jog mokslui yra sunku nustatyti bendri kriterijai, pagal kuriuos šis išsiplėtojimas galėtų būti suskirstytas tam tikromis epochomis. Vis delto turime pamėginti nustatyti laiko atžvilgiu tą sistematizavimą, jei besikeičiantį pasireiškimų formų įvairumą norime padaryti suprantamą ir aiškų.

Toks mėginimas bus padarytas dalinant ūkio išsiplėtojimą į dvi epochi — pirmykščio ūkio ir piniginio ūkio. Kaip trečią epochą kai kurie ekonomininkai priduria kredito ūkio epochą — ar teisingai, tenka abejoti.

Sąvokų skirtumą tarp pirmykščio ūkio ir piniginio ūkio tenka tarti esant visiems žinomą. Pirmykštis ūkis, pagal Lexis'o apibūdinimą „Handwörterbuch der Staatswissenschaften" pasireiškia tuo, „kad šeima arba kuri kita žmonių grupė savo namų ūkio rėmuose pati gamina visą ūkio turtą, kurio ji reikalinga, bet ne daugiau. Ekonomininkai yra arba, tikriau, dar neseniai buvo tos gana plačiai išsiplatinusios nuomonės, kad ši turtų gaminimo ir jų suvartojimo forma pasidarė viešpataujančia ūkio forma per visą klasikinę senovę nežiūrint į tai, kad tada jau būta metalinių pinigų.

Tačiau šita nuomonė, tiksliau patyrinėjus ūkinius reiškinius, pasirodo esanti be pagrindo.

Kiekvienos kultūrinės moderniškojo pasaulio tautos išsirutuliojime mes galime pastebėti, kaip pirmiau pirmykščio ūkio pagrindais sutvarkyta turto gamyba ir su tuo sujungta primityvinė mainų prekyba tam tikru momentu pereina į pinigų kelią. Ne kitaip buvo ir su kultūrinėmis antikinio pasaulio tautomis. Pasiekę tam tikro ūkio išsiplėtojimo laipsnį šios tautos pradeda vertinti kaip žemės ūkio, taip ir pramonės gaminius pinigais, pagal rinkos vertę. Ūkininkas tada jau nebegamina tik to, ko jam reikia, bet tai, kas jam apsimoka gaminti. Ko jis šiaip reikalingas iš turtų, gauna iš miesto, kur amatininkai ir stambieji pramonininkai (nes taip pat senovėje buvo stambios pramonės užuomazga) savo ruožtu rūpinosi pramo-

nės produktų gamyba. Gamybą, kaip senovėje taip ir mūsų laikais, nustato santykis darbo išlaidų su rinkos kainomis. Į gamybos įrankius (taip pat žemę) žiūrėta kaip į kapitalą, ir įmonės tikslas buvo gauti iš to kapitalo procentus. Žemės ūkio ir pramonės gaminiai, kad ir siauresniu mastu, kaip mūsų laikais, buvo prekių mainų objektai ne tiktai tarp kaimo ir miesto, bet taip pat tarp atskirų Viduržemio jūros kraštų. Netenka kalbėti, kad ta prekyba buvo visiškai priklausoma pinigų ir kad į prekybos įstaigą buvo žiūrima tik kaip į kapitalo sunaudojimą. Antikinį ūkį nuo mūsų skyrė pirmiausia buvimas vergų, antra, daug siauresni technikiniai pramonės įrankiai ir susisiekimo priemonės, trečia, nepatenkinamos kredito ir bankų formos. Tačiau atmetus šituos skirtumus, galima nustatyti, kaip turtų gamyba ir jų paskirstymas senose tautose jų aukščiausio išsiplėtojimo laikotarpyje priklausė tų pačių ūkio dėsnių, kurie nustato mūsų laikų ūkio gyvenimą.

Aš čia pamėginsiu trumpais bruožais nupiešti, kaip įvyko šis perėjimas nuo pirmykščio ūkio prie piniginio ūkio senovės Italijoje Romos respublikos laikais.

Romėnai, kaip ir lotynai ir itališkos giminės aplamai, buvo iš pagrindų tipinga žemdirbių tauta. Pavyzdžiui, pastebima, kad jie dar ilgai po to, kaip jų valstybės gyvenimas pasiekė žymaus aukšto laipsnio, ūkio atžvilgiu pasiliko palyginti atsilikusioje būklėje. Mes matome, kaip moderniuoju laiku dar prieš šimtą metų, o net dalimi ir mūsų laikais, ūkininkai senovės būdu tvarko savo ūkį nepriklausomai nuo piniginės rinkos. Jei paimsime kaip pavyzdį Suomius (o aš manau, kad ir Lietuvoje tos pačios aplinkybės) kiekvienas ūkininko kiemas dar XIX amžiaus pradžioje sudarė savy uždarą ūkio vienetą. Nepakako to, kad ūkininkas visą maistą sau ir savo šeimynai gamino savo žemėje, taip pat rūbus jis pasidarydavo iš savo avių vilnų, ir darbo įrankiai buvo taip pat kiek galint gaminami namie. Jei ūkininkas gero derliaus metais parduodavo savo žemės ūkio gamybos perteklių mieste, tai už tai jis dažnai taip pat gaudavo ne pinigus, bet mainais kitas prekes. Pinigai buvo retai vartojami: taip pat mokesčiai miestui ir bažnyčiai ir valdininkų algos, o taip pat žemės ūkio darbininkų uždarbis būdavo išmokami in natura. Skolos, kurias ūkininkas užtraukdavo nederliaus metais, susidarydavo iš javų ir gyvulių ir būdavo grąžinamos javais ir gyvuliais. Kitais žodžiais: pirmykštis ūkis buvo ūkininkams pagrindinis, o taip pat didele dalimi buvo valstybės ūkio pagrindas.

Panašiai mes turime nupiešti apystovas senovės Romoje pirmais respublikos šimtmečiais. Tiesa, lotynų sąjungos teritorijoje buvo daug miestų, bet išskiriant pačią Romą ir nedaugelį uostų, tų miestų gyventojai, kaip kad tas yra dar šiais

laikais daugely mažų italų miestų, daugumoje buvo ūkininkai, kurių laukai ir pievos gulėjo aplink miestą. Aiškus daiktas, būta amatininkų ir prekybininkų, bet jie žemdirbių ūkyje vaidino tik papildomą vaidmenį: buvo perkama tik tas, ko nebuvo galima pačiam pagaminti, ir amatininkas buvo kviečiamas atlikti tokius darbus, kurių nebuvo galima pačiam atlikti, kas anomis primityvėmis aplinkybėmis buvo išimtis. Užsienių prekės buvo mažai ieškomos ir perkamos, nes prabanga buvo veik nežinoma. Didelių dvarų buvo nedaug, ir jie buvo tvarkomi tuo pačiu būdu, kaip ir kaimiečių ūkiai. Šituose dvaruose, kaip darbininkais, naudotasi vergais, bet tiktai nedideliu skaičium. Smulkiems ūkininkams nebuvo pavojingos konkurencijos iš dvarininkų pusės, nes smulkūs ir stambūs ūkiai skyrėsi viens nuo antro tik didumu, bet ne ūkio vedimo metodais. Vario pinigai buvo kalami Romoje nuo V šimtmečio prieš Kr. g., bet jau del savo sunkumo ir nedidelės vario metalo vertės jų apyvarta buvo labai apribota. Kur buvo reikalingi didesni pinigai, naudotasi užsienių sidabro ir aukso valiuta. Pažymėtina, kad seniausi romėnų sidabro pinigai buvo nukalti tik 268 metais prieš Kr. g., kai Roma jau buvo užviešpatavusi visoje Italijoje iki Apeninų šiaurėje. Jei mes turime žinių iš V šimtm. apie procentines paskolas ir plebėjų įsiskolinimą, tai tenka manyti, kad čia kalbama daugiausia apie javų ir gyvulių paskolą, nors skolos ir buvo apskaitomos pinigais. Pinigai buvo vertės mastas, bet piniginis kapitalas tikra to žodžio prasme vargiai ar egzistavo arba egzistavo tik labai apribotam dydy. Pagal centurijų sątvarką IV šimtm., penkių turto klasių cenzas buvo nustatomas vario pinigais, bet iš to dar neišeina, kad kiekvienas cenzo lape pažymėtas ūkis tikrai galėtų būti parduotas už gyvus pinigus. Greičiausia tokie perleidimai sudarydavo tik išimtį.

III šimtm. prieš Kr. g. šitose primityvėse apystovose įvyko atmainų. Vis didėjant apyvartai su Žemutine Italija, su aukštai išsiplėtojusiais hellenistiniais Rytais ir Kartagos pirklių respublika Roma pamažėl įsitraukė į tarptautinio prekių maino sritį, ir tuo pačiu metu šalies gamyba vis daugiau patekdavo pinigų įtakon. Kapitalizmas dabar įsibrauna į romėnų ūkišką gyvenimą. Pakilusiems aukštesnių klasių gyvenimo reikalavimams patenkinti nepakako savos atskiros ūkio gamybos. Kad patenkintų naujus reikalavimus, reikalingi buvo pinigai. Juos įsigyti buvo turtų gamybos uždavinys. Ūkininkai turėjo dabar rūpintis savo ūkį taip sutvarkyti, kad į jį įdėtas kapitalas duotų daugiausia procentų. Iš kitos pusės, laimėtų karų dėka, ir dar daugiau augančios stambios prekybos dėka, pinigų kapitalas ėmė rinktis Romoje ir kituose romėnų valdžiai priklausančiuose italų miestuose. Tą naują kapitalą vėl teko padaryti pelningą. Kadangi pramonė vis dar buvo varoma smulkaus

ūkio vėžėmis — stambioji pramonė gauna didesnės reikšmės tik kiek vėliau — ir kadangi stambioji prekyba negalėjo piniginių sutaupymų absorbuoti, kapitalas metėsi į žemės nuosavybę ir žemės ūkį. Tuo būdu kilo kapitalistiškai vedamas dvarų ūkis, kuris kitais šimtmečiais prasiplatino po Italijos teritoriją.

Čia tenka paminėti dvi aplinkybi. Pirma — vergų ūkio prasiplatinimas. Didieji karai, po kurių šimtai tūkstančių karo belaisvių buvo parduoti kaip vergai, taip pat baisiai padidėjęs žmonių gaudymas barbarų kraštuose, o taip pat senovės kultūringose šalyse, patiekdavo Italijos rinkai perteklių pigių belaisvių darbo jėgų. Visai suprantama, kad dvarininkai pasiskubino tuo pasinaudoti. Dažnai ir visai teisingai pažymima, kad vergų darbas klasikinės senovės stambiam žemės ūkiui, dalimi taip pat stambiai pramonei, turėjo veik tokią pat reikšmę, kaip mašinų technika modernioms stambioms įmonėms.

Antra, Italijos ūkininkai ėmė savo įmones taikinti rinkos reikalavimams. Kadangi gamyba visų pirma buvo skiriama miestams, atsisakoma nuo tų žemės eksploatavimo rūšių, kurios mažiau apsimoka, kad vieton to atiduotų daugiau darbo jėgų tam žemės eksploatavimui, kuris suteikia daugiau pelno. Senesniais laikais Italijos žemės ūkio pagrinde buvo dalimi javų gamyba, dalimi gyvulių augimas. Nuo tų laikų, kai javų kainos del vis didėjančio grūdų įvežimo iš Sicilijos, Sardinijos ir Afrikos, o vėliau ir iš Aigipto, nuolat krito, ūkininkai ėmė savo javų ūkiui skirtus laukus keisti į vyno ir aliejaus medžio auginimą, kas duodavo daug daugiau rentos, kaip javų ūkis. Greta to išsiplėtojo gyvulių auginimas tokiu mastu, kuris pražudė žemės ūkį. Dideli žemės plotai, kuriuose anksčiau buvo javų laukai ir mažį ūkininkų kiemai, paversti ištisomis pievomis, kur vergų buvo ganomos milžiniškos galvijų ir avių bandos. Šis išsiplėtojimas parėjo nuo baisių antrojo Punų karo padarinių, per kurį daugely vietų, būtent, Žemutinėje Italijoje, smulkieji ūkininkai buvo dalimi išnaikinti, dalimi priversti parduoti savo žemes. Šitų išdavų pamokančią apžvalgą patiekia mums mažas *M. Porcijaus Katono* rašinys (M. Porcius Cato: *De agri cultura),* kuris parašytas apie 160 metų po Kr. Į savo rašinio pagrindą Katonas padėjo tvarkymą dviejų vidutinio didumo pavyzdingų ūkių: aliejaus medžių auginimo 240 jugerų (60 hektarų) Venafrumo srityje ir vynmedžių auginimo šimtas jugerų (25 hektarai) arti Casinum, abu Kampanijoje. Žemės ūkis jam yra vien tik kapitalo pritaikymas. Savo rašiny jis išeina iš to, kad namų gaiva, *pater familias,* pasiryžta įsigyt žemės ūkį. Jo išvedžiojimo tikslas yra pamokyt, kaip galima iš įdėtojo kapitalo gauti aukščiausia renta. Tam tikslui turimas žemės plotas nuolat turi būti sunaudojamas visų lanksčiausiu būdu, žiūrint žemės prigimties ir padėties. Šituo atžvilgiu atskiras dirvos kultūras

jis grupuoja pagal pelną, kurį jos teikia. Jo patyrimu, pirmoje eilėje stovi vynmedžių auginimas, „kai vynas geras, ir būklė palanki“, toliau iš eilės eina gerai apdrėginami sodnai, gluoksnio auginimas, aliejaus medžių auginimas, pievos, javų ūkis, miškų ūkis, vaismedžių auginimas ir ąžuolų miško ūkis. Taigi javų ūkis rentabiliškumo atžvilgiu patenka į šeštą vietą — geriausias įrodymas to, ką aš esu pasakęs apie italų javų kultūros kritimą.

Šitais pamatiniais dėsniais sutvarkytas dvaro ūkis turi būti kreipiamas daugiausia į rinkos pareikalavimų pusę. Iš tikrųjų Katono patarimai kuo aiškiausiai parodo, kaip didelėm laipsnyje visas ūkis parėjo nuo pardavimo. Iš viso ko turi būti išspausta kiek galint daugiau pinigų. Svarbiausieji pardavimo dalykai Katono pavyzdinguose ūkiuose yra, savaime suprantama, vynas ir aliejus, greta to javai — „kas atlieka (quod supersit)“, odos ir vilnos, gluoksnio samanos ir medžiai ir t.t. Kad gautų kiek galint didesnį grynąą pelną, gamybos išlaidos turi būti kiek galint sumažintos. Tam tikslui šeimynos galva turi kuo rūpestingiausiai ir kuo pilniausiai išnaudoti ūkio personalo darbo jėgas, kurios susideda išimtinai iš vergų. „Reikia žinoti“, — sako Katonas, — „jei nieko nepadaryta, ūkis vistiek pinigų kaštuoja“. Todel niekad negalima palikti vergus be darbo. Ir jei vergai pasens arba susirgs, taigi pasidarys nedarbingi, tenka jie parduoti, lygiai kaip kad, pavyzdžiui, reikia parduoti sunaudotą plūgą.

„Daug parduoti, mažai pirkti“ — yra Katono pagrindinis dėsnis. Vis delto dvaro ūkiui daug kas perkama. Maisto produktai savo namų reikalams, kaip tai grūdai, daržovės, figos ir t.t., savaime suprantama, pasigaminama pačiame ūkyje. Bet daugelis darbo įrankių nepasigamina namie, o perkama kaimynėse valstybėse, taip pat vergų rūbai: švarkai (centones), kepurės (cuculli) ir medžio klumpės (sculponeae). Jau praėjo tie laikai, kai namų šeimininkė su savo merginom iš savų avių vilnų ausdavo rūbus. Katono pavyzdigame ūkyje vilnos parduodamos, ir vergės visai neminimos tarp ūkio personalo. Paaiškėjo, jog pigiau apsieina pirkti gatavi rūbai, ir moterų jėgoms nebuvo pakankamo darbo.

Apskritai stengtasi ūkio personalą sumažinti iki būtinai reikalingo minimumo. Katono ūkiuose savo žmonių pakakdavo tik eilinjams žemės ūkio darbams. Prireikus didesnio darbininkų skaičiaus, visų pirma piūtės metu, naudotasi samdytais padieniais darbininkais. Neretai tačiau prieš vynuogių ar aliejaus medžių vaisių nuėmimą pardavinėta nenuimti vaisiai kuriam spekuliantui, kuris savų žmonių pagalba nuimdavo vaisius ir spausdavo vyną ir aliejų. Panašiai galima iš kalno visiems metams parduoti ūkio avių produkcija. Kai del pramonės darbų, kurie reikalingi ūkyje, tai savo vergais atliekami tik

lengviausi, kaip štai: malkų, virvių gaminimo ir krepšių pynimo darbai. Visi sunkesni darbai atiduodami svetimiems amatininkams akordo pagrindais.

Žodžiu, romėnų žemės ūkis, kaip jį piešia Katonas, nėra savyje pakankamai užsidaręs namų ūkis; jis jau dideliu laipsniu „supramonintas“ ir randasi glaudžiam ryšy su aplinka. Ūkis savo produktų pardavimo ir konsumcijos reikmenų pirkimo atžvilgsniais yra priklausomas miestų rinkos, o taip pat savo tvarkyme iš dalies reikalingas pagelbinių darbininkų. Todel visai suprantama, kad Katonas, kaipo svarbiausias ūkio rentabiliškumui foktorius, mini didesnio miesto artumą arba gerą susisiekimą vandens arba sausumos keliais, o taip pat gausesnį padienių darbininkų buvimą.

Kaip toli jau ši ūkininkavimo sistema yra nužengusi nuo kaimiečio pirmykščio ūkio primityvių sąlygų! Visiškai ir pilnai jau įsivyravęs piniginis ūkis. Miestas ir kaimas sudaro gamybos ir konsumcijos vienetą, kuris priklauso tų pačių ekonominių pasiūlų ir pareikalavimų dėsnių, kainų svyravimo ir gerų ir pigių darbininkų jėgų buvimo.

Taip pat tolesnėje reikšmėje miestas ir kaimas lygiai, nors ir įvairiais būdais, priklauso Vidužemio jūros kraštų tuometinio kultūringo pasaulio išorės likimo. Romos užkariavimas Sicilijos, Sardinijos ir Šiaurės Afrikos ir sąryšy su tuo išaugęs grūdų įvežimas Italijon numuša javų kainas Italijoje. Miestas iš to laimėjo, kaimas buvo paragintas atsisakyti nuo javų ūkio pardavimo. Iš kitos pusės žemės ūkį palankiai veikia ta aplinkybė, kad per kiekvieną naują karą ir kiekvieną naują užkariavimą didėja vergų įvežimas, nes del to smarkiai krinta vergų kainos ir atpinga žemės ūkio darbininkų jėgos. Šita kryptimi vyksta išsiplėtojimas vergų rinkos laisvam Delo uoste.

Savaime suprantama, dar daugiau kaip kaime kapitalizmas įsivyravo miestuose.

Viešpataujančios aristokratijos rankose susikraudavo vis didesni turtai, kurie, savaime suprantama, tarnavo taip pat tam, kad senovės romėnų papročių prastumas turėjo nusilenkti vis didėjančiai prabangai. Dar vidury III šimtm. prieš Kr. Kartagos pasiuntiniai galėjo pasijuokti iš to, kad jie Romoje pas senatorius nuolat matė tuos pačius sidabrinius indus: veikiausiai buvo vieni indai, kurie pagal reikalą tarnavo senatorių šeimynoms. Po Hanibalo karų dalykai visiškai pasikeitė, ir veltui senas Katonas kovojo su vis didėjančia prabanga.

Su aristokratų šeimynomis konkuravo dabar nauja klasė nearistokratų verteivų: „raiteliai“. Šie pastarieji įsigijo turtų iš prekybos, bankinių operacijų ir dalimi kaip statybos darbėmiai ir valstybės mokesčių nuomotojai. Kaip didelius kapitalus turėjo šitie verteivos parodo tas faktas, kad sunkiais Hani-

balo karo metais jie atisakė nuo atlyginimo už pardavimus valstybei ir sutiko laukti skolos grąžinimo iki taikos sudarymo.

Palyginti greitai išsiplėtojant kapitalistiniam žemės ūkiui, prekybos ir pinigų opracijoms, krinta į akis faktas, kaip atsilieka nuo šios pažangos pramonė siaura to žodžio prasme. Vis delto ir šioje srityje pastebima piniginio ūkio įtaka. Specialybėmis paskirstytos pramonės, kaip jau sakyta, pas romėnus būta gana anksti. Pagal dažnai cituojamus Plutarcho raštus jau karalių gadynėje būta auksakalių, statytojų, dažytojų, batsiuvių, odininkų, variakalių ir puodžių kolegijų. Nors šitie sąrašai neparemti istoriniu palikimu, o tik tradicija ir mokslinga kombinacija, vis delto jie gali atitikti anų laikų faktinas apystovas.

Betgi savoji pramonė žymiai nepražydo prieš kapitalizmo įsiveržimą. Dailieji amatai, matyti, buvo svetimšalių rankose — etruskai, graikai — jei dailesnės prekės nebuvo gabenamos iš užsienio. Paprasti amatai liko savų rankose. Bet jie negalėjo pasiekt platesnio masto, kol neturėjo pirkėjų tarpe kaimiečių, kurie savo siaurus pramonės reikalavimus didesne dalimi tenkino savąja namų gamyba.

Šitos aplinkybės pasikeitė nuo III šimtm. prieš Kr. Iš vienos pusės labai pašoko prabangos pramonė miestuose, būtent Romoje. Tatai liudija Plauto komedijos, kur minimi įvairių specialybių amatininkai, kaip gyvenantieji Romoje. Tikrojo dailaus amato centrai, tiesa, buvo dalimi dar Etrurijoje, kur ypatingai žydėjo bronzos kalimo amatas, dalimi Kampanijoje, kur meninė keremika iš seno buvo to krašto amatas ir kur III šimtm. pradėta gaminti puikias „kaleniškas“ taures, kas pasiekė aukščiausią laipsnį II šimtmetyje. Tačiau tų laikų etruskų bronzos kalikai ir Kampanijos keramikai, jei spręsti iš užsilikusiųjų firmos štampų ir vardų, buvo kad ir neromėnai, tai vis delto Romos piliečiai.

Iš kitos pusės savoji naminė pramonės gamyba vis daugiau turėjo nusilenkti specialistui amatininkui. Kaimiečiai negalėjo ir nenorėjo daugiau konkuruoti su pakilusia miesto amatų technika. Pripratus apskritai turėti reikalo su pinigais, buvo daug patogiau reikalingus įrankius mieste užsisakyti ir pirkti. Šio plėtojimosi užbaigą mes matome aprašytą Katono rašiny *„De agri cultura“*: jo pavyzdinguose ūkiuose — kaip mes jau matėme — savų avių vilnos nerenkamos ir neaudžiamos, bet parduodamos spekuliantams, ir rūbai ūkio darbininkams perkami mieste. Tai yra apystovos, kurios tokiu ryškiu griežtumu pasireiškė vėl pačiu modernuoju laiku.

Tad piniginis ūkis atvedė taip pat ir pramonę prie staigaus išsiplėtojimo. Vis delto šiuo pereinamu laiku pramonė dar nėra įgijusi tam tikrų kapitalistinio ūkio žymių: ji vis dar

tebelieka smulki. Tik paskutiniu respublikos ir pirmuoju imperatorių laikų šimtmečiu jau pasitaiko stambios pramonės įmonių — švelnios ir prastesnės muzikalinės pramonės, bronzos kalimo, stiklo fabrikavimo, tekstilinės ir kitokios pramonės srityse.

Tokiu būdu senovės Romoje išsiplėtoja reikšmingas pinigų užkariavimo žygiavimas. Savaime aiškėja, kad iš to kilęs pagrindinis ūkiškų tautos pagrindų persitvarkymas turėjo sukelti svarbių padarinių socialiam visuomenės susigrupavimui.

Pirmiausia, kaip jau sakyta, piniginis ūkis pražudė laisvą, savą žemę dirbantį, kaimiečių luomą. Naujomis sąlygomis visi pliusai stambių ūkių pusėje. Paimsime kaimiečių ūkių būklę III ir II šimtm. prieš Kr. Konkuruodamas su savo kaimynais, turtingais dvarininkais, daugelyje atvejų kaimietis turėjo pasiduoti. Kad ir kaip jis stengėsi savo mažam sklype senu būdu ūkininkauti, pasigamindamas namie kiek galėdamas visa, ko jis buvo reikalingas, vis delto paprastai jam reikėjo turėti ir pinigų. O jei ištikdavo nederlius arba jei jis pats arba jo sūnus metams turėdavo pasišalinti iš namų karo tarnybai, arba pagaliau jei jo trobesiai ir laukai būdavo išnaikinami priešo, kaip tat atsitiko Hanibalo karo metu, jis buvo dar daugiau reikalingas pinigų, kad vėl sutvarkytų savo ūkį. Jei jis galėtų, kaip senais gerais laikais, miesto rinkose pelningai parduoti javus ir gyvulius, jam būtų nesunku gauti reikalingų pinigų. Dabar tačiau grūdų kainos del gausingo įvežimo iš užsienio labai nukrito. Taip pat, jei kartais kainos kildavo, valdžia didelėmis uždaromomis juriuose rekvizicijomis skubinosi į pagelbą, kad sostinės gyventojai būtų patenkinti. Gyvulių rinkoje tačiau stambus dvarininkas su savo milžiniškomis raguočių ir avių bandomis, kurias jis ganė be didelių išlaidų paverstame į pievas *ager publicus,* lengvai galėjo nugalėti smulkų ūkininką kaimietį. Norėdamas išlaikyti konkurenciją, Katono patarimu ir savo turtingų kaimynų pavyzdžiu, kaimietis turėtų paversti savo javų laukus į vyno ir aliejaus medžių sodinimą arba sudaryti dideliu maštabu gyvulių ūkį. Bet tam, pirmiausia, jam trūko techninių sugebėjimų, antra, kapitalo ir, trečia, darbininkų jėgų. Vyno ar aliejaus medžių auginimas reikalavo daug laiko ir pinigų, ir nors kaip bebūtų pigūs vergai, neturtingiems kaimiečiams veik negalima buvo jų nusipirkti. Toliau turėjo jis įsitikinti, kad senovės papratimas pasidaryti darbo įrankius ir rūbus namie dabartinėmis sąlygomis buvo labai neekonomingas, nes tų pačių reikmenų geresnės kokybės ir pigiau galima buvo įsigyt mieste. Bet ir tam jis buvo reikalingas pinigų ir vis daugiau pinigų. Jei jis norėjo vesti pievų ūkį, jis buvo pirmiausia reikalingas gyvulių, ir taip pat jei būtų pasisekę įsigyti raguočių ir avių, jis rastų aplinkines miestui ar valsčiams priklausančias pievas užimtas stambaus dvarininko.

Gana to, kad kaimiečiui paprastai buvo negalima prisitaikyti prie naujų sąlygų. Jis buvo verčiamas skolinti reikalingus pinigus ir kaip paskui skolos augo ant jo galvos, buvo neišvengiamas jo žlugimas. Jis turėjo savo sklypą parduoti kaimynams dvarininkams, kurie tik ir laukė tokio momento. Jis galėjo džiaugtis, jei galėjo pasilikti savo tėviškės ūkyje kaip nuomininkas, bet dažniausia jis tiesiai jį išvarydavo iš dubos, nes, pastarasis nauju įgytu kaimiečių sklypu išlygindavo savo paties dvaro žemę. Tuo būdu netekusiam sklypo kaimiečiui likdavo vienas išėjimas — pasidaryti padieniu darbininku (taip pat Katonas sako buvę laisvi žemės ūkio darbininkai greta vergų) arba kaip bedarbiui persikelti į sostinę su viltimi, kad naujų kolonijų steigimas arba žemės dalinimas (assignatio viritana) suteiks jam galimumo gauti naują sklypą. Viena mes žinome, kad po 170 metų prieš Kr. iki Grakchų laikų nebuvo steigiamos naujos kolonijos ir nebuvo dalinama žemė — ženklas netoli matančios ir egoistinės viešpataujančios oligarchijos politikos. Grakchai pastebėjo tą klaidą, bet jų mėginimai daryti reformas liko be vaisių del atkaklaus optimatų pasipriešinimo. Dviem šimtmečiams praslinkus Plinius Vyr. ryškiai charakterizavo šitą viešpataujančių klasių nedovanotiną nusidėjimą žodžiais: *„Latifundia perdidere Italiam, mox et provincias"*.

Stipraus ir sveiko italų kaimiečių luomo proletarizavimas yra iš seno žinomas kaip istorinis faktas ir yra moderninei agrarinei istorijai kaip pavyzdys. Aš tik manau, jog nepakankamai atkreipta dėmesio į jo vidujines priežastis — į krizį, įvykusį nuo perėjimo iš pirmykščio ūkio prie piniginio. Prieš 2000 metų Italijoj turėta reikalo su ta pačia sunkia problema, kuria mūsų laikais susirūpinus agrarinė politika, būtent klausimu, kuriuo būdu padėjus kaimo smulkiam ūkiui, pastarajam patekus į sunkenybes del žemės ūkio suindustrialėjimo.

Toji problema tačiau senovėje buvo sunkiau išspręsti, kaip moderninėje valstybėje ir, būtent, del dviejų vyriausių priežasčių. Pirma, vergystė labai apsunkino beturčiams laisviems kaimiečiams uždarbiauti pragyvenimui kaip samdomiems darbininkams arba smulkiems nuomininkams. Kai vėliau pirmais imperatorių laikais imta kovoti su vergų įvežimu, pradėta vėl ieškoti laisvų darbininkų žemės ūkį dirbti, ir jie buvo mielai apgyvendinami kaip nuomininkai. Bet tada jau buvo per vėlai: kaimiečių luomo vidujinė jėga, kuri paprastai didesne dalimi pranešdavo miesto proletariatą, tuo tarpu išsieikvojo, ir visa rasė sumenkėjo. Greitai pasijuto darbininkų jėgų trūkumas. Iš to buvo visiems žinomi padariniai, kad imperatorių valdžia, norėdama užtikrinti žemės apdirbimą, o kartu ir mokesčių rinkimą, smulkius nuomininkus pririšo kaip pusiau lais-

vuosius „kolonus“ ir tuomi paruošė atsiradimą viduramžių baudžiavos.

Antra, klasikinėje senovėje trūko pakilusios pramonės, kuri mūsų laikais teikia darbo suproletarėjusiems kaimiečiams. Aš jau nurodžiau, kad piniginio ūkio ir kapitalizmo atsiradimas daug mažiau paveikė romėnų pramonę ne kaip kad jų žemės ūkį ir prekybą. Amatas kad ir pakilo kokybiškai ir kiekybiškai, kaip jau sakyta, esmėje liko smulkios įmonės pavidale. Taip pat, kai pirmais amžiais prieš Kr. Italijoje atsirado stambios pramonės įmonės, jos, palyginus su moderniniais fabrikais, buvo labai menkos. Smulkioji įmonė per visą senovę liko pramonės gadynę vyraujančia forma. Kur įmonė buvo praplatinama, tas, kaip žemės ūkyje, įvyko vergų darbo dėka. Veik visai trūko mašinų, kurios skatintų technikos pažangą, jau nekalbant apie garo jėgą ir elektrą. Technikos srityje romėnai nepažengė toliau to, ko buvo pasiekę Rytų tautos ir graikai. Išimtį tarp kita ko sudarė puikus išplėtojimas stiklo pramonės, kurios gaminiai imperatorių periode didele dalimi išstūmė keramikos ir bronzos gamybą.

Pramonės atsilikimą paveikė dar ta aplinkybė, kad pramonės darbas atrodė netinkąs aukštesnių klasių žmonėms. Cicerono laikais į amatininkus žiūrėta kaip į žemesnės vertės žmones. Iš tikrųjų, kaip parodo imperatorių periodo raštai, amatininkų klodą sudarė daugiausia vergai ir gavusieji laisvę neromėnai atėjūnai. Iš kitos vėl pusės aukštesnės inteligentijos nedalyvavimas pramonėje turėjo regresuojamai veikti dvasinį pramonės stovį.

Išradimų dvasia nyko, ir iš to dalimi aiškėja tas ryškus faktas, kad nebuvo didesnės techniškos pažangos.

Pereisim dabar prie II ir I šimtm. prieš Kr. laikų. Neabejotina, kad piniginio ūkio įvedimas iš pradžių atvedė prie staigaus ekonominio pakilimo. Stambūs žmės ūkiai stovėjo aukštame kultūros laipsnyje. Latijos, Kampanijos ir kitų Italijos apylinkių derlingi laukai ir saulėtos pakalnės buvo padengti puikiais vyno ir aliejaus medžiais, vaisių ir daržovių sodais. Pado upės slėnys, kur nesenai tysojo milžiniškos pelkės, buvo nusausintas ir rūpestingai apsodintas. Didelių Žemutinės Italijos plotų išnaikinimas, laisvojo kaimiečių klodo žlugimas ir neapsakomas laukuose dirbančių ir prirakintų vergų skurdas nekreipė ypatingo viešpataujančios klasės narių dėmesio. Iš naujų provincijų į sostinę plaukė auksiniai javai. Piniginiai verslai ir stambioji prekyba žydėjo. Italijos pirkliai apsigyvendavo visur Viduržemio jūros kraštuose ir varė puikų verslą, ypatingai Rytuose. Visas pasaulis buvo pagautas vieno noro — pasidaryti turtingu. Tuo būdu kapitalizmas pasidarė politikos vedamąja žvaigžde. Lengva įrodyti, kad romėnų valstybės smarki ekspansija nemaža dalimi kilo iš to, kad bajorų ar ne bajorų gimimo piniginė aristokratija ieškojo pelno. Kaip tik buvo

užkariaujama nauja provincija, ji tuojau buvo be atodairos apiplėšiama pirklių ir pramoninninkų, valdininkų ir mokesčių nuomininkų. Tuo būdu sostinėje ir ištaigingose apylinkių vilose vis daugiau susikraudavo neapsakomų turtų.

Bet po blizgančiu viršutiniu dangčiu bruzdėjo negailestingo pinigų viešpatavimo pavergtos masės, ir neilgai trukus bruzdėjimas perėjo į veiksmus. Mažai pavojingas sostinės lumpenproletariatas pasitenkino reikalavimu duonos ir pramogų. Bet bežemiai romėnų kaimiečiai, Grakchų vedami, darė nepavykusius revoliucijos bandymus; Sicilijoje ir vėliau Italijoje įvyko milžiniški vergų sukilimai, sukilo apleisti sabelų ir oskų kaimiečiai Vidurinėje ir Pietų Italijoje ir sąjungininkų kare atvedė Romą prie pražūties. Spaudžiamoje Azijos provincijoje per vieną dieną vietinių gyventojų buvo iššudyta 80.000 nepakenčiamų italų. O su socialiniu revoliucijų judėjimu susijungė taip pat kruvinos politinės partijų ir trokštančiu garbės karvedžių kovos.

Iš visos šitos painiavos romėnų valstybė išėjo laimėtoja principato įsteigimu. Bet tuo dar nebuvo išspręsta socialinė problemą, kurią iškėlė perėjimas nuo seno patriarchalinio kaimiečių ūkio prie neriboto pinigų viešpatavimo. Kaimiečių luomo žlugimas visose milžiniškose valstybės dalyse ėjo toliau, ir vergija vis dar tebebuvo visuomenės opa.

Visgi pinigų galia atrodė nepajudinama ir gavo romėnų jurisprudencijoje savo mokslišką pamatavimą ir praktišką sistematizavimą. Pagaliau bet gi paaiškėjo, kad toji pinigo gaivinanti ir palaikanti jėga yra apgaulinga. Nesudrumstoje ramybėje (pax Romana) ėmė išsekti turtų šaltiniai ir silpnėti romėnų valstybėje sujungtų tautų gyvybės nervai — iki atėjo regreso reiškiniai, kas žymia dalimi atvedė atgal romėnų pasaulį prie senai nugalėto pirmykščio ūkio. Aišku, prie šito išsiplėtojimo ir apskritai prie antikinės kultūros puolimo prisidėjo taip pat politiniai ir rasiniai biologiniai faktoriai. Tačiau be abejonės svarbiausia priežastis buvo ta, kad II ir I šimtmečio prieš Kr. ūkinės ir socialinės problemos liko neišspręstos.

Mes mūsų moderniuoju laiku abejingai ir nerangiai žiūrime į panašias problemas. Ar mums pavyks rasti laimingą išsprendimą — kas gali žinoti? Mes dar esame pačiame rūgimo sūkury. Tuo tarpu aplinkybės pasidarė painesnės ir įvairesnės kaip kad tos, kuriomis gyveno antikinės kultūros epochos žmonės. Tačiau žmonių pageidavimai šiandien yra tie patys kaip ir prieš 2000 metų, ir geležiniai ekonomikos dėsniai nėra pasikeitę nuo tų laikų, kai senas Katonas rašė numylėtų pinigų giesmę. Todel įdomu patyrinėti, prie kurių išdavų anais laikais atvedė piniginis ūkis. Tada pasirodys, jog mes gausime svarbias perspektyvas, kurios mums padės geriau suprasti mūsų laikų analoginius santykius.